

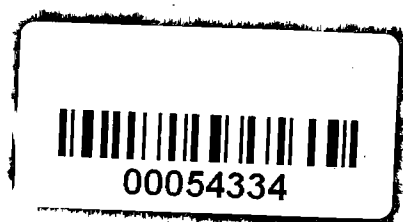
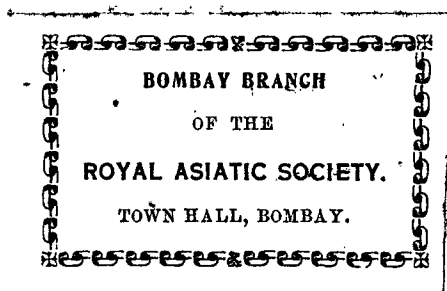
00054334

ORI

quj 935

Dad / Sho

54334

A
Short Chronicle
History of Persia

IN TWO VOLUMES.

Vol. I.

FROM B.C. 558 TO 651 A.D.
54334

BY

Manchershah Erachshah Dadravala.

BOMBAY:

*Maneckjee Nowrojee Printer at the Jam-e-Jamshed
Works, Manglore Street, Fort, Bombay and
by Mr. Manchershah Erachshah Dadravala,
Dajee's Chaul, Bhoypura, Nagpur.*

ALL RIGHTS RESERVED.

દાદરાવાલાકૃત પુસ્તક ૧ હું.

ધરાની શાહાનશાહતનો સંક્ષેપ્ત ઇતિહાસ.

—>❁❁❁<—

ઐ ભાગોમાં.

—❁❁❁—

વોલ્યુમ ૧ હું.

૪૦ પૂ. ૫૫૮—૪૦ સ. ૬૫૧.

—❁❁❁—

બનાવનાર

મનચેરસા ચેરચસા દાદરાવાલા

—>❁❁❁<—

મુ'બઃ

જામે જમશેદ પ્રીટીંગ વર્ક્સ, મેંગલોર સ્ટ્રીટ, કોટ, મુ'બઃ મધે
માણિકેજી નવરોજી પ્રીટરે છાપ્યું છે અને મનચેરસા ચેરચસા
દાદરાવાલાએ ડૉ. દાજની ચૌહાણ, ભાયપુરા,
નાગપુર મધેથી પ્રગટ કીધું છે.

૧૯૧૫.

સધળા હકક કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યાં છે.

અર્પણ પત્ર.

ખાં બાં બેહરામજી પેસતનજી

મરચંટ, કાન્ટ્રેક્ટર, વિં વિં, નાગપુર.

માનવંત સાહેબ,

નાગપુર અને કામ્પટીની પારસી અંગ્રુમનની તમોએ બજાવેલી
કીંમતી સેવા, ગરીબો પ્રત્યેની તમારી દાઝ, સાહીત્યના સેવકો
તરફની તમારી માયાળુ ક્ષાગાણી, ન્યાતજતના ફરક
વિનાની તમારી સખાવતો, ફેળવણીના વધારા
માટેની તમારી દિલશેાજી

અને

જાહેર પ્રજાના લલા માટેની તમારી ઊંચી ઉત્કંઠા

તથા

એ ઉપરાંત બીજાં અનેક તમારાં લલા કામોની
એક નજીવી ઇધાણી તરીકે આ મારૂં ખેલુ
પુસ્તક તમો સાહેબને પુરતા માન

અને

અહેસાનના ઉંડા ઉભરા સહિત અર્પણ કરવાની
હું રજા લઉં છું.

નાગપોરના પારસી અગ્રેસર.

ખાનખહાદુર બેહેરામજી પેસ્તાનજી કંત્રાકટર.

[ખાનખહાદુર બેહેરામજી કંત્રાકટરનાં માનમાં મધ્ય પ્રાંતોના સ્થીક કમિશનર સર બેનજીમીન રૉબર્ટસને ગયા માસમાં બ્રિટ-હોમનો મળાવડો કર્યો હતો, અને એક દરબાર ભરીને એવણુને ખાનખહાદુરના ખેતાબનો આંદ તથા વાહસરૌય તરફની સનદ એનાયત કરી હતી. નામદાર શેહેનશાહના રાજ્યલિપેક વખતે પણ એવણુને એક સોનાનો આંદ એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો. આઠ આઠ બેહેરામજી એક ફસ્ટ ક્લાસ ઓનરરી માજીસ્ટ્રેટ, નાગપોર સીવીલ સ્ટેશન કમીટીના મેમ્બર તથા નાગપોર કાંપટીની જરથોસ્તી અંગ્લુમનના સેક્રેટરી છે. તેવણુ આરામગાહની જગા ઉપર ઘણાક સુધારા વધારા કરી સગડી માટે સુંદર મકાન બંધાવીને અંગ્લુમનને ભેટ કર્યું છે. બાલાઘાટ જીલ્લામાં એવણુની મેંગનીઝની ખાણ છે, જ્યાં એવણુ એક સ્કુલનું મકાન બંધાવી આપ્યું છે. એવણુના આશરા હેઠળ જરથોસ્તીઓ તેમજ ખ્રીસ્ત સેંકડો ગરીબો રોજ મળવે છે. એવણુની છુપી તેમજ બહાર સખાવતો ઘણી છે. — જામે જમશેદ.]

BYRAMJEE PESTONJEE,

MERCHANT, CONTRACTOR, &c.,

Nagpur.

BYRAMJEE PESTONJEE, Merchant, Contractor, Proprietor of Mines, Honorary Magistrate, First Class, etc., Nagpur was born at Neemuch in 1872 where he had the usual education at the local school. In the year 1889 he migrated to the Central Provinces with his father, who was also a Merchant and Contractor. His father found in him an apt, intelligent, and energetic child who from his boyhood took a keen and lively interest in his father's business, and to the youth was drawn the attention of everyone who came into business contact with the father.

Mr. Byramji lost his father in the year 1892, and since then the burden of his father's business fell on his shoulders, and very soon he not only considerably extended it, but his energies found vent in other directions as well. It may be well said that Mr. Byramji is the maker of his own fortune, and has risen to his present prominent position by his own sheer merits, abilities and exertions.

He has undertaken and carried out successfully big works of the Railway and Public Works Department, in record time; he has earned first-class Gold and Silver Medals at Exhibitions for the excellent work turned out from his extensive Cabinet and Coach-building Workshops in Nagpur; and he is in general and great request to undertake the working of Manganese Mines, being the contractor for almost all the chief and important mines in the Central Provinces, including those of such premier Companies as the Central Provinces Prospecting Syndicate, Ltd., the Tata Iron and Steel Co., Ltd, etc.

VIII.

He is also himself a Proprietor of several Manganese Coal and other Mineral Mines in the Central Provinces, being recognised by the Government and possessing a certificate of fitness for Prospecting for Minerals in the Central Provinces and other places in India. In the Mines Department alone he has under him a large expert European and Native Staff commanding no less than 4 to 5 thousand coolies working at his various Mines.

Being a large exporter of Minerals, he took occasion of the Coronation of King George V. to visit with his wife England and Europe, to investigate for himself the European Markets and made a long and detailed tour of over five months for the purpose.

Mr. Byramjee, like all busy men of business, finds from his very engrossing and extensive manifold occupation, time for public works of various kinds and utility and commands the respect and confidence both of the people as well as the Government. He is the Secretary of the Parsee Anjuman of Nagpur and Kamptee, and as such occupies a very influential and prominent position amongst his community to whom he presented a Prayer house at the Parsee Cemetery costing Rs. 10,000. He has been a Municipal Commissioner, and is an Honorary Bench Magistrate of the First-class in Nagpur. He is a prominent Mason, a Member of the Central Provinces and Berar Mining Association, and an Associate of the Geological and Mining Institute of India.

Mr. Byramjee had the honor of being invited with his wife to the Delhi Coronation Durbar of the 12th December, 1911, and is a recipient of the Durbar Medal.

(Imperial Coronation Durbar, Delhi. 1911. Vol. 2. Khosla.)

INTRODUCTION.

The author of this book, Mr. M. E. DADRAVALA, student of Morris College, Nagpur, is my friend and pupil. He is a careful and enthusiastic student of the History of Persia, our ancient Fatherland. He has long been busy with Persia's past, and there is no book on the subject written in English or in Gujarati which has not passed through his industrious hands. The present book "A Short Chronicle History of Persia from the Earliest times to the Arab Conquest," which I have great pleasure in introducing to all those who can read Gujarati (for it is written in Gujarati) is the product of years of patient study, reflection and industry devoted by the youthful author to this great and interesting subject. Written as it is after a careful and critical perusal of all the available books on the subject, Mr. Dadravala's "Short History" is a valuable contribution to the literature bearing on the History of Persia. The style employed by the author is a mixture of the concise chronicle style and the diffusive style of narrative history. Thus it will meet the requirements of all kinds of readers, of those who seek amusement more than instruction as well as of those who seek instruction more than amusement. For the latter the present volume will be a mine of information about the Persian History, and also the most convenient book for purposes of reference or study available on the subject either in English or in Gujarati.

GOVERNMENT COLLEGE, }
JUBBULPORE, }
14th November 1914. }

B. C. WATCHMAKER

ઊપકાર પત્ર.

આ પુસ્તક પ્રગટ કરવા માટે મહને અભાર સૂધીમાં યુજરાત તેમજ અંગ્રેજીમાં બહાર પડેલા ધરિન અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનારા દેશોની તવારિખને લગતા અનેક પુસ્તકોની મદદ લેવી પડી છે. એ સર્વ પુસ્તકોના કર્તોએનો આ પ્રસંગે સામટો ઊપકાર માનવાની તક હાથ ધરે છું. આ પુસ્તક પાંચ વર્ષોની ખાંતીલી મેહેનત અને લગભગ ૧૫૦ પુસ્તકોના ઉડા અભ્યાસનું પરિણામ છે.

એક શુદ્ધ તવારિખનવેશની પવિત્ર ફરજ—સચ્ચાઈની શોધમાં સદા મશગુલ રહી, પોતાના અંતઃકરણના અચૂક અવાજને સદા આધિન થઈ, લાયકની સ્થાકતને વખાણી બદાની બદીને આપોકાર બહાર પાડવામાં સમાયલી છે. એજ સચ્ચાઈને શ્રણ થઈ, અંતઃકરણના અચૂક અવાજને બહાર પાડતા મહારે આજે કબૂલ કરવું જોઈએ કે ધરિનની તવારિખને લગતો મહારે શોખ જો કોઈ પણ ગ્રહસ્થને આભારી હોય તો તે ગ્રહસ્થ શેઠ પાહલનજી બરજોરજી દેશાઈ છે. એવણને ઝાળખવાનું મને માન નથી; પણ હું એવણને ફક્ત એવણના નામ અને ધરાની સાહિત્યની સેવા બજાવવાને લગતા એવણના રૂડ કામથીજ ઝાળખુ છું. એવણના ભાઈ શેઠ કેપસર બરજોરજી દેશાઈ મહારા એક શિક્ષક હતા. આજે જ્યારે પ્યારી સરજમીન પહોંતા ધરાનની તવારિખને લગતો શોખ પાર્સી કોમમાં વધુ ને વધુ ફેલાતો જાય છે ત્યારે તેજ શોખને આગળ વધારવા અને જે સબકતી સરજમીને અનેક મહાત્મા મહાવીરો, શમશેરકશ શરવીરો, અને જંગી જેહાંગીરોને જન્મ આપી પહોંતા પાર્સી નામને આ પૃથ્વી ઉપર પ્રસિદ્ધ કીધું, અને જે જગપ્રસિદ્ધ જોહાએની ધર્તિ ધુળવનારી ધમાધમીએ આ ચોખ્ખુંડ જેહાનન ખૂણેખૂણા ધુળવી મેળી પોતાના પ્રતાપના પ્રકાશથી અસૂલ જૂલમી રાજ્યોના અંધાધુંધી અંધેર અમલોના અંધારોના અંત આણી પાર્સી કોમની કીર્તિનો વધારો કીધો, તે દેશની અમર કીર્તિનો અચૂક ખ્યાલ આપનારા તવારખી સાહિત્યની સેવા બજાવનારી એક મહાત્મા સ્થાપવાનો સાહસ શેઠ પાહલનજી માથે ઉઠાવે એવી આશા રાખું છું.

XI.

મહારાજ કામમાં મહને મહારાજ માનવંત ઉસ્તાદ સાહેબ પ્રોફેસર
ખેડરામજી કવસંજી વૃંચમેકર M. A. નું મહોટું જીતેજન હતું. એવણુ
સાહેબની મહારાજ પ્રત્યેની તમાતાણુ લાગણી અને દિલ્લેશીજ મહેરબાની-
આને આજ્ઞેહુ માન અને મગરૂરી સાથે યાદ કરે છું. સાદાઈનો સાલો
સજી, સફાઈ, સંત્યતા અને સચાઈના સાચા સેવક બની, મહોટા
રમાસ સાથે એવણુ સાહેબ જ્યારે અમારે ચેલાઓ સનમુખ પોતાની
અ કૃણવણીનો લાહવો આપવા અને જે દેશે અમને જન્મ આપ્યો
તેજ ભારત ભૂમિના ભાવિક ભકતો બની, ખરા દેશભકતો તરિકે
દેશની દાઝ હેડે ધરી જે પ્રતાપિ, પ્રસિદ્ધ, પ્રજાપાળક શાહાનશા-
હતના શિતળ છાયા તળે અમારે વસ્યે છિયે તેજ શાહાનશાહતના
સાચા રહેડીઓ બની, ખોદા, માખાપ, અને જનસમાજ તરફની
મવિત ફરજ પૂરતા ભાવ સાથે બજાવવા, અને પોતાની કામ,
દેશ, અને શાહાનશાહતની કીર્તિ વધારવાનો જીપદેશ આપવા જીભા
હેતા તોરે અમારે હૈયું હરખથી હરખાઈ જતું અને એવણુ
સાહેબને એક ખરી અહસ્થાઈના નમુના તરિકે અમારી નજર
સનમુખ ધરી એવણુને પગળે ચાલવાનો મક્કમ ઠેડાવ કરતા.

આ તકે માનવંત આં બાં ખેડરામજી પેસતનજી કૉન્ટ્રેક્ટરની
દિલ્લેશીજ મદદ માટે એવણુ સાહેબ તરફના મહારાજ એહેસાનનો જાંડો
જીભરો ખેડાર કાઢવાની રજા ચલાવું છું. છેલ્લે મહારાજ કામમાં મદદ
આપનારા સઘળાં દિલ્લેશીજ બાનુઓ અને અહસ્થોનો આભાર માની
મા પુસ્તકમાં જે કંઈ ખામીઓ નજરે પડે તો તે ખામીઓ સુધારવાની
દી લેવા માટે તેમને એક નમ્ર અર્જ કરી ખતમ કરે છું.

બદનેરા
તા. ૧-૧૨-૧૪.

}

મં એં દાદરાવાળા.

આ પુસ્તક તૈયાર કરવા માટે લીધેલી જૂદા જૂદા પુસ્તકોની મદદ.

પુસ્તકોના નામો.

૧. The Ancient History of the East.... *Smith.*
૨. Ancient Egypt *Rolinson.*
૩. Stories of the Nations. Media. ... *Ragozin.*
૪. " " " " . Carthage ... *Church.*
૫. " " " " . Assyria ... *Ragozin.*
૬. Short History of the Sarassans ... *Ameer Ali.*
૭. Annals of the Early Caliphate..... *Muir.*
૮. Literary History of Persia Vol. I.... *Browne.*
૯. Imperial Gazetteer of India Vol. II.
૧૦. Annals and Antiquities of Rajsthan
Vol. I.... *Tod J.*
૧૧. History of Greece. V—X..... ... *Grote.*
૧૨. " " " *Smith.*
૧૩. " " " *Bury.*
૧૪. Problems in Greek History... .. *Mahaffy.*
૧૫. History of Greece *Tyffe.*
૧૬. History of Rome *Creighton.*
૧૭. Roman History *Koch.*
૧૮. Julius Caesar *Fowler & W.*
૧૯. Outlines of Roman History... .. *Pelham.*
૨૦. The History of Rome Vols. I.—V.... *Mommsen.*
૨૧. The Provinces of Roman Empire I & II. "
૨૨. The Decline and Fall of Roman
Empire Vols I.—VI... .. *Gibbon.*
૨૩. Xenophone... .. *Collins.*
૨૪. Annals of Tacitus *Brodribb.*
૨૫. Herodotus *Swayne.*
૨૬. Plutarch's Lives Vols I—IV. ... *Plutarch.*

XIII.

પુસ્તકોના નામો.

૧૦. Encyclopædia Britannica
૧. Herodotus Vols. I and II. *Rolinson.*
૩. Five Ancient Monarchies Vols I-IV. *G. Rolinson.*
૭. Seventh Great Oriental Monarchy... ..
૮. Christianity in the Persian Domi-
nions *E. Rehatzek.*
૨. History of Greece, Vols. I and II.... *Sir G. W. Cox*
૧. Fifteen Decisive Battles of the
World.... .. *Sir E. Creasy.*
૨. Ancient History Vols I and II. ... *Rolinson.*
૬. Bible

તેમજ અત્યાર સુધીમાં ગુજરાતીમાં બહાર પડેલા એકેએક
રાત્રી તવારિખને લગતા પુસ્તકો.

ERRATA.

પ્રક્ર	લિટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	કુટનોટ	Encyclopedia	Encyclopaedi
૫	"	"	"
૧૩	૧૯	બળવાખોર	બળવાખોર
૧૮	૮	નદીતખીરને	નદીતખીરને
૨૩	૧૫	(ફ્રેંચ)	(જર્મન)
૨૮	છેલ્લી	"	"
૪૬	૧	બગાબક્ષ	બગાબક્ષ
૫૭	૬	નાશભાગમાં	નહાસભાગમાં
૬૩	૧૧	થવાની	થવાથ
૬૯	૧૬	નહાસાડી	નહાસા
૭૬	૨૫	નીમકહારામ	નિમક
૯૩	૪	ખનખાર	ખૂનખ
૧૨૦	૪	શત્ર	શત્ર
૧૨૦	૧૧	એન્ડીઓકેસ	એન્ડીઓ
૧૨૩	૧૮	કર્ચા	કર્ચે
૧૨૩	કુટનોટ	"આર્મીન્યાનો સંક્ષેપ્ત ઇતિહાસ"	"આર્મીન્ય મજદયસ્નાન પાઠ
૧૬૦	૨૭	પેતાના	પોતાના
૧૭૪	૩	રજા	રજો
૧૯૧	૪	ખનખાર	ખૂનખ
૨૦૪	મયાળ	શાહપહરી	શાહપુલ
૨૧૯	૧૫	કર્ચા	કર્ચે
૨૩૭	૧	બળવાખોરને	બળવાખો
૨૫૨	૭	અમીડાન	અમીડાન

સાંકળિયું.

—❧—

ભાગ ૧.

હખધમનીશ શાહાનશાહતનો સંક્ષિપ્ત સાર.

	સંકે.
સિના પહેલા પાદશાહો.	૩
(કાધરસ, સાધરસ) ૨.	૪
સિસ) ૩.	૯
દય સ્મદિસ).	૧૫
હીસ્તાસ્પિસ) ૧.	૧૭
જર્કસિસ) ૧.	૩૦
જર્કસિસ ઘાંજીમાનસ, અર્દશીર દરાજ્દસ્ત) ૧.	૪૨
સ) ૨.	૪૮
...	૪૮
સ નોથસ) ૨.	૪૯
જર્કસિસ નીમન) ૨.	૫૬
યસ ઓકસ, અર્તક્ષત્ર) ૩.	૬૫
).	૭૦
, દારાયસ કોડોમાનસ).	૭૧
નશાહતની વંશાવળી.	૮૨

ભાગ ૨.

મ એશિયાના પાર્સી સામ્રાજ્યો.

મવંત શાહાનશાહત.	૮૭
મદ.	૮૪
જયની વંશાવળી.	૯૫
પાર્સી પાદશાહત.	૯૫
પાર્સી પાદશાહતની વંશાવળી.	૯૯
મજ્દયસ્તાન પાદશાહો.	૧૦૦

ભાગ ૩.

અશ્કાની શાહાનશાહતનો સંક્ષેપ્ત ઇતિહાસ.

અશ્ક (અર્સ, આર્સેસિસ) ૧.	...	...	...
અશ્ક (વીરદાદ—વીરદાતિસ ૧) ૨.	...	...	...
અશ્ક (અર્દવાન ૧) ૩.	...	...	...
અશ્ક (પ્રિયપત્યુસ) ૪.	...	...	...
અશ્ક (ક્રઆટિસ—ફરહાદ ૧) ૫.	...	...	...
અશ્ક (મહાત્મા મેહરદાદ—મિથિદેતિસ ૧) ૬.	...	...	...
અશ્ક (ફરહાદ ૨) ૭.	...	...	...
અર્વાન ૨.	...	...	...
મહાત્મા મેહરદાદ.	...	...	...
સાનાત્રોકિસ (સીન્ત્રીકસ).	...	...	...
ફરહાદ ૩.	...	...	...
મેહરદાદ ૩	...	...	...
ઝોરોડિસ (ખુઅર, હુરઝોધ) ૧.	...	...	...
ફરહાદ (ક્રઆટિસ ૪.)	...	...	...
ફરહાદક (નહાનો ફરહાદ)	...	...	...
ઝોરોડિસ (ખુઅર) ૨.	...	...	...
વાનોનિસ ૧.	...	...	...
અર્દવાન ૩.	...	...	...
બરદાન (વારદાનિસ).	...	...	...
યુદર્જ.	...	...	...
વાનોનિસ ૨.	...	...	...
વલખષ (પલાષ, વાલોગોસસ) ૧.	...	...	...
પેકોરસ ૨.	...	...	...
ખુસરો.	...	...	...
વલખષ (પલાષ) ૨.	...	...	...
વલખષ (પલાષ) ૩.	...	...	...
વલખષ (પલાષ) ૪.	...	...	...

XVII.

સંકે.

(પલાષ) પ	...	...	...	...	૧૭૪
૪.	...	...	...	...	૧૭૪
શાહાનશાહોની વંશાવળી	...	...	...	...	૧૭૭

ભાગ ૪.

સાસાની શાહાનશાહતનો સંક્ષેપ્ત ઇતિહાસ.

...	...	...	...	...	૧૮૧
પ્રાંતોની ફત્તેહ	...	...	...	...	૧૮૧
(રમીઆ) સાથે લડાઈ ને ફત્તેહ	...	...	...	...	૧૮૨
ી (શાપુર) ૧	...	...	...	...	૧૮૪
સાથની ખૂનખાર લડાઈ	...	...	...	...	૧૮૪
જીદી (હોરમજ ૧. "અલહોરી)	...	...	...	...	૧૮૭
(ખેહરામ ૧.)	...	...	...	...	૧૮૮
(ખેહરામ ૨.)	...	...	...	...	૧૮૯
(ખેહરામ ૩)	...	...	...	...	૧૯૦
(નરસી)	...	...	...	...	૧૯૦
જીદી (હોરમજ ૨).	...	...	...	...	૧૯૨
(મહાત્મા શાપુર "જીલકતાફ")	...	...	...	...	૧૯૩
ામ' સાથે મહાભારત યુદ્ધો.	...	...	...	...	૧૯૪
થે નવી લડાઈ.	...	...	...	...	૧૯૭
હાનશાહ જીલ્લનની ચઢાઈ.	...	...	...	...	૧૯૮
અને ઐખીયાની ફત્તેહ.	...	...	...	...	૨૦૧
થે નવી લડાઈ.	...	...	...	...	૨૦૨
ી (અર્દશીર "નેકાકાર," "અલજમીલ" ૨.)	...	...	...	...	૨૦૩
(શાપુર, "લડાયક") ૩.	...	...	...	...	૨૦૪
(ખેહરામ "કેરમાનશાહ") ૪.	...	...	...	...	૨૦૫
(યજ્ઞદેવ "રામશત્રસ," "અથીલ") ૧.	...	...	...	...	૨૦૬
(ખેહરામ "ઝુર") ૫.	...	...	...	...	૨૦૭
લડાઈ	...	...	...	...	૨૦૮
કર્તી (યજ્ઞદેવ "દમાણ") ૨.	...	...	...	...	૨૧૧

XVIII.

પીરોજ.	...	...	...	...	...
કુરકદી વલકાશી (પલાષ).	...	...	...	...	...
કવાત (કોખાદ) ૧.	...	...	...	...	...
અનુશેરવાન (નોશીરવાન “આદેલ”).	...	...	...	...	...
અહમદમજી (હોરમજ) ૫.	...	...	...	...	...
ખુસરુ (મહાત્મા ખુસરો પર્વિજ)	...	...	...	...	...
ધરાનના છેલ્લા નખળા શાહાનશાહો.	...	...	...	...	...
ધસ્તીકર્તી (મજુદજી શહેરવાર) ૩.	...	...	...	...	...
સાસાની શાહાનશાહતની વંશાવળી.	...	...	...	...	...

ભાગ ૧.

પદ્મનીશ શાહાનશાહતનો

સંક્ષેપ્ત સાર.

પર્સીસના પહેલા પાદશાહો.

૪૦ સં ૫૦૦ કપડ—૫૫૦

પર્સીસના પસારગેદી નામના પાર્સી તાયફાના વડા
નીશે (હખામનીશે) પર્સીસની પાદશાહન સ્થાપી.

હખામનીશે મરણ પામ્યો. તેના બેટો ચીશ્પાઈશ
(સ) પર્સીસની ગાદી ઉપર આવ્યો.

મદા (માદ, મીડિયા) ના મોટા પાદશાહ ફૂવર્ટિસે
ઉપર ચઢાઈ લાવી તેને મદા (મીડિયા) નું ખંડિયું
નાવ્યું.

૬૬. પર્સીસના “મોટા પાદશાહ” ચીશ્પાઈશે
શાહાનશાહતની પડતીને લાલ લઈ, અલામ ઉપર
રી, અન્નન (અન્નાન) નો પ્રાંત જીતી લઈ, તેને
સાથે જોડી દીધો.

ચીશ્પાઈસે પોતાના રાજ્યના બે વિભાગો પાડ્યા.
અન્નનું રાજ્ય પોતાના વડા બેટા કુરુશ ૧. ને આપી,
રાજ્ય પોતાના બીજા બેટા આયરામનને બક્ષ્યું.

“અન્નનનો મોટો પાદશાહ” કુરુશ ૧. મરણ પામ્યો.
તે કબૂજિય (કમ્બાઈસિસ) ૧. ગાદીએ બેઠો.

“પર્સીસનો પાદશાહ” આયરામન મરણ પામ્યો.
તે આર્સામ તખ્તનશીન થયો.

“અન્નનનો મોટો પાદશાહ” કબૂજિય ૧. મરણ
તેનો બેટો (મહાત્મા) કુરુશ (કાઈરસ, સાઈરસ) ૨.
આવ્યો.

* બપલા બનાવોની ચોક્કસ તારીખ મળતી નથી.

† બપલા બનાવોની નક્કી તારીખ આપણને મળી નથી.

કુરુશ ૨.

મહાત્મા સાધરસ, ખોરેશ;

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૫૫૮-૫૨૯.-૨૯

ધરાનના પહેલો પાર્સીશાહાનશાહ.

૫૫૮. (પાયતખ્ત ઐકબેતાનાવાળા) મંદાના ભટકતા નંગલી તુરાની (સ્કીથ્યન) ટોળાના પાદશાહ ‘ઈર (એસ્તિયાણસે) એ “અન્નનના મોટા પાદશાહ” કુનું રાજ્ય જીતવા કુરુશ સામે ચઢાઈ કીધી. ઈસ્તુવેગૂન લશ્કરે તેના જૂલમથી કંટાળી નઈ, તેની સામે બળવો ઉઠાવે વાખોરોએ ઈસ્તુવેગૂને કેદ કરી, તેને તેના શત્રુ કુરુશને સોંપી દીધો.

૫૫૮. મહાત્મા કુરુશે ઈસ્તુવેગૂ સામે વેર ‘મંદા’ના રાજ્ય ઉપર ચઢાઈ કીધી. કુરુશે મંદાનું ઐકબેતાના ફત્તેહ કરી ત્યાંની સઘળી દોલત પર્સિસ પાસે જઈ ‘મંદા’ના રાજ્યને પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી દીધું.

૫૫૯. * મદા (માદ, મીડિયા) ના શાહાનશાહ સ “ન્હાના ગુલામ” (ખંડિયા રાજા) “અન્નનના પાદશાહ” કુરુશે તેનાથી સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવ્યો.

૫૫૦. * મહાત્મા કુરુશે (મીડિયા ઉપર ચઢાઈ કરે શાહાનશાહને હરાવી કેદ પકડી, મદા (મીડિયા) ની શાહતની આખરી આણી. કુરુશ મદા (મીડિયા) ના શાહાનશાહ થયો.

૫૪૬. લીડિયાના બળ્યા શાહાનશાહ કીસસે બંનેવી-મદા (મીડિયા) ના છેલ્લા શાહાનશાહનું વેર આબિરઉશ (બેબીલોન) મુદ્રાચ (મિસર, ઈજિપ્ત) અને (સ્પાર્ટા) સાથે અરસપરસ મદદ આપવાના કોલકારો કુરુશ સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

૫૪૬. કીસસે હેલિસ નદી પસાર કરી કતપતુક (કેપેડોનિયા)

ઉપર ચઢાઈ કીધી. કીસસે કતપતુકના પાયતખત દીર્યાને ક્ષતેહ કરી, ત્યાંના રહેવાસીઓને તેણે ગુલામ દાખલ વેંચ્યા.

૫૪૬. મહાત્મા કુરૂશે કીસસ ઉપર દીર્યા ખાતે હુમલો કીધો. દીર્યાના ખુનખાર જંગમાં કીસસનો જખરો પરાજય થયો * અને લીડિયનો (લીડિયાની રાજધાની) સાર્દિસ તરફ નાઠો. મહાત્મા કુરૂશે હેલિસ નદી ઓળંગી લીડિયા ઉપર ચઢાઈ કીધી. સાર્દિસના નેદાનમાં થયેલી બીજી મહાભારત અસાધારણ લડાઈમાં લીડિયનો પાછા હાર્યા અને સાર્દિસના કિલ્લામાં ભરાયા. ઈરાનીઓએ સાર્દિસને ઘેરો ઘાલ્યો. મહાત્મા કુરૂશે ૧૪ દિવસના ઘેરા પછી સાર્દિસ છતી લઈ કીસસને કેદ પકડ્યો. કુરૂશે લીડિયાની શાહાનશાહતને પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી દઈ, કીસસને પોતાનો સલાહકાર બનાવ્યો.

૫૪૬. મહાત્મા કુરૂશે ઈરાની સરદાર તાખાલુસને લીડિયાનો શત્રુપ (હાકમ) બનાવી, પેકત્યાસ નામે લીડિયનને સાર્દિસનો ખજાનો ભેગો કરી ઈરાન લાવવા ફરમાવી, પોતે હુમદાન પાછો ફર્યો.

૫૪૬. પેકત્યાસે લીડિયનને ઉશ્કેરી, કુરૂશ સામે બળવો ઉઠાવી લાડુતી લશ્કર ઊભું કરી, સાર્દિસને ઘેરો નાખ્યો. મહાત્મા કુરૂશે માબરીસ નામે મીડિયન સરદારને મોટા સૈન્ય સાથે પેકત્યાસ સામે લડવા મોકલ્યો. બળવાખોરો વગર લડાઈએ ઘેરો ઉઠાવી નહાસલાગમાં પડ્યા. પેકત્યાસ ઘણી નહાસલાગો પછી કેદ પકડાઈ માર્યો ગયો.

૫૪૬-૫૪૫. સરદાર માબરીસે ઈથોન્યાના સરકશ ગ્રીક (યુનાની) સામ્રાજ્યો સામે ચઢાઈ કીધી. માબરીસે ગ્રાએન શહેર છતી, ત્યાંના રહેવાસીઓને ગુલામ દાખલ વેંચ્યા. તેણે મીઆન્ડર નદી ઉપર આવેલું મેગનીશ્યાનું શહેર અને કિલ્લો સરકરી લૂટ ચલાવી. માબરીસ મોઢો પડી મરણ પામ્યો. તેની જગ્યા પર કુરૂશનો મોટો મદદગાર મીડિયન સરદાર હાર્પેગસ નિભાવ્યો.

* Encyclopaedia Britannica.

૫૪૫. સરદાર હાર્પેગસે ઈથોન્યાને લગતા-શ્રીશિયા, ટીઓસ, માયુસ, ગ્રાએન, ઈફીસસ, કેલોક્ષન, લેમેડસ, કલે-
નેમીની, ચીઓસ, ઈરીથી અને સુપનોના રાજ્યો, તેઓને લગતા
ઠાપુઓ સાથે જીતી લીધા.

૫૪૬. હાર્પેગસે ઈથોલ્યાને લગતા ૧૧ ગ્રીક સામ્રાજ્યો
ફતેલું કીધા.

૫૪૭. હાર્પેગસે કારિયન, કૉન્યન અને ડોરિયન
(ગ્રીક) પ્રજાઓને તાબે કીધી. હાર્પેગસે લીશિયા ઉપર ચઢાઈ
કીધી. જેનથસના ખુનખાર યુદ્ધમાં લીશિયનોના સંહાર થયો
અને લીશિયા ઈરાનને તાબે થયું.

૫૪૮-૫૪૯. મહાત્મા કુરુશે બાબિલશ (બબેલબાબી)
ઉપર ચઢાઈ કીધી. એક વગર હારજીતની લડાઈ પછી બેકત્રિયનો
કુરુશને શરણુ થયા. * કુરુશે સકા (સકયા) ઉપર સ્વારી કીધી.
સકાનો રાજા અમોર્જીસ પહેલી જંગમાં માર ખાઈ કેદ
પકડાયો. * બીજી લડાઈમાં અમોર્જીસની રાણી સ્પારેથ્રાએ
કુરુશનો પરાજય કર્યો. * મહાત્મા કુરુશે અમોર્જીસને જીવતદાન
બક્ષવાથી સકી લોકો કુરુશને તાબે થયા. * મહાત્મા કુરુશે હીકેન્યા
(વેહેરકાન), ઉવાર્જમ્ (ખોરાસ્મ્યા), પર્થવ (પાર્થી), શુલુદ
(સોગિદ્યાના), હુરધવ (આર્યા), દ્રાન્નિયાના, હુરઉવતિશ
(એરેકોશિયા), ગદાર (ગંદાર્યા), વિંઠ રાજ્યો જીતી લીધા.
કુરુશે 'સાઈરસચાતા' શહેર સ્થાપ્યું.

૫૫૦. ઈરાન અને ખેખેલોન (ખાખિરુશ) વચ્ચે લડાઈ
જાગી. ખાખિરુશના શાહાનશાહ નયુનાહિદ (નખેનેડસ)
ના અમલના ૧૭ માં વર્ષમાં મહાત્મા કુરુશે ખાખિરુશ ઉપર
ચઢાઈ કીધી. (તમ્બુજ) જીત મહિનામાં નિજલલત નદીને કિનારે
થયલી લડાઈમાં ઈરાનીઓએ અકકડ (શહેર) ના સૈન્યનો મોટો
પરાજય કર્યો. ઉપલાજ મહિનાની ૧૪ મી તારીખે સિખ્યારા
શહેર વગર લડાઈએ ઈરાનીઓને તાબે થયું. નયુનાહિદ

સિપ્પારા ખાતેથી નાહો. માર્જેશ્વરન મહિનાની ૩ જ તારીખે (૧૦ મી અક્ટોબર) બાબિરઉશ (બેબિલોન પાયતખ્ત) ઈરાની સરદાર ગવબરેવ (ગોબ્રાયસ) ને તાબે થયું. નથુનાહિદ કુરેશના હાથમાં કેદ પકડાયો. કુરેશે તેને જીવતદાન બક્ષ્યું. બાબિરઉશની શાહાનશાહતને કુરેશે પોતાના રાજ્ય બોડે બોડી નાખી.

શાહાનશાહ કુરેશ પોતાના બેબિલોનિયન લેખમાં બેબિલોનની ફત્તેહ માટે નીચે મુજબ જાહેર કરે છે† : —

“હું કુરેશ છું, ખલ્કનો પાદશાહ, મોટો બળવાન પાદશાહ, બેબિલોનનો, સુમર અને અક્કડનો, ચારે કેશ્વરનો પાદશાહ છું....., જેને અમ, બેલ અને નથુ દેવતાઓ ચાહે છે. બેબિલોનમાં હું સુલેહસંપન્ન થી દાખલ થયો, ખુશાલીથી મેં પાદશાહોના મહેલમાં મહાર તખ્ત સ્થાપ્યું. બેબિલોનના બેટાઓએ મહારો અમલ કબૂલ રાખવાથી મેં તેમના જન, તેમના ધરખાર, તેમના ખંડિયરો પાછાં હવાલે કીધાં. તેમના બંધવાઓને મેં છોડી મૂક્યા. જે સઘળાં રાજાઓ ઉપલા સમુદ્ર (ઉર્મિયા અથવા ભૂમધ્ય) થી નીચલા સમુદ્ર (ઈરાની અખ્તાત) ની વચ્ચેના મુલકમાં રાજ્ય ચલાવે છે, તથા જે રહેવાસીઓ માંહેલા ભાગોમાં વસે છે, તેમજ સિરિયા દેશના રાજાઓ, તંબુઓમાં વસનારા લોકો; એ સઘળાંઓ કિંમતી હદિયા મહારે માટે બેબિલોનમાં લાવ્યા ને મહારી કદમબોસી કીધી. કુર્દિસ્તાનની સરહદ સૂધીના સઘળાં રહેરો, ટાઇગ્રીસ નદી ઉપરના રહેરો, જેઓ પુરાતન જમાનાનાં વસાયલા છે, ત્યાંના દેવતાઓને તેમની યોગ્ય જગ્યાઓમાં મેં પાછાં સ્થાપ્યાં.....વાં.”

પૃષ્ઠ. * મહાત્મા ખોરેશે (કુરેશે) યહુદી લોકોને

† બેબિલોનની ફત્તેહના વિગતવાર ખ્યાન માટે જુઓ “બેબિલોનિયન લેખોની શોધ—પારસી તવારીખ ઉપર છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં પડેલું નવું અજવાળું.” લેખક—મી૦ પા૦ લ૦ દેશાઈ. (સ્ત્રીબોધ અને સંસાર સુધારો.) (જીબિલી વૉલ્યુમ.)

* Bible.

ઝંખીલાંન ખાતેની તેમની ૭૦-વર્ષો સૂધીની કેદી હાલતમાંથી છોડવી,
તેમને તેમના અસલ વતન પેલેસ્ટાઈન નવાની છૂટ બક્ષી.
૪૨૩૬૦ યહુદી કેદીઓ કુરેશની મેહેરબાનીથી છૂટા થઈ, સરદાર
નરેન્દ્રભાઈની સરદારી તળે પેલેસ્ટાઈન નર્થ વસ્યા. મહાત્મા
કુરેશે યહુદીઓનું “ખેત-ઉલ-મુકદ્દસ” નું દહેરું બંધાવી
આપ્યું.

પરંતુ: “સૌથી વડો પાદશાહ,” “ત્રોટો પાદશાહ,”
“ધર્મોત્તમ નબરદસ્ત પાદશાહ,” “દીનતીરનો પાદશાહ—મુમીર
અને અખાદનો પાદશાહ,” “ચારે દોળાંઓનો પાદશાહ,”
યહુદીઓના “અહોવા”ના “મેસીયાહ,” “પાર્સી શાહાનશાહત
સ્થાપનાર,” “અશ્યાખ’ડનો પાદશાહ” મહાત્મા કુરેશ મરણ પામ્યો.

‘કબૂજિય.’

કમ્પાઇસિસ ૩. ૬૦ સ૦ પૂ૦ પર૯-પર૨.—૭ વરસ.

મહાત્મા કુરૂશનો વડા બેટો.

મહાત્મા કુરૂશે પોતાની હૈયાતીમાંજ પોતાના વડા બેટા કબૂજિયને પોતાની ખોળી બળવંત શાહાનશાહત સ્વાધીન કરી પોતાના ખીજા બેટા બાદિય (સ્મદિસ) ને કેટલાક પ્રાંતોની શત્રુ (હાકમી) સોંપી હતા. કબૂજિય પોતાના પેદર જેવાજ બહાદુર અને ગુણવંત હોવાથી પોતાના પેદરની છેલ્લી ધારણા—મુદ્રાચાર્ય (મિસર) ફત્તેહ કરવાનો સાહાસ તેણે પોતાને માથે ઉઠાવ્યો. કબૂજિયને હાનો બાઈબાદિય પ્રજાનો ધણો માનીતો હોવાથી તે પ્રજાની કુપક પુર ધરાનનું તખ્ત મેળવવા બળવો નહિ ઉઠાવે તેટલા માટે કબૂજિયે મુદ્રાચાર્ય મિસર) જવા આગમજ બાદિયનું છુંપ્યું ખૂન પ્રિક્ષાદિપસ (પાઈપસ) નામે ધરાની સરદાર પાસે કરાવ્યું. આ ખૂનની વાત કોઈ ખીજાને માલમ હતી નહિ.

૫૨૯-૫૨૫. મિસરપર ચઢાઈ કરવા શાહાનશાહ કબૂજિયે મહાભારત તૈયારીઓ ચલાવી.

૬૦ સ૦ પૂ૦ ૫૪૬ માં જ્યારે લીડિયાના શાહાનશાહ કીસસે કુરૂશ સામે ચઢાઈ કીધી ત્યારે તેણે મુદ્રાચાર્ય (મિસર) ના ફેરા (રાજ) એમસિસ તથા ખીજા બળવંત રાજ્યો જોડે અરસપરસ મદદ આપવાના કોલકરારો કીધા હતા. એ બાદ મહાત્મા કુરૂશે કીસસનો પરાજય કરી ખીજા મદદગાર રાજ્યોને પણ ઘટતે ફેજે પૂગાડ્યા પણ મજકુર એમસિસની સરકશી માટે તેને સજા કરવાનો તેને વખત મળ્યો નહિ. કુરૂશના મરણ બાદ તેના બેટા કબૂજિય સાથે પણ એમસિસે પ્રપંચો રચી કાવાદાવા કરવા ચાલું રાખ્યા આથી કબૂજિયે એમસિસ સામે ચઢાઈ લઈ જવાનો મક્કમ વિચાર કીધો. તેને તેની સંખ્યાબંધ તાબેદાર પ્રજાઓએ મોટી મદદ આપી. કિનિશ્યા, સૈપ્રસ અને સિલીશ્યાનો રાજા સાથેનેસિસ પોતાની રાજપુત્રીથી કબૂજિયને તાબે થયા. આ સમુળી મદદથી કબૂજિયે માટું લશ્કર ભેળું કીધું અને એક જોરાવર દરિયાઈ કાફલા પણ પોતાની દરિયાવર્ધી પ્રજાઓની મદદથી તૈયાર થયો. મિસર જવાના માર્ગમાં એક મોટું જંગલ હતું જેમાંની પ્રજા ધરાનને

તામે હતી નહિ. તે પ્રજા ચરખ હતી. એ પ્રજાના શેખ (ચરખ હાકમ) સાથે એમસિસથી કંટાળી કબૂજિયને આવી મળેલા હેલિકનાસસના રહેવાસી ફ્રાનિસે કબૂજિયને દોસ્તી કરાવી આપી. શેખે કબૂજિય તરફ વફાદાર રહી તેના લશ્કરને જંગલ પસાર કરતા કશી મૂશ્કેલી નહિ પડે એટલા માટે પાણી વિગેરેનો ઉત્તમ અંદાજસ્ત કીધો.

પરક. શાહાનશાહ કબૂજિયે પ્રખ્યાત ઈરાની સરદાર હુતન (આતાનિસ) ની બેઠી પ્રિદિમજ સાથે શેહાદી કીધી.

પરચ. કબૂજિયે મુદ્રઆય (મિસર) પર ચઢાઈ કીધી. ઈરાનીઓએ “મિસરની મજબૂતી” અંગે “મિસરની કુંચી” ને નામે ઓળખાતા પેલ્યુશિયમના મજબૂત કિલ્લા પર હુલ્લો કરી કિલ્લો સર કર્યો.

કબૂજિયે જ્યારે મુદ્રઆય ઉપર ચઢાઈ લઈ ગયો ત્યારે ત્યાંના ફેરા એમસિસ મરણ પામ્યો હતો અને તેની ગાદી પર તેનો બેટો સેમેનિટસ આવ્યો હતો.

પરચ. પેલ્યુશિયમની ખુનખાર મહાલારત લડાઈમાં ઈરાનીઓની મોટી ફત્તેહ થઈ; ૭૦૦૦ ઈરાનીઓ અને ૫૦,૦૦૦ દુશ્મનો માર્યા ગયા. મિસરીઓ માર ખાઈ રાજધાની શહેર મેમ્ફીસમાં નહાસી ભરાઈ બેઠા.

શત્રુઓ મેમ્ફીસમાં દાખલ થયા. કબૂજિયે એક મૈટીલીન્યન બારકસને મેમ્ફીસ મોકલી શત્રુઓ પર પોતાને તામે આવવાનું કેહેણું મોકલાવ્યું. દુશ્મનોએ આ બારકસ પરના લગભગ ૨૦૦ સિપાહોને પકડી ઘાતકીપણે તેમનો આત્મિક ખીંચો બનાવી નાખ્યો. પોતાની દયાનો શત્રુઓએ આ મુજબ ગેરલાલ લીધાથી કબૂજિયે લશ્કરને આગળ વધવાનો હુકમ આપ્યો.

પરચ. કબૂજિયે મેમ્ફીસને ઘેરા લીધી તેને તામે કીધું અને ફેરા સેમેનિટસને કેદ પકડ્યો. મુદ્રઆય (મિસર) ઈરાનને તામે થયું.

કબૂજિયે મેમ્ફીસ ખાતે માર્યા ગયલા ૨૦૦ સિપાહોના, વરમાં જોયા ખાનદાનના ૨,૦૦૦ મિસરવાસીઓને મારી નાખાવ્યા, જેઓમાં ફેરા સેમેનિટસનો શાહબદો પણ હતો. તેણે મિસરના ગર્વિષ્ઠ

ઉમરાઓનું યુમાન તોડવા તેમની બેઠીઓને તેમની સામે ગુલામડી દાખલ પાણી ભરવા જવાની ફરજ પાડી. ઉપલા કામે કરવાની તેની મતલબ ફક્ત મિસરવાસીઓમાં પોતાનો ઘાક પાચરવાની હતી. આ પછી કબૂજિયે પોતાના કુશ્મનો બેડે વધારે અંટસ નહિ રાખતા. તેમની બેડે દયાથી વર્તવા માંડ્યું. તેણે પોતાનો દયાળુ અવાસ બતાવી ઈરાનીઓની હાંસેશની રીત સુજ્ય સેમેનિટસને તેનું રાજ્ય પાછું હવાલે કીધું. રાજ્યના સઘળી કોટા ઓધધાઓ તેણે ત્યાંનાજ ઉમરાઓને આપ્યા અને મિસરના રહેવાસીઓને છૂટાપણું બદલ્યું. એટલાથી નહિ અટકતા કબૂજિયે ત્યાંના ઈમરુઓને રાજી રાખવા પોતાને તેમના દેવતાઓનો પૂજારી બહેર કીધો અને તેમના મંદિરોમાં પુષ્કળ ભેટ સોગાદો મોકળાવી “કેમ્બેથ” (મિસરવાસીઓએ પોતાના પવિત્ર મંદિરોમાં કોતરેલું કબૂજિયનું નામ) ની ભલમનસાધથી મિસરવાસીઓએ તેને “રેમસોટ” (“આફ્રિકાની વંશના”) નો ભપકામંદ ખિતાબ બદલ્યો. કબૂજિયે આ પછી “સુદ્રઆય (મિસર) નો ફેરો (રાજા)” નો એલકાબ ધારણ કર્યો.

પરપ. લીબ્યા, કાઇરીન (સાઇરીન) અને બાર્ડાના આફ્રિકાના રાજ્યો કબૂજિયને વગર લડાઇએ તાબે થયા.

મિસર, લીબ્યા, સાઇરીન અને બાર્ડાની ફતેહ બાદ કબૂજિયે આફ્રિકાની બાકી રહેલી ત્રણ પ્રજાઓ (કાર્થેજન્યન, ઇથીઓપિયન અને એમોનિયન) ને તાબે કરવા માંગી. તેણે પહેલી ચઢાઇ કાર્થેજની બળવંત શાહાનશાહત ઉપર કરવાની ગોઠવણી કરવા માંડી. કાર્થેજની શાહાનશાહત ફિનિશી લોકોએ સ્થાપી હતી માટે કબૂજિયના કાફલાના ફિનિશી લોકોએ શાહાનશાહ તરફની સઘળી તાબેદારી છતાં કાર્થેજ સામે લડવા જવા ના પાડી. ઈરાની કાફલાનો મોટો ભાગ ફિનિશી લોકોની મદદથી ઉભા થયો હતો માટે કબૂજિયે તેમની મરજી ઉપરાંત કાર્થેજ પર ચઢાઇ કરવાનું માંડી વાળ્યું. કાર્થેજની શાહાનશાહત મહાત્મા દારયવુશને ખંડણી આપતી હતી તે આગળ ચાલતા આપણે જોઇશું. કબૂજિયે ઇથીઓપિઆ પર ચઢાઇ લઇ જવા મેમ્ફીસ છોડી થીબ્સ તરફ કુચ કીધી.

પરપ-પર૩. * થીબ્સ ખાતેથી ૫૦,૦૦૦ ઈરાનીઓના

* ઉપલા બનાવની ચોક્કસ તારીખ મળતી નથી.

લશ્કરને એમોન્યન લોકોને તાબે કરવા કબૂલિયે રવાના કર્યું. કબૂલિયે પોતે ઇથીયોપિયા ઉપર ચઢાઈ કીધી. તેણે મિસરની સરહદપર વસતા ઇથીયોપિયનોને તાબે કીધા. ખારાકીની ખુટથી ઈરાની લશ્કર હેરાન થઈ પાછું થીવસ તરફ ફર્યું.

શાહાનશાહ કબૂલિયના વખતમાં ઇથીયોપિયા ગયા તે વખતે જાણાયલી કુનિયાનો દક્ષિણ ધ્રુવ હતો. હાલના વખતમાં દક્ષિણ ધ્રુવ તરફ જવાને જેટલી મૂશ્કેલી નડે છે તેના કરતા વધારે મૂશ્કેલી કબૂલિયના વખતમાં ઇથીયોપિયા તરફ જવાને પડતી હતી. કબૂલિયે જોકે ઇથીયોપિયાના ભિત્તરમાં પેઠો હતો નહિ છતાં તે દેશનો મોટો ભાગ તેણે તાબે કીધો હતો એમ મહાત્મા દારયુશના લખેલા અને કોતરકામાં ઉપરથી માલમ પડે છે.

પરખ-પર૩. * એમોન્યન લોકોને તાબે કરવા ગયેલા લશ્કરે થીવસથી તે 'એએસીસ' નામે શહેર સુધીના મુલક તાબે કીધો. એએસીસ છોડી આગળ વધતા લીબ્યાના મેતાળ નંગલમાં સીમુનથી ઉપલા ૫૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કરનો સંઘર્ષ થયો.

પરખ-પર૨. * મિસરે શાહાનશાહ કબૂલિયની ગેર-હાજરીનો લાભ લઈ તેની સામે બળવો ઉઠાવ્યો. કબૂલિયે સહેલાઈથી એ બળવો બેસાડી દીધો.

બળવાનું મૂખ્ય કારણ મિસરના ધર્મગુરુઓ હતા. ફરે સેમેનિટસ જેનાપર કબૂલિયે મહેરબાની બતાવવામાં કશી આક્રી રાખી હતી નહિ તેણે પણ એવકાઈ બતાવી બળવામાં ભાગ લીધો. મિસરના ધર્મગુરુઓ અને રહેવાસીઓ એપીસ નામે ગોધાને પોતાનો દેવતા ગણી તેને પૂજતા હતા. તેઓ તેને ૨૫ વર્ષો તળક માન આપી તે મુદત પૂરી થવે નવો ગોધો મળવી તેનું પૂજણ કરતા અને જૂના ગોધાને નદીમાં કુબાવી મળતા. જ્યારે કબૂલિય ઇથીયોપિયા તરફથી પાછો ફરતો હતો ત્યારે મિસરના ધર્મગુરુઓએ નવો ગોધો (દેવતા)

* ઉપલા બનાવની ચોક્કસ તારીખ મળતી નથી પણ તે શાહાનશાહ કબૂલિયના મરણની આગળજે અને મિસરની ફતેહ પછી બન્યો હતો.

મંળવ્યો આથી તેઓ બેહદ ખુશાલીમાં આવ્યાં અને તેને સારા સગણ ગણી મિસરના રહેવાસીઓને તેઓએ કબૂજિય સામે બળવા કરવા ઉશ્કેર્યા. આથી જ્યારે કબૂજિય થીપ્સથી મેમ્પીસ ખાતે આવી પૂગ્યો ત્યારે બળવાની આગ પૂર જોશમાં ફેલાઈ હતી. કબૂજિયે જ્યારે પોતાની માટી મેહરબાનીઓ અને દયાળુ ખવાસનો એવો ગરલાલ લવાયલો જોયો ત્યારે તેણે સરકશ બેવફા મિસરીઓ સાથે સખ્તપણે વર્તવા માંડ્યું. તેણે નીમકહરામ ફેરો સેમેનિટસ અને મિસરના ખીજ બેવફા આધેધદારો માતાની સજા ફરમાવી. બળવાખોરોની ખુશાલી તોડવા અને તેમને નાહિંમત કરવા તેણે “એપીસ” ગોધાને મરાવી નખાવ્યો અને ધર્મગુરુઓની ઉશ્કેરણી માટે તેમને માતાની સજા નહિ કરતા ફક્ત બાંધીમારની સજા ફરમાવી. કબૂજિયના આ પગલાંથી બળવા બેસી ગયો અને લગભગ ખીજ ૩૫ વર્ષો સુધી મિસરીઓ ધરાન સામે ચલવલ કરવાનું ભૂલી ગયા.

૫૨૨. “ગઉમત (ગોમાતિસ) નામના એક મગુસે (મીડિયાને ધર્મગુરુ) આરાકાદ્લીસ નામે પર્વત તરફના પીરયા-ચાદા નામે મુલક તરફથી બળવા ઉઠાવ્યો. તે વિચાખન મહીનાને ૧૪ મે રોજ એવું જીહું સમજાવવા નિકળ્યો કે “કુરેશનો બેટો અને કબૂજિયના લાઈ બર્દિય હું છું.” આથી આખું રાજ્ય બળવાખોર થયું. કબૂજિયને છોડી ધરાન, માદ (મીડિયા), અને ખીજ પ્રાંતો તેને મળી ગયા. તેણે શાહાનશાહતની લગામ લીધી.”†

કબૂજિયે પોતાના લાઈ બર્દિય (એમર્દિસ) ના કરાવેલા ખૂન વિષે ધરાની પ્રજાઓ સદંતર અંજણી હતી. એ ખૂનની વાત બર્દિયના રહેરાને સદંતર મળતા આવતા રહેરાના ગઉમત નામના મગુસને માલમ પડી. કબૂજિય જ્યારે મિસર ગયો ત્યારે તેણે રાજ્યનો સઘળો વહીવટ ઉપલા મગુસને સોંપ્યો હતો માટે જ્યારે કબૂજિયની મિસર ખાતેની ગેરહાજરીને લાંબો વખત થયો ત્યારે ઉપલા ગઉમતે વિચાસ-ધાત કરી બર્દિય નામ ધારણ કરી ધરાનની ગાદી પચાવી પાડી. આ

† ખીહીસ્ત્રન પર્વત ઉપરનો મહાત્મા દારયવુશનો ખિલારોડો લેખ,

વિશ્વાસઘાતની ખબર જ્યારે કુબૂજિયને મિસર ખાતે મળી ત્યારે તેણે સુસાઈની તરફ રાહ ધરી. તેણે બંદિયના ખૂતની સંઘળી વાત પોતાની સાથેના ઘરાની ઉમરાઓને કહી અને તખ્ત પાછું હાથ કરવા તેમની મદદ માંગી પણ તે સુસા સૂઝી આવી શક્યો નહિ. રાજ્ય ખોડવાની નાસિપાસીથી તે ઘણો દલગીર થયો અને માર્ગમાંજ મરણ પામ્યો.

૫૨૨. મહાન, બહાદુર, કૃતેહમંદ, ઘાતકી શાહાનશાહ “કુબૂજિય (રાજ્ય ખોડવાનો ગમ) નહિ ખમી શકાયથી મરણ પામ્યો.” ‡

‡ ખીહીસ્તુન પૂર્વત ઉપરનો મહાત્મા દારયવુશનો ખિલારોહો લેખ.

‘ગઉમત (મગુસ)’

અર્હિય; સ્મર્હિસ. ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૫૨૨.

શાહાનશાહ કબૂનિયે પોતાના ભાઈ અર્હિયને ધૂપી રીતે કતલ કરાવ્યા બાદ તે મુદ્દઆય (મિસર) ગયો. આ કતલની વાત ગઉમત (ગોમાતિસ) નામે મગુસ કે જેને તેણે રાજવહીવત સોંપ્યો હતો, તેને, અને મિક્સારિયસ નામે પાર્સી સરદાર જેણે પોતે ખન કીધું હતું, તેને, માલમ હતી. ગઉમતે એકવાર રાજ્ય પચાવી પાડી પોતાને અર્હિય તરીકે બહાર કીધો કે, “કબૂનિયને છોડીને ઈરાન, મીડિયા, અને બીજા પ્રાંતો તેને મળી ગયા. તેણે શાહાનશાહતની લગામ લીધી.” ભવિષ્યનો શાહાનશાહ ફારયબુશ પોતાની બીહીસ્તુન ખાતેની ખીલારોકી તખ્તીઓમાં ગઉમત વિષે ભરોશાદાર ખ્યાન કરે છે તેમાં તે મહાત્મા શાહાનશાહ જણાવે છે કે—

“ગઉમત મગુસે જે શાહાનશાહત કબૂનિય કનેથી પડાવી લીધી તે જૂના વખતથી અમારા ખાનદાનના હાથમાં હતી. એ પછી તે એ શાહાનશાહતનો માલિક થયો.

“ગઉમત મગુસના હાથમાંથી તાજ પડાવી લે એવો ઈરાની કે મીડ કે અમારા ખાનદાનવાળો કોઈ પણ ઘણી હતો નહિ. રાજ્યને તેનાથી અતિ ઘણી ધારતી પેઠી. ઘણાકે જેએ ખરેખરા અર્હિયને ઓળખતા હતા તેમને તેણે કાપી નાખ્યા. ‘રખેને તેઓ મને ઓળખી કાઢે કે હું કુરુશનો બેટો અર્હિય નથી,’ એ કારણ થકી તેણે તેમને મારી નાખ્યા. હું આવી પૂર્યો ત્યાં સુધી ગઉમત મગુસ સંબંધી કંઈબી કહેવાની કોઈએ હિંમત કીધી નહિ. પછી મેં હોરમજ્દની બંદગી કીધી અને તેણે મને મદદ આપી. બાગ્યાદીશ મહીનાને ૧૦ મે રોજે મારા નીમકહલાલ માણસો સાથે મેં ગઉમત મગુસને અને તેના મુખ્ય મદદગારોને કાપી નાખ્યા. સીકતાચોતીસ (સીકથઉવતીશ) નામે

કિલ્લો, જે મીડિયાના નીસ્યા નામે જીલ્લામાં આવેલો છે, ત્યાં મેં તેને કાપી નાખ્યો. મેં તેના કનેથી રાજ્ય લઈ મેળ્યું.” *

ગઉમત મગુસને મારી નાખવામાં શાહુજદા દારયબુશને બીજા છ પાર્સી અમીરોએ મદદ આપી હતી. ઉપલા છ અમીરોએ (હુતન [ઓતાનિસ], અરુપચન [અરુપાથિનિસ], ગઝોબરૂવ [ગોઆયસ], વીદકુન [ઈન્તાફર્નિસ], બગબક્ષ [મગમીનસ], અને વીદર્ને [હાઈદાર્નિસે]). શાહુજદા દારયબુશને પોતાના કરતા ઘણેા બાહોશ અને ભાગ્યશાળી નોંધાથી તેને ઈરાનના શાહાનશાહ દાખલ પસંદ કીધો. દારયબુશનો પિતા વીસ્તારુપ (હીસ્તારુપસ) આ વખતે હૈયાત હતો પણ તેણે પોતાનો ઈરાનની ગાદી માટેનો દાવો છોડી દીધો. દારયબુશના લેખા મુજબ તે દારયબુશ ગઉમતની કતલ આગમન પાદશાહ ઠરી ચૂક્યો હતો.

* ખીહીસ્તુન ઉપરનો દારયબુશનો લેખ: ફકરા ૧૦ થી ૧૩ સુધી.

‘દારયવુશ’

મહાત્મા દારાયસ હીસ્તાસ્પિસ.

૬૦ સ૦ પૂ૦ ૫૨૧-૪૮૫.-૩૬ વરસ.

શાહઝાદા વીરતાસ્પનો બેટો.

૫૨૧. “દારયવુશ, મોટો પાદશાહ, પાદશાહનો પાદશાહ, ઈરાનનો પાદશાહ, (તાબેના) પ્રાંતોનો પાદશાહ, વીરતાસ્પનો બેટો, (અને) હુખામની અર્શામનો પૌત્ર,”* ગાદીએ આવ્યો (તા ૦ ૧લી જાન્યુઆરી).

૫૨૧. લીડિયાના શત્રુ ઓરોઇતિસે (ઓરો-નિતસે) શાહાનશાહ કબૂલિયના મોટા મિત્ર—સામોસ ટાયુના ગ્રીક રાજા પોલીક્રેટિસનું દગાધી ખૂન કરી તેનું રાજ્ય પોતાની શત્રુ સાથે જોડી દીધું.

૫૨૧. ઉપદર્મ (ઉપાદાર્મિસ) ના બેટા અત્રીને (અત્રીનિસે) ઉવજ (સુસિયાના) માં બળવો ઉઠાવ્યો અને પોતે ઉવજનો પાદશાહ થઈ બેઠો.

૫૨૧. આબિરુશ (અંબીલીન) ખાતે ઐનર (અનિ-રીસ) ના પૂત્ર નદીતમીરે (નીદીન્તામીલસે) દારયવુશ સામે બળવો ઉઠાવી એવું જાહેર કીધું કે “હું માત્ર રાજા નયુનીત (નેબોનાઇસ) નો બેટો નયુકુદ્રચર (નેબો-યોદ્રોસર) છું.”*

૫૨૧. શાહાનશાહ દારયવુશે પોતાના બાહાદુર સરદાર ગઓમરૂવ (ગોઆયસ) ને ઉવજ (સુસિયાના) નો બળવો બેસાડી દેવા મોકળી, પોતે આબિરુશ (અંબીલીન) ઉપર ચઢાઈ કીધી.

૫૨૧. ગઓમરૂવે અત્રીનને હરાવી, કેદ-પકડી, બળવો બેસાડી દીધો. દારયવુશે અત્રીનને કતલ કરાવ્યો.

* દારયવુશનો ખીહીસ્તુન પર્વત ઉપરનો ખીલારોડો લેખ.

૫૨૧. શાહાનશાહ દારયબુશે ટાઈગ્રીસ નદી પસાર કરી, બાબિરઉશમાં દાખલ થઈ, (અત્રીયતીય મહીનાને ૨૬ મે રોજ), ટાઈગ્રીસના કાંઠા ઉપર થયલી ખુલેલી લડાઈમાં બળવાખોર નદીત-ખીરનો મોટો પરાજય કર્યો. યુક્રેટિસ નદીના કિનારા ઉપર જાજન નામે કશબા આગળ, (અમાનક મહીનાને બીજા રોજ) થયલી બીજા મોટી લડાઈમાં નદીતખીરની પાછી શિક્ષત થઈ. નદીતખીર નહાસી બાબિરઉશના કિલ્લામાં ભરાયો. દારયબુશે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલી તાબે કીધો અને નદીતખીરને કેદ પકડ્યો.

૫૨૨. પર્સીસના કુગનકા (કાઈગેનાકા) શહેરના રહેવાસી ચીચીઅઈશ (સીસીકીસ) ના બેટા મર્ત્યે (માર્તિસે) પોતાને ઉવજ (સુસિયાના) ના રાજા ઈમાનિસ તરીકે જાહેર કરી ઉવજમાં બળવો ઉઠાવ્યો. શાહાનશાહ દારયબુશના બળથી ૩૨ ખાઈ ઉવજના રહેવાસીઓએ મર્ત્યેને હરાવી કેદ પકડી મારી નાખ્યો.

૫૨૩. કૃવર્તિશ (ક્રેઓર્ટિસ) નામે મીડિયને પોતાને ઉર્વક્ષતર (કયેક્સરિસ) ના ખાનદાનના નખીરા ક્ષત્રીત (જાત્રીતિસ) તરીકે જાહેર કરી માદ (મીડિયા) ખાતે બળવો ઉઠાવ્યો. ‘માદ’ની પાદશાહી શ્રેજ કૃવર્તિશને મળી ગઈ. દારયબુશના સરદાર વીદર્ને (હાઈદાર્નિસે) (અમાનક મહીનાને ૬ થે રોજ) ‘માદ’ના ‘મરસ’ નામે ગામમાં થયેલા મોટા યુદ્ધમાં કૃવર્તિશને હરાવ્યો.

૫૨૪. કૃવર્તિશની મદદમાં અથુરા (અસીર્યા) એ બળવો ઉઠાવ્યો. દારયબુશના સરદાર બુમીસે (વોમીસિસે) અચીતુ (અચીદસ) નામે મેદાનમાં (અમાનક મહીનાને ૧૫ મે રોજ) થયેલી લડાઈમાં બળવાખોરોને હરાવી તેમના ૨૦૨૪ માણસોને કતલ કીધા. બુમીસે અથુરાના બળવાખોરોને, અરમ (આર્મીન્યા) ના ઓલાર ગામમાં (થુર્વાહર મહીનાના પર્વને દિવસે) થયેલા બીજા મોટા યુદ્ધમાં મોટો પરાજય આપી, તેમના ૨૦૪૫ માણસોને કતલ કરી, ૧૫૫૯ ને કેદ પકડ્યા.

૫૨૧. માદ (મીડિયા) ને મદદ કરવા અરમે (આર્મીન્યાએ) બળવો જગાડ્યો. સરદાર દાદશીશે (દાદા-સિંસે) જોજ નામે ગામમાં (થુરવાહર મહીનાની ૮ મી તારીખે) થયલા ખુલ્લા યુદ્ધમાં અરમના બળવાખોરોને મોટી શિક્ષત આપી. દાદશીશે ત્રીજા નામે અરમના કિલ્લા આગળ (થુરવાહર માસની ૧૮મી તારીખે) થયલી બીજી જગમાં બળવાખોરો ઉપર બીજી જીત મેળવી. દાદશીશે અરમના ઉદ્યામ નામે કિલ્લા આગળ બળવાખોરો સાથે (થાઈગરચઈશ મહીનાને ૯ મે રોજ) થયલી છેલ્લી (ત્રીજી) લડાઈમાં તેઓના પૂરેપૂરો સંહાર કર્યો.

૫૨૨. શાહાનશાહ દારયબુશ ખાખિરઉશ (ખંખીલોન) છોડી માદ (મીડિયા) માં દાખલ થયો. શાહાનશાહે (અદુક-નીશ મહીનાને ૨૬ મે રોજ) કુકુસ ખાતે થયલા મોટા યુદ્ધમાં માદના બળવાખોર ક્રવર્તિશનો જખરો પરાજય કર્યો. ક્રવર્તિસ રગીસ (રએ) તરફ નાઠો. શાહાનશાહની ન્હાની ફ્રોજે ક્રવર્તિ-સની પુઠ પકડી તેને કેદ કીધો. દારયબુશે ક્રવર્તિસને માદની રાજધાની હુમતાન (હુમદાન) આગળ મારી નખાવ્યો.

૫૨૩. માદની મદદમાં હીર્કેન્યા (વેહરકાન) અને પર્યે (પાર્થ્યાએ) બળવો ઉઠાવ્યો. બળવાખોરોએ ક્રવર્તિસની મદદમાં એક ફ્રોજ માદ ખાતે મોકળી. શાહાનશાહના પિતા વીશ્તારપે (હીસ્તારપિસે) માદના વીરુપઉજતીશ (હીરુપઓસ્તીસ) નામે ગામમાં (વીયખન મહીનાને ૨૨ મા રોજ) થયલા જગમાં ઉપલા મદદગાર લશ્કરનો નાશ કર્યો. વીશ્તારપે નવા મોટા લશ્કર સાથે પર્યેવ (પાર્થ્યા) ઉપર ચઢાઈ કીધી. વીશ્તારપે પર્યેવના પતીઝખના (પતીઝખાન) નામે શહેર આગળ ઉપલા બળવાખોરો જોડે (ગર્મપદ માસને ૧ લે રોજ) થયલા મહાભારત યુદ્ધમાં તેમનો જખરો સંહાર કીધો, અને પાર્થ્યા પાછું તામે કીધું. બળવાખોરોના ૬૫૬૦ માણસો માર્યા ગયા અને ૪૧૬૨ કેદ પકડાયા.

પર૧. સીગર્થ્યાના ચીત્રતખમ (સીત્રન્તખમિસ)
નામના રહેવાસીએ પોતાના શાહાનશાહ સામે ખંડ મચાવી એવું
જાહેર કીધું કે “ હું કયાકસરિસની આલાદનો છું, અને સીગ-
ર્થ્યાનો રાજા છું ” હાથયુશના મીડિયન સરદાર તખમા-
સ્પતિસે ઉપલા બળવાખોરને હરાવી કેદ પકડ્યો અને શાહાનશાહે
તેને આર્થેલા ખાતે મારી નખાવ્યો.

પર૧. માન્યના રહેવાસીઓએ બળવો ઉઠાવી, ત્યાંનું
કુવર્તિસ (કુઆર્ટિસ) નામે રહેવાસીને પોતાનો રાજા બનાવ્યો.
ખાખિતશ (ખેકત્રિયા) ના શત્રુપ દાદશીશિ (અમીયદીય મહીનાને
૨૩ મે રોજ) બળવાખોરોનો એક મોટી લડાઈમાં જબરા પરાજય કર્યો.
બળવાખોરોના ૪૨૦૩ માણસો માર્યા ગયા અને ૬૫૬૨ કેદ પકડાયા.

પર૦. પર્સિસ પ્રાંતના યુતીઆ જલ્લાના તાર્વા (તર્વા)
નામે શહેરના વહ્યજદાત (વૈસાદાતિસ) નામે રહેવાસીએ બળવો
ઉઠાવી પોતાને “ કુદેશના બેટા બર્દિય ” તરીકે જાહેર કીધો. સરદાર
અર્તવદીયે (આર્તાબર્દિસે) (યુરવાહર મહીનાને ૧૨ મે રોજ)
રખા (રયા) શહેર ખાતે થયેલા જબરા યુદ્ધમાં બળવાખોરો ઉપર
મોટી કત્તેહ મેળવી. બળવાખોરો નહાસી પીશીયાઉવાદ
(પીસ્યાઆદા) ના કિલ્લામાં ભરાયા. (ગર્મપદ મહીનાને ૬ થે
રોજ) પર્ગા (પર્ગા) પર્વત આગળ થયેલી બીજી લડાઈમાં બળવાખોરો
પાછા હાર્યા અને વહ્યજદાત કેદ પકડાયો. હાથયુશે તેને
ઈરાનના ઉવાદદેય (ચોદદીયા) નામે શહેર ખાતે મારી નખાવ્યો.

પર૦. બળવાખોર વહ્યજદાતે હરાઉવત (આરાકોશ્યા)
ના શત્રુપ વીવાન (વીમાનસ) નો નાશ કરવા મોકળેલા સૈન્ય-
નો વીવાને કાપીશકાનીશ (કેપીસ્કેનીસ) ખાતે (અમાનક મહી-
નાને ૧૩ મે રોજ) થયેલી જગમાં પરાજય કર્યો. ઉપલીજ શ્રોજનો
વીવાને (વીયખન મહીનાને ૭ મે રોજ) ગાદુતવ (ગાદીશ્યા)
જલ્લામાં થયેલી બીજી લડાઈમાં બીજો પરાજય કર્યો. બળવાખોરો-

એ નહાસી હુરાઉવત (આરાકોશ્યા) ના અર્શાદ (અર્શદા) નામે કિલ્લામાં આશ્રો લીધો. વીવાને બળવાખોરોને ત્રીજી શિકસ્ત આપી તેમનો નાશ કીધો.

૫૧૯. અરખ (અરેક્સ) નામે અર્મોનીએ બાબિર-હશ (બેબીલોન) ના દુબાંન (દોબાના) નામે જીલ્લા ખાતે બળવો ઉઠાવી પોતાને “નયુનીત (નેબોનાદયસ) ના બેટા નયુ-કુદ્રઅર (નેબોચોદ્રોસર)” તરીકે જાહેર કીધો. દારય-હુશના મીડિયન સરદાર વીહક્રને (ઈન્તાર્નિસે) બળવાખોરોને હરાવી બાબિરહશ જીતી લીધું અને અરખને કેદ પકડી કતલ કીધો.

૫૧૯. ઉવજ (સુસિયાના) ખાતે ત્રીજી મરતબે બળવો જાગ્યો. દારયહુશના હુમશરીફ ગમ્બાખરેવે બળવાખોરોને હરાવી, કેદ પકડી, મારી નાખ્યો.

૫૧૯. સકા (સક્યા) ના રહેવાસી સકુકે બળવો ઉઠાવ્યો. શાહાનશાહ દારયહુશે સકુકને હરાવી, કેદ પકડી, કતલ કીધો.

૫૧૯-૫૧૬. લીડિયાના શત્રપ આર્સર્ધતિસે (આર્સે-ન્ટીસે) હેસ્કાલ્યમના વક્ષાદાર શત્રપ મેહરબાદ (મીત્રો-બાતિસ) તથા તેના બેટાઓના ખૂન કરવા માટે, તેમજ દારય-હુશના પેગામચીનું ખૂન કરી શાહાનશાહને અપમાન કરવા માટે, દારયહુશે સરદાર બગયસની મારફતે આર્સર્ધતિસને મારી નખાવ્યો.

૫૧૮. મુદ્રઆય (મિસર) ના શત્રપ આર્યાન્દીસે આફ્રિકામાં આવેલા સાર્ધરીના ઈકાના ગ્રીક રાજ્ય ઉપર ચઢાઈ કીધી. આર્યાન્દીસે બાર્કાના પ્રિન્સ ગ્રીક રાજ્યની રાજધાની બાર્કને ઘેરો નાખી તેને યુક્તિથી હાથ કીધું અને મોટી લૂટ ચલાવી. બાર્ક અને સાર્ધરીના ઈકાના ગ્રીક રાજ્યો શાહાનશાહ દારયહુશને તાબે થયા.

૫૧૮-૫૧૬. મુદ્રઆયના શત્રપ આર્યાન્દીસે પોતાને નામના સિલ્કાઓ પડાવી આપખુદી ચલાવ્યાથી દારયહુશે તેને મોતની સજા ફરમાવી.

૫૧૮-૫૧૯. દારયબુશે પોતાના હુમશરીક હુતન (ઓતાનસ) ને સામેસ મોકળી, તેના પાયતખતને તાબે કીધું, અને સામેસનું રાજ્ય પોલીકેટિસના ભાઈ સાઈલોસનને આપ્યું.

૫૧૨. * શાહાનશાહ દારયબુશે કારિયાના પ્રખ્યાત ગ્રીક ભૂગોળશાસ્ત્રી સ્કાઈલેક્સને, સિંધુ નદીનું મુળ અને મૂખ શોધી કાઢવા એક દરિયાઈ કાફલા સાથે ફેરપારટીસ શહેર ખાતેથી હિંદુસ્તાન તરફ રવાના કીધા.

સ્કાઈલેક્સે અટકથી પોતાની મુસાફરી શરૂ કીધી અને ૩૦ મહીનાની લાંબી મુદત સૂધી માટી શોધખોળો ચલાવી એ મુદત બાદ તે શાહાનશાહ દારયબુશને સુસાના મહેલમાં આવી મળ્યો અને સમજાવેલા બે દારયબુશ આગળ જાહેર કીધા. દારયબુશ સ્કાઈલેક્સના ખ્યાનથી ઘણા ખુશ થયો અને તેણે હિંદુસ્તાન જીતવાનો મક્કમ વિચાર કરી હિંદુસ્તાન ઉપરની ચઢાઈ માટે માટી તૈયારીઓ ચલાવી.

૫૧૦. મહાત્મા દારયબુશે હિંદુસ્તાન (હિંદુશ) ઉપર ચઢાઈ કીધી. દારયબુશે સિંધુ નદીની પૂર્વના પંજાબ અને સિંધના પ્રાંતો ફત્તેહ કરી પોતાની શાહાનશાહી સાથે જોડી દીધા.

હિંદુશ (હિંદુસ્તાન) ની ફત્તેહથી ઇરાની શાહાનશાહીની પૂર્વ સરહદને ઘણી મજબૂતી મળી. એ ફત્તેહ પછી ઇરાનનો કાબૂ છેક ટિમેટના જંગલો સુધી વધી પડ્યો. હિંદુસ્તાનની ફત્તેહ પછી જે મહાભારત સાહાસ મહાત્મા દારયબુશે માંચે ઉઠાવ્યો તે “દરિયાની પેલી પારના સક (સ્કીથન) લોકો”ની ફત્તેહને લગતો હતો. સક લોકો હાલના યૂરોપીયન રશ્યાના દક્ષિણ ભાગમાં વસતા હતા અને કૉકેસસ પર્વતોને માર્ગે અવારનવાર ઇરાન ઉપર દરોડો પાડતા હતા. તેઓના આ દરોડાઓ ઘણા સાધારણ હતા અને તેથી ઇરાનની રૈયતોને ભારે ખમ્બું પડતું. દારયબુશે પ્રથમ તો કૉકેસસ પર્વતો તરફ અને કાળા સમુદ્રના

* આ તેમજ હિંદુસ્તાનની ફત્તેહને લગતી તારીખ ચોક્કસ નથી. જૂદાં જૂદાં ઇતિહાસકર્તાઓ ઉપલી ફત્તેહને માર્ગે જૂદી જૂદી તારીખો આપે છે પણ લગભગ સમજામાં એ તારીખ ૬૦ સં ૫૦ ૫૧૮ થી ૫૦૦ સુધીના વર્ષોમાં મળે છે.

કોસ્ટામ્મો ઉપર વસતા સંક જંગલીઓનો કમડઘાણ કાઢી નાખ્યો અને પોતાની શાહાનશાહતની વધુ મજબૂતી માટે ખુદ તેમના મુલક ઉપર ચઢાઈ લઈ જઈ તેમને પૂરેપૂરા જર કરવાનો તેને વિચાર કીધો. સંક લોકોના નાશમાં ધરાનની સલામતી સમાયલી હતી. આથી મહાત્મા દારયબુશે સ્કીથ્યા ઉપરની ચઢાઈ માટે માટું લશ્કર ભેગું કીધું અને પોતાની ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠા ઉપર વસનારી પ્રજાઓની મદદથી તેણે એક જખરો દરિયાઈ કાફલો ભેગો કીધો. તેણે ઓસ્કોરસ, અને ડેન્યુબ નદી ઉપર પુલો નખાવ્યા અને શાહાનશાહતને અસાવજરી હાલતમાં મેળી, દારયબુશે સુસાથી યૂરોપ તરફ કુચ શરૂ કીધી.

૫૦૭. મહાત્મા દારયબુશે યૂરોપિયન સ્કીથ્યા ઉપર ચઢાઈ કરવા, ઓસ્કોરસની ખાડી ઉપર નાખેલો પૂલ વઠાવી, ઇસમાં દાખલ થયો.

૫૦૭. મહાત્મા દારયબુશે સ્કીથ્યા તરફ જવાના માર્ગમાં મળતી સઘળી જંગલી પ્રજાઓને તાબે કીધી. દારયબુશે ગોથ (ગ્રેથ) લોકોના વડવા ગેટી લોકોને, તેમની સરકશી માટે તેમનો ભારે પરાજય કરી, તેમને ફત્તેહ કીધો. સેલ્મીડેસસ, સ્કીર્થ્યાદી અને નીપર્યન લોકો પોતાની રાજ્યપ્રીતી દારયબુશને તાબે થયા.

૫૦૭. મહાત્મા દારયબુશે ડેન્યુબ (ઈસ્ટર) નદી આજંગી “દરિયાની પેલે પારના” સંક (સ્કીથ્યન) લોકોના મુલક (રશીયા) ઉપર ચઢાઈ કીધી. સ્કીથ્યન રાજા ઈદાનથીસસને સ્કીથ્યાની ઉતરે વસનારી યુદીનાઈ, ગેલોનાઈ, અને સૌરોમાટી પ્રજાઓએ મદદ આપી. મહાત્મા દારયબુશે સૌરોમાટી જંગલીઓનો મુલક ફત્તેહ કીધો. દારયબુશે યુદીનાઈ પ્રજાના મુલકમાંથી પસાર થઈ, ગેલોનાઈ લોકોના દેશમાં પેસી, તેમનું ગેલોન્સ શહેર જીતીને બાળી નાખ્યું. મહાત્મા દારયબુશ વોલગા નદી સૂધીના સ્કીથ્યન મુલકોની ફત્તેહ કરી, ઇસ પાછો ફર્યો.

૫૦૬. મહાત્મા દારયબુશ યૂરોપની સરકશ પ્રજાઓને ફત્તેહ કરવાનું કામ પોતાના બહાદુર સરદાર અગાપક્ષ (મગ-આર્જસ) ને સોંપી પોતે સાર્દિસ ખાતે પાછો ફર્યો.

૫૦૬. સરદાર બગબક્ષેસની ૧૮ પ્રજાઓને ફત્તેહ કીધી.

૫૦૬. બગબક્ષે પીચોન્યા છતી લઈ, યુરોપની બીજી નંગલી પ્રજાઓને છતી લીધી.

૫૦૬. સરદાર બગબક્ષે, શાહાનશાહ દારયવુશની તાબેદારીનો સ્વીકાર કરાવવા માટે મેસિડનના રાજા અમીન્ટાસ ઉપર એલચીખાતું મોકલ્યું. અમીન્ટાસ ઈરાનને તાબે થયો અને તેણે પોતાની બેટી ગાઈગીયાને બગબક્ષના બેટા બુખારીસ જોડે પરણાવી.

૫૦૬. સરદાર બગબક્ષ સઘળાં પીચોન્યનોને પોતાની સાથે લઈ સાર્દિસ ગયો. દારયવુશે બગબક્ષની જગા ઉપર સરદાર હુતને નિમ્ણો.

૫૦૬. દારયવુશ લીડિયાની હાકમી પોતાના લાઈ આર્તાફર્નિસને સોંપી સુસા ખાતે પાછો ફર્યો.

૫૦૬. સરદાર હુતને બાઈએન્શ્યમ અને ચલ્સીડનના મોટા પ્રખ્યાત શહેરો છતી લીધા. હુતને યુરોપની બીજી નંગલી પ્રજાઓને તાબે કીધી.

૫૦૦(?) મૈલિટસના ગ્રીક હાકમ (રાજા) એરિસ્તાગોરાસની માંગણી મુજબ લીડિયાના શત્રુપ આર્તાફર્નિસે નૅક્સોસનો ટાપુ ફત્તેહ કરવાં ૨૦૦ બારકસોનો એક કાફલો પોતાના લાણેજ મગબાતીસની સરદારી તળે તેને સોંપ્યો. મગબાતીસ સાથની શત્રુવટને લીધે એરિસ્તાગોરાસ નૅક્સોસ છતવામાં નિષ્ફળ થઈ પાછો ફર્યો.

૫૦૦. મૈલિટસના હાકમ એરિસ્તાગોરાસે પોતાના સસરા હિસ્ટીયસની ઉશ્કેરણીથી બળવો ઉઠાવી, શાહાનશાહ દારયવુશની સત્તાનો અનાદર કર્યો.

૫૦૦-૪૯૫. એથન્સ અને ઈરીત્રિયાના લોકોએ એરિસ્તાગોરાસને મદદ આપવા એશિયાના કાંઠા ઉપર ઈફીસસ ખાતે ઉતરી, લીડિયાની રાજધાની સાર્દિસ ઉપર હુમલો કરી, તેનો

કબજો લઈ, તેને બાળી મેળ્યું. લીડિયાના શત્રુપ આર્તાર્શનિસને વધુ મદદ મળતા, એથીન્યનો તેનાથી ૩૨ ખાઈ સાર્દિસ છોડી નાઠા. શત્રુપ આર્તાર્શનિસે શત્રુઓની પુઠ પકડી, ઈફીસસના પુત્રખાર યુદ્ધમાં તેમનો નબરો પરાજય કર્યો. એથીન્યનો અને ઈરિત્રિયનો એશિયા છોડી પાછા એથન્સ અને ઈરિત્રિયા ખાતે નાઠા.

૫૦૦-૪૯૫. બળવાખોર એરિસ્તાગોરાસને મદદ આપવા હેલેસ્પોંટ, કારિયા, કૉનસ, વિગેરે પ્રાંતોને લગતા ગ્રીક શહેરો અને ટાપુઓએ ઈરાન સામે બળવા ઉઠાવ્યા.

૫૦૦-૪૯૫. એરિસ્તાગોરાસની મદદમાં સૈપ્રસના ઈરાનના તાબેદાર રાજા ગોર્ગસના ભાઈ એનેસિલસે ઈરાન સામે બળવા ઉઠાવી ગોર્ગસને પદબ્રષ્ટ કીધા. એમેથ્યુસિયન લોકો સિવાય સૈપ્રસની સઘળી પ્રજાઓ એનેસિલસના બળવામાં જોડાઈ. એનેસિલસે એમેથ્યુસિયન પ્રજાના શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો.

૫૦૦-૪૯૫. ઈરાની સરદાર આર્તિઆયસે બળવાખોર એનેસિલસના રાજધાની શહેર સાલામિસ ઉપર હુમલો કરી, તેનો કબજો લેવા તેને ઘેરો ઘાલ્યો. સાલામિસના ખૂનખાર નંગમાં આર્તિઆયસે બળવાખોર એનેસિલસનો મોટો પરાજય કરી તેનો જીવ લીધો અને સાલામિસ પાછું તાબે કીધું. ઈરાનને તાબેના શિનિશ્યન કાફલાએ બળવાખોર ઈથોન્યન કાફલાને નબરી હાર આપી. સરદાર આર્તિઆયસે સૈપ્રસના સઘળાં બળવાખોર શહેરોને ઘેરા નાખી તાબે કીધા. આર્તિઆયસે પદબ્રષ્ટ રાજા ગોર્ગસને પાછું તેનું રાજ્ય પ્રદ્યું.

૫૦૦-૪૯૫. મહાત્મા દારયબુરાના નમાઈ દારીસિસે હેલેસ્પોંટના બળવાખોરોને પાછા તાબે કીધા, અને તેમના મદદગાર કારિયાના બળવાખોરોને બે નબરી લડાઈમાં મહાલાત શિકસ્તો આપી.

૫૦૦-૪૯૫. મહાત્મા દારયબુશે બળવાખોર એરિ-
સ્તાગોરાસના સસરા હિસ્તીયસને બળવો બેસાડી દેવા ઇચ્છા-
(યત્ન) મોકળ્યો. હિસ્તીયસે બળવાખોરોને મળી નહ
દારયબુશ સામે બંડ જગાડ્યું.

૫૦૦-૪૯૫. લાડીના ખુનખાર દરિયાઈ જંગમાં ઈરાની-
ઓએ બળવાખોરોના દરિયાઈ કાફલાનો સદંતર નાશ કર્યો. ઈરાની-
ઓએ મૈલિટસના મોટા બળવાખોર શહેરને ઘેરો ઘાલી તાબે કીધું.
દારયબુશે મૈલિટસના બળવાખોર રહેવાસીઓને તેમના શહેરમાંથી
હાંકી કઢાવી ઈરાની અખાતને કિનારે આવેલા એમ્પી શહેર ખાતે
વસાવ્યા.

૫૦૦-૪૯૫. ઈરાની સરદાર હાર્પેગસે બળવાખોર
હિસ્તીયસને (એશિયા મૈનરમાં આવેલા શહેર) મલીનાની જબરી
લડાઈમાં હરાવી કેદ કીધા. લીડિયાના શત્રુ આર્તાર્કિડિસે
હિસ્તીયસને મરાવી નખાવ્યો.

૫૦૦-૪૯૫. ઈરાની કાફલાએ ચીયોસ, લેસબોસ, દેનિ-
ડોસ વિગે બળવાખોર ટાપુઓ પાછા તાબે કીધા. ઈરાની કાફલાએ
બાઈએન્થમ, અને હેલેસ્પોંટ તથા ગ્રેસના બળવાખોર શહેરોને
પાછા છતી લઈ તેમનો નાશ કીધો; અને કિમ્યાના શહેરોને ફત્તેહ
કરી બાળી મેળ્યા.

૪૯૫. ઇયોન્યન બળવાનો અંત આવ્યો.

૪૯૩. ઇયોન્યાએ ત્રીજીવાર બળવો ઉઠાવ્યો. ઈરાનીઓએ
બળવાખોરોને હરાવી બળવો બેસાડી દીધો.

૪૯૨. મહાત્મા દારયબુશે પોતાના જમાઈ મર્દુનિય
(માર્દોન્યસ) ને, ઇયોન્યાના બળવાખોરોને મદદ આપવા માટે
એથન્સ અને ઈરીત્રિયાને સજા કરવા, મોટા સૈન્ય અને કાફલા
સહિત ચૂરોપ મોકળ્યો. મર્દુનિયે થેસોસનો ટાપુ ફત્તેહ કીધો,
અને મેસિડોનના અર્ધ-સ્વતંત્ર રાજ્યને પૂરેપૂરું તાબે કીધું. મર્દુનિયે
ગ્રીસ ઉપર ચઢાઈ કીધી. એથોસના પર્વત આગળનો તુકાની

દરિયો ઓળંગતા નાશકારક દરિયાઈ તુફાનથી ઈરાની કાફલાના ૩૦૦ બારકસો અને ૨૦,૦૦૦ માણસો નાશ પામ્યા. દરિયાઈ કાફલાનો નાશ થવે નાચાર થઈ મર્દુનિય પાછો ગ્રેસ કર્યો. બ્રીગાઈ નામની જંગલી મેસિડોનિયન પ્રજાએ રાતની વખતે ઈરાની લશ્કર ઉપર અચાનક હુમલો કરી તેની મોટી કતલ ચલાવી. મર્દુનિયે બ્રીગાઈ જંગલીઓને સળ કરવા તેમના મુલ્ક ઉપર ચઢાઈ કરી તેમને તાબે કીધા. મર્દુનિય એશિયા ખાતે પાછો ફર્યો.

૪૯૧. ઈરાનીઓએ થેસાસના ટાપુના રહેવાસીઓને દારયબુશ સામે ખંડ મચાવતા અટકાવ્યા.

૪૯૦. મહાત્મા દારયબુશે મીડિયન સરદાર દાતિસ અને પોતાના લગ્નીજ આર્તાશર્નિસની સરદારી તળે એથન્સ અને ઈરીત્રિયા સામે બીજી ચઢાઈ મોકળાવી. ઈજુના ઈરાનને વગર લડાઈએ તાબે થયું. ઈરાનીઓએ નેક્સોસ તેમજ સાઇક્લેડીસ (સિક્યા?) ના બીજા સઘળાં ટાપુઓ ફત્તેહ કીધા. ઈરાનીઓએ ઈયુબ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ઈયુબ્યાનું કારીસ્ટસ શહેર ઈરાનીઓને તાબે થયું. ઈરાનીઓએ ઈરીત્રિયાના સરકશ શહેરને ઘેરા ઘાલી ૭ દિવસ બાદ તેને તાબે કરી, ત્યાંના સઘળાં રહેવાસીઓને ઈજુલ્યા ખાતે લઈ જઈ કેદ કીધા.

૪૯૦. ઈરાનીઓએ ગ્રીસના કાંઠા ઉપર મેરેથનના જંગ પ્રસિદ્ધ મેદાનમાં પડાવ નાખ્યો. મેરેથનની દુનિયાની પંદર પરિપૂર્ણ લડાઈઓમાંની ખુલ્લી લડાઈમાં એથીનિયનોએ ઈરાનીઓનો મોટો પરાજય કર્યો. ઈરાનીઓ ઈરીત્રિયન કેદીઓને સાથે લઈ ઈરાન પાછા ફર્યા.

મેરેથનની હારથી મહાત્મા દારયબુશને ઘણું જ દુઃખ થયું. હવે એ શાહાનશાહે પોતાના દેશની શિક્ષતનું વેર લેવા મોટી તૈયારીઓ કરવા માંડી અને ભવિષ્યની ગ્રીસ ઉપરની ચઢાઈની સરદારી પોતેજ લેવાને દૃઢસ્ત વિચાર્યું. મહાત્મા દારયબુશ ગ્રીસ ઉપર જરૂર ચઢાઈ લઈ જતે પછી તેટલામાં મુદ્રાચ (મિસર) ખાતે બળવો ઉઠવાથી ઉપલી ચઢાઈ દીલમાં પડી.

૪૮૬. મુદ્રાચ (મિસર) ના રહેવાસીઓએ બળવો ઉઠાવી, ઈરાની શત્રુપને મુદ્રાચમાંથી હાંકી કાઢી, પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું. મુદ્રાચમાં રાજ્ય કરનારા ઈરાનીઓના રહમાં વંશની આખેરી આવી.

૪૮૫. મહાત્મા દારયવુશ મરણ પામ્યો.

દારયવુશ મરણ પામ્યો ત્યારે તેની ઉંમર ૬૪ વરસની હતી. ઈરાનના તખ્ત ઉપર તેના જેવા મહાન શાહાનશાહો થોડાજ ખીરાજી ગયા હશે. તેની જેટલી વખાણ કર્યે તેટલી કમતીજ છે. કેટલાકે તવારીખનવેશો મૂળ્ય તે પહેલવહેલો રાજદ્વારી સુધારક હતો. મહાત્મા કુરુશે જીતેલા સંખ્યાબંધ મુલુકોની વાજખી વ્યવસ્થા કરનાર પણ તેજ હતો. તે ગાદીએ આવ્યો ત્યારે જરથોસ્તી ધર્મની હાલત ઘણીજ ખારીક થઈ પડી હતી પણ તે હાલતમાંથી તેની અસલી સર્વોપરી હાલતમાં તેણે તેને પાછો લાવી મેળ્યો. તેણે પોતાની શાહાનશાહતને ૨૦ ભાગો (શત્રુપીઓમાં) માં વહેંચી નાખી, અને દરેક ભાગમાં અકેકો શત્રુપ (હાકમ), લશ્કરી સેનાપતિ અને મુનશી નેમ્યા. આ દરેક શત્રુપી પાસેથી તેણે ચોક્કસ રકમ ખંડણી તરીકે લેતી કીધી.

દારયવુશની શાહાનશાહતનો વિસ્તાર ઘણો ખહોળો હતો. એશિયા ખંડની સઘળી પ્રજાઓ અને રાજ્યો તેને તાબે હતા, આફ્રિકાખંડમાં મિસર, બાર્કી, અને સાઈરિનના રાજ્યોમાં ઈરાની વાવટો ફડફડતો હતો. શાહાનશાહ કબૂલિયે ઇથ્યોપિયાનો એક ભાગ જીતી લઈ, કાર્થેજની બળવંત શાહાનશાહતને જીતવાની તલપ કીધી હતી પણ તે પોતાની ધારણા પાર પાડી શક્યો હતો નહિ. દારયવુશના વખતમાં ઇથ્યોપિયા ઈરાનને તાબે થયું અને કાર્થેજની શાહાનશાહતે ઈરાનને ખંડણી આપતી કરવામાં પોતાની સલામતી જોઈ. કાર્થેજ ખાતે દારયવુશનું ખહોળું ચલણ હતું. તેણે કાર્થેજની વહેમી મૂર્તિપૂજક પ્રજાઓના વહેમો અને તેમની જંગલી રીતભાતો તોડવાની ઘણી કોશિશો કીધી. યૂરોપખંડમાં પણ દારયવુશનો અમલ કેટલાક ભાગો ખાતે ચાલતો હતો. દક્ષિણ રશિયા, કિમ્યા, ગ્રેસ, પીયોન્યા મેસીડન, અને ઇજ્યન સમુદ્રના સઘળાં ટાપુઓ તેના તાબામાં હતા. એથન્સ, સ્પાર્ટા અને ખીજ થોડા નહાના રાજ્યો સિવાય આખા ગ્રીસના સઘળાં ગ્રીક રાજ્યોએ ઈરાનની સત્તા કબૂલ રાખી હતી. હાલના ફ્રેંચ લોકોના વડીલો 'ગેટી' લોકોએ દારયવુશનો અમલ સ્વીકાર્યો હતો.

છટલીના ટારેન્ટમ શહેરના રાજ્યે અને સિસિલીના ટાપુએ તેનો ખુદોળો લાગવગ પોતાનો રાજ્યોમાં ચાલવા દીધો હતો. દારયવુશના તાબામાં એ રીતે તે વખતની સુધરેલી દુનિયાનો ગોચા ૩ ભાગ હતો. પોતાની આવી મોટી સત્તાનું વર્ણન કરતા મહાત્મા દારયવુશ પોતાના નક્ષે રસ્તમ ખાતેના ચાદગાર લેખમાં જણાવે છે કે—

“હોરમજ્દ યુજર્ગ ભગવાન(છે),.....જેણે દારયવુશને પાદશાહ કીધો, સઘળાંએનો એખણે પાદશાહ, સઘળાંએનો એખણે દૂરમાવનાર; હું છું દારયવુશ પાદશાહે યુજર્ગ, પાદશાહેનો પાદશાહ, પાદશાહ મુલુકોનો સઘળી જત જતના, પાદશાહ આએ ભૂમીનો મોટી દૂરવેરની.....”

રૉલીન્સન દારયવુશને માટે લખતા જણાવે છે કે દારયવુશમાં “યોજના કરનાર, સપેહસાહાર, પ્રધાન, રાજવહીવટ કરનાર, ધમારતો બાંધનાર, હુન્નર અને વિધાના કામોનો મુરખ્ખી” એ સઘળાંના ગુણો હતા.

‘ક્ષયાશી.’

મહાત્મા જર્કસિસે. ૬૦ સ૦ પુ૦ ૪૮૫-૪૬૫.-૨૦ વરસ.

મહાત્મા દારયવુશ અને મહાત્મા કુરુશની બેટી એતોરસાના બેટા.

મહાત્મા જર્કસિસે જ્યારે ગાદીએ આવ્યો ત્યારે તેને માટે બે મહાભારત કામો હાર પાડવાના રહ્યા હતા. તેમાં પહેલું કામ મિસરનો બળવો બેસાડી દેવાનું અને બીજું કામ એથેન્સને સજ્જ કરવાનું હતું.

૪૮૫. મહાત્મા જર્કસિસે મિસરપર ચઢાઈ કીધી. મહાત્મા જર્કસિસે મેમ્ફીસપર હુમલો કરી તેને હાથ કીધું.

૪૮૪. મિસરનો બળવો બેસાડી દઈ, મિસર દેશને ત્રીજી મરતબે ઈરાનને તાબે કરી, પોતાના લાઈ હાઈમનીશ (એકી-મીનિશ)ને ત્યાંનો શત્રુ નેમી મહાત્મા જર્કસિસે પાછો ઈરાન આવ્યો.

૪૮૪-૪૮૧. ગ્રીસ (યુનાન) દેશપર ચઢાઈ કરવા જર્કસિસે મહાભારત તૈયારીઓ કરવા માંડી.

મિસરનો બળવો બેસાડી દઈ મહાત્મા જર્કસિસે એથેન્સને સજ્જ કરવાનું મૂકેલ કામ હાથ ધર્યું. જતે બહાદુર અને મક્કમ મનનો હોવાથી પોતાના મહાત્મા પેદરની ઉમેદો તેના મરણ બાદ પણ પાર ઉતારવા જર્કસિસે માથે લીધું. તેના આ મહાભારત કામમાં તેને ઈરાની સપેહસાહાર માર્દોન્યસ, એથેન્સના પદબ્રજ રાજા હિપ્થાસ, સ્પાર્ટાના ન્ડાસભાગમાં પડેલા પાદશાહ ડીમારેટસ, વિગેરે સરદારોએ મોટું ઉત્તેજન આપ્યું. આ મુજબ એથેન્સને સજ્જ કરવાનો પક્ષો નિશ્ચય કરીને મહાત્મા જર્કસિસે પોતાની બળવંત શાહાનશાહીના સઘળાં શત્રુઓપર લશ્કર જમા કરવા ફરમાનો મોકળ્યા. તેણે ગ્રીસપર ચઢાઈ કરવાની આગમજ બે મહાભારત સાહાસો માથે ઉઠાવ્યા. એશિયા અને યુરોપ ખંડની વચ્ચે આવેલી બૉસ્ફોરસની સાંકડી ખાડીપર તેણે બોટોનો પુલ બંધાવ્યો. તેનો બંધાવેલો પહેલો પુલ તો ખાડીમાં થયેલા મોટા તોફાનથી નાશ પામ્યો. આથી મહાત્મા જર્કસિસે સાવચેતી વાપડી બીજો ધણો મજબૂત બેવડો પુલ બંધાવ્યો.

આ તેનું મહાભારત કામ કોઈ પણ સુધરેલા દેશને જેમ આપનારૂં હતું. મહાત્મા જર્કસિસનું બીજું મૂશકેલ કામ એથોસ પર્વત કોતરાવી માટી નેહર બંધાવવાને લગતું હતું. ઈ સં ૫૦ ૪૯૨ માં સરદાર માર્કોન્ય-સનો દરિયાઈ કાફલો એથોસ પર્વતનો વુક્ષાની દરિયો પસાર કરતા નાથ પામ્યો હતો તેટલા માટે ધરાની કાફલાના બચાવ અર્થે એથોસની નેહર ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે એવું વિચારી મહાત્મા જર્કસિસે આ સાહસકર્મ માથે લીધું. એથોસ પર્વતનો સૌથી સાંકડો ભાગ કોતરી ૧૫ માઈલ લાંબી આ નેહર બાંધતાં ૩ વર્ષો વહી ગયા. એ બન્ને સાહસકર્મો ઉપરાંત મહાત્મા જર્કસિસે ધરાનથી ગ્રીસ સુધીનાં માર્ગમાં પૂષ્કળ અનાજ ભરાવી રાખી લશ્કરના બચાવની તારીફલાયક ગોઠવણો કરી. આખરે પોતાની જુહાણી શહાનશાહતનું માટું લશ્કર કેપેડોશિયાના ક્રિટાલા શહેર ખાતે ભેળું મળ્યું. લશ્કરની ખરી ચોક્કસ સંખ્યા આપણને મળી નથી. એ ઉપરાંત માટો દરિયાઈ કાફલો પણ ભેગો થયો. જર્કસિસની ચલાઈમાં નીચે મૂજબ આશરે ૫૦ પ્રજાઓએ ભાગ લીધો હતો:—

ધરાની, ખીડ, સીસિયન, હીકેન્યન, અર્સીયન, ખાલિયન, ષક-ત્રિયન, સ્કરી, ઇન્ડિયન, આર્થન, પાર્થન, ખેરાસ્મિયન, સોગ્દિયન, ગંદાર્યન, દેદીકાઈ, કાસ્પિયન સરન્જિયન, પેકટાઈ, યુથિયન, માઈકયન, પેરીકેનિયન, અરબ, ઇથિયોપિયન (એશિયાખંડના), ઇથિયોપિયન, (યૂરો-પના), લીબ્યન, પેફ્લેગોનિયન, આટિયેનિયન, લીબઈ, માર્થેન્દિયન, કેપેડોશિયન, ફ્રીજીયન, આર્મીન્યન, લીડિયન, મીસ્યન, ગ્રેશ્યન (એશિયા-ના), કેમેલિયન, આઇલિયન, આસ્કિયન, ટીબારીન્યન, મેકોનિયન, મોસીનીશ્યન, મારાઈ, કોલ્મિયન, એલેરોડિયન, સેસ્પિયન, ઇરીટ્રીયન, સગર્શિયન અને કેસ્પિયન.

દરિયાઈ કાફલાની ફોજમાં નીચલી પ્રજાઓ પણ હતી:—

ફ્રીનિશી, સિરિયન, ઇજીપ્શ્યન, સાઈપ્રિયન, સીલિશિયન, પેમ્પ્રી-લિયન, લીશ્યન, ડાર્યન, કાર્યન, ઇયોન્યન, એઝોલિયન અને હેલેસ્પોન્યન.

મહાત્મા જર્કસિસે પોતાના જમીનપરના લશ્કરની સરદારી માર્કોન્યસ, ત્રેતનતિક્મિસ (ફેરેડુન-તોખ્મ), રમ્બોમિનિસ, મસિસ્તીસ, ગર્ગીસ અને મગબીજસને સોંપી હતી, જ્યારે તેના દરિયાઈ સેનાધિપતિઓ આર્થાબીગ્નિસ, હુખામનીશ, પ્રિક્ષાન્નિપસ

(પોરોષરૂપ) અને મગખાજસ (મહાખાજુ) નામના સગાઓ હતા. મહાત્મા જુર્કસિસ સઘળી તૈયારી કરીને કિટાલા ખાતે પોતાના ભગા મળેલા લશ્કરને જઈ મળ્યો.

૪૮૧. મહાત્મા જુર્કસિસે કિટાલા છોડી સાર્દિસ તરફ કુચ કીધી (આશરે જુન યા જુલાઈ.)

સાર્દિસ તરફ કુચ કરતા મહાત્મા જુર્કસિસે માર્ગમાં ક્રીજ્યાના સીલીની શહેરમાં વિસામો લીધો જ્યાં પીથ્યાસ નામે આખી કુનિયામાં સૌથી તવંગર ગણાતા ઇરાનીએ તેની ઘણી મહેમાનદારી કીધી. મહાત્મા જુર્કસિસ તેને નવાજી સાર્દિસ જઈ પહોંચ્યો.

૪૮૨. મહાત્મા જુર્કસિસે સાર્દિસથી ગ્રીસના સઘળાં સ્વતંત્ર રાજ્યો (એથેન્સ અને સ્પાર્ટાના બળવંત રાજ્યો સિવાય) પાસેથી તાબેદારીની નિશાની તરીકે “ખાક અને આખ” (માટી અને પાણી) ની માંગણી કરવા એલચીઓ મોકલ્યાં.

૪૮૩. ઇરાની લશ્કર કુચ કરતું સાર્દિસથી એઆઇડોસના બંદર ખાતે આવી પહોંચ્યું.

સાર્દિસથી એઆઇડોસ તરફ ભપકામંદ-દમામદાર ઇરાની લશ્કરે કરેલી કુચનું વર્ણન વાંચતાં આપણી છાતી ખુશાલીથી ધડકી રહે છે. મહાત્મા જુર્કસિસે એઆઇડોસ ખાતે જશનની ગંભીર ક્રિયા કરી તે પાપક સાહેબ પાસે પોતાની ફત્તેહ માટે મદદ માંગી.

૪૮૪. મહાત્મા જુર્કસિસ પુલ વટાવી ચૂરોપીભૂમિમાં ગ્રીસમાં દાખલ થયો.

મહાત્મા જુર્કસિસ ગ્રીસમાં દાખલ થઈ મીલાસ નદી પસાર કરી હારસ્કસ શહેરમાં આવી પૂંચ્યો. હારસ્કસ ખાતે તેને પોતાની તરી તેમજ ખુસ્કાની ફ્રોજેની કવાયદ લીધી. તેથી સંતોષ પામી શહેરની હાકમી પોતાના વફાદાર સરદાર માર્કામિસને સોંપી તેણે સ્નાત્ક્રમ નદી તરફ કુચ કીધી. તે નદી પસાર કરી દરિયાને કિનારે કિનારે આગળ વધી એકેન્થસ શહેર જઈ પહોંચ્યો જ્યાંનાં યુનાનીઓએ તેની તાબેદારી વગર લડાઈએ સ્વીકારી. એકેન્થસથી જુર્કસિસ દરિયાઈ માર્ગ છોડી થર્મીના મેસિડોન્યાના બંદર ખાતે આવી પૂંચ્યો જ્યાં તેની પાછી ફ્રોજ તેને પાછી આવી મળી. જુર્કસિસે સાર્દિસથી મોકલેલા

કાસદો તેને થર્મો ખાતે પાછા આવી મળ્યા. નીચલી પ્રજાઓએ જર્કસિસની તાબેદારી કબૂલ રાખી માટી અને પાણી મોકળી આપ્યા:—

થેસલ્યન, ડેલોપ્યન, ઇનીયેન્યન પર્હિમિયન, લોકીયન, મેગને-શિયન, માલ્યન, એક્યન, થીયન અને બિયોશ્યન.

૪૮૦. મહાત્મા જર્કસિસ એલીમ્પસ પર્વત ઓળખી થેસલી (ગ્રીસ) માં દાખલ થયો. મહાત્મા જર્કસિસે થેસલી વગર લડાઈએ તાબે કર્યું.

જર્કસિસની મહાભારત ચઢાઈની વાત જ્યારે ગ્રીસમાં ફેલાઈ ત્યારે ગ્રીક રાજ્યોની પાસ્ટીનો પાર રહ્યો નહિ. એથેન્સ, સ્પાર્ટા, ફેસીસ અને ખીજ એ ત્રણ નહાતા રાજ્યો સિવાય ખીજ સઘળાં ગ્રીક રાજ્યોએ મહાત્મા જર્કસિસની તાબેદારી કબૂલ રાખી. ઉપલા બહાદુર રાજ્યોએ આર્ગોસ, સિસિલી, ફેર્સીધરા, ક્રિટ, વિગેરે ગ્રીક રાજ્યો પાસે મદદ માંગી જે તેઓએ જૂદાં જૂદાં બહાણોંએ બતાવી આપવાને ના પાડી. તે બધા મોટી ગ્રીકગ્રીક પછી આખરે ઈરાન સાથે છેવટ સુધી લડવા એથેન્સ, સ્પાર્ટા, વિગેરે રાજ્યોએ ઈરાવ કીધા. આ ઈરાવ મુજબ ૧૦,૦૦૦ (આશરે:) સ્પાર્ટનો, આર્કેડિયનો, ફેરિંથિયનો, થેસ્પીયનો, થીયનો, મેન્ડીનિયનો, વિગેરે ગ્રીક પ્રજાઓનું બહાદુર લશ્કર મહાત્મા જર્કસિસનો દક્ષિણ ગ્રીસમાં દાખલ થવાનો એકનો એક માર્ગ રોડ થર્મોપીલીની સાંકડી નાળ રોકવા લાં જઈ પૂંચું અને થર્મોપીલી મસ્કેલ માર્ગ શરુઓ સામે બંધ કીધા.

૪૮૦. મહાત્મા જર્કસિસે એકાયા અને માલી પ્રજાઓ ક્રેતેહ કરી થર્મોપીલી તરફ આવી પહોંચી ગ્રેચીના પડાવ નાખ્યો (જૂન યા જુલાઈ.)

ઈરાની કાફલા થર્મો છોડી આગળ વધ્યો. રિક્તયાથસના ટાંડું આગળ ઈરાની કાફલાના ૧૦ બારકસોએ ઈરાની કાફલાની છૂપી હિલચાલ તપાસવા આવેલા ૩ ગ્રીક બારકસો ક્રેતેહ કીધા. ઈરાની કાફલાએ મેગિનિશિયા ખાતે આવી લંગડ નાખ્યું જ્યાં તેને મોટું તોફાન નડ્યું.

૪૮૦. મેગિનિશિયા ખાતે થયેલા ૩ દિવસના નાશકારક દરિયાઈ તુફાનમાં ૪૦૦ ઈરાની બારકસો નાશ પામ્યા.

ઇરાની કાફલાને આવતો બેઈ ઝીક કાફલો નહાસભાગમાં પડ્યો હતો તેના પગમાં ઇરાની કાફલાના ઉપલા સંકટથી પાછું બેર આવ્યું. તે આર્ટીમિશ્યમ છોડી ઇરીનિયાના માટા ટાપુની પડોશમાં આવેલા ઈસ્તીસના બંદર તરફ નાહો હતો લાંથી પાછો આર્ટીમિશ્યમ આવ્યો. ઇરાની કાફલો મેગનીશિયા છોડી પેગેસિયાના અખાતમાં દાખલ થયો પણ પાછલ પડી ગયલા ૧૫ ઇરાની ખારકસો આર્ટીમિશ્યમ ખાતે ઝીક કાફલાના હાથમાં સપડાઈ ગયા.

હવે જર્કુસિમે થર્મોપીલીની સાંકડી નાળનો કબજો લેવા પોતાના લશ્કરની ઝીડ, સીસિયન, વિગેરે બહાદુર ફેબ્રેને મોકળાવી પણ તેઓ તે નાળનો કબજો લઈ શક્યા નહિ. બે દિવસો સુધી ઇરાનીઓ કથ કરી શક્યા નહિ. આખરે કેટલાક ત્રેચીન્યનોએ પૂરતો પર થઇને નાળની ખીજ બાજુએ જવાનો છૂપ્યો માર્ગ બતાવ્યાથી મહાત્મા જર્કુસિસે બહાદુર સરદાર હાઇદાર્નિસની સરદારી તળે ૧૦૦૦૦ ઇરાનીઓની ચુનંદી “અમર” નામની ટુકડીને રાતોરાત રવાના કરી. આ પહાડી માર્ગનો અચાવ કરવા ૧૦૦૦ ફ્રેશ્યન ફ્રેન્જ ઉભી હતી તેને હાઇદાર્નિસે હરાવી નહાસાડી મેળી. ફ્રેશ્યનોની આ હારની ખબર પરત અંને ઇરાની ફ્રેન્જના સમાચાર મલતાજ નાળનો અચાવ કરવા ઉભેલા ઝીકોમાં ધાસ્તો ફેલાઈ. લગભગ ૪,૫૦૦ સિવાય ખીજ સઘળાંઓ નહાસી ગયા. બેર પડતાજ એક તરફથી મહાત્મા જર્કુસિસે અને ખીજ બાજુથી હાઇદાર્નિસે થર્મોપીલી પર હુમલો કર્યો. આથી ઝીક લશ્કર બંને બાજુથી ઘેરાઈ ગયું.

૪૮૦. થર્મોપીલીની ખુનખાર મહાભારત લડાઈમાં સઘળાં હિતકારી, બહાદુર ઝીક યોદ્ધાઓ માર્યા ગયા. ઇરાનીઓની કિલ્તેહ થઈ (જૂન યા જુલાઈ.)

આ લડાઈમાં ઝીકોનો વડો-રપાઈનો રાજા—લિથોનિડાસ તેમજ મહાત્મા જર્કુસિસના બે ભાઈઓ માર્યા ગયા. ૪૦૦ થીબનો ઇરાનીઓને તાબે થયા.

થર્મોપીલીની નાશકારક લડાઈ આગમજ આર્ટીમિશ્યમના દરિયાઈ યુદ્ધો થયા. થર્મોપીલીની લડાઈ આગમજ આર્ટીમિશ્યમ ખાતેના ઝીક કાફલાએ ફેરિથની સંયોગી ભૂમિ તરફ નહાસવાનો વિચાર કર્યો. પણ યુબિયન લોકો તે કાફલાના વડા થેમિશ્ટોકિલસને બાંચ આપી ઝીક

કાફલાને આર્ટીમિશ્યમ ખાતેજ થોભાવવાને શક્તિવાન થયા. ખીજી તરફથી ઈરાની કાફલાના વડાએ ઓક કાફલાને બન્ને તરફથી ઘેરી લેવાની મક્કસદથી ૨૦૦ આરકસોને યુખિયાના ટાપુને ચકાવેલઈ ખીજી તરફથી ઓક કાફલા પર હુમલો કરવા રવાના કીધા.

૪૮૦. ઓક કાફલા પર ખીજી બાજુથી હુમલો કરવા ગયલો ૨૦૦ વહાણોનો ઈરાની કાફલો ખીજા મોટા દરિયાઈ તુકાનથી નાશ પામ્યો.

૪૮૦. ઓક કાફલાએ ઈરાની કાફલા પર હુમલો કીધો. ખેલે દિવસની લડાઈ રાત પડવાથી બંધ પડી.

ખેલા દિવસની લડાઈ હારજીત વગરની (Indecisive) હતી. ખીજે દિવસે ઓક કાફલાને નવી મદદ મળી.

૪૮૦. ઓક કાફલા સાથે ખીજે દિવસે પાછી વગર હાર જીતની લડાઈ થઈ.

ત્રીજે દિવસે ઈરાની કાફલાએ ઓક કાફલા પર હુમલો કરી તેને મોટી શિકસ્ત આપી નહુસાડ્યો. * ઈરાની કાફલાએ શત્રુઓની પૂક પકડી યુખિયાના બંદરો ક્ષતેહ કીધા. (જુલાઈ.)

૪૮૦. મહાત્મા જર્કસિસે ફ્રોસિસ અને ખીજા બાર ઓસના પ્રગણાઓ જીતી ઉજાડ કીધા, અને ઓક દેહેરાંઓ લૂટી બાળી નાખ્યા.

મહાત્મા જર્કસિસે ફ્રોસિસની દક્ષિણ આવેલા પેનોપિસ શહેર ખાતે પોતાના લશ્કરના બે ભાગો પાડી એકને ડેલ્ફીનું દેહેર લૂટવા મોકલ્યો અને પોતે ખીજા ભાગ સાથે એથેન્સની રાહ પકડી. જર્કસિસને આવનો સમજ એથેન્સ અને રજેટીના સમ્રાજ્ઞ રહેવાસીઓ પોતાના ધરખાર છોડી સાલામિસના ટાપુમાં જઈ વસ્યા.

૪૮૦. ઈરાનીઓએ થેસ્પિયન અને રસેલ્યન લોકોના શહેરો જીતી ફના કરી ડેલ્ફીનું જગપ્રસિદ્ધ દેહેર લૂટી બાળી નાખ્યું.

* Encyclopaedia Britannica,

૪૮૦. મહાત્મા જર્કસિસે ગ્રીસનું ખીચાશ્યાનું પ્રગણું તાબે કરી એથીન્યનોના રાજ્ય એટિકા પર ચઢાઈ કીધી. મહાત્મા જર્કસિસે એથેન્સને ઘેરો ઘાલી, એથીન્યનોને હરાવી, એથેન્સ છતી, લૂટી બાળી મૂક્યું (ઑગસ્ટ.)

આ રીતે પોતાના મહાત્મા પિતા દારયુશની ધારણા તેના તેવાજ મહાત્મા ફરમાનખરદાર બેટાએ લાંબી મૂદતે પાર પાડી. મહાત્મા જર્કસિસે આ રીતે સરકશ એથીન્યનોને સભા કરી પરવાયો. તેની આ મહાભારત ક્તેહનો સઘળો હેવાલ મહાત્મા જર્કસિસે પોતાના કાકા અર્કવાન (આર્તાખાનસ) પર ઇરાન લખી વાળ્યો. આ વખતે ગ્રીક દરિયાઈ કાફલાના સરદારોમાં ફાટકુટ પડી ચૂકી હતી. ગ્રીક કાફલાનો સ્પાર્ટન વિભાગનો વડો યુરીબાયડીસ સ્પાર્ટના અચ્ચાવ અર્થે કોરિંથની સંયોગીભૂમિ તરફ હંકારી જવા માંગતો હતો, જ્યારે એથીન્યન વિભાગનો વડો થેમિસ્ટોકલીસ સાલામિસના ટાપુમાં આશરો લઈ પડેલા એથીન્યનોનું રક્ષણ કરવા સાલામિસની ખાડીમાંજ લંગડ નાખી પડવા કરવા માંગતો હતો. આથી તેણે એક યુક્તિ રમાડી બેઠી. તેણે, પોતે મહાત્મા જર્કસિસનો કેવોક લલું ઇચ્છનાર હોય તેમ એક પેગ્મલ્યો પત્ર તેના પર લખ્યો. તેણે જણાવ્યું કે અગરજે ઇરાની કાફલો સાલામિસ તરફ વેળાસર આવી નહિ પહોંચે તો સઘળો ગ્રીક કાફલો કોરિંથ તરફ છટકી જશે. મહાત્મા જર્કસિસે આ ખબરથી ઉતાવલમાં પડ્યો. તેણે સઘળાં ઇરાની કાફલાને એકદમ સાલામિસ તરફ કુચ કરવાને હુકમ ફરમાવ્યો. સાલામિસની ખાડી ઘણી સાંકડી હોવાથી ઇરાની કાફલો છૂટથી ફરી શક્યો નહિ. અત્રે ગ્રીક અને ઇરાની કાફલા વચ્ચે ડુનિયાની દર પરીપૂર્ણ લડાઈઓમાંની ખીજી જગઆશકાર દરિયાઈ લડાઈ થઈ.

૪૮૦. સાલામિસની જગપ્રસિદ્ધ મહાભારત દરિયાઈ લડાઈ-માં ગ્રીક કાફલાએ ઇરાની કાફલાનો મહોટો પરાજય કર્યો (સપ્ટેમ્બર).

૪૮૦. એટિકા અને સાલામિસના ટાપુ વચ્ચે આવેલા સાર્હેટેલ્યાના ન્હાતા ટાપુ ખાતે રાખેલી ઇરાની શૂંઝ પર હુમલો કરી ગ્રીક સરદાર એમિસ્કાઇડીસે તેને વગર લડાઈ લડવે કતલ કીધી.

સાલામિસની લડાઈમાં ઈરાની કાફલાની ધૂળધાણી થયા બાદ તે નહાસભાગમાં પડ્યો. ગ્રીક કાફલાએ યુખીયાના મોટા ટાપુની અગ્નીખુણે આવેલા એન્દ્રોસના ટાપુ સુધી તેની પુઠ પકડી પણ તેને પકડી પાડવામાં તે નિષ્ફળ થયો.

મહાત્મા જર્કસિસ પોતાની ધારણા પાર પાડી ચૂક્યો હતો. ઈરાની કાફલાએ સંહાર થયે પોતાની એશિયા ખંડની શાહાન-શાહત સાથે સંબંધ રાખવાનું મોટું સાધણ તેણે ખોલ્યું. આ વખતે પોતાની ખુદોળી શાહાનશાહતના કેટલાક બેદિલ લોકો બળવા ઉઠાવે એવા ચિન્હો જણાવા લાગ્યા. ઍખીયોનનાં સરકશ લોકોની બેવકાઈ જાહેર પડી. આ સઘળાંથી મહાત્મા જર્કસિસ બિહીષો દેખાવા કોઈ નવો દાવાદાર ભાગી થઈ તેનું તખ્ત પચાવી પાડે. તેને માલમ હતું કે પૂર્વ દેશના પાદશાહેએ પોતાના રાજ-ધાની રહેરથી લાંબો વખત દૂર રહેવું એ ગાયા પોતાનું રાજ્ય ખોલ્યા ખરાબર છે. મહાન શાહાનશાહ કબૂલિયની કહાણી તે વિસર્યો હતો નહિ. જેમ કબૂલિયની મિસર ખાતેની ગેરહાજરીએ ગઈમત મચુસ્ જવા દાવાદારો ભાગી કીધા તેમ કદાચ પોતાની ગ્રીસ ખાતેની ગેરહાજરી નવા દાવાદારો પેદા નહિ કરે એવું ચોક્કસ તો હતુંજ નહિ. આ સઘળાંનું તોલ મહાત્મા જર્કસિસે કરવાનું હતું. એટલા માટે જ્યારે તે પોતાની ધારણા પાર પાડી ચૂક્યો ત્યારે વધુવાર પરદેશમાં પડી રહી પોતાની શાહાનશાહત ખરાબ કરવામાં તેણે ફાયદો જોયો નહિ. તે કદાચ પોતાના સઘળાં લશ્કર સાથે પોતે ઉજ્જડ વાળેલા ગ્રીસ દેશ છોડી એશિયા જતે પણ તેના વીરલા યોદ્ધા માર્દોન્યસને ગ્રીસ દેશની શત્રુની ભાગવ-વાની મોટી હાંશ હોવાથી તેની મરજીને માન આપી તેણે થોડું લશ્કર તેને સ્વાધીન કીધું.

૪૮૦. ફતેહમંદ શાહાનશાહ મહાત્મા જર્કસિસ ગ્રીસમાં સરદાર માર્દોન્યસને રાખી પોતે એશિયા તરફ પાછો ફર્યા.

મહાત્મા જર્કસિસને વિદાય કરવા સરદાર માર્દોન્યસ થેસેલી સુધી ગયો અને પોતે થેસેલીમાં પડાવ નાખી પોતાના એક સરદાર આર્તાબાક્સ (અર્દાબાણુ) ને છેક હેલેસ્પોંટ સુધી જર્કસિસ સાથે જવા તેણે ફરમાવ્યું. હેલેસ્પોંટ ખાતેના પુલ વુઝાનથી નાથ પામ્યો.

હતો. આથી મહાત્મા જર્કસિસને હોડીઓની મારફતે ખાડી પસાર કરવાની ફરજ પડી. આમાની એક હોડી કે જેમાં મહાત્મા જર્કસિસ સવાર થયો હતો તેને માર્ગમાં વુશન નડ્યું. હોડીમાં ભાર વધારે હોવાથી કેટલાક વહાણવટીઓએ ધાસ્તી આપી કે ભારથી હોડી કુખી નથે. આથી હોડીમાં બેઠેલા માતખર ઉમરાઓએ જ્યારે પોતાના નામદાર શાહાનશાહનો જન જોખમમાં જોયો ત્યારે તેના પરથી પોતાના પ્યારા જનો સદેકે કરવા તેઓએ એકદમ દરિયામાં કુદી પડ્યા! ખરી વફાદારી તે એનું નામ! મહાત્મા જર્કસિસ આથી ઘણું દલગીર થયો. તે સાર્દિસથી બેબીલોન જઈ પૂંચ્યો. અને બેબીલોન ખાતે બળવો ઉઠ્યો હતો તે બેસાડી દઈ, લાંબી મૂર્તિપૂજક રૈયતને સખત સજા કરી, તેમની મૂર્તિઓનો નાશ કરી, જરતોશ્તનો આ ચૂસ્ત ચેલો સુસા પાછો ફર્યો.

પેલી તરફથી સરદાર આર્તાખાજસે જર્કસિસને રવાના કરી બીસ તરફની રાહ પાછી પકડી પાલીન ખાતે માર્ગમાં પડાવ નાખ્યો.

૪૭૯. એલસીડીક ભૂશલાકાના પોટીડીયા શહેરના લોકોએ બળવો ઉઠાવ્યો. સરદાર આર્તાખાજસે પાલીન ખાતેથી જઈ પોટીડીયાને ઘેરો નાખ્યો.

૪૮૦. પોટીડીયાને મદદ કરવા આલ્લીન્યસ શહેરે બંડ ઉઠાવ્યું. આર્તાખાજસે બંડ બેસાડી દઈ આલ્લીન્યસ પાછું તાબે કર્યું.

સપેહસાહાર માર્દોન્યસે આખો શીયાળો થેસેલી ખાતેજ ગુજર્યો. જ્યારે મહાત્મા જર્કસિસ એટિકા છોડી ગયો ત્યારે એથીન્યનો પાછા પોતપોતાના ઘરખારોમાં આવી વસ્યા હતા. બહાદુર માર્દોન્યસે તેમને વધુવાર હેરાન નહિ કરતા પોતાની પક્ષમાં તેમને લેવા તેમની પર માંગણી મોકળી પણ સ્પાર્ટનોની ઉશ્કેરણીથી તેઓએ તેની ઘાસ્તી કરવા ના પાડી. આથી નાસિપાસ થઈ મોટી દલગીરી સાથે એટિકા તરફ તેણે કુચ કીધી.

૪૮૧. યુનંદા વીર માર્દોન્યસે એટિકા પર ચઢાઈ કરી એથેન્સ પર હુમલો કરી તેને પાછું સર કીધું (જૂન.)

માર્દોન્યસની ચઢાઈની ખબર મલતાજ સઘળાં એથીન્યનો પોતાના ઘરખાર છોડી પાછા ન્હાસભાગમાં પડ્યા. તેઓએ સ્પાર્ટનોનાં

બહાદુર લડાયક રાજા પોસેન્યસની મદદ માંગી જે તેણે ખુશી સાથે આપી. એથેન્યનો અને સ્પાર્ટનોએ મોટું લશ્કર જમા કરીધું અને આ મોટા સૈન્ય સાથે તેઓએ પ્લેટી તરફ કુચ કરીધી. માર્દોન્યસને જ્યારે આ મોટા ગ્રીક લશ્કરની ખબર પડી ત્યારે તે કુચ કરતો પ્લેટી શહેરની પડોશમાંથી પસાર થતો અસોપસ નદીનાં કિનારા પર આવી પહોંચ્યો. અહિં આ તેને ગ્રીકો સાથે લડાઈ થઈ.

૪૭૯. અસોપસ નદીના કાંઠા પર થયેલી લડાઈમાં ગ્રીક લશ્કર માર ખાઈ પ્લેટી શહેર તરફ નાહું.

આ નહાસતા શત્રુઓનો ધરાની લશ્કરે ડુંખાલો પકડ્યો. સ્પાર્ટનોમાં ધરાનીઓ માટે મોટી ધાસ્તી ફેલાઈ હતી. નહાસતા ગ્રીકો પ્લેટી ખાતે જઈ ઊભા. આ જગ્યાએ ધરાનીઓ સાથે તેમને લડાઈ થઈ.

૪૭૯. પ્લેટીની નાશકારક કમનશીબ લડાઈમાં બહાદુર સપ્તહસાલાર માર્દોન્યસના માર્યા જવાથી ધરાનીઓ હાર્યા અને નહાસલાગમાં પડ્યા.

૪૭૯. ધરાની લશ્કર ગ્રીસ છોડી સરદાર અર્દાબાણની સરદારી તળે એશિયા પાછું ફર્યું. ધરાનીઓના પાછા ફરવાથી ગ્રીસ, મેસિડોનિયા, પીચોન્યા અને (દારિસ્કસ, ઇઓન તથા પાઇજેન્શ્યમ શહેરો સિવાય આખું) ગ્રેસ દેશી પાછાં સ્વતંત્ર થયા.

સાલામિસની લડાઈ પછી ધરાની કાફલો વિખરાઈ ગયો. તેમાંનો એક વિભાગ એશિયા માઇનરમાં ઇયોન્યાનાં બચાવ અર્થે મહાત્મા જર્ફસિરો રાખેલા બહાદુર સરદાર તાઇગ્રીનીસ (તીઅન) ની સરદારી હેઠળના લશ્કરનો બચાવ કરવા માઇકેલ ખાતે પડાવ નાખી પડ્યો હતો. પ્લેટીની નાશકારક લડાઈ આગમજ ગ્રીક કાફલાએ માઇકેલ તરફ કુચ કરીધી. ધરાની લશ્કરના ઇયોન્યન, સેમીયન, વિગેરે ગ્રીક સિપાહી કુશમનોને મળી ગયલા હોવાથી સરદાર તીઅને તેમના હથિયારો ઉતરાવી લીધા. ધરાની લશ્કરની

મદદે માઇલિટસ પ્તાતેથી ઝેક ફ્રેન્ચ આવી લાગવાથી ગ્રીક કાફલાના ગ્રીક લશ્કરે કિનારે ઉતરવાની હિમત કીધી નહિ પણ ઉપલા માઇલીશ્યનોના છુપા પેગામથી તેઓએ હિમત પકડી કિનારે ઉતરી ઇરાની લશ્કર પર હુમલો કીધો. પ્લેટીની લડાઈ જે દહાડે થઈ તેજ દહાડે માઇકેલનું યુદ્ધ પણ થયું.

૪૭૯. માઇકેલના મોટા જંગમા ઇરાની લશ્કરનો ગ્રીક વિલામ દુશ્મનોને મળી જવાથી ઇરાનીઓની મોટી હાર થઈ.

૪૭૯. એથીન્યન, સ્પાર્ટન તેમજ ગ્રીસના બીજા રાજ્યોના કાફલાના વડા—સ્પાર્ટાના બહાદુર રાજા પોસેન્યસે સેપ્રસના મોટા ટાપુના કેટલાક ગ્રીક શહેરોને ઇરાનથી સ્વતંત્ર કરી, ગ્રેસના મોટા ઇરાની શહેર બાઈજેન્શ્યમને ઘેરો ઘાલ્યો.

૪૭૭. પોસેન્યસે બાઈજેન્શ્યમ તાબે કીધું.

આ ફત્તેહ પછી પોસેન્યસ ઘણું કુલી ગયો. ઇરાની શાહા નશાહતની જાહેજલાલી તથા ઇરાની પોશાકના દમામ અને ભપકાએ તેના મનપર મોટી અસર કીધી. સ્પાર્ટન લોકોની સાદાઈ તથા તેમના સાદા પોશાકથી તે સંતોષ પામ્યો નહિ. તેણે ભપકામંદ ઇરાની પોશાક પહેરી ઇરાની બડેઆઓના જેવા દમામદાર ઢાઢથી રહેવાનું પસંદ કીધું. એટલુંજ નહિ પણ મહાત્મા બર્કસિસ જેવા આખી દુનિયાના મહાન રાજકર્તાની મહેરબાની મળવવા તેણે બાઈજેન્શ્યમ પ્તાતેથી પકડાયલા બહાદુર ઇરાનીઓને માન સાથે છોડી મેળ્યા. તેણે હવે ઇરાન સાથની દુશ્મની છોડી દઈ તેના ઝેક સેવક થવાનું પસંદ કીધું. વળી તેણે મહાત્મા બર્કસિસના દામાદ થવાની ઉમેદમાં ઇરાન તરફથી લડી આપેો ગ્રીસ દેશ ઇરાનના તાબામાં લાવવા કબૂલ કીધું. આથી મહાત્મા બર્કસિસે ભવિષ્યની ગ્રીસ દેશની ચઢાઈની ગોઠવણ કરવા પોતાના વિશ્વાસુ સરદાર આર્તાબાક્સ (અર્ટાબાક્સ) ને ગ્રેસના ઇરાની પ્રગણાઓની હાંકમી આપી મોકલ્યો. પણ પોસેન્યસનો દગો માલમ પડતાજ સ્પાર્ટનોએ તેને સ્પાર્ટા પ્તાતે બોલાવી મારી નાખ્યો (ઈ. સં. પૂ. ૪૭૭.)

ગ્રીસ સાથની લડાઈ બંધ પડવા બાદ પોતાની શાહાનશાહીને શલુગારવા મહાત્મા જર્કસિસે પર્સિપોલીસના દુનિયાને હેરત કરનારા મેહેલો બંધાવ્યા. એના વખતમાં આફ્રિકા ખંડની પ્રદક્ષિણા કરવાની ઇરાનીઓની કોશિશ રદ ગઈ. આફ્રિકા ખંડની કાર્યોજની બળવંત શાહાનશાહમાં મહાત્મા જર્કસિસનું ખેલોળું ચલણુ હતું.

૪૬૫. હીમતવાન, બહાદુર, મક્કમ મનના, દયાળુ, પાણુ મગર મહાત્મા જર્કસિસનું તેના લશ્કરી અમલદાર આર્તાબાન્ને (અર્દવાને) તેના આરામગાહમાં દાખલ થઈ ખૂન કીધું.

‘અર્તક્ષત્ર’

આર્તાજર્કસિસ (લોંભાનસ); અર્દશીર (દરાજદસ્ત);

અથવા બહુમન ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૪૬૫-૪૨૫.—૪૦ વરસ.

મહાત્મા જર્કસિસ અને સરદાર હુતનની બેટી એમેસ્ત્રિસનો બેટા.

મહાત્મા જર્કસિસના ખૂન વેળા તેના બે માટા બેટાઓમાંનો વડો દારયવુશ દરબારમાં હતો જ્યારે ખીજો બેટો વીરતાસ્પ (હીરતાસ્પિસ) બેકત્રિયા ખાતે હાકમી ભાગવતો હતો. સૌથી ન્હાનો અને ત્રીજો બેટો અર્તક્ષત્ર (આર્તાજર્કસિસ) દારયવુશ સાથે દરબારમાંજ હતો. ખૂની અર્દવાને (આર્તાખ્યાનસે) મહાત્મા જર્કસિસનું ખૂન કરી અર્તક્ષત્રને ભમાવ્યો કે તહાર પેદરનું ખૂન તહારા વડા ભાઈ દારયવુશે તખ્તની લાલચનો ગુલામ બની કર્યું છે. આ ખોટી ઉશ્કેરણીથી અર્તક્ષત્રે દારયવુશનું ખૂન કરું. આર્તાખ્યાનસની ખરી મતલબ તો ઇરાનનું તખ્ત પોતે હાથ કરવાની હતી. આથી તેણે ન્હાના બેટા અર્તક્ષત્રને દરબારીઓમાં પોતાનો ભારે લાગવગ ચલાવીને તખ્તનશીન કીધો. ઇરાની દરબારના જર્કસિસના વચલા બેટા વીરતાસ્પના મિત્રોએ આથી માટો વાંધો ઉઠાવ્યો પણ આર્તાખ્યાનસ જેવા દરબારના વગવાળા અમીર સામે તેઓનું કશું ચાલ્યું નહિ. આ પછી ખૂની આર્તાખ્યાનસે અર્તક્ષત્રનું કાટલું કાઢી તખ્ત પચાવવાની યુક્તિએ રચી પણ તેમાં તો આ ખૂની સંપડાઈ ગયો.

૪૬૫. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે ખૂની આર્તાખ્યાનસને મરાવી નાખ્યો. તેના બેટાઓનો બળવો બગાબક્ષે બેસાડી દીધો.

જર્કસિસના વડા બેટા દારયવુશના ખૂન બાદ તખ્તનો ખરો હકદાર વારસે—તેનો વચલા બેટો વીરતાસ્પ હતો. પણ અર્તક્ષત્રે ખૂની આર્તાખ્યાનસને સજા કરી તખ્ત વીરતાસ્પને સ્વાધીન નહિ કરતા પોતે પચાવી પાડ્યું. આથી ઘણી ફરીયાદો બાદ આખરે વીરતાસ્પને તેની સાથે લડાઈ ઉઠાવવી પડી.

૪૬૪. બેકત્રિયાના શત્રુપ શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રના વડા લાઈ વીરતારુપે ઈરાનનું તખ્ત મેળવવા અર્તક્ષત્ર સામે ચઢાઈ કીધી. અર્તક્ષત્રે બે મોટી લડાઈઓમાં વીરતારુપને હરાવી બેકત્રિયા પાછું તાબે કીધું.

૪૬૦. મિસરના લોકોએ ઈરાનથી સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવ્યો. તેઓએ લીબ્યાના ઈરાનના તાબેદાર રાજા સેમેનિટ-સના બેટા ઇનારસ અને સઈસના રહેવાસી અમિર્ત્યુસને પોતાના રાજાઓ ગણી તેમને બળવાખોર લશ્કરની સરદારી આપી.

મહાત્મા જર્જીસિસે ઈ. સં. પૂ. ૪૮૪ માં મિસરને તાબે કીધા બાદ મિસરના લોકોએ ઈરાન સામે માયું ઉચકવાની પાછી હિમ્મત કીધી નહિ. ઈ. સં. પૂ. ૪૬૫માં મહાત્મા જર્જીસિસનું ખૂન થયું અને ઈરાનમાં તેના બેટાઓ વચ્ચે તખ્તના દાવા માટે યુદ્ધો ચાલ્યા. આથી બળવાખોર મિસરીઓના પગમાં પાછું જોર આવ્યું. ઈરાનનું ઇનસારી દયાળુ રામનરાજ્ય તેઓને પસંદ હતું નહિ. તેઓને માટે તો અર્સીયા અને બેબીલોન જેવા જૂદા જૂદા રાજ્યો જોઈતા હતા. તેઓના આ બળવામાં ઈરાનના મોટા શત્રુ એથીન્યનોની મોટી ઉશ્કેરણી અને દોલ-શાહ હતા. તેઓએ બળવાખોરોની મદદમાં ૨૦૦ વહાણોને મોટો દરિયાઈ કાફલો મોકળી આપ્યો. આ મોટા કાફલો અને બળવાખોરોના મોટા સૈન્ય સામે મિસરના શત્રુપ—મહાત્મા જર્જીસિસના લાઈ હુખામનીશથી ટકી શકાયું નહિ.

૪૫૯. નાઈલ નદીના મુખ આગળ પેપ્રેમિસ ખાતે થયેલી મોટી લડાઈમાં મિસરના બળવાખોર લશ્કરે મિસરના શત્રુપ હુખામનીશને હરાવી જખમી કીધી. હુખામનીશ જખમથી મરણ પામ્યો. ઈરાની લશ્કર નડાસી મિસરની રાજધાની મેમ્ફીસના કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠું. બળવાખોર લશ્કરે મેમ્ફીસને ઘેરો નાખ્યો.

૪૫૯. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે પેલેસ્ટાઈનના ચહુદીઓની હાલત સુધારવા પોતાની ચહુદળ રાણી ઈસ્થરની લલામણથી ચહુદી સરદાર એનશને જુડિયાની હાકમી બક્ષી.

૪૫૯. મિસરના બળવાખોરોને સજા કરવા શાહાન-
શાહ અર્તક્ષત્રે સિરિયાના બહાદુર શત્રુ મહાત્મા જુર્કસિ-
સના જમાઈ બગબક્ષ (મગબીજસ=મેહબાબુ=મધબા-
બુશ) ને મોટા લશ્કર સાથે મિસર મોકલ્યો.

સરદાર બગબક્ષે મેમ્દીસની મોટી લડાઈમાં બળવાખોર
મિસરીઓ તથા તેમના મદદગાર એથીન્યનોનો મોટો પરાજય
કર્યો. રાજા ઈનારસ નહાસી બીબલસના કિલ્લામાં ભરાયો.
અમિત્યુસે નહાસી એલ્બોના ટાપુમાં આશરો લીધો.
એથીન્યનો હીમ્મત હારી પ્રોસોપીટીસના ટાપુમાં ભરાઈ બેઠો.
સરદાર બગબક્ષે ઈરાની લશ્કરને બળવાખોરોથી બચાવી
બળવાખોર રાજા ઈનારસને જીવતદાન બક્ષવાની સરતે તાબે
કરી તેને ઈરાન મોકલ્યો અને પ્રોસોપીટીસના ટાપુને ઘેરો બાંધ્યો.

આ ઘેરો ૧૧ વરસ ચાલુ રહ્યો. પ્રોસોપીટીસનો ટાપુ નાઈલિ
નદીની શાખાઓ વચ્ચે આવેલો હોવાથી બગબક્ષ એથીન્યનોને
એકદમ તાબે કરી શક્યો નહિ. આથી તેણે નાઈલિ નદીની એક શાખાને
સુકવી નાખી સુકી જમીન મારફતે તે ટાપુ પર હુમલો કરીશ.

૪૫૭. સરદાર બગબક્ષે પ્રોસોપીટીસના ટાપુમાં આશરો
લઈ પડેલા એથીન્યનોનો મોટો યુદ્ધમાં સંહાર કરીશ અને તેમના
૨૦૦ ખારકસોના મોટા કાફલાનો સદંતર નાશ કરીશ.

૪૫૭. એથીન્યનોની મદદે આવેલા બીજા ૫૦ વહાણોના
કાફલાનો બગબક્ષે હુમલો કરી હરાવી નાશ કર્યો.

૪૫૫. સરદાર બગબક્ષ મિસરને પૂરેપૂરું તાબે કરી
સિરિયા પાછો ફર્યો. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે મિસરની હાકમી
સરદાર સાર્સામસને સોંપી.

૪૫૨. પાર્સી વજીર હામાનની ઉરફેરણીથી શાહાનશાહ
અર્તક્ષત્રે હામાનના શત્રુઓ ઈરાની શાહાનશાહતના સેવકોનાં
ચહુદી લોકોને તેમના ખારમાં માસ (આદર)ની ૧૩ મી તારીખે
કતલ કરવાનો હુકમ બહાર પાડ્યો.

હામાનને અર્તક્ષત્રની ચંદુદણ રાણી ઇસ્થરના ખેશી મોઢેકાઈ સાથે શત્રુવટ હોવાથી તેણે સઘળાં ચંદુદીઓ પર વેર લેવાની યુક્તિ રચી. તેણે અર્તક્ષત્રને લખાવ્યો કે ચંદુદીઓ એકસંપ કરી ત્હાં રાજ્ય ફત્તા કરનાર છે આથી અર્તક્ષત્રે ઉપલું ફરમાન બહાર પાડ્યું. જ્યારે અર્તક્ષત્રની માનીતી ચંદુદણ રાણી ઇસ્થરને હામાનના આ પ્રયત્નની ખબર પડી ત્યારે અર્તક્ષત્રને પોતાની યુક્તિઓથી રાજી કરી ઉપલું ફરમાન રદ કરવા તેણીએ અરજ કીધી. હવે ઇરાનમાં એવો કાયદો હતો કે એક વખતે ઇરાની શાહાનશાહે બહાર પાડેલું ફરમાન કોઈ કાળે પણ ફેરવી શકાય નહિ. આથી અર્તક્ષત્ર પોતાનું એક વખતે બહાર પાડેલું ફરમાન રદ કરી શક્યો નહિ તો પણ તેણે ખીજું ફરમાન બહાર પાડી ચંદુદીઓને પોતાનો અચ્ચાવ કરવાની સત્તા બક્ષી.

૪૫૨. ચંદુદીઓના બારમા મહીના (આદર) ના ૧૩ માં રોજ ચંદુદીઓ અને તેમના શત્રુઓ વચ્ચે થયેલી મારફાડમાં ૭૫,૦૦૦ માણસો માર્યા ગયા.

૪૪૯. એથીન્યન સરદાર સાઈમને સૈપ્રસના ઇરાની ટાપુ પર ચઢાઈ કરી કીશ્યમ શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. સૈપ્રસના મૂખ્ય શહેર સાલામિસ આગળ થયેલી દરિયાઈ તેમજ જમીનપરની બન્ને લડાઈઓમાં સાઈમને ઇરાનીઓને હરાવ્યા. સાઈમને જખમી થઈ મરણ પામ્યો તેથી તથા ખોરાકીની ખૂટને લીધે એથીન્યનો ઘેરો ઉઠાવી કીશ્યમ શહેર છોડી ગયા.

ઇરાન સાથની આ છેલ્લી લડાઈ પછી એથીન્યનો કંડા પડી ગયા. અને તેઓએ ઇરાન સાથે લડવાની વધુવાર હિમત કીધી નહિ.

૪૪૭. સિરિયાના બહાદુર શત્રુપ બગબક્ષે અર્તક્ષત્ર સામે બળવો ઉઠાવ્યો.

બગબક્ષે લીખ્યાના બળવાખોર રાજા ઇનારસને જીવતાદાન બક્ષવાની સરતે તાબે કરી ઇરાન મોકળ્યો હતો. અર્તક્ષત્રે તેને જીવતાદાન બદલું પણ પોતાની અપાધતી ભારે કાકલુદીથી કંટાળી આખરે વચન ભંગ કરી ઇનારસને તેણે તેણીને સોંપ્યો. અર્તક્ષત્રની અપાધએ ઇનારસને પોતાના વહાલા ફરજંદ—મિસરના ઇનારસના હાથે માર્યા ગયલા શત્રુપ—હામાનની શના કીનામાં મારી નખાવ્યો. આથી બગબક્ષેને ઘણું માઠું લાગ્યું અને તેણે બળવો ઉઠાવ્યો.

૪૪૭. બગબક્ષ અર્તક્ષત્રના લશ્કરને અનેક લડાઈ-
ઓમાં હરાવ્યું. અર્તક્ષત્રે કંટાળી બગબક્ષ સાથે સુલેહ કીધી.

૪૪૬. બગબક્ષના બેટા જોપિરસે કાર્યા અને લીરુયા
ખાતે બળવો ઉઠાવ્યો.

ઈ સં ૫૦ ૪૪૭ માં શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે બગબક્ષ સાથે
સુલેહ કરી તેને પોતાનો સલાહદાર બનાવ્યો પણ તેના હાથ પર પોતાના
લશ્કરની થયેલી શિકસ્તોનું વેર લેવા એક નજીવી અટપટ પરથી તેને રાતા
સમુદ્રના એક શહેરમાં દશનિકાળ કાઢ્યો. એ ઉપરથી પોતાના આપનું
વેર લેવા જોપિરસે બંડ ઉઠાવ્યું. પણ બગબક્ષ અર્તક્ષત્રનો બંનેવી
થતો હોવાથી રાજ્યકુટુંબની બાનુઓની સમજાવટથી તેને અર્તક્ષત્રે
પાછો ઈરાન બોલાવ્યો (ઈ સં ૫૦ ૪૪૨ થા ૪૪૧.) બગબક્ષના
પાછા ફરવાથી જોપિરસનો બળવો નરમ પડ્યો.

૪૪૬. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે યહુદીઓ પર મહેરબાન
થઈ નેહુમ્યાને જુડિયાની હાકમી સોંપી જેરસેલમના કિલ્લાની
દીવાલો મરામત કરવા અને જહોવાનું નામીયું મંદિર પાછું
બાંધવાની પરવાનગી આપી.

૪૩૧. ગ્રીસમાં એથેન્સ અને સ્પાર્ટા વચ્ચે જગપ્રસિદ્ધ
જુનખાર “પેલોપોનિશ્યન વોર (મંગા)” બગી.

સાલામિસ અને પ્લેટીના યાદગાર યુદ્ધો પછી ગ્રીસમાં એથેન્સની
સત્તા વધી પડી. ઈરાન સાથની જુનખાર લડાઈઓ બંધ પડ્યા પછી
ગ્રીક રાજ્યોની એક મોટી મંડળી સ્થાપાઈ. આ મંડળીનું વડપણ
એથેન્સને મળ્યું. દિન પર દિન એથેન્સની સત્તા વધતી ચાલી. તેની
રાજદ્વારી મોટાઈ જોડે સંસારી મોટાઈ પણ વધી પડી. એથી-પનો
વક્તવ, અક્ષરવિદ્યા, હુન્નર અને તત્ત્વજ્ઞાનમાં આખી દુનિયામાં મથહુર
થયા. “પેલોપોનિશ્યન વોર” ની આગમજ એથેન્સમાં દુનિયામાં
વિખ્યાતી મેળવી ગયલા મહાન કવિઓ, ઇતિહાસકર્તાઓ, શિલ્પીઓ,
ફિલસુફો, વક્તાઓ અને તત્ત્વજ્ઞતાઓ હેયાતી ભોગવી ગયા. એથે-
ન્સનું નૌકાસૈન્ય પણ બળવાન હતું. આ સધળી મહોટાઈએ તેના મનમાં
મગરેરી ને ગર્વિષ્ઠપણાનું ધર બાંધ્યું. તેની આપખુદી વધી પડી. નહાના
રાજ્યો પર આપખુદ સત્તા ચલાવી તેમને એથેન્સે લૂટી પંજવવા માંજ્યાં.

આ આપજીદી અને મોટાઈ સ્પાર્ટના બહાદુર લડાયક લોકોથી દેખી શકાઈ નહિ. કોઈ કારણ મલતાજ એથેન્સ અને સ્પાર્ટ વચ્ચેની કુશમની લડકું લઈ ઉઠી. તેઓ વચ્ચે મોટો વિગ્રહ ઉઠ્યો જે લાંબા કાળ પર્વત રહ્યો. આ બંને રાજ્યોની મારામારીથી ઈરાનને મોટા લાભો થયા.

૪૩૦. સ્પાર્ટના રાજ્યોએ ઈરાન પાસે નાણાંની મદદ મેળવવા ત્રણ એલચીઓ ઈરાન મોકલ્યા. આ એલચીઓ માર્ગમાં એથીન્યનોના હાથમાં સપડાઈ જવાથી ઘાતકી માટે માર્યા ગયા.

સ્પાર્ટનોએ અનેક વાર એલચીઓ મોકળી ઈરાનની મદદની તલબ કીધી પણ અર્તક્ષત્રે તેમની માંગણી થોડા વર્ષો સુધી કબૂલ રાખી નહિ. આખરે તેમની ભારે અરજ પર તેણે ધ્યાન પૂર્વાડયું અને તેમને શં મદદ જોઈએ છે તે નક્કી કરવા એલચીઓ મોકલ્યા.

૪૨૫. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે અર્દાખિરેહ (આર્તા-ફાર્સ) નામે સરદારને સ્પાર્ટનોને શાની મદદ જોઈએ છે તે નક્કી કરવા સ્પાર્ટ મોકલ્યો. અર્દાખિરેહ એથીન્યનોના હાથમાં સપડાઈ ગયો. તેઓએ અર્તક્ષત્રની મેહરબાની હાંસલ કરવા અર્દાખિરેહને સહીસલામત ઈરાન મોકળી મદદ માટે શાહને અરજ કીધી.

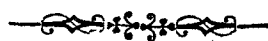
૪૨૫. લલો, દયાળુ, નેક, સખી, નમ્ર અર્તક્ષત્ર મરણ પામ્યો.

‘ક્ષયાર્શી.’

જૂકુંસિસ ૨. ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૪૨૫.—૧૥ મહીનો.

અર્તક્ષત્ર ૧. અને રાણી દામારિપયાનો બેટો.

૪૨૫. જૂકુંસિસનું તેના સાવકા લાઈ સોગિદ્યાનસે
ખૂન કીધું.

સોગિદ્યાનસ.

ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૪૨૫.—૬૥ મહીના.

અર્તક્ષત્ર ૧. નો બેટો.

૪૨૫. સોગિદ્યાનસના સાવકા લાઈ ઓકસે પોતાની
રાણી પરીબદ (પેરીસાટિસ) સાથે મળી સોગિદ્યાનસનું
ખૂન કીધું. ઓકસ ‘દારયુશ’ નામ ધારણ કરી તખ્તે બેઠો.

‘દારયવુશ.’

દારાયસ (નોથસ) ૨.

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૪૨૫-૪૦૪.-૨૧ વરસ.

અર્તક્ષત્ર ૧. અને તેની બેબીલોન્યન રાણીના બેટા.

શાહબદા ઓક્સ તખ્તે આવ્યા આગમજ હીકેન્યાનો શત્રુ હતો. તેણે દારયવુશ નામ ધારણ કર્યું અને ગાદીએ બેઠો. એના વખતથી ઈરાનની હુખામની શાહાનશાહતની દૂર્દશા બેસી ચૂકી. શાહાનશાહના શત્રુઓમાં સંપ નહિ હોવાથી તેઓ આપસઆપસમાં ખૂનરેણ ચલાવવા લાગ્યા અને ઈરાની રાજ્યદરબારમાં ચાલતા મહોટા ફસાદો અને કાવાદાવાઓનો લાલ લઈ શત્રુઓએ સ્વતંત્ર સત્તા હાથ કરવા બળવાઓ ઉઠાવ્યા. દારયવુશનો આપો અમલ આવા ફસાદો અને બંડો બેસાડી દેવામાંજ ગુજ્યો. પણ ઈરાનના મહોટા નસીબ કે ઈરાનની રાજકર્તિ કોમની આપસઆપસની મારામારી અને અંટસનો લાલ ઈરાનના શત્રુઓ મહોટે ભાગે લઈ શક્યા નહિ.

૪૨૪. દારયવુશના લાઈ આર્સીતિસે સરદાર બગબક્ષના બેટા આર્તિક્સિયસ તથા ગ્રીક લશ્કરની મદદથી બળવો ઉઠાવ્યો. આર્સીતિસે શાહાનશાહ દારયવુશની ફ્રોન્સે બે લડાઈઓમાં હરાવી. ગ્રીક લશ્કર બળવાખોરોની પક્ષ છોડી ગયું તેથી બળવાખોરો ત્રીજી લડાઈમાં માર ખાઈ તાબે થયા. આર્સીતિસ તેમજ આર્તિક્સિયસ દારયવુશથી મોતની ટેપ મેળવી માર્યા ગયા.

૪૧૪. વીશ્તાર્પ (હીસ્તાર્પિસ) ના બેટા પશુતને (પીસુથિનસે) એથીન્યન સરદાર લાઈકનની લાડુતી એથીન્યન ફ્રોન્સની કુમકથી પોતાની લીડિયાની શત્રુપીને ઈરાની શાહાનશાહતથી સ્વતંત્ર કરવા દારયવુશ સામે બળવો ઉઠાવ્યો. દારયવુશે બળવો બેસાડી દેવા પોતાના વક્ષદાર બહાદુર સરદાર

ચેહેરખોરેહ (તિસાફર્નિસ)ને પશુતન સામે મોકલ્યો. ચેહેરખોરેહે સરદાર લાઈકિનને લાંચ આપી પોતાની પક્ષમાં તેને ખેંચી લઈ બળવાખોર પશુતનનો મહેટો પરાજય કર્યો. પશુતન તાબે થયો અને દારયવુશના હોકમથી માર્યો ગયો. દારયવુશે ચેહેરખોરેહને લીડિયાની હોકમી બક્ષી (૪૧૩.)

૪૧૪. પશુતનના બેટા એમૉર્જીસે બળવો ઉઠાવ્યો.

૪૧૪-૪૧૨. બળવાખોર એમૉર્જીસે એશિયા મૈનરના બંદરો લૂટફાટ ચલાવી વેરાન ક્ષીધા અને પોતે કાર્યોના કિનારા પર આવેલા યાસસના મજબૂત કિલ્લામાં આશરો લઈ બેઠો.

૪૧૨. ચીર્ચાસના એથીન્યન શાહાનશાહતના તાબેદાર ટાયુએ એથેન્સ સામે બળવો ઉઠાવ્યો. લીડિયાના શત્રુ ચેહેરખોરેહની માંગણીથી સ્પાર્ટાએ ચીર્ચાસના બળવાખોરોને મદદ આપી.

બળવાખોર એમૉર્જીસને એથેન્સે ધરાન સામે મદદ આપી હતી માટે એથેન્સની સરકારી તોડવા ચેહેરખોરેહે એથેન્સના મોટા શત્રુ સ્પાર્ટા સાથે અરસપરસ મદદ કરવા કોલકરાર કર્યો. આ કોલકરારો કરવા એથેન્સથી દેશનિકાળ થયલા એથીન્યન સરદાર આલિસબાયડીસે સ્પાર્ટા પર દબાણ કીધું. સ્પાર્ટાએ ચીર્ચાસના બળવાખોરોને મદદ આપી શાહાનશાહ દારયવુશ જોડે નીચલી મતલબના કોલકરારો કીધા:—

શાહાનશાહ દારયવુશ અને તેના ન્યાગાનોના તાબામાં જે જે મુલુકો અને શહેરો હતા તે સઘળાં પાછા દારયવુશને સોંપી દેવા, અને ઉપલા મુલુકો અને શહેરો કનેથી પૈસા ચાતો કોઈપણ જાતનો ખીજો ફાયદો હાંસલ કરતા સ્પાર્ટા અને તેના દારતોએ ધરાનના શાહાનશાહને મદદ કરી એથીન્યનોને અટકાવવા. તેઓ સઘળાંઓએ એકસંપ કરી એથેન્સ સાથે લડાઈ કરવી અને તેઓ સઘળાંઓની ભગી સંમતિ વિના લડાઈનો છોડો લાવવો નહિ. ધરાનના શાહાનશાહ સામે બળવો ઉઠાવનાર રાજ્યને સ્પાર્ટા અને તેના મિત્રોએ પોતાનો દુશ્મન ગણવું, એજ પ્રમાણે શાહાનશાહે સ્પાર્ટા અને તેના મિત્રોના દુશ્મનને પોતાનો શત્રુ ગણવો.

૪૧૨. એહેરખોરેહે મૈલિટસના ટાપુનો કબજો લઈ ત્યાં મજબૂત કિલ્લો બાંધી કિલ્લામાં ઈરાની લશ્કર રાખ્યું.

૪૧૨. ઈરાની લશ્કરે જમીનને માર્ગે અને ઈરાનના મદદગાર સ્પાર્ટન કાફલાએ દરિયાર્ધ માર્ગે યાસસના મજબૂત કિલ્લા પર હુલો કરી તેને ઘેરા ઘાલ્યો. સ્પાર્ટન કાફલાએ એમ્બોર્જીસના મદદગાર એથીન્યન કાફલાને યુક્તિથી તાબે કીધો. એહેરખોરેહે એમ્બોર્જીસને હુરાવી કેદ કરી સુસા મોકળી આપ્યો.

એહેરખોરેહે પોતાના મદદગાર સ્પાર્ટન લશ્કરનો દરમાયો આપવાને પોતે માથે લીધું હતું. પણ એમ્બોર્જીસની હાર પછી એથીન્યન સરદાર આલિસઆયડીસની ઉશ્કેરણીથી એહેરખોરેહે સ્પાર્ટન ફોજનો પણ હુલો નાખ્યો. એહેરખોરેહના આ પગલા સામે જોકે સ્પાર્ટન સરદાર થીરામિનિસે કથો બાંધી ઉઠાવ્યો હતો નહિ તોપણ નવા સરદાર એસ્તાઈચાકસથી તેનો આ ગેરઘનસાફ ખમી શકાયો નહિ. આથી ઈરાન અને સ્પાર્ટા વચ્ચે ખીલ નવા કોલકરાર થયા તેમાં પહેલા કોલકરારોની સરતોમાં નીચે મુજબનો વધારો થયો:—

ઈરાન અને સ્પાર્ટાએ એકખીલના રાજ્ય પર હુમલો કરવો નહિ અને બન્નેએ એકખીલ સાથે કશી છેડતી શોધવી નહિ. શાહાનશાહ પોતાની મદદ જો સ્પાર્ટન લશ્કરને બોલાવે તો તે લશ્કરનો સઘળો પગાર તેને પોતે ચૂકવવો, વિગેરે.

ઉપલા કોલકરાર છતાં એહેરખોરેહ સ્પાર્ટન મદદગાર લશ્કરને પૂરતું નાણું પૂર પાડતો હતો નહિ. ઈરાનની મદદથી સ્પાર્ટાનો કાબૂ વધી પડ્યો હતો માટે એહેરખોરેહે સ્પાર્ટા અને એથેન્સને લડવાજ દઈ બન્નેને નખળા પાડવાનો ઈરાદો રાખ્યો. આ વખતે એથીન્યન સરદાર આલિસઆયડીસ તેને આવી મળ્યો જેણે એથેન્સ તરફ મહેરબાન થઈ તેને મદદ કરવા એહેરખોરેહને ઉશ્કર્યો પણ તેનું કશું વળ્યું નહિ. ઈરાનની મદદ વગર સ્પાર્ટાનો એથેન્સને તાબેના ટાપુઓ મહોટી કોથેશો છતાં ફતેહ કરી શક્યા નહિ એથી કદાચ સ્પાર્ટાનો ઉશ્કેરાઈ જઈ પોતાની સામે લડાઈ ઉઠાવશે એવા ભય

રાખી ચેહરખોરેહે તેઓ સાથે ત્રીજી મરતમે કોલકરાર કીધા (૪૧૨.) આ કોલકરારોમાં આગલા બે કોલકરારોની સરતોમાં નીચે મુજબ વધારે કરવામાં આવ્યો:—

એશિયા ખંડમાં ઇરાની શાહાનશાહે પોતાની મરજી સુઆઈક પોતાને સુલ્ક નક્કી કરવો; ઇરાનને તાબેના ટાપુઓના રક્ષણ માટે શાહાનશાહનો દરિયાઈ કાફલા આવી પહોંચે ત્યાં સુધી સ્પાર્ટન કાફલાએ ત્યાં થોભવું જોના અર્થ ચેહરખોરેહે ચૂકવવો; ઇરાની કાફલાના આવી પહોંચ્યા બાદ જો સ્પાર્ટનોની ગળ હોય તો સ્પાર્ટન કાફલાનો અર્થ તેઓએ કરવો; અથવા સ્પાર્ટનોએ કાફલાના અર્થ માટે ચેહરખોરેહ પાસથી ઉછીકી રકમ કઠાવી “પેલોપોનિશ્યન જંગ” ની આખરી આવવે તે પાછી ઇરાનને ચૂકતે કરી દેવી; ઇરાની કાફલાના આવી પહોંચ્યા બાદ બન્ને કાફલાઓએ પોતાના ભેગા બળથી એથેન્સ સામે યુદ્ધ મચાવવું, તથા બન્નેની સંમતિથી લડાઈનો અંત આણવો.

ચેહરખોરેહે આ કોલકરાર પણ દગો કરી તોડ્યા. પોતાની ગરજ સરવે તેણે સ્પાર્ટન કાફલાનો અર્થ પૂરો પાડવા ના પાડી. જ્યારે સ્પાર્ટ સાથે ચેહરખોરેહને પહેલા કોલકરાર થયા ત્યારે હેલસ્પોંટ અને થ્રેસના ઇરાનને તાબેના પ્રગણાઓના શત્રુ ખોરેહુઓએ પણ સ્પાર્ટ સાથે કોલકરારો કરવા માંગણી કીધી હતી જે એલિસબાયડીસની ઉશ્કેરણીથી તેઓએ ના પાડી ચેહરખોરેહ જોડે તેઓએ કોલકરાર કર્યા. પણ જ્યારે ચેહરખોરેહે સ્પાર્ટ સાથના કોલકરારો ત્રણે મરતમે તોડ્યા ત્યારે સ્પાર્ટનોએ નાસિપાસ થઈ ખોરેહુઓ (ફાર્નાબાક્સ) સાથે અરસપરસ મદદ કરવા કોલકરારો કર્યા. એ પછી ચેહરખોરેહે સ્પાર્ટ સાથે દોસ્તી સાંધવા અનેક વાર માંગણી કીધી જે તેને પુરુષકારી કાઢી. આ વખતે એથીન્યનોએ એલિસબાયડીસની તકસીર માફ કરી તેને એથીન્યન કાફલાની સરદારી બધી.

૪૧૧. સ્પાર્ટની દોસ્તી મેળવવા શત્રુ ચેહરખોરેહે કિતથી એથીન્યન કાફલાના વડા અધીકારી એલિસબાયડીસને પકડી સાર્દિસ મોકલ્યો. એલિસબાયડીસ માર્ગમાં છૂટો નહાસી ગયો.

૪૧૦. સાઈજીક્સ (કાર્થજીક્સ) ની મહોટી લડાઈમાં એથીન્યનોએ સ્પાર્ટનોનો મહોટો પરાજય કર્યો.

૪૦૯. મીડિયન લોકોએ સ્વતંત્ર થવા દારયવુશ સામે બળવો ઉઠાવ્યો. બળવાખોરો માર ખાઈ પાછા તાબે થયા.

૪૦૮. શાહાનશાહ દારયવુશના જમાઈ ત્રીતોખ્મીસે બળવો ઉઠાવ્યો.

ત્રીતોખ્મીસ દારયવુશની ખૂબસુરત બેટી એમેસ્ત્રિસ જોડે પરણ્યો હતો. તે પોતાના આપ વીદર્ન (હાઈદાર્નિસ) ના મરણ બાદ તેની હાકમીએ આવ્યો. પણ તેણે રોષન (રોક્ષાના) નામની એક સ્ત્રી મનોહર સુંદર નાજનીન પર આશક પડી પોતાની ખાતું એમેસ્ત્રિસનું ખૂન કરવા ૩૦૦ ખોળાઓ સાથે પ્રપંચ રચ્યો. તેનું આ કાવડું ઉઘાડું પડવે દારયવુશે પોતાના સરદાર ઉરિયાસ્ત્રિસ પાસે તેનું કાટકું કઢાવી તેના બેટાઓના બાંડો બેસાડી દઈ તેના ખાનદાનના ખિલા ઉપાડ કરી નાખ્યા.

૪૦૮. હેલેસ્પોન્ટના શત્રુ ખોરેહુઆળુ (શર્નાખા-જુસે) એ એથેન્સ સાથે દોસ્તી કરી એથીન્યન એલથી-ઓને તે સુસા લઈ ગયો.

સાઈજીક્સની લડાઈમાં સ્પાર્ટનોનો પરાજય થયા બાદ સ્પાર્ટન લશ્કરનો સઘળો ખર્ચ ખોરેહુઆળુને માથે પડ્યો પણ તેનાથી તે કશો ફાયદો મેળવી શક્યો નહિ. ખીજા બાળુથી એથીન્યનોએ સ્પાર્ટનોને ખોરેહુઆળુએ મદદ આપી હતી માટે તેનું વર લેવા તેની શત્રુની પર હુમલાઓ કરી લૂટફાટ ચલાવવા માંડી આથી તેને એથેન્સની દોસ્તી શોધવાની ફરજ પડી.

૪૦૭. શાહાનશાહ દારયવુશે એથેન્સનો નાશ કરવા, સ્પાર્ટા સાથે મળી એથેન્સ સામે જોશબંધ લડાઈ ચલાવવા પોતાના ન્હાના બહાદુર બેટા કુરેશ (સાઈરસ, કાર્થરસ) ને લીડિયા, મહોટા ફ્રીજ્યા અને કેપેડોશિયાની હાકમી બક્ષી સાર્દિસ મોકલ્યો (એપ્રીલ થા મે.)

કુરુશને માર્ગમાં ખોરેલુખાળુ એથીન્યન એલચીઆ સાથે મળ્યો. કુરુશે ખોરેલુખાળુને સુસા જતો અટકાવી એથીન્યન એલચીઆને પોતાના સ્વાધીનમાં લઈ જતા તળે રાખ્યા અને જ્યાં સૂધી એથેન્સનો નાશ થયો નહિ ત્યાં સૂધી તેમનો તેણે છૂટકારો કર્યો નહિ.

૪૦૭. સ્પાર્ટાનો દરિયાઈ સેનાધિપતિ લૈસેન્ડર સાર્દિસ ખાતે શાહબદા કુરુશની મુલાકાતે આવ્યો. કુરુશે તેને મહોદું આદરમાન આપી નાણાંની કિંમતી મદદ કીધી.

૪૦૬. લૈસેન્ડરની આજ્ઞાની મુદત પૂરી થવાથી સ્પાર્ટન શ્રેજનો વડો કાલીકેટિડાસ નિમાયો.

લૈસેન્ડરની મરજી સ્પાર્ટન કાફલાની સરદારી પોતાનાજ હાથમાં રાખવાની હોવાથી પોતાના મિત્ર શાહબદા કુરુશની મારફતે તેણે કાલીકેટિડાસને ઘણો પગવ્યો. કુરુશે તેને કશી મદદ કીધી નહિ અને જ્યારે કાલીકેટિડાસ મદદ મેળવવા માટે કુરુશની મુલાકાતે સાર્દિસ આવ્યો ત્યારે કુરુશે તેની મુલાકાત લેવા જૂદાં જૂદાં બહાણાં આપી બતાવી ના પાડી. આથી કાલીકેટિડાસ નાર્યાર થઈ એથેન્સ સામે કથું કરી શક્યો નહિ.

૪૦૬. એથીન્યનો સાથે લડતા કાલીકેટિડાસ માર્યો ગયો.

૪૦૫. એશિયા ખાતેની સ્પાર્ટન શ્રેજનો વડો પાછો લૈસેન્ડર નિમાયો.

૪૦૫. શાહનશાહ દાર્યુશ મરજીતોલ માંદો પડ્યો. શાહબદા કુરુશ મહેસુલી ખાતાનો કારોબાર લૈસેન્ડરને સોંપી, પોતાનું સંઘર્ષ 'ફ્રાન્સ' નાણું તેને સ્વાધીન કરી, પોતાના પિતા નનદીક પાછો સુસા આવ્યો.

લૈસેન્ડરના હાથમાં નાણાંની માઠી રકમ આવવાથી હવે તેણે એથેન્સ સામે ધમધોકાર કામ આગળ ચલાવ્યું. કુરુશ પોતે એથેન્સનો સૌથી કટ્ટો શત્રુ હતો અને આખરે તેનીજ માઠી મદદથી પાર્સીએ એથેન્સનો ઘાણુ કાઢી નાખ્યો.

૪૦૫.* મિસર ઈરાન સામે બળવો ઉઠાવી સ્વતંત્ર થયું.

આ બળવાની આગમજ મિસરની હાકમી ત્યાંનાં લોકોને રાજી રાખવા દારૂપત્રો મિસરના બે દશી હાકમાને સોંપી હતી પણ મિસરનો લશ્કરી કબજો ઈરાનના હાથમાં હોવાથી અસંતોષી બની મિસરીઓએ બળવો ઉઠાવ્યો હતો.

૪૦૫. સરદાર લૈસેન્ડરે લે'પ્સેક્સને ઘેરો ઘાલી તાબે કીધું. ઈર્જાસપૌટેમૈની ખુનખાર દરિયાઈ લડાઈમાં લૈસેન્ડરે એથીન્યન કાફલાનો પૂરેપૂરો સંહાર કર્યો; ૧૮૦ વહાણોનો મહોટો કાફલો વગર લડાઈએ તાબે કીધો; અને ૪૦૦૦ એથીન્યન કેદીઓની નિદંયપણે કતલ ચલાવી (સપ્ટેમ્બર.)

૪૦૫. સામોસ ટાપુ સિવાયના સઘળાં એથેન્સના મદદગાર રાજ્યોને લૈસેન્ડરે તાબે કીધા (નવેમ્બર.)

૪૦૫. ઈરાનના મદદગાર સ્પાર્ટાના રાજા એલોસે નામીયા એથેન્સ શહેરને ઘેરો નાખ્યો. એથેન્સના બચાવ અર્થે બાંધેલી પિર્યુસની કિલ્લેબંદીના સ્પાર્ટનોએ નાશ કરી એથેન્સ તાબે કીધું. ઈરાનના મહોટા શત્રુ એથેન્સનો સેવટનો પરાજય થયો. એથેન્સની શાહાનશાહતનો અંત આવ્યો.

૪૦૪. ઘાતકી, અસ્થિર, નબળો શાહાનશાહ દારૂપત્રો મરાણુ પામ્યો.

* મિસરના સ્વતંત્ર થવાની તારીખ જૂંદા જૂંદા તવારીખન-વશોએ જૂંદી જૂંદી આપી છે. કેટલાક ઇતિહાસકર્તાઓ ૪૧૪ અને ૪૧૧ ના વર્ષમાં મિસર સ્વતંત્ર થયું એમ જણાવે છે પણ ૪૦૫ નું વર્ષ વધારે બંધબેસતું છે.

‘અર્તક્ષત્ર

આર્તાજર્કસિસ (નીમન) ર.

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૪૦૪-૩૫૯.—૪૬ વરસ.

દારયવુશ ર. ના વડા બેટા.

દારયવુશ ર. ના ૧૭ બેટાઓ હતા, તેમાં અર્તક્ષત્ર અને કુરુશ એ બે બેટાઓના લાંબી ઉમ્મર ભોગવી શક્યા. દારયવુશ ઉપર તેની આહોશ રાણી પેરીસાટિસનો માટો કાપૂ હોવાથી તેણીએ પોતાના ન્હાના અને માનીતા બેટા કુરુશને તખ્ત અપાવવા ઘણી કોશિશો કીધી પણ દારયવુશે વડા બેટા અર્તક્ષત્ર (આર્સેસિસ, અશક) નેજા પોતાનો વારસ નિમ્મ્યો. દારયવુશના મરણ બાદ પેરીસાટિસની ઉરકેરણીથી શાહબદા કુરુશ અર્તક્ષત્રનો જાન લેવાનું કાવતું રચતા પકડાઈ ગયો પણ પોતાની માતા કાલાવાલાથી પીંગળી જઈ અર્તક્ષત્રે તેને માફી બક્ષી, એશિયા મૈનરની શત્રુ પોતાને પાછી હવાલે કીધી.

૪૦૪-૪૦૧. શાહબદા કુરુશે ઈરાન ઉપર ચઢાઈ કરવા ઇંખી તૈયારીઓ કરવા માંડી.

કુરુશે કલિયાર્કસ નામે રિપાર્ટન સરદારની સરદારી તળે આશરે ૧૪,૦૦૦ ગ્રીકોનું ભાકુતી લશ્કર ઊંચું કીધું અને એ ઉપરાંત ખીજી મહોટું ઈરાની સૈન્ય ભેગું કીધું.

૪૦૧. શાહબદા કુરુશે ઈરાન ઉપર ચઢાઈ કીધી.

કુરુશની છૂપી મતલબ શત્રુપ ચેહરબોરેહને માલમ પડતાજ તે અર્તક્ષત્રને ખબર કરવા સુસા તરફ દોડ્યો. કુરુશે સાર્દિસથી પોતાની કૃમ્ય શરૂ કરી (માર્ચ) ક્રીજ્યામાંથી પસાર થઈ સિલીશિયામાં તે દાખલ થયો. સિલીશિયાનો રાજા સાયેનેસિસ અને તેની રાણી કુરુશને મળી ગયા. કુરુશે સારસ અને પીરામસ નદીઓ પસાર કરી ‘સિરિયાની પાસ’ વટાવી સિરિયામાં પગ મેળ્યો. સિરિયાના હીચકારા શત્રુપ એબ્રોકોમાસે કુરુશના માર્ગમાં કશો અટકાવ નાખ્યો નહિ. કુરુશ થેપ્સેકસ ખાતેથી યુક્રેટિસ નદી પસાર કરી બેબિલોન-

નમાં દાખલ થયો. ખેંખીલોનથી આશરે ૭૦ માઈલ દૂર કુનેકસાના મેદાનમાં કુરુશને શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રના લશ્કર જોડે મળાપ થયો અને એજ મેદાનમાં આ બન્ને લાઈઓ વચ્ચે યાદગાર યુદ્ધ થયું.

૪૦૧. કુનેકસાની ખુનખાર જંગમાં શાહજહે કુરુશ માર્યો ગયો. તેના ઈરાની સૈન્યે અર્તક્ષત્રની તાબેદારી સ્વીકારી. કુરુશનું લાડુતી ગ્રીક લશ્કર શરમભરી નાશલાગમાં પડી ઈરાન છોડી ગયું. ગ્રીક ફોજની છાવાણી ઈરાનીઓના હાથમાં આવી.

૪૦૧. ઇયોન્યન ટાપુઓ અને એશિયા મૈનરના ગ્રીક શહેરોએ બળવો ઉઠાવ્યો.

૪૦૧. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે એહેરખોરેહ (તિસાફર્નિસ) ને એશિયા મૈનરની હાકમી બક્ષી.

૪૦૦. એહેરખોરેહ બળવાખોર બંદર કાર્થમીને પાછું કંત્રોહ કરી બીજા બળવાખોર ગ્રીક શહેરોને તાબે કીધા.

૪૦૦. બળવાખોર ગ્રીક શહેરોને મદદ કરવા સ્પાર્ટાએ સરદાર થીમ્બ્રનને ૬,૩૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે એશિયા મોકલ્યો.

૪૯૯. સ્પાર્ટનોએ થીમ્બ્રનની જગાએ હર્કીલીડાસને નિમ્ત્ર્યો.

૪૯૮. ચોલિસની ઈરાનની તાબેદાર રાણી માન્યાનું ખૂન કરી તેણીના જમાઈ મૈડયાસે ચોલિસની હાકમી હાથ કરી ઈરાન સામે બંડ મચાવ્યું.

૪૯૮. સરદાર હર્કીલીડાસે શત્રુપ એહેરખોરેહ જોડે થોડોવાર સુલોહ (Truce) કરી શત્રુપ ખોરેહબાણુ (ફાર્નાબાક્સ) ની શત્રુપી ઉપર ચઢાઈ કીધી.

૩૯૮-૩૯૭. ડર્કીલીડાસ ખોરેહખાળુને તાબેના પ્રાંત ચોલિસમાં દાખલ થયો. ચોલિસનું ગ્રીક લશ્કર દુશ્મ-
નાને મળી ગયું. ડર્કીલીડાસે બળવાખોર હાકમ મૈડયાસને
હરાવી ચોલિસમાંથી તેને હાંકી કાઢ્યો અને આખા પ્રાંતમાં લૂટ
ચલાવી સઘળાં મુખ્ય બંદરો હાથ કીધા.

૩૯૭. ડર્કીલીડાસે શત્રુ ખોરેહખાળુ સાથે થોડો-
વારની સુલેહ (Truce) કરી શિયાળો નજીક આવવાથી
બીથીન્યામાં જઈ પડાવ નાખ્યો.

૩૯૬. ડર્કીલીડાસે કાર્યા ઉપર હુમલો કીધો. શત્રુ
એહેરખોરેહ સરકશ ગ્રીક શહેરોને સળ કરવા તેઓ ઉપર
ચઢાઈ કીધી. ડર્કીલીડાસે ગાલરા પડી કાર્યા છોડી નહાસવા
માંડ્યું. ડર્કીલીડાસ જોડે ઇરાની શત્રુઓને થોડોવાર સુલેહ
(Truce) થઈ.

૩૯૬. ડર્કીલીડાસની નબળાઈ માટે સ્પાર્ટનાએ તેને
પાછો સ્પાર્ટ ખોલાવી લીધો. સ્પાર્ટના લંગડો રાજ એલ્સિ-
લેઅસ ઇરાનીઓ સામે લડવા એશિયા આવી ઇફીસસ ખાતે
ઉતર્યો. એલ્સિલેઅસે શત્રુ એહેરખોરેહ જોડે ત્રણ માસની
નવી સુલેહ કીધી.

૩૯૬. એલ્સિલેઅસે કાર્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. એહે-
રખોરેહ સામે લડવાની હીમ્મત નહિ ચાલવાથી હીચકારો બની
એલ્સિલેઅસ ઇફીસસ પાછો ફર્યો.

૩૯૬. એલ્સિલેઅસે ખોરેહખાળુની શત્રુ
ફ્રીન્યા ઉપર હુમલો કીધો. દગાખોર ઇરાની સરદાર સ્પીગ્રિ-
દાતિસ (અસ્પંદીયાર) તેને મળી ગયો. એલ્સિલેઅસે
ફ્રીન્યાની રાજધાની દાસ્કીલ્યમને ઘેરો નાખ્યો. બહાદુર
ઇરાની સરદારો રાહથીનીસ અને બગિયુસે એલ્સિલેઅ-
સનો જખરો પરાજય કરી તેને ફ્રીન્યામાંથી હાંકી કાઢ્યો.

૩૯૫. એલસિલેઅસે શત્રપ ચેહરખોરેહની કાર્યા ખાતેની ગેરહાજરીનો લાભ લઈ, તેની રાજધાની સાર્દિસ ઉપર સ્વારી કરી, ૩ દિવસ સૂધી છૂટ ચલાવી. ચેહરખોરેહ પોતાના પાયતખ્તના બચાવ માટે દોડતા આવી સાર્દિસના ખેડેલા યુદ્ધમાં એલસિલેઅસનો પરાજય કર્યો. સાર્દિસની બીજી લડાઈમાં ચેહરખોરેહની મોટી શિકસ્ત થઈ.

૩૯૫. ચેહરખોરેહની શિકસ્ત માટે શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે પોતાની માતા પેરીસાટિસની ઉશ્કેરણીથી તેને બરતરફ કરી તેની જગા પર સરદાર તીથ્રૌસ્તિસને નિમ્મ્યો. એલસિલેઅસ આ નવા શત્રપ સાથે છ માસની સુલેહ (Truce) કરી, તેની શત્રુપી (લીડિયા) છોડી નહ, સ્પીથ્રિદાતિસની ઉશ્કેરણીથી ખોરેહખાનુની શત્રુપી ફ્રીજિયામાં છૂટકાટ ચલાવવા દાખલ થયો.

૩૯૫. અર્તક્ષત્રની ઉશ્કેરણીથી લારીસાના પાર્સી શત્રપ એરજે ચેહરખોરેહને મસલત કરવા ખોલાવી તેનો દગાથી જીવ લીધો.

૩૯૪. શત્રપ ખોરેહખાનુ અને તેના મદદગાર એથીન્યન સરદાર કોનને સ્પાર્ટા સામે લડવા મોકલેા દરિયાઈ કાફલો ઊભો કીધો.

૩૯૫. તીથ્રૌસ્તિસની ઉશ્કેરણીથી એથન્સ, કોરિંથ, થીબ્સ, વિગેરે ગ્રીક રાજ્યોએ ઈરાનને મદદ કરવા સ્પાર્ટા સામે લડાઈ ઉઠાવી.

૩૯૪. એલસિલેઅસ સ્પાર્ટાનો બચાવ કરવા એશિયા છોડી સ્પાર્ટા તરફ ઊભી પૂંછડીએ નાકો.

૩૯૪. ઈરાનના ગ્રીક મદદગારોએ સ્પાર્ટા સામે ચઢાઈ કીધી. સ્પાર્ટન સરદાર લેસેન્ડરે થીબનો ઉપર હુમલો કીધો,

એથીન્યોનોની મદદથી થીબનોએ હેલિયારટસની લડાઈમાં
લૈસેન્ડરને હરાવી તેનો જીવ લીધો. કૉરિંથના યુદ્ધમાં સ્પાર્ટ-
નનોએ ઇરાનના મદદગાર ગ્રીકોનો પરાજય કર્યો. (જુલાઈ.)

૩૯૪. સરદાર કોનને ૪૦ વહાણોના ઇરાની કાફલા
સાથે લિશ્યાની દક્ષિણે આવેલા કૉનસના બંદર ખાતે લંગડ
નાખ્યું. સ્પાર્ટન સરદાર ફ્રેરેકસે ૧૨૦ વહાણોના મહોટા કાફલા
સાથે કોનનને ઘેરી લીધો. કોનનની મદદે બીજા ૪૦ ઇરાની
ખારકસો નધ ચઢ્યાથી ફ્રેરેકસે ઘેરો ઉઠાવી રહોડસ તરફ
નહાસવા માંડ્યું.

૩૯૪. રહોડસના ટાપુએ સ્પાર્ટા સામે બળવો ઉઠાવ્યો.

૩૯૪. મિસરના ફેરો (રાજા) નીફ્યુસે સ્પાર્ટાની
મદદે મોકળેલા ખોરાકી અને અસ્ખાબોથી ભરેલા ખારકસો ઇરાની-
ઓના હાથમાં સંપડાયા.

૩૯૪. નાઇડસના બંદર ખાતે સ્પાર્ટાના કાફલાના વડા
પૈસેન્ડરે ૮૫ ખારકસો જોડે, કોનન અને (શત્રુ) ખોરેહ-
બાજુની સરદારી તળેના ૯૦ વહાણોના ઇરાની કાફલા ઉપર
હુમલો કીધો. નાઇડસના નાશકારક દરિયાઈ યુદ્ધમાં સ્પાર્ટનોની
મહાભારત શિકસ્ત થઈ, સરદાર પૈસેન્ડર માર્યો ગયો, ૪૦
સ્પાર્ટન ખારકસો કેદ પકડાયા અને ૪૫ ફના થયા.

૩૯૪. સઘળાં બળવાખોર ગ્રીક શહેરો અને ટાપુઓ
ઇરાનને પાછા તાબે થયા. એશિયા ખાતેની સઘળી સ્પાર્ટન
ફોજો વગર લડાઈએ ઇરાનને તાબે થઈ.

૩૯૩. ઇરાની કાફલાએ ઈજીપ્ત સમુદ્ર વટાવી સ્પાર્ટા
ઉપર ચઢાઈ કીધી. ઇરાનીઓએ લોકોન્યાનો સઘળો કોસ્ટો ઉજ્જડ
વાળ્યો. તેઓએ સીથીરાનું બંદર જીતી, બાળી મૂક્યું અને
તેના કિલ્લામાં એથીન્યોનોની એક ફોજ રાખી. ઇરાની કાફલાએ
ઇરાનના ગ્રીક મદદગારોને મદદ આપવા કૉરિંથની સંયોગીભૂમી

તરફ કુચ કીધી. શત્રુ ખોરેહખાણુ ધરાની કાફલાની સરદારી કોનનને સ્વાધીન કરી એશિયા પાછો કર્યો.

૩૯૩. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે એથન્સની નાશ પામેલી કિલ્લેખંદી પાછી ખંધાવી આપી.

૩૯૪. સ્પાર્ટાના રાજા એલસિલેઅસે સૈપ્રસના શત્રુ તીરીખાણુસની દરબારમાં એલચીઓ મોકળી ધરાન સાથે સુલેહ કરવા અરજ કીધી. તીરીખાણુસ સ્પાર્ટન એલચીઓને લઈ સુસા ગયો. અર્તક્ષત્રે તેની જગાએ સરદાર સ્ત્રુથીશને નિમ્નો.

૩૯૫. શત્રુ સ્ત્રુથીસે સ્પાર્ટન સરદાર થીમ્પ્રનનો મુલોટો પરાજય કરી ધરાની મુલુકોમાં તેને લૂટકાટ કરતો અટકાવ્યો.

૩૯૬. મિસરના ફેરો એકેરીસ અને એથીન્યનાની મદદથી સૈપ્રસમાં આવેલા સાલામિસના ધરાનના ખંડિયા રાજા ઈવાગોરાસે ધરાનથી સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવ્યો. ઈવાગોરાસે સૈપ્રસના કોટલાક શહેરો તાબે કરી, ફિનિશિયા ઉપર ચઢાઈ લાવી, તેનું ટાયર શહેર જીતી લીધું અને સિલીશિયાના ખંડિયા રાજાને ધરાન સામે ખંડ મચાવવા ઉશ્કેર્યો.

સાલામિસનો બળવો છેક ૩૮૦ સુધી ચાલું રહ્યો હતો.

૩૯૭. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે સુચવેલી, સ્પાર્ટા અને બીજા ગ્રીક રાજ્યોને નીચું જોવાડનારી સુલેહની સરતો દુશ્મનોએ સ્વીકારવાથી, ધરાન અને ગ્રીસ વચ્ચે “એન્ટાલ્સીડાસની સુલેહ” થઈ. ગ્રીસે ધરાનની તાબેદારી કબૂલ રાખી.

સુલેહની સરતો નીચે મુજબ હતી:—

“શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે એશિયામાંના ગ્રીક શહેરો અને કલેજેમીન તથા સૈપ્રસના ટાપુઓ પોતાના સ્વાધીનમાં રાખવા વાજબી વિચારે છે, તથા શાહાનશાહ બીજા સઘળાં નહાના મોટા ગ્રીક શહેરોને પોતાના હાકમો નિમવાની છૂટ નવાજવાને પણ દરરત ધારે છે— સિવાય કે લેમ્બ્રાસ, ઇમ્બ્રાસ અને સ્કાઇરોસના ટાપુઓ, જેઓ

અસલથી એથેન્સના કાયૂમાં હતા માટે તેઓ તેને મળશે. અગર જો કોઈ પણ પક્ષ ઉપલી સુલેહની સરતો સ્વીકારવાને ના પાડશે તો જોઓ તે સ્વીકારશે તેઓ સાથે હું તે નહિ સ્વીકારનાર સામે ખુશ્કી તેમજ તરીને માર્ગે જંગ મચાવશ.”

૩૮૫-૩૮૩. સ્પાર્ટાને ઈરાન સામે મદદ આપવા માટે મિસરના ફેરો એકેરીસને સજ્જ કરવા, શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે શત્રુ ખોરેહખાનુ અને એથીન્યન સરદાર આઇફીક્રેટિસની સરદારી તળે મિસર ઉપર મહોટી ચઢાઈ મોકળાવી. ઈરાનીઓએ નાઇલ નદીના મૂખ આગળ થયેલી મોટી લડાઈમાં મિસરના સૈન્યનો જખરો પરાજય કર્યો અને મિસરનું એક અગત્યનું ક્ષેત્ર હાથ કીધું. ઈરાની સરદારોમાં ક્રાટકુટ પડવાથી મિસરની અધુરે ગઈ અને ઈરાનીઓ પાછા એશિયા આવ્યા.

૩૮૦. સૈપ્રસના બહાદુર શત્રુ તીરીખાનુસે સાલામિસના બળવાખોર રાજા ઈવાગોરાસને સાલામિસના ખુનખાર દરિયાઈ યુદ્ધમાં જખરી શિકસ્ત આપી તેના પાયતખ્ત શહેર સાલામિસમાં તેને ઘેરી લીધો. તીરીખાનુસ શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રની દરબારમાં સુસા ગયો. તીરીખાનુસના હુમશરીક અર્વેદે ઈવાગોરાસની તાબેદારી સ્વીકારી તેને તેનું રાજ્ય પાછું સોંપ્યું.

શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રની મરજી ઈવાગોરાસનેા સદંતર નાશ કરવાની હોવાથી અર્વેદે તેને તેનું રાજ્ય પાછું સ્વાધીન કરવાથી ગુસ્સે થઈ અર્તક્ષત્રે તેને દશનિકાળ કીધો.

૩૮૦. કેકુશિયન લોકોએ ઈરાન સામે બળવો ઉઠાવ્યો. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે કેકુશિયા ઉપર ચઢાઈ કીધી. સૈપ્રસના શત્રુ તીરીખાનુસે કેકુશિયાનો બળવો યુક્તિથી ખેસાડી દઇ ત્યાંના જોડયા રાજાઓને પાછા ઈરાનના તાબેદાર બતાવ્યા.

૩૭૪-૩૭૨. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે મિસર ઉપર બીજી ચઢાઈ મોકળાવી. ઈરાનીઓ નિષ્ફળ થઈ પાછા આવ્યા.

૩૭૨. ગ્રીસમાં સ્પાર્ટા અને થીબ્સ વચ્ચે લડાઈ જાગી. સ્પાર્ટાએ એલચીઓ મોકળી ઈરાનની મદદ માંગી.

૩૭૧. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે ગ્રીસ ખાતે એલચીઓ મોકળી લડતા ગ્રીક રાજ્યોને લડાઈ બંધ પાડવા તાકીદ કીધી.

૩૬૮. એથેન્સની અરબને માન આપી હેલેસ્પોંટ અને પ્રોપોન્ટીસના શત્રુપ આર્યોબર્જેનિસે (આર્યબુર્જીને) ગ્રીસ ખાતે એલચીઓ મોકળી, ડેલ્ફી ખાતે સઘળાં ગ્રીક રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓને લેગા કરી, તેઓ સનમુખ સુલેહ જાળવવાનું અર્તક્ષત્રનું ફરમાન વાંચી સંભલાવ્યું.

૩૬૬. એથેન્સ અને સ્પાર્ટા સાથની લડાઈમાં પોતાની ફત્તહ થવાની થીબ્સે ગ્રીસનું વડપણ લેગાવવાનું માન મેળવવા શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રને અરજ કીધી. અર્તક્ષત્રે થીબ્સને ગ્રીક રાજ્યોનું વડાપણું બક્ષ્યું.

૩૬૬. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે મેસીનીના ગ્રીક રાજ્યને સ્વતંત્રતા બક્ષી.

૩૬૩. હેલેસ્પોંટ અને પ્રોપોન્ટીસના શત્રુપ આર્યબુર્જીને અર્તક્ષત્રથી સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવ્યો.

૩૬૩. કેપેડોશિયાના શત્રુપ આર્યબુર્જીને બળવો ઉઠાવ્યો. અર્તક્ષત્રે આર્યબુર્જીનેને હરાવી તેની હાકમી છીનવી લીધી. આર્યબુર્જીને નહાસી પોંટસના સ્વતંત્ર પાર્સી રાજ્યને પાયો નાખ્યો.

૩૬૩. પેક્ટોગોન્યા અને પીસીડિયાના શત્રુપોએ બંડ મચાવ્યું. એશિયા મૈનરના લશ્કરના સપેહસાલાર અને સિલીશિયાના શત્રુપ બહાદુર દાંતામીસે (દાદમેહે) ઉપલા બળવાઓ નરમ પાડ્યા.

૩૬૨. સિલીશિયાના શત્રુપ દાદમેહે બળવો ઉઠાવ્યો. અર્તક્ષત્રે તેની સામે લડવા લીડિયાના હાકમ આપ્યો.

ફેદાતિસને મોકળ્યો. દાદમેહે ઓતોફેદાતિસનો. પરાન્ય કર્યો. કેપેડોશિયાના બળવાખોર શત્રુપ આયબુર્જીનના બેટા મિથ્રિદાતિસે (મેહરદાદે) દાદમેહને હરાવી તેનો જીવ લઈ બળવો બેસાડી દીધો.

૩૬૨. કારિયાના શત્રુપ મૌસોલસે, મીથ્યાના શત્રુપે, લીડિયાના હાકમ ઓતોફેદાતિસે, તથા રીચોમિથ્રિસે (રએમેહેરે) શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર સામે સામટા બળવાઓ ઉઠાવ્યા. બળવાખોરોએ અર્તક્ષત્રે દેશનિકાળ કાઢેલા સૈપ્રસના સરદાર અર્વેદને પોતાનો વડો બનાવ્યો.

૩૬૧. મિસરના ફ્રે (રાજ) ટાચોસે, એથીનના સરદાર આલ્કિયાસને પોતાના દરિયાઈ કાફલાની સરદારો આપી, સ્પાર્ટાના રાજ એલસિલેઅસને પોતાની જોડેલઈ, ઈરાન ઉપર ચઢાઈ કરવા મિસરથી કુચ શરૂ કીધી. ટાચોસના પીત્રાઈ નેકટેનીઅસે મેમ્ફીસ ખાતે ટાચોસ સામે બળવો ઉઠાવી તેનું રાન્ય પચાવી પાડ્યું. દંગલબાજ એલસિલેઅસ નેકટેનીઅસને મળી ગયો. ઈરાન ઉપરની મિસરની ચઢાઈ અધુરે ગઈ.

૩૬૦. બળવાખોરોનો વડો અર્વેદ અને રીચોમિથ્રિસ વગર લડાઈએ શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રને તાબે થયા. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે બીજા સઘળાં બળવાઓ બેસાડી દીધા.

૩૬૦. અર્તક્ષત્રનો ગાદીવારેસ બેટો દારયબુશ શાહાનશાહનો જાન લેવાનું કાવત્રું રચતા પકડાઈ જઈ માર્યો ગયો.

૩૫૯. નેક, દયાળુ, બુઝોર્ગ, ઈનસાફી, નમ્ર, લોકરક્ષી શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર ૯૪ વરસની વૃદ્ધ વયે મરણ પામ્યો.

અર્તક્ષત્રના વખતમાં ઈરાની શાહાનશાહતમાં મહોટો વધારો થઈ તેની જાહોજલાલી વધી પડી. એનાજ વખતમાં ઈરાનમાં મિથ્રપસ્તીનો ખુલ્લો ફેલાવો થયો.

‘દારયવુશ.’

દારાયસ (ઓક્સ) ૩; અર્તક્ષત્ર ૩.

૪૦ સ૦ પૂ૦ ૩૫૯-૩૩૮.—૨૧ વરસ.

અર્તક્ષત્ર ૨. ના બેટા.

શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર ખીજાએ પોતાના ઘડપણના વખતમાં પોતાના વડા બેટા દારયવુશને પોતાના તખ્તનો વારસ નેમ્યો હતો. પણ કોઈ સબબથી શાહાનશાહની તેના પર ઇતિરાજ થયે તેની નેમણુંક રદ કરી પોતાના નહાના બેટા ઓક્સને ગાદી આપવાના તેણે ઇરાદો કીધો. દારયવુશે આથી નાંસિપાસ થઈ અર્તક્ષત્રના એક બેવકા દ્વારા તીરબાજીની ઉરકેરણીથી શાહાનશાહનો જન લેવા કાવતું નેમ્યું પણ પકડાઈ જવાથી માર્યો ગયો. અર્તક્ષત્રનો નહાનો બેટો ઓક્સ બડો યુક્તિબાજ હોવાથી તેણે અર્તક્ષત્રના ખીજા બેટા અર્સામ (અર્સામિસ) ને ખોટી બિછીક આપી લમાવ્યાથી તેણે આપઘાત કીધો. આ પછી તેણે અર્તક્ષત્રના ત્રીજા માનીતા બેટા આર્યોસ્પિસને છૂપી રીતે કતલ કરાવ્યો અને આ રીતે ખૂનરેણ ચલાવી શાહાનશાહ ઓક્સે પોતાનો દાવો મજબૂત કીધો. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર બેટા-ઓના ગમથી મરી ગયો. તેના મરણ બાદ શાહાનશાહ ઓક્સ દારયવુશ નામ ધારણ કરી તખ્તે આવ્યો. ઓક્સ અર્તક્ષત્રના નામે પણ ઓળખાતો હતો.

૩૫૬.* ફ્રીજયાના શત્રુપ અર્દબાજી (આર્તાબાજસ) એ બળવો ઉઠાવ્યો.

આર્તાબાજસની મદદમાં એથીન્યનોએ સરદાર ચારીસની સરદારી હેઠળ એક ફોજ મોકળી પણ શાહાનશાહ દારયવુશની ધમકીથી તેઓએ તે મદદ પાછી ખેંચી લીધી.

૩૫૩. થીબનોએ સરદાર પામેનિસના હાથ હેઠળ ૫,૦૦૦ માણસોનું એક લશ્કર આર્તાબાજસની મદદે મોકલ્યું.

*હીરીન મુજબ ૩૫૮; સ્મિટન અને રૉલિન્સન મુજબ ૩૫૬; પાર્સી તવારીખ મુજબ ૩૫૫.

૩૫૨. થીબનોની મદદથી બળવાખોર આર્તાબાજસે દારયુશની ફોજને બે લડાઈઓમાં હરાવી.

૩૫૧. શાહાનશાહ દારયુશે મિસર પર ચઢાઈ કીધી. મિસરના પાદશાહ (ફેરો) નેકટેનિબસના ગ્રીક સરદારોએ દારયુશના લશ્કરને મિસરમાંથી મારી કાઢ્યું.

૩૫૦. શાહાનશાહ દારયુશના સરદાર બગવાસે બળવાખોર સરદાર આર્તાબાજસને હરાવી બળવો બેસાડી દીધો. દારયુશે આર્તાબાજસને તેના મદદગાર સરદાર મેમ્નન જોડે દેશનિકાળ કાઢ્યો. તેઓએ મેસિડોનના રાજા શિલિષની દરબારમાં આશરો લીધો.

આર્તાબાજસનો બળવો લગભગ છ વરસ ટકી રહ્યો હતો.

૩૫૦. ફિનિશ્યાના મૂખ્ય શહેરો સૈડન, ટાયર અને અરાદસે ઇરાન સામે સ્વતંત્ર થવા બળવા ઉઠાવ્યા.

આ બળવાનું મૂખ્ય કારણ દારયુશે મિસર જીતવામાં મેળવેલી નિષ્ફળતા હતું. મિસરના રાજાઓની આ બળવાખોરોને મોટી મદદ હતી. બળવાખોરોએ સૈડનના હાકમ ટેનિસને પોતાનો રાજા બનાવ્યો. ટેનિસે મોટી દોલત ખરચીને જ્યાં લાડવી લશ્કર ઉભું કર્યું અને શહેરના સઘળાં ઇરાનીઓને હાંકી કાઢી ઇરાની શત્રુપોના સુંદર મહેલો ફના કરીધા. તેણે મિસરના સરકશ રાજા નેકટેનિબસ જોડે અરસપરસ મદદ આપવાના કોલકારો કરીધા. આથી તે લાંબી મુદત સુધી ઇરાનીઓને હંકાવી શક્યો.

૩૫૦. ટેનિસની ઉશ્કેરણીથી સૈપ્રસના રાખુના નવ મૂખ્ય શહેરના હાકમોએ દારયુશ સામે બળવા ઉઠાવ્યા.

સૈપ્રસના બળવાઓ બેસાડી દેવાનું કામ દારયુશે કાર્યાના વક્ષાદાર બહાદુર શત્રપ ઇલ્દિયુસને સોંપ્યું. ઇલ્દિયુસે કાર્યાના આગલા બળવાખોર શત્રપ મૈસોલસનો ભાઈ હતો. ઇલ્દિયુસે ૮,૦૦૦ ગ્રીકોની

એક ભાડુતી ફોજ ઉભી કરી એથીન્યન સરદાર ફૈશ્યનની સરદારી તળે તેને સૈપ્રસ લડવા મોકળી. ફૈશ્યનને સાલામિસના બળવાખોર હાકમ ઇબાગોરાસના દેશનિકાળ થયલા બેટા ઇબાગોરાસે મ્હોટી મદદ આપી.

૩૫૦-૩૪૬. ઈરાની લશ્કરે સૈપ્રસના બળવાખોર મૂખ્ય શહેર સાલામિસને ઘેરો ઘાલી, સાલામિસના હાકમ પ્રોતાગોરાસને મ્હોટી લડાઈમાં હરાવી બળવો બેસાડી દીધો. ઈરાનીઓએ સૈપ્રસના બીજા સગળાં (૮) બળવાખોર શહેરોને તાબે કીધા અને સૈપ્રસમાં પાછી સમાધાની શેલાવી.

૩૫૦.-૩૪૬. બળવાખોર હાકમ ટેનિસે સીલીશિયા અને સિરિયાના શત્રુઓ માર્કિઉસ અને બેલેસિસની ભેગી ઈરાની શ્રેણેનો પરાજય કર્યો. ટેનિસે ૧૦૦ ખારકસોનો દરિયાઈ કાફલો ઉત્તરે કીધો. મિસરના શ્રેણે (રાજા) નેકટેનિઅસે ૪,૦૦૦ ગ્રીકોનું ભાડુતી લશ્કર રહોડસ ટાપુના બહાદુર રહેવાસી મેન્ટરની સરદારી તળે ટેનિસની મદદે મોકળ્યું.

ફિનિશ્યાનો બળવો ૪ વરસ ચાલું રહ્યો પણ ઈરાની શત્રુઓ તે બેસાડી શક્યા નહિ. આથી શાહાનશાહ હારયવુશને પોતાની હાજરીની જરૂર જણાતા તેણે ૩,૦૦,૦૦૦ પાયદળ અને ૩૦,૦૦૦ ઘોડેસવારોની મ્હોટી ફોજ ભેગી કીધી.

૩૪૬. મહાન શાહાનશાહ હારયવુશે મ્હોટા સૈન્ય સાથે ફિનિશી બળવાખોરો સામે ચઢાઈ કીધી. સૈડનનો હિચકારો હાકમ ટેનિસ પોતાના વતનીઓને દગો કરી હારયવુશને તાબે થયો. સૈડનના ૪૦,૦૦૦ રહેવાસીઓ ઘાતકી હારયવુશને તાબે નહિ થતા પોતાના કાફલાનો નાશ કરી સૈડન શહેરને આગ લગાડી આગમાં બળી મૂઆ. હારયવુશે દગાખોર હાકમ ટેનિસને

સૈનના દેશહિતકારી જોક્ષાઓના વેરમાં મરાવી નાખ્યો. પ્રિનિશ્યાનો બળવો નરમ પડ્યો. સરદાર મેન્ટર પોતાના સઘળાં લશ્કર સાથે દારયવુશને તાબે થયો.

૩૪૬. શાહાનશાહ દારયવુશે મિસર પર ચઢાઈ કીધી.

ઈ.સ. ૫૦૪૦૫ માં મિસર સ્વતંત્ર થયું ત્યારથી તેણે ઈરાનના શત્રુઓને મદદ આપી ઈરાન સાથે દુશ્મની આણું રાખી. શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર ખીજાએ મિસર જીતવા અનેકવાર કોશિશો કીધી પણ તે તેને તાબે કરી શક્યો નહિ. દારયવુશે મિસરની પહેલી ચઢાઈ નિષ્ફળ ગયા બાદ આ વેળા તેને ફત્તેહ કરવાનો નક્કી વિચાર કીધો. તેને ૧૪,૦૦૦ ગ્રીકોનું બીજું લાડતી લશ્કર આવી મળ્યું. તેણે પોતાના મહોટા સૈન્યને ત્રણ ભાગોમાં વહેંચી નાખી ત્રણ જૂદે જૂદે દેશો મિસર દેશમાં રવાના કીધું. મિસરના ફેરો પાસેથી ૧,૦૦,૦૦૦ માણસોનું લશ્કર હતું. અને તેણે દેશના બચાવનો ઉત્તમ બંદોબસ્ત કર્યો હતો.

૩૪૬. દારયવુશના લશ્કરના પહેલાં વિભાગે પેલ્યુશિયમ શહેર પર ઘસારો કીધો. ખીજા વિભાગે મિસરના લિતરમાં ચઢાઈ કીધી; ઈરાનીઓએ ગ્રીક સરદાર કલિન્યાસને ખૂનખાર લડાઈમાં હરાવી કલિન્યાસ જોડે ૫,૦૦૦ બહાદુર ગ્રીકોને કાપી નાખ્યા; મિસરનો ફેરો નેકટેનિઅસ હિચકારો બની નહાસી મેમ્ફીસના બચાવ અર્થે મેમ્ફીસના કિલ્લામાં ભરાયો. ત્રીજા વિભાગના સરદારો મેન્ટર અને બગ્વાસો ઉત્તર તરફ ઘસી જઈ ઉપલું મિસર વગર લડાઈએ તાબે કરી મેમ્ફીસ પર હલ્લો લાવી તેને સર કર્યું; હિચકારો નેકટેનિઅસ મિસરનો બચાવ કરવાનું છોડી ઇથ્યોપિયાના જંગલો તરફ નહાઠો. ઈરાનીઓએ પેલ્યુશિયમ ફત્તેહ કીધું.

૩૪૫. મિસરની મહાભારત ફત્તેહ મેળવી સરદાર ખોરે-હદાદ (ફારનહાતિસ)ને ત્યાંનો શત્રુ બનાવી મહાન દારયવુશ પાછો ઈરાન ફર્યો.

દારયવુશે મિસર જીતી લઈ ત્યાંનાં બેવફા સરકશ રહેવાસીઓને પૂરતી સજા કીધી. તેણે મિસરની ભૂતઓનો નાશ કીધો અને

ત્યાંનાં લોકોને એવા તો સખત દાંત બતાવ્યો કે ઈરાની શાહાનશાહતની આગેરી પર્યંત તેઓ કશી ચલવલ કરી શક્યા નહિ. મિસરની ફત્તેહ એટલી મહાભારત હતી અને તેની ફત્તેહથી ઈરાનની મહોટાઈ એટલે સૂધી વધી પડી કે ફક્ત ઈરાનના નામથીજ તેના શત્રુઓ થરથર કાંપવા લાગ્યા. મિસરની ફત્તેહે મહાત્મા શાહાનશાહ દારયવુશ ૧. ના વખતમાં ઈરાન જે સપાટી પર હતું તે સપાટી પર પાછું તેને લાવી મેળ્યું. અને ઈરાનના શાહાનશાહોનો દાબ તેના શત્રુઓ પર પાછો મક્કમપણે બેઠો.

૩૪૫. શાહાનશાહ દારયવુશે સરદાર મેન્ટરને તેની સેવાઓના બદલામાં એશિયાના કાંઠા પરના સઘળાં ટાપુઓ અને શહેરોની હાકમી બક્ષી, બહાદુર સરદાર બગ્યાસને પોતાનો વડો નામલારી બનાવ્યો.

૩૪૫-૩૩૬. સરદાર મેન્ટરે એશિયાના કાંઠા પરના સરકશ શહેરો અને ટાપુઓને ઈરાનના તાબેદાર બનાવ્યા.

૩૩૬. મેસિડનના રાજા ફિલિપે ઈરાનને તાબેના પેરીનથસ બંદરને ઘેરો નાખ્યો. ઈરાનીઓએ ફિલિપને હરાવી નહાસાડી મેળ્યો.

૩૩૬. શાહાનશાહ દારયવુશે મેસિડન પર ચઢાઈ કરી ત્યાંના રાજા ફિલિપ (ફિલકુસ) નો મહોટો પરાજય કરી તેને ઈરાનને ખંડણી ભરવા ફરજ પાડી.

ફિલિપ મહાત્મા સીકંદરનો પિતા થતો હતો. તેણે ઘણી ફત્તેહો મેળવી મેસિડનના નહાના રાજ્યની મહોટાઈ આપ્યા યૂરોપખંડમાં વધારી મેળી. સપાટી સિવાયના સઘળાં ગ્રીક રાજ્યોએ ફિલિપની સત્તા કબૂલ રાખી. ફિલિપ પોતાની આ ફત્તેહોથી પૂર્ણ જઈ ઈરાનના શાહાનશાહ મહાન દારયવુશ જોડે પંજે અજમાવવા ગયો પણ દારયવુશે તેના સેહેજમાં ચૂરો કરી નાખ્યો. આ પછી તેણે દારયવુશની હેયાતીમાં ઈરાન સાથે સરકશી કરવાનું છોડી દીધું.

* આરબ રાજ સઘળે ૧,૦૦,૦૦૦ માણસોના મહોટા લશ્કર સાથે ઈરાન પર ચઢાઈ કીધી. એક ખૂનખાર જબરા જંગમાં મહોટી હાર ખાઈ સઘળા માર્યો ગયો અને આરબો ન્હાસલાગમાં પડ્યા. ઈરાનીઓએ મહોટી લૂટ મેળવી.

૩૩૮. મહાન, ફતેહમંદ, બહાદુર, ઘાતકી શાહાનશાહ હાર્યુશનું તેના વડા કારભારી બગવાસે રાજ્યગાદી મેળવવાની લાલચે ખૂન કીધું. બગવાસે શાહુજદા આર્સિસને ગાદી આપી સઘળાં રાજવંશીઓને કતલ કીધા.

આર્સિસ; અર્પ.

૬૦ સં ૫૦ ૩૩૮-૩૩૬.-૨ વરસ.

૩૩૭. મેસિડનના રાજા ફિલિપે પોતાના સરદારો એટેલસ અને પાર્થિન્યોને ઈરાન સામે લડવા એશિયા મૈનર મોકળ્યા.

૩૩૬. શાહાનશાહ અર્પે આપખૂદ અમલ ચલાવી બગવાસની સત્તા કમ કરવાથી ખૂની બગવાસે અર્પનું ખૂન કરી તેના કુંડુંબનો નાશ કર્યો.

આવી ખૂનરેણુઓથી ઈરાન નબળું પડી ગયું અને તેના શત્રુઓની ચઢતી થઈને ઈરાનનો રોશન સેતારો અસ્ત પામવાનો વખત નજદીક આવ્યો.

* આ ચઢાઈની ખરી તારીખ મળતી નથી.

‘દારયવુશ.’

દારા-દારાયસ (કોટોમાનસ).

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૩૩૬-૩૩૦.—૬ વરસ.

હખામની વંશનો છેલ્લો શાહાનશાહ.

દારયવુશ શાહાનશાહ દારયવુશ (નોથસ)ના ઉસ્તાનીસ નામે ખેટાનો ખેટો હતો. જ્યારે શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર (દારયવુશ-દારાયસ ઓક્સ) ત્રીજાએ હખામની ખાતદાનના સઘળાં શાહજદાઓને કતલ કીધા ત્યારે દારયવુશ કોઈ તદખીરથી છટકી જઈ છૂપે નામે અને વેશે ભટકતો થયો. પાછળથી શાહાનશાહ અર્તક્ષત્રે દારયવુશે કેકુશિયન ભાડે સામે બતાવેલી બહાદુરી માટે દારયવુશને વગર ઓળખવે આમીન્યાનો શરપ નિમ્મે. જ્યારે બગવાસે આર્સિસનું ખૂન કીધું ત્યારે તેણે દારયવુશને એવું સમજી તખ્ત બદલું કે તે બગવાસની મરજી મૂજબ ચાલશે પણ તખ્ત ઉપર ખેસતાજ દારયવુશે પોતાની મરજી મૂજબ રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું એથી બગવાસે નાસિપાસ થઈ દારયવુશનું પણ કાટલું કાઢવાની વેતણી કરવા માંડી પણ તેમાં તો તેનોજ નાશ થયો.

૩૩૬. ખૂની બગવાસનો અંત આવ્યો.

૩૩૬. મેસિડોનના રાજા ફિલિપનું ખૂન થયું. ફિલિપનો ખેટો મહાત્મા સીકંદર (અલેક્ઝાંડર) મેસિડોનની ગાદીએ આવ્યો.

ફિલિપના ખૂનમાં સીકંદરનો પણ હાથ હતો એવું કેટલાક ઇતિહાસકર્તાઓ જણાવી જાય છે. સીકંદરે તખ્તે બેઠા પછી મેસિડોનની ગાદીના ઉમેદવારોનો નાશ કર્યો અને જાતે બહાદુર અને લાભી હોવાથી પોતાની આસપાસની પ્રજાઓ તરફ નજર દોડાવી.

૩૩૬. મહાત્મા સીકંદરે ગ્રીસ (યુનાન) દેશ પર ચઢાઈ કરી સ્પાર્ટા સિવાયના બીજા સઘળાં ગ્રોક (યુનાની) રાજ્યો તાબે કીધા (અકટોબર.)

૩૩૫. મહાત્મા સીકંદરે ટ્રેસની જંગલી પ્રજાઓને તાબે કરી, હેન્રી નદીની પેલી તરે વસતાં જંગલી ‘ગેટી’ લોકોને હરાવ્યા. ઇથોનિક સમુદ્રના કોસ્ટા પર વસનારી બહાદુર “ગોલ્ડ” લોકોની એક ટોળી સીકંદરને પોતાની રાજપુત્રીથી તાબે થઈ.

૩૩૫. ગ્રીસના બહાદુર થીબનોએ સીકંદર સામે બળવો ઉઠાવી તેની ફોજને ઘેરી લીધી. મહાત્મા સીકંદરે થીબ્સ પર ચઢાઈ કરી થીબ્સને ઘેરો ઘાલી તાબે કીધું અને થીબનોના નાશ કીધો.

સીકંદરે ધાતકીપણું બતાવી ૬,૦૦૦ થીબનોને રે‘હે’શી નાખી ૩૦,૦૦૦ કેદીઓ પકડ્યા.

૩૩૫. બહાદુર સરદાર મેમ્નને મહાત્મા સીકંદરના સરદાર પાર્થિન્યો પર એશિયા માઈનરમાં અનેક ફત્તેહો મેળવી.

૩૩૫. મહાત્મા સીકંદરે ઈરાન પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

સીકંદર પોતે ગ્રીસ, ટ્રેસ વિગેરે દેશો પર ફત્તેહો મેળવવાથી પૂજાઈ ગયો હતો. તે જ્યારે તખ્તે આઠ્યો ત્યારે તે ફક્ત ૨૦ વરસનો નવજુવાન હોવાથી ઈરાની શાહાનશાહ તેને બચ્ચું સમજી નભરવશ રહ્યો. દારયવુશે સીકંદરની સત્તાને વધતી અટકાવવા કથા ઉપાયો લીધા નહિ અને સીકંદર સામે ગ્રીસના માંગવા છતાં તેને કશી મદદ આપી નહિ. આવી બેદરકારીના કડવા ફળ પાછળથી તેને આપવા પડ્યા. સીકંદરે ઈરાન પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ સંપૂર્ણ કરી ૪૩૦૦૦ પેદાશ અને ૫૦૦૦ ઘોડેસ્વારોની અજીત ફોજ ભેળવી કરી.

૩૩૪. મહાત્મા સીકંદરે ઈરાની શાહાનશાહ પર ચઢાઈ કીધી.

સીકંદરે પોતાની ગેરહાજરીમાં મેસિડોનની હાકમી પોતાના વફાદાર સરદાર એન્ડ્રીપેટરને સોંપી. સીકંદરે પોતાની રાજધાની છોડી ટ્રેસના બંદર સેસ્ટોસથી ખાડી આજગી પોતાના લશ્કરને એબોહોન-

સના બંદરે ઉતાર્યું અને ત્રોય શહેર આતે જઈ ત્યાંનાં દેવતાઓને ભાગે આપ્યા. ઈરાનીઓએ તેના લશ્કરને કિનારે ઉતરતું નહિ અટકાવતા ફ્રીજ્યાનો બચાવ કરવા ઐનાઇકસ નદીને કિનારે સફ સમારી ગયા. ઈરાની લશ્કરની સરદારી ફ્રીજ્યાના હાકમ અર્સીતીસ, લીડિયાના હાકમ સ્પીથ્રીદાતીસ તથા ફર્નાકીસ, મિથ્રિદેતિસ, રિથોમિથ્રિસ જેવા યુનંદા લડવૈયાઓનાં હાથમાં હતી. સીકંદર કુચ કરતો છ સાત દિવસમાં ઐનાઇકસ નદીને કાંઠે આવી પહોંચ્યો.

૩૩૪. ઐનેકસની જખરી લડાઈમાં ઈરાની લશ્કરની ભારે બળત્વારી છતા ઈરાનીઓ હાર્યા; શાહાનશાહ દાર્યુશનો નમાઈ મેહેરદાદ (મિથ્રિદાતિસ,) રીહસાકીસ, દાર્યુશનો સાજો ફર્નાકીસ, કેપેડોશિયાનો શત્રપ મેહેરબુર્જીન (મિથ્રોબાર્જેનિસ) વિગેરે યુનંદા ઈરાની સરદારો માર્યા ગયા (૨૨ મી મે.)

એ લડાઈ આગમજ સરદાર મેમ્નને ઈરાનીઓને ઘણી કિંમતી સલાહ આપી પણ કમનશીમે ઈરાનીઓએ તેની સલાહ માન્ય રાખી નહિ. મેમ્નને એવી સલાહ આપી કે ઈરાનીઓએ સીકંદર સાથે લડાઈ નહિ કરતા માર્ગમાંનાં સઘળાં શહેરો અને ગામડાંઓ વેરાન કરી અનાજના ખેતરોનો નાશ કરવો. આથી દુશ્મનોનો બુખમરાથી નાશ થઈ કદાચ તેમની ચઢાઈ અધુરે જતે. ઈરાનીઓએ પોતાને તાબેના શહેરોનો પોતાનેજ હાથે નાશ કરવાનું કબૂલ કીધું નહિ અને પોતાની બહાદુરીથીજ શત્રુઓનો નાશ કરવા માંગ્યું; પણ શત્રુઓની સરજતમાં ઈરાની શાહાનશાહ ત ક્તેહ કરવાનું સરજત ધણું હોવાથી તેમની બહાદુરી કશા રૂડા પરિણામો નિપજવી શકી નહિ.

૩૩૪. મહાત્મા સીકંદરના સરદાર પાર્થિન્યોએ ફ્રીજ્યાની રાજધાની હાસ્કીલ્યમ પર ચઢાઈ કીધી. ફ્રીજ્યાનો પ્રાંત વગર લડાઈએ તાબે થયો. સીકંદરે સરદાર કાલાસને ફ્રીજ્યાનો શત્રપ નિમ્ચો.

૩૩૪. મહાત્મા સીકંદરે લીડિયા પર ચઢાઈ કીધી. લીડિયાનો હિયકારો હાકમ ત્રિથિનિસ વગર લડાઈએ સીકંદરને શરણુ થયો.

લીડિયા તામે થવાથી સીકંદરને માટો ખજનો મળ્યો. લીડિયા કત્તેહ કરી સીકંદર ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારા તરફ ગયો.

૩૩૪. ઈફ્રીસસ વગર લડાઈએ સીકંદરે હાથ કર્યું. સીકંદરે મૈલિટસ મહોટી મૂશકેલી ખમી કત્તેહ કીધું.

૩૩૪. મહાત્મા સીકંદરે કાર્યા પર ચઢાઈ કરી કાર્યાના મળખૂત શહેર હેલિકર્નાસસને ઘેરો નાખ્યો.

કાર્યાનો હાકમ પ્રિક્ષાઝારસ ધણો બહાદુર હતો. વળી વફાદાર ઈરાની સરદાર મેમનન પોતાનો કત્તેહમંદ ઈરાની દરિયાઈ કાફલો પ્રિક્ષાઝારસની મદદ લઈ આવ્યો. હેલિકર્નાસસના કિશ્નાની સરદારી યુનાની ફીજના વડા એફ્રિયાલિસના હાથમાં હતી. આ બહાદુર સરદારે આગળ થોડા વખત સુધી સીકંદર કથું કરી શક્યો નહિ. કિશ્નાના ઉત્તર વિભાગ પર હુમલો કરતા સીકંદરે માર ખાધો અને એવોજ સખ્ત માર મીન્ડસ શહેર શમેખૂત કરવા જતા પણુ ખાધો. આ હારોથી સીકંદરે એફ્રિયાલિસ પર મુલેહ કરવા માંગણી માકળાવી. એફ્રિયાલિસ છેલ્લી ધડી સુધી સીકંદર સાથે બાથોબાથ લડ્યો અને માર્યો ગયો. કિલ્લો વધુવાર બચાવ કરી શક્યો નહિ એમ લાગવાથી મેમનન શહેરના રહેવાસીઓને વહાણો પર ચઢાવી શહેરનો કિંમતી અસખાખ ખાલી કરી તેને આગ લગાડી શહેર છોડી ગયો.

૩૩૩. સીકંદરે હેલિકર્નાસસ સર કરી કાર્યાની હાકમી કાર્યાની પદબ્રષ્ટ રાણી આદાને પાછી સ્વાધીન કીધી.

હેલિકર્નાસસ છૂટ્યા બાદ સીકંદરે એશિયા માઈનરની દક્ષિણની હિયકારી પ્રજાઓને તામે કીધી. આ બનાવો પછી ફ્રીજ્યાની ઉત્તરે આવેલા ગૌડિયમ શહેર ખાતે સીકંદરે જર્ષ (માર્ચ) વિસામો લીધો.

૩૩૩. નામાંકિત ઈરાની દરિયાઈ સેનાધિપતિ મેમનને ચિંચોસ અને લેસ્થોસના મહોટા ટાપુઓ છૂટી લીધા. તેણે મેસિડોનને તાબેના લેસ્થોસના મહોટા શહેર મૈટિલીનને ઘેરો

ઘાલી ફત્તેહ કીધું. બહાદુર મેમનન માંદગી લોગવી મરણ પામ્યો. દારયહુશે તેની જગ્યાએ તેના ભત્રીજા ખોરેહબાબુ (ફાર્નાબાઝસ) ની નેમણુંક કીધી.

મેમનન મૈટિલીનની ફત્તેહ બાદ મેસિડોન પર ચઢાઈ કરવાની ઉમેદમાં હતો. તે જો મેસિડોન પર ચઢાઈ કરતે તો કદાચ મહાત્મા સીકંદરને સઘળી ફત્તેહો પડતી નાખીને ત્યાં દોડી જવું પડતે પણ દારયહુશના કમનશીએ મેમનનના મરણથી મેસિડોનની ઈરાની ચઢાઈ અધુરે ગઈ.

૩૩૩. ગૉર્ડિયમથી ઉપડી (મે) મહાત્મા સીકંદરે પેકલેગોનિયા અને કેપેડોશિયાના પ્રાંતો હાથ કરી ત્યાં નવાં હાકમો નિમ્યા.

૩૩૩. મહાત્મા સીકંદરે સીલીશિયા પર ચઢાઈ કીધી. સીલીશિયાના શત્રુપ અર્સામ (આર્સામિસ) રાજધાની શહેર ટાર્સસ છોડી ગયો તેથી સીકંદરે વગર લડાઈએ ટાર્સસ હાથ કીધું.

ટાર્સસ ખાતે આવ્યા પછી સીકંદર ઘણાજ માંદો પડ્યો પણ ફિલિપસ નામના પ્રસિદ્ધ વૈદ તેને સાંજે કીધો. સીકંદરે ટાર્સસ છોડી બોલસ બંદર તરફ કુચ કીધી. બોલસ ખાતેથી ઈરાનીઓની હિલચાલની ખબરો કાઢી ઈસસ ખાતે પોતાના લશ્કરના અશક્ત અને જખ્મી આદમીઓને થોડી પાસબાન ફેળ સાથે રાખી તેણે ફીનિશિયા તરફની રાહ પકડી.

૩૩૩. સીકંદરે ફીનિશિયા પર ચઢાઈ કરી ત્યાંનાં મીરિયેન્દ્રસ બંદર ખાતે પડાવ નાખ્યો.

૩૩૩. ઈરાની શાહાનશાહ દારયહુશે મોટું લશ્કર લેણું કરી સિરિયાના સોચાઈ નામે પ્રગણાના મોટા મેદાનમાં છાવણી નાખી. દારયહુશે દુશ્મનો સામે બચાવ કરવાની (Defensive) રાજનીતિ છોડી દઈ દુશ્મનો પર હુમલો કરવાની (Offensive)

ઈરાનને ગેરલાલ કરનારી રાજનીતિ અખત્યાર કીધી. દારયબુશે ઈસસ પર હુમલો કરી સીકંદરે ત્યાં રાખેલી શ્રેભનો સંહાર કીધો.

દારયબુશે સોઆઇનું મ્હોટું મેદાન છોડી પિનારસ નદીને કાંઠે પહોડો અને પાણીથી ઘેરાયેલી મૂશકેલ જગોએ પડાવ નાખ્યો. મહાત્મા સીકંદરે પણ મીરિયેન્ડસ બંદર છોડી ઈસસના ઉપલા પહોડી મેદાન તરફ કુચ કરી એસિર્થા અને સીલિથિયાના દરવાજાને નામે ઝાળખાતી અમાનસ પર્વત અને દરિયા વચ્ચે આવેલી સાંકડી 'પાસ' વચાવી તે ઈસસ આવી પહોંચ્યો.

૩૩૩. ઈસસની ખતખાર જખરી લડાઈમાં દારયબુશ લારે બહાદુરી બતાવ્યા છતાં હાર્યો અને થેપ્સેકસ તરફ તાઠો (નવેમ્બર.)

આ લડાઈમાં મહાત્મા સીકંદર દારયબુશ સાથે હાથોહાથ લડતા જખમી થયો. સીકંદરે ઈરાની છાવણી લૂટી અને ૬,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાની કિંમતની દોલત હાથ કીધી. છાવણીમાં દારયબુશની માતા, દારયબુશની શાહાનશાહબાનું, પહેનો, બાળક બેટો તથા બે બેટીઓ હતી તેઓ સઘળાં સીકંદરના કેદી થયા. સીકંદરે આ પાદશાહી કુટુંબ સાથે ઘણી વખાણવાલાયક ચાલ ચલાવી તેમની ઠીક મદારત કરી હતી. ઈસસની નાશકારક લડાઈમાં પ્રખ્યાત ઈરાની યોદ્ધાઓ અશીમ, રયમેહર, અતિજાઈસિસ વિગેરે સરદારો માર્યા ગયા.

ઈસસની લડાઈ આગમજ રૂપાર્ટના બહાદુર રાજ એલસ બેડે મળી ઈરાની દરિયાઈ સેનાધિપતિ ખેરેહબાબુએ મેસિડન પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી હતી. પણ ઈસસની ખૂતખાર લડાઈ પછી ખેરેહબાબુએ પોતાનો વિચાર માંડી વાળ્યો.

૩૩૩. દેમાસ્કસના હિયકારા નીમકહારામ હાકમે કિલ્લામાંનો કિંમતી ખજનો દારયબુશને દગો કરી મેસિડોનિયન સરદાર પાર્થિન્યોને સ્વાધીન કીધો. નામાંકિત ઈરાની સરદારો હુક્ષથ્ર, મેન્ટર, મેમનન, અર્દબાબુ, ખેરેહબાબુ વિગેરેના કુટુંબો પાર્થિન્યોના બંધવાં થયા.

૩૩૨. સીકંદરે ફીનિશિયા પર ચઢાઈ કરી મેરેથસ ખીખલસ અને સૈડનના મ્હોટા બંદરો વગર લડાઈએ તાબે કીધા.

જ્યારે સીકંદર મેરેથસ ખાતે હતો ત્યારે દારયવુશે સીકંદર પર પોતાના કુંડુંબને છૂટકારો કરવા નમનતાઈ ભર્યો પણ લખ્યો પણ મગર સીકંદરે તેનો ઘણોજ તુડીભર્યો જવાબ લખ્યો.

૩૩૨. મહાત્મા સીકંદરે ટાયરના મજબૂત વક્રાદાર ફીનિશિયન શહેરને ઘેરો ઘાલ્યો. સાત મહિનાના મૂશકેલ ઘેરા પછી અનેક દુઃખો ખમી સીકંદરે ટાયર ફત્તેહ કર્યું, સઘળાં મર્દ રહેવાસીઓનો નાશ કરી નિર્દોષ બચ્યાં અને ઓરતોને ગુલામ દાખલ વેંચ્યા. આખું ફીનિશિયા સીકંદરે હાથ કર્યું.

ટાયરની ફત્તેહ વેળા દારયવુશે ખીન્થું સલુકાઈભર્યું કાગજ લખી સીકંદર પાસ પોતાના કુંડુંબને પોતાને સ્વાધીન કરવા માંગણી કીધી અને તેના બદલામાં યુરેટિસ નદીની પશ્ચિમે આવેલા સઘળો મુલક અને ૨૪ લાખ રૂપિયા આપી તે સીકંદરને પોતાનો દામાદ બનાવવાને તૈયાર થયો. ગર્વિષ્ટ જંગલી સીકંદર પર એથી કશી અસર થઈ નહિ. દારયવુશની રાણી દીલારાય મુસાફરીની થાકે મરણ પામી.

૩૩૨. સીકંદરે સિરિયા અને પેલેસ્ટાઈન તાબે કરી ગાંજના વક્રાદાર શહેરને ઘેરો નાખ્યો. ગાંજના દેશહિતકારી બહાદુર હાકમ ખાતીસે (ખાતીસ જાને અરબ હતો) ગાંજનો મજબૂત બચાવ કરી પહેલી લડાઈમાં સીકંદરનો પરાજય કર્યો; બીજી ખનખાર લડાઈમાં એકેએક રહેવાસી માર્યો ગયો ત્યાં સૂધી ગાંજના શૂરવીરો લડ્યા. ગાંજ સીકંદરે તાબે કર્યું.

૩૩૨. મહાત્મા સીકંદરે મિસર પર ચઢાઈ કીધી (અકટોબર.) મિસર વગર લડાઈએ તાબે થયું.

મિસરના લોકો ઈરાનને સદંતર બેવકા હોવાથી મિસરનો શત્રુ માજિકિસ કથો બચાવ કરી શક્યો નહિ સીકંદરને મિસરમાં તેનો દરિયાઈ કાફલો આવી મળ્યો. ઈસિસની લડાઈ પછી ઈરાનીઓએ પોતાનો અજીત કાફલો વિખેરી નાખ્યો. એથી મિસિડોનિયનો વગર લડાઈએ ઈજીપ્ત સમુદ્રના માલિક થયા.

૩૩૨. સીકંદરે નાઇલ નદીના મુખ આગલ સિકંદ્રીયા (અલેક્ઝાંડ્રીયા) શહેર વસાવ્યું.

સીકંદરે મિસર ખાતે જીપિટર એમનનાં મંદિરની મુલાકાત લઈ પૂજક બેટશોગાદ મંદિરના પૂજારીઓને આપી. પોતાની મહાભારત ક્તેહોથી છઠી જઈ તે હવે પોતાને જીપિટર દેવતાની આલાદનો સમજવા લાગ્યો અને પોતાના માણસાઈ આપ કિલિપનો તુચ્છકાર કરી પોતાને જીપિટર એમનનું ફરજંદ તરીકે બહેર કાઢો !

૩૩૧. મહાત્મા સીકંદર મિસર છોડી ફીનિશિયા ખાતે પાછો ફર્યો (જાન્યુઆરી.)

૩૩૧. મહાત્મા સીકંદરે યુક્રેટિસ અને ટાઈગ્રીસ નદીઓ પસાર કરી ઈરાન પર ચઢાઈ કીધી (૨૦ મી સપ્ટેમ્બર.)

ઇસસના નાશકારક યુદ્ધ પછી શાહાનશાહ દારયવુશે યુક્રેટિસ નદીની પૂર્વ બાજુની પોતાની શાહાનશાહતના અચ્ચાવ માટે ખીજી મહોદું લશ્કર ભેળું કીધું. આ લશ્કરને તેણે મેસિડોનિયન શત્રુઓ પાસના મજબુત હથિયારો જેવાજ હથિયારોથી સજ્જ કીધું. આ મહોદા સૈન્ય સાથે પ્રથમ તો દારયવુશે આર્મેલા ખાતે છાવણી નાખી પણ જ્યારે મહાત્મા સીકંદરે ટાઈગ્રીસ નદી પસાર કરી ત્યારે દારયવુશે આર્મેલાથી છાવણી ઉઠાવી લાઈકસ (મોટી જાખ) નદી પસાર કરી ગોગેમલાના મહોદા મેદાનમાં પડાવ નાખ્યો. મહાત્મા સીકંદર ક્રુચ કરતો ગોગેમલા આવી પહોંચ્યો. આ મેદાનમાં જે લડાઈ થઈતે પ્રાચીન કાળના ઇતિહાસમાં મહોદી અગત્ય ધરાવે છે. તે આર્મેલાની લડાઈને નામે દુનિયાની તવારીખમાં અગત્યનો સફે રોકે છે.

૩૩૧. આર્મેલાની મહાભારત, દુનિયાની પંદર પરીપૂર્ણ લડાઈઓમાંની ચોઠી જગપ્રસિદ્ધ લડાઈ થઈ. ઈરાની લશ્કરમાંની યુનંદી ઍલેક્ઝિયન અને સક્રિયન ફોજ સીકંદરના સરદાર મેનિડાસની ઘોડેસ્વાર ફોજનો પરાજય કર્યો; દારયવુશના મરણની ખોટી ખબરથી ઈરાની લશ્કર મેદાન છોડી ન્હાસલાગમાં

પડ્યું; શાહાનશાહ દારયબુશ મેદાન છોડી નાસિપાસ થઈ ઉમદાન તરફ (મીડિયાનું પાયતખ્ત) નાહો; સીકંદરની મહાભારત ફત્તેહ થઈ (૧ લી અકટોબર.)

૩૩૧. બેંબીલોનનો બહાદુર લડાયક હાકમ માગ્નયુસ સીકંદરને વગર લડાઈએ શરણુ થયો. સીકંદરે મ્હોટો ખજાનો હાથ કરી બેંબીલોનની હાકમી માગ્નયુસને બક્ષી.

૩૩૧. સુસિયાનાનો પ્રાંત વગર લડાઈએ તાબે કરી, તેની હાકમી ત્યાંનાં ઈરાની હાકમને સોંપી સીકંદરે ત્યાંથી ૧૧૧૧ કરોડ રૂપિયાનો ખજાનો મેળવ્યો.

સુસા ખાતે સીકંદરને નવું લશ્કર આવી મળ્યું. સુસિયાના અને પર્સિસ વચ્ચે યુદ્ધસાઈ નામે પહાડી ભરવાડોની જંગલી લડાયક પ્રજા વસ્તી હતી. તે પ્રજાએ સીકંદરને ધણે પગવ્યો પણ આખરે તેઓએ ખુવારી સિવાય બીજું કશું બેયું નહિ.

૩૩૦. મહાત્મા સીકંદરે પર્સિસ (પારસ) ઉપર ચઢાઈ કીધી. પર્સિસમાં દાખલ થવાના સાંકડા માર્ગે “સુસિ-યન પાસ” આગળ પર્સિસના બહાદુર દેશહિતકારી શત્રુપ આર્યબુર્જીને (આર્યોબાર્જેનિસે) મહાત્મા સીકંદરનો મોટો પરાજય કર્યો.

આ રીતે સીકંદરની હાર થઈ. પણ એક બદમાશ બેવકા યુનાની સિપાહીએ પર્સિસમાં દાખલ થવાનો છૂપ્યો માર્ગ સીકંદરને બતાવ્યાથી સીકંદરે પાછલે માર્ગે દાખલ થઈ આર્યબુર્જીનેને બંને બાજુએથી ઘેરી લીધો.

૩૩૦. દગાનો ભોગ થઈ બહાદુર આર્યબુર્જીને સીકંદર સાથની બીજી મ્હોટી લડાઈમાં હાર્યો.

આર્યબુર્જીને નહાસી પર્સિપોલીસના રાજધાની રહેરો બચાવ કરવા દોડ્યો. પર્સિપોલીસના કિલ્લાનો વડો તીરીદાતિસ (તીરદાદ) સીકંદરને મળી ગયો હતો. તેણે કિલ્લાનો કિંમતી ખજાનો સીકંદરને

હવાલે કરી દીધો. આવા દગાઓ છતાં પણ સ્વદેશીભિમાની યોદ્ધા આર્યપુર્જીને હીમત છોડી નહિ. સીકંદર હવે ક્રુર કરતો પર્સિપોલીસ આવી પહોંચ્યો.

૩૩૦. પર્સિપોલીસના ખુનખાર યુદ્ધમાં બહાદુર બોદ્દો આર્યપુર્જીને પોતાના સઘળાં લશ્કર સાથે કપાઈ મૂચો. મહાત્મા સીકંદરે પર્સિપોલીસ ફત્તેહ કીધું; દુનિયાને હેરત કરનારા, ઈરાની શાહાનશાહો મહાત્મા દારયવુશ અને મહાત્મા ક્ષયાર્શા (ચર્કસિસ) ના જગપ્રસિદ્ધ, મહાભારત, સુંદર મેહેલોનો જંગલી, અસાન, વિદ્યા હુન્નરના શત્રુ, ગોંથ અને વેન્ડોલના સાથી, ગર્વિષ્ઠ સીકંદરે આગ લગાડી નાશ કર્યો; શહેરના મદદ રહેવાસીઓને કાપી નાખી--નિર્દોષ અબળાઓ અને બાળકોને ગુલામ દાખલ વેંચ્યા અને શહેરને લૂટી તારાજ કીધું. પાર્સાગદ શહેર સીકંદરને તાબે થયું. મહાત્મા સીકંદરે પર્સિસનો પ્રાંત ફત્તેહ કરી તેની હાકમી દગલબાજ સરદાર તીરદાદને સોંપી.

૩૩૦. મહાત્મા સીકંદરે મીડિયા પર ચઢાઈ કીધી.

આમેલોના જંગ પછી શાહાનશાહ દારયવુશ હુમદાન તરફ નાહો હતો. હુમદાન ખાતે તે છ માસ રહ્યો. એ સુદ્ધ દરમ્યાન તેણે સીકંદર સાથે લડવા નવી ફોજો ભેગી કરવાની ઘણી કોશિશ કરી પછી તે પોતાની ધારણામાં નિષ્ફળ થયો. જો કે તેની પાસે ૩૭,૦૦૦ માણસો અને લગભગ ૧૧૧૧ કરોડ રૂપિયા હતા પણ તેના સરદારો લડવાને રાજી હતા નહિ. જ્યારે સીકંદરે મીડિયા પર ચઢાઈકીધી ત્યારે દારયવુશે હુમદાનથી નહાસવા સિવાય ખીજે જાપાય જોયો નહિ. તેણે બલ્ખબામી (એકત્રિયા) તરફ નહાસવા માંડ્યું. તેની સાથે એકત્રિયાનો શત્રુ ખિસસ, બોડીગાર્ડસોનો વડો નોબુર્જીન (નેબાર્જેનિસ) તથા દ્રોનિજ્યાના અને એરે-કોશિયાનો હાકમ પાર્સાએન્ટિસ વિગેરે સરદારો હતા. આ સરદારોએ એકસંપ કરી ઈરાનની શાહાનશાહતના માલિક થવાની ઉમેદમાં દારયવુશ તરફ બેવફાઈ બતાવી પાર્થી ખાતે તેને પકડી સોનાની બેડી પહેરાવી બંધ ગાડીમાં બેસાડી કેદ કરીધો. જ્યારે મહાત્મા

સીકંદરને દારયવુશના કેદ થવાની ખબર પડી ત્યારે કહે છે કે દારયવુશને બચાવવા તેણે ઝડપથી કુચ કરવા માંડી. તેણે ટુંકા પણ મૂશકેલ રસ્તો પકડ્યો અને પેલા બેવફા ઇરાની સરદારો ગભરાટમાં પડ્યા. તેઓએ દારયવુશને ઘોડેસ્વાર થઈ પોતાની સાથે નહાસવા અરજ કીધી જે તેણે તુચ્છકારી કાઢી બહાદુર મોને મરવાનું પસંદ કીધું. આથી તે બદમાશ, બેવફા, હિંમતવાર અને લોભી સરદારોએ શાહાનશાહ દારયવુશને મરણતોલ જખમી કરી તેને પેલી જ બંધ ગાડીમાં નાખી નહાસવા માંડ્યું. સીકંદર આખરે આવી પહોંચ્યો. પણ તે દારયવુશને જીવતો જોવા પામ્યો નહિ. મરવા આગમજ એક મેસિડો-નિયન સિપાહી દારયવુશની ગાડી આગલ જઈ પહોંચ્યો. તેની પાસે શાહાનશાહે છેલ્લી ઘડીએ પીવાનું પાણી માંગ્યું જે તે દયાળું મેસિડો-ન્યને લાવી આપ્યું. દારયવુશે કહે છે કે પોતાની છેલ્લી વસિયતો તેની અગળ કહી સીકંદરની તારીફ કીધી. આ પછી આ કમનશીબ શાહાનશાહે પોતાનો પ્યારો જન પોતાના સર્વશક્તિમાન સાહેબને હવાલે કીધો. સીકંદરે દારયવુશના મરણથી ધણી ઝારી કીધી.

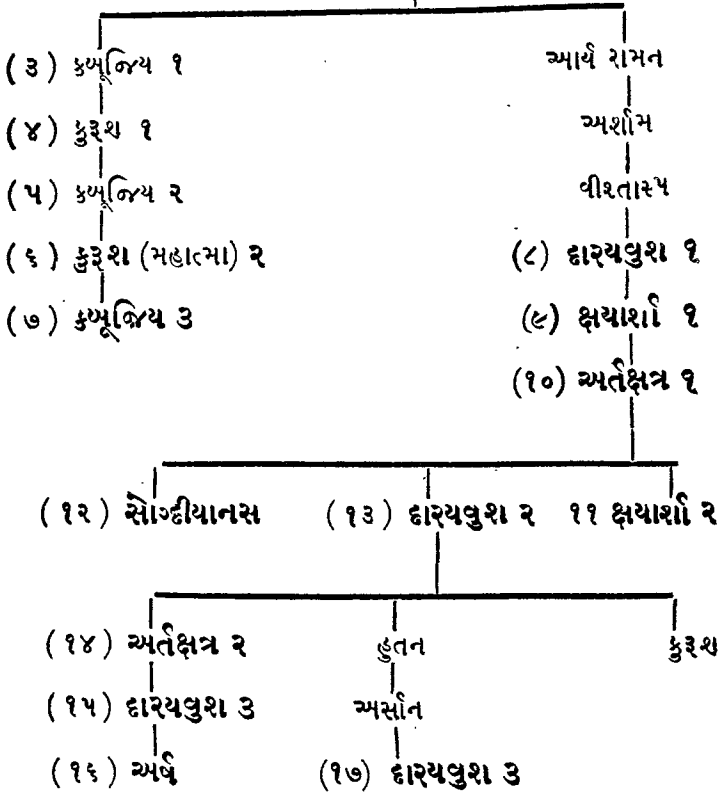
૩૩૦. હુખામની શાહાનશાહતની આખરી આવી (જુલાઈ.)

હુખામની શાહાનશાહતની વંશાવળી.

(૧) હુખામનીશ

(૨) ચીશપાછશ

ભાગ ૨.
પશ્ચિમ એશિયાના પાર્સી
સામ્રાજ્યો.

મહાત્મા સીકંદરે ઈરાની શાહાનશાહતનો અંત આણ્યા બાદ થોડા વખતમાં તેના મરણ પછી તે શાહાનશાહત બાંગી પડી. કહે છે કે તે બળવત શાહાનશાહત ૨૪૦ ન્હાના રાજ્યોમાં વહેંચાઈ ગઈ. આ ન્હાનકડા રાજ્યોમાંના કેટલાક તો પાર્સીઓના હાથમાં હતા અને તે રાજ્યો લાંબી મુદત સુધી ટકી રહ્યા હતા. પોન્ટસ, કેપેડોશિયા, આર્મીનિયા, ઐબીર્યા, આબરખાઇજન, વિગેરે પ્રાંતો ખાતે પાર્સી રાજ્યો રાજ્ય ચલાવતા હતા. તેઓ સ્વતંત્ર હતા અને તેઓમાંના કેટલાક રાજ્યો તો પાછળથી મહોટી શાહાનશાહતોમાં ફેરવાઈ ગયા હતા. ઉપલા પાર્સી રાજ્યોનો આપણે એક ટુંક સંક્ષેપ્ત હેવાલ નીચે ઉતારી લઈશું :—

પોન્ટસની બળવત શાહાનશાહત.

ઇ. સ. ૫૦ પૂ. ૩૬૩—૪૭.

૩૬૩. કેપેડોશિયાના પાર્સી શત્રપ આર્યબુર્જીને શાહાનશાહ અર્તક્ષત્ર (આર્તાશ્વર્કસિસ નીમન) સામે બળવો ઉઠાવ્યો. અર્તક્ષત્રે આર્યબુર્જીનને હરાવી કેપેડોશિયામાંથી હાંકી કાઢ્યો. આર્યબુર્જીને ન્હાસી જઈ કાળા સમુદ્ર (યુક્સાઇની પોન્ટસ) ના દક્ષિણ કાંઠા પર આવેલા પોન્ટસના ન્હાના પ્રાંતમાં પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.

૩૩૭. આર્યબુર્જીન ૧. મરણ પામ્યો; તેનો બેટો મેહરદાદ ૧. ગાદીએ બેઠો.

૩૦૨. મેસિડોનિયન સરદાર એન્ટીગોનસના પ્રયત્નથી (૮૪ વરસના વૃદ્ધ) મેહરદાદે પોતાનો જન ખોલ્યો. તેના બેટો મેહરદાદ ૨. તખ્તનશીન થયો.

૩૦૨-૨૬૬. મેહરદાદ ૨. એ કેપેડોશિયા અને પેક્ટેગોનિયાના કેટલાક પ્રગણાઓ પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી દીધા.

૨૬૬. મેહરદાદ ૨. મરણ પામ્યો. આર્યબુર્જીન ૨. ગાદીએ બેઠો.

૨૪૫. આર્યભુજીન ૨. મરણ પામ્યો. તેના બેટો
મેહરદાદ ૩. ગાદીએ આવ્યો.

૨૪૫-૧૯૦. મેહરદાદે સિરિયાના શાહાનશાહ સિદ્ધુ-
કસ કેલિનેકસની બહેન સાથે શેહાદી કીધી. મેહરદાદને
૫૬માં ફ્રીજ્યાનો પ્રાંત મળ્યો.

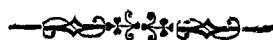
૧૯૦. મેહરદાદ ૩. મરણ પામ્યો. તેના બેટો ફાર્નાક
૧. તખ્તનશીન થયો.

૧૯૦-૧૬૦. ફાર્નાકે સિનેપીનું મહોટું ગ્રીક શહેર
જીતી લઈ તેને પોતાનું પાયતખ્ત બનાવ્યું. ફાર્નાકે પર્ગા-
મસના રાજ યુમીનિસને હરાવી તેના ઘણા પ્રાંતો ફત્તેહ કીધા.
કેપેડોશિયાના પાર્સી પાદશાહ આર્યરથ ૪. ની મદદથી
યુમીનિસે પોતાના ફાર્નાકે જીતેલા પ્રાંતો પાછા જીતી લીધા.

૧૬૦ બહાદુર ફાર્નાક ૧. મરણ પામ્યો. તેના બેટો
મેહરદાદ ૪. ગાદીએ આવ્યો.

૧૬૦-૧૨૦ મેહરદાદને તેની મદદના બદલામાં રૂમી-
આએ ફ્રીજ્યાનું નહાનું રાજ્ય ભેટ આપ્યું.

૧૨૦. મેહરદાદ ૪. નું તેના દારુતોએ ખૂન કીધું.
તેના બેટો મેહરદાદ ૫. (૧૨ વરસની વયે) ગાદીએ આવ્યો.

મહાત્મા મેહરદાદ.

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૨૦-૬૪.—૫૬ વરસ.

૧૨૦. મેહરદાદની માતા રાજ્યરક્ષક નેમાઈ.

૧૧૨-૧૦૫. મહાત્મા મેહરદાદે આર્મીન્યાના ક્રેટલાક પ્રગણાઓ, કોલ્ચીસ, ઑસ્થોરસ (કર્સોનિસ), કાળા સમુદ્રના પૂર્વ કોસ્ટો, વિગેરે ક્રતેહ કીધા. મેહરદાદે ડેન્યુબ અને ચુરલ નદીઓ વચ્ચે વસ્તા તુરાનીઓ (સ્કીથ્યનો) ને તાબે કીધા.

૧૦૫-૯૫. મહાત્મા મેહરદાદે પોતાની બહેન લાઓડિસેને ક્રેપેડોશિયાના પાર્સી પાદશાહ આર્યરથ ૬. સાથે પરણાવી અને પોતાની બેટી કિલ્યોપેત્રાને આર્મીન્યાના પાર્થ્યન પાદશાહ તીગ્રાન જોડે પરણાવી. મેહરદાદે મિથિન્યાના રાજા નૈકોમિડિસ જોડે એક્સપ કરી પેકલેગોન્યાનું (રોમના સંરક્ષણ હેઠળનું) રાજ્ય ક્રતેહ કરી બહેની લીધું. મહાત્મા મેહરદાદે ગેલેશ્યા સર કર્યું.

૯૫. મહાત્મા મેહરદાદે ક્રેપેડોશિયાનું રાજ્ય પચાવી પાડવા ત્યાંના પાર્સી પાદશાહ—પોતાના બંનેવી આર્યરથ ૬. નું ખૂન કરાવ્યું. મેહરદાદે પોતાના ભાણેજ (આર્યરથ ૬. ના બેટા) આર્યરથ ૭. ને ક્રેપેડોશિયાની ગાદી બક્ષી.

૯૪. મેહરદાદે આર્યરથ ૭. ને પોતાની મુલાકાતે બોલાવી તે નિર્દોષ બાળકનો પોતાને હાથે છવ લીધો. મેહરદાદે પોતાના (૮ વરસની ઉમ્મરના ન્હાના) બેટાને આર્યરથને નામે ક્રેપેડોશિયાની ગાદીપર બેસાડ્યો. ક્રેપેડોશિયાના રહેવાસીઓએ બળવો ઉઠાવી, મેહરદાદના બેટાને પદબ્રષ્ટ કરી, આર્યરથ ૬. ના બીજા ન્હાના બેટા આર્યરથ ૮. ને ગાદીએ

ખેસાડયો. મહાત્મા મેહરદાદે બળવાખોરોને મહોટી શિકસ્ત આપી આર્યરથ ૮ ને પદભ્રષ્ટ કીધો. આર્યરથ ૮. મેહરદાદની બિહીકથી મરણ પામ્યો.

૯૩. રૂમીઓએ કેપેડોશિયાના રહેવાસીઓને મદદ કરી તેઓએ પસંદ કરેલા ઉમરા આર્યયુર્જીન ૧. ને કેપેડોશિયાના તખ્ત પર બેસાડયો.

૯૩. મહાત્મા મેહરદાદના જમાઈ આર્મીન્યાના પાદશાહ તીગ્રાને કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી, આર્યયુર્જીન ૧. ને હરાવી પદભ્રષ્ટ કરી, કેપેડોશિયાની ગાદી પાછી મેહરદાદના બેટા આર્યરથને બક્ષી.

૯૨. રૂમીઓએ આર્યયુર્જીનને પાછો તખ્તનશીન કીધો.

૯૮. બિથિન્યાના હલકી બુન્યાદના રાજા નૈકોમિડિસે રૂમીઓની ઉશ્કેરણીથી પોન્ટસ ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાં લૂટફાટ ચલાવ્યાથી, અને રૂમીઓએ મહાત્મા મેહરદાદના પિતા (મેહરદાદ ૪.) ને ભેટ આપેલું ફ્રીન્યાનું રાજ્ય મેહરદાદ પાસેથી ખૂંચવી લેવાથી, મહાત્મા મેહરદાદ અને રોમ વચ્ચે “૧ લું મિથ્રિડોટક ચુક” (મેહરદાદ સાથની ૧ લી જગ) બગચું.

૯૮. મહાત્મા મેહરદાદના જમાઈ તીગ્રાને કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંના પાદશાહ આર્યયુર્જીન ૧. ને હરાવી બીજી વાર પદભ્રષ્ટ કરી, મેહરદાદના બેટા આર્યરથને ત્રીજીવાર ત્યાંની ગાદી ઉપર બેસાડયો.

૯૮. રૂમીઓએ કેપેડોશિયા ક્ષતેહ કરવા એ દેશ ઉપર ચઢાઈ કીધી. મહાત્મા મેહરદાદે એક ખુનખાર યુદ્ધમાં રૂમીઓને હરાવી કેપેડોશિયામાંથી તેમને મારી કાઢ્યા.

૮૮. મહાત્મા મેહરદાદે બિથિન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંના રાજા નૈકોમિડિસની ગંજવર શેઝોનો નાશ કર્યો. મેહરદાદે નૈકોમિડિસની મદદે આવેલા રૂમી સરદારને હરાવી, કેદ પકડી, ગથેડે બેસાડી આખા શહેરમાં ફેરવી, ઘાતકી માટે મારી નાખ્યો.

૮૯. “એશિયાના તારનાર” મહાત્મા મેહરદાદે એશિયા ખાતેના સઘળાં રૂમી લશ્કરોનો નાશ કરી, એશિયાના સઘળાં રૂમી પ્રાંતો કત્તેહ કીધા. ૨૨ જૂદાં જૂદાં રોમના તાબેદાર રાજ્યો મહાત્મા મેહરદાદેને તાબે થયા.

૯૦. એશિયા ખાતેના રૂમી રહેવાસીઓએ મહાત્મા મેહરદાદે સામે પ્રપંચ રચવાથી, મેહરદાદે ૮૦,૦૦૦ રૂમીઓને કતલ કરાવ્યા.

૯૧. મહાત્મા મેહરદાદે પોતાના ગ્રીક સરદાર આર્કિલેયસને ૧,૨૦,૦૦૦ માણસોના મહોટા લશ્કર અને મજબૂત દરિયાર્થ કાફલા સાથે, રૂમીઓને તાબેનો ગ્રીસ (યુનાન) દેશ કત્તેહ કરવા મોકલ્યો. આર્કિલેયસે ગ્રીસના પાયતખ્ત એથન્સને જીતી લઈ, ગ્રીસ દેશ તાબે કર્યો.

૯૨. રૂમી સરદાર સીલાએ ગ્રીસ ઉપર ચઢાઈ કીધી. સીલાએ ગ્રીસના કેટલાક પ્રાંતો પાછા સર કરી એથન્સને ઘેરો ઘાલ્યો. સીલાએ એથન્સ કત્તેહ કરી રહેવાસીઓને કતલ કીધા. મહાત્મા મેહરદાદે આર્કિલેયસની મદદે તેના લાઈને મહોટા લશ્કર સાથે ગ્રીસ મોકલ્યો. પાર્સીઓએ ગ્રીસના રૂમી શહેરોમાં લૂટફાટ ચલાવી. સીલાએ કિરોન્યાના ખુનખાર જંગમાં પાર્સી શેઝોનો સંહાર કર્યો.

૯૩. મહાત્મા મેહરદાદે મોકળેલું બીજું મહોટું લશ્કર ગ્રીસમાં સીલાના હાથ ઉપર માર ખાઈ નાશ પામ્યું.

૮૪. રૂમીઓ ગ્રીસ પાછું ફરતેહ કરી એશિયામાં દાખલ થયા. રૂમીઓએ બિયિન્યામાં મહાત્મા મેહરદાદને મહોટો પરાજય કર્યો. મેહરદાદે નહાસી મૈટિલીની ખાતે આશ્રો લીધો.

૮૪. રોમ અને પોન્ટસ વચ્ચે સુલેહ થઈ.

મેહરદાદને રૂ. ૩૦,૦૦,૦૦૦ નો લડાઈનો દંડ ભરવો પડ્યો અને પોતાના દરિયાઈ કાફલાના ૭૦ ખારકસો તે ઉપરના સઘળાં લશ્કરી સાજ સાથે તેણે રૂમીઓને સ્વાધીન કર્યા. મેહરદાદને પેફલોગોનિયા પાછું રૂમીઓને આપી દઈ, નૈકોમિડિસને બિયિન્યાના અને આર્થ્ય-બુર્જનિને કેપેડોશિયાના પાદશાહ તરીકે કબૂલ રાખવાની ફરજ પડી.

૮૩. મેહરદાદની તાબેદાર પ્રજાઓએ તેની સામે બળવો ઉઠાવ્યો મહાત્મા મેહરદાદે તેઓનો બળવો બેસાડી દીધો.

૮૩. રૂમી સરદાર મ્યુરિનાએ મહાત્મા મેહરદાદ સાથે છોડતી શોધવા કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી કોમાનુ મજબૂત શહેર જીતી લીધું. મ્યુરિનાએ પોન્ટસ ઉપર હુમલો કરી લૂટફાટ ચલાવી. “બીબ્લું મિથ્રિડેટિક યુદ્ધ” જાગ્યું.

૮૨. મહાત્મા મેહરદાદે હેલિસ નદી પસાર કરી રૂમી તુકુકો ઉપર ચઢાઈ કીધી. મેહરદાદે એક મહાભારત ખુનખાર જંગમાં સરદાર મ્યુરિનાનો મહોટો પરાજય કરી તેને ફ્રીન્યામાંથી હાંકી કાઢ્યો.

૮૨. મહાત્મા મેહરદાદે કેપેડોશિયા સર કીધું.

૮૧. રૂમીઓની સુલેહ માટેની માંગણી કબૂલ રાખી મહાત્મા મેહરદાદે તેઓ સાથે પોતાને લાલ કરનારી સુલેહ કીધી.

૮૧. મહાત્મા મેહરદાદે પોતાની સામે ફ્રેસાદ મચાવનારા સઘળાં રાજ્યોને પાછા ફરતેહ કીધા.

૭૪. બિથિન્યાના રાજા નૈકોમિડિસ મરણ પામ્યો. તેણે, પોતાને પેટે કશાં ફરજ નહિ હોવાથી પોતાનું રાજ્ય રૂમીઓને પોતાના વસિલતનામા મારફતે સ્વાધીન કર્યું. પર્ગામ-સના રાજા એટેલસે પણ પોતાનું રાજ્ય રૂમીઓને આપી દીધું. મહાત્મા મેહરદાદે પર્ગામસ અને બિથિન્યાના રાજ્યો પચાવી પાડવાથી રૂમીઓએ તેની સામે લડાઈ ઉઠાવી. ત્રીજું મિથ્રિડેટિક યુદ્ધ શરૂ થયું.

૭૪. મહાત્મા મેહરદાદે સામે લડવા રૂમી સરદારો કોટા અને લુકુલસ એશિયા આવ્યા.

૭૪. રૂમી સરદાર કોટાએ મહાત્મા મેહરદાદે ઉપર હુમલો કીધો. મહાત્મા મેહરદાદે એક નાશકારક જંગમાં કોટાનો જખરો પરાજય કરી તેના ૮૦૦૦ ઘોડેસ્વારોનો નાશ કર્યો. કોટાએ ન્હાસી ચેલ્સીડન શહેરમાં આશ્રો લીધો. બીજા ખુનખાર દરિયાઈ યુદ્ધમાં મહાત્મા મેહરદાદે રૂમી કાફલાને શિકસ્ત આપી, ૬૦ રૂમી ખારકસો ફના કીધા. મેહરદાદે ચેલ્સીડનને ઘેરો ઘાલ્યો.

૭૫. મહાત્મા મેહરદાદે ચેલ્સીડન તાબે કરી, રૂમીઓના મદદગાર શહેર સીલકમને ઘેરો નાખ્યો.

૭૬. મહાત્મા મેહરદાદે ખોરાકીની ખૂટને લીધે નાચાર થઈ સીલકમનો ઘેરો ઉઠાવી લઈ, બિથિન્યામાં જઈ છાવણી નાખી.

૭૭. રૂમી સરદાર લુકુલસે મેહરદાદના હેલેસ્પોંટ ખાતેના દરિયાઈ કાફલાને હેરાન કરવાથી તે કાફલાએ ઈટલી ઉપર ચઢાઈ કરી કાંઠા પરના રૂમી શહેરોમાં લૂટાફટ ચલાવી તેમને વેરાન કર્યા.

૭૦. કુબીરાની પહેલી ખૂનખાર લડાઈમાં મહાત્મા મેહરદાદે રૂમીઓને હરાવ્યા. બીજા મહોટા જંગમાં રૂમીઓ હાર્યા. ત્રીજી નાશકારક લડાઈમાં રૂમી સરદાર લુકુલસે મેહરદાદનો મહોટો પરાજય કર્યો. રૂમીઓએ કુબીરાનું મનખૂત ખાસી રહેર ફતેહ કીધું. મહાત્મા મેહરદાદે પોન્ટસ છોડી પોતાના જમાઈ, આર્મીન્યાના પાદશાહ તીગ્રાનની દરબારમાં આશ્રા લીધો.

૬૯. તીગ્રાને મેહરદાદને રૂમીઓને સ્વાધીન કરવા ના પાડવાથી રૂમીઓએ તેની સામે લડાઈ ઉઠાવી.

૬૯. લુકુલસે પોન્ટસની રાજધાની સિનોપે ફતેહ કરી, પોન્ટસનું રાજ્ય તાબે કરી, આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. તીગ્રાનકર્દની મહોટી લડાઈમાં લુકુલસે તીગ્રાનની શેઠનો સંહાર કરી, તીગ્રાનકર્દ (પાયતખત)ને ઘેરો ઘાલ્યો. લુકુલસે એક બીજી ખૂનખાર લડાઈમાં તીગ્રાનનો જખરો પરાજય કર્યો. પાયતખત તીગ્રાનકર્દે તીગ્રાન સામે બળવો ઉઠાવી, રૂમીઓની તાબેદારી કબૂલ રાખવાથી, રૂમીઓએ આર્મીન્યા તાબે કીધું.

૫૮. પોન્ટસના પદબ્રષ્ટ શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદ અને આર્મીન્યાના પદબ્રષ્ટ શાહાનશાહ તીગ્રાને નવું સૈન્ય ઊભું કીધું. અર્સામીની નદી આગળ થયેલા નાશકારક યુદ્ધમાં સરદાર લુકુલસે મેહરદાદ અને તીગ્રાનને મહોટી શિકસ્ત આપી.

૬૭. મહાત્મા મેહરદાદ પાછો પોન્ટસમાં દાખલ થયો. પોતાની આગળી તાબેદાર પ્રજાઓની મદદથી મહાત્મા મેહરદાદે એક મહોટું લશ્કર ઊભું કીધું. મહાત્મા મેહરદાદે રૂમી

સરદાર ફ્રેન્ચસને જબરો માર મારી કબીરાના કિલ્લામાં તેને ભરાઈ બેસવાની ફરજ પાડી. મહાત્મા મેહરદાદે કબીરાને ઘેરો ઘાલી તાબે કીધું. મેહરદાદે બીજા બે રૂમી સરદારોને એક ખતખાર જબરી લડાઈમાં હરાવી, તેમના ૭૦૦૦ સિપાહોને કતલ કીધા. મહાત્મા મેહરદાદે રૂમીઓએ ફત્તેહ કીધેલી પોતાની શાહાનશાહત પાછી ફત્તેહ કરી, આર્મીન્યા પાછું સ્વતંત્ર કીધું.

૬૬. મહાત્મા મેહરદાદે કેપેડોશિયા જીતી લીધું.

૬૬. પ્રખ્યાત, ફત્તેહમંદ રૂમી સરદાર પૉમ્પી મેહરદાદ સામે લડવા એશિયા આવ્યો. પૉમ્પીની સુલેહ માટેની માંગણી મેહરદાદે નાકબૂલ રાખી. યુક્રેટિસ નદીને કાંઠે રૂમીઓએ રાતને વખતે મેહરદાદની છાવણી ઉપર એકાએક હુમલો કરી શબ્દે ખૂન ચલાવ્યાથી મેહરદાદની ફોજનો નાશ થયો. મહાત્મા મેહરદાદે પોતાના ઑસ્ત્રોરસના રાજ્યમાં જઈ આશ્રો લીધા. પૉમ્પીએ મહાત્મા મેહરદાદને તાબેના તેના સઘળાં એશિયાટિક રાજ્યો જીતી લીધા.

૬૪. મહાત્મા મેહરદાદે ઈટલી ઉપર ચઢાઈ કરવા યુરોપ ખંડના ભટકતા સ્કીથ્યન તુરાનીઓનું મોટું લશ્કર ભેગું કીધું. ગૉલ (ફ્રેન્ચ લોકોના વડવાઓ) લોકોના પાદશાહે મેહરદાદને મ્હોટી મદદ આપવા કબૂલ કીધું. મેહરદાદના બેવકા બેટા ફ્રાન્કોની ઉશ્કેરણીથી મેહરદાદના લશ્કરે બળવો ઉઠાવી તેને પદબ્રષ્ટ કીધો. બહાદુર, રાક્ષસી કદ અને બળના પહેલવાન, (૨૦ વરસની ઉંમરે ૨૫ લાખાઓ સ્પષ્ટ બોલી બોળનાર), લડવૈયા મહાત્મા મેહરદાદે ૭૨ વરસની વયે પોતાનો જાન પોતાનેજ હાથે મ્હોટી બહાદુરી બતાવી ખોહો. બેવકા ફ્રાન્કો ૨. ગાદીએ બેઠો. (પૉન્ટસનું રાજ્ય રૂમીઓએ જીતી

લીધેલું હોવાથી હવે પાર્સીઓના હાથમાં ફક્ત બૉસ્ફોરસનું જ રાજ્ય રહ્યું હતું.)

૪૭. જુલિયસ સીઝરે ફોર્નાકને મોટી લડાઈમાં હરાવી તેના રાજ્યનો અંત આણ્યો. પૉન્ટસની પાર્સી શાહા-
નશાહતની સમાપ્તિ આવી.

પૉન્ટસના રાજ્યની વંશાવળી.

(૧) આર્યબુર્જીન ૧.

(૨) મેહુરદાદ ૧.

(૩) મેહુરદાદ ૨.

(૪) આર્યબુર્જીન ૨.

(૫) મેહુરદાદ ૩.

(૬) ફોર્નાક ૧.

(૭) મેહુરદાદ ૪.

(૮) મહાત્મા મેહુરદાદ

(૯) ફોર્નાક ૨. આર્યરથ મહાએહુર કિલયોપેત્રા (મેટ્રી) અને ખીલ્મો

કેપેડોશિયાની પાર્સી પાદશાહત.

૪૦ સ૦ ૫૦ ૩૩૧—૩૬.

૩૩૧. કેપેડોશિયાના પાર્સી શત્રુપ આર્યરથ ૧. એ ધરાનથી સ્વતંત્ર થઈ કેપેડોશિયાની સ્વતંત્ર પાર્સી પાદશાહતનો પાયો નાખ્યો.

૩૨૧. આર્યરથ ૧. મેસિડોન્યન સરદાર પર્ડીકાસ સાથે લડતા માર્યો ગયો. મેસિડોન્યન સરદાર યુમીનિસે કેપેડોશિયામાં અમલ ચલાવવા માંડ્યો.

૩૧૫. આર્યરથ ૧. ના લાઈ હાલોર્નિસના બેટા આર્યરથ ૨. એ આર્મીન્યાના પાર્સી પાદશાહની મદદથી કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી, ત્યાંના ગ્રીક હાકમ એમિન્ટાસને હરાવી, કેપેડોશિયા જીતી લઈ, ત્યાં પાછું પાર્સી રાજ્ય સ્થાપ્યું.

૨૮૦. આર્યરથ ૨. મરણ પામ્યો. તેના બેટા આર્યમન ૨. ગાદીએ બેઠો.

આર્યમન પોતાના પ્યારા બેટા આર્યરથ ૩. ને પોતાની સાથે રાજકાજમાં સામેલ કીધો હતો.

૨૨૦. આર્યરથ ૩. મરણ પામ્યો. તેના બેટા આર્યરથ ૪. તખ્તનશીન થયો.

૧૯૦. બહાદુર આર્યરથ પોતાના સસરા—સિરિયાના શાહાનશાહ મહાત્મા એન્ટીઓકસ તરફથી ફ્રીઓ સામે લડાઈમાં ઉતર્યો.

૧૮૮. લડાઈમાં એન્ટીઓકસની મહોટી હાર થવાથી, આર્યરથે ૩. ૨,૫૦,૦૦૦ નો દંડ ભરી ફ્રીઓ પાસેથી સુલેહ ખરીદ કીધી.

૧૮૮-૧૬૨. આર્યરથે પોતાના જમાઈ—પર્ગામસના રાજ યુમીનિસને પોન્ડસના પાર્સી પાદશાહ ફાર્નાક ૧. સામે મદદ આપી. આર્યરથે ગેલીશિયાના લોકોને મહોટી શિકસ્ત આપી.

૧૬૨. બહાદુર પાદશાહ આર્યરથ મરણ પામ્યો. તેનો અતિ ખ્યારો નિમકહલાલ બેટો મેહુરદાદ આર્યરથ ૫. નામ ધારણ કરી ગાદીએ બેઠો.

૧૬૨-૧૫૫. આર્યરથ ૫. ના દૂરના સગા હોલો-ફર્નિસે કેપેડોશિયાની ગાદી માટે દાવો ઉઠાવ્યો. સિરિયાના શાહાનશાહ હિમિત્રિયસની મદદથી હોલોફર્નિસે કેપેડોશિયાની ગાદી પચાવી પાડી.

૧૫૫. પર્ગામસના રાજ એટેલસની મદદથી આર્યરથ ૫. પાછો કેપેડોશિયાની ગાદીપર બેઠો.

૧૫૫-૧૩૧. આર્યરથ ૫. એ હિમિત્રિયસના શત્રુને તેની સામે મદદ આપી. આર્યરથે પર્ગામસના રાજ એટેલસને તેના દુશ્મન બિથિન્યાના રાજ સામે મદદ આપી.

૧૩૧. સાચો, એકવચની, નેક પાદશાહ આર્યરથ ૫. રૂમી સરદાર કેસસના ઝુંડા હેઠળ પર્ગામસના રાજ્ય સામે લડતા માર્યો ગયો. તેની રાણી લાઓડિસેના રક્ષણ હેઠળ તેનો વડો બેટો ગાદીએ બેઠો.

૧૩૦. ખૂની રાણી લાઓડિસેએ રાજલોભને લીધે પોતાના નહાના પાંચ બેટાઓને જહોર દઈ મારી નાખ્યા. રહેવાસીઓએ રાણીના ઉપલા ઘાતકી કામથી ઉશ્કેરાઈ, બળવો ઉઠાવી, તેણીનો જીવ લઈ, તેણીના છઠ્ઠા બેટા આર્યરથ ૬. ને ગાદીએ બેસાડ્યો.

૯૫. આર્યરથ ૬. મરણ પામ્યો. તેનો નહાની વચનો બેટો આર્યરથ ૭. ગાદીએ બેઠો.

૯૪. પૉન્ટસના શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદે પોતાના ભાણેજને (આર્યરથ ૬. મહાત્મા મેહરદાદની બહેન લાઓ-હિમે સાથે પરણ્યો હતો) પોતાની મુલાકાતે બોલાવી તે (આર્યરથ ૭.) નો જીવ લીધો. મેહરદાદે પોતાના ન્હાના (૮ વરસના) બેટાને આર્યરથ નામ આપી કેપેડોશિયાની ગાદીપર બેસાડ્યો. કેપેડોશિયાના રહેવાસીઓએ મેહરદાદ સામે બળવો ઉઠાવી તેના બેટાને પદભ્રષ્ટ કરી આર્યરથ ૬. ના બીજા બેટા આર્યરથ ૮. ને ગાદીએ બેસાડ્યો. મહાત્મા મેહરદાદે બળવો બેસાડી દીધો. આર્યરથ ૮. મેહરદાદની બિહીકથી હુબત-ખાઈ મરણ પામ્યો.

૯૩. ફ્રીઓએ વચ્ચે પડી, કેપેડોશિયાની ગાદી ત્યાંની પ્રજાએ એકમતે પસંદ કીધેલા અમીર આર્યથુર્નીનને આપી.

૯૩. આર્મીન્યાના શાહાનશાહ તીગ્રાને કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી, આર્યથુર્નીનને હરાવી પદભ્રષ્ટ કીધો અને ત્યાંની ગાદીપર મહાત્મા મેહરદાદના બેટાને પાછો બેસાડ્યો.

૯૨. ફ્રીઓની મદદથી આર્યથુર્નીન બીજી વાર તખ્તનશીન થયો.

૯૮. પૉન્ટસના શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદે કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી તેને જીતી લઈ, આર્યથુર્નીનને પદભ્રષ્ટ કીધો.

૯૮-૯૪. કેપેડોશિયામાં મહાત્મા મેહરદાદનો અમલ ચાલ્યો.

૯૪. ફ્રીઓએ આર્યથુર્નીનને ત્રીજી વાર ગાદીએ બેસાડ્યો.

૬૬. મહાત્મા મેહરદાદે કેપેડોશિયા પાછું ફરતેહ કીધું.

૬૫. રૂમી સરદાર પોંમ્પીએ ચોઠી મરતએ આર્યભુ-
ર્જીનને ગાદી અપાવી.

૬૩. આર્યભુર્જીન ૧. એ પોતાની ગાદી પોતાના
વડા બેટા આર્યભુર્જીન ૨. ને આપી દીધી.

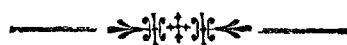
૫૩. આર્યભુર્જીન ૨. મરણ પામ્યો. તેના બેટો
આર્યભુર્જીન ૩. ગાદીએ બેઠો.

૪૮. આર્યભુર્જીને પોતાના મિત્ર મહાત્મા પોંમ્પીને
તેના શત્રુ જુલિયસ સીઝર સામે મદદ આપી. ફાર્સેલ્યાના
ખૂનખાર યુદ્ધમાં પોંમ્પીનો સંહાર થયો. સીઝરે મોટો દંડ
લઈ આર્યભુર્જીનને તેની સરકશી માટે માફી બક્ષી.

૪૭. પોંટસના પાદશાહ ફાર્નાક ૨. એ કેપેડો-
શિયા ઉપર ચઢાઈ કરી નાશ ફેલાવ્યો. સીઝરે આર્યભુ-
ર્જીનનો પક્ષ ખેંચી ફાર્નાકનો નાશ કર્યો.

૪૨. રૂમી સરદાર કેશ્યસે કેપેડોશિયા ઉપર ચઢાઈ
લાવી આર્યભુર્જીન ૩. ને મારી નાખ્યો. તેના લાઈ
આર્યરથ ૯. ગાદીએ બેઠો.

૩૬. રૂમી સરદાર માર્ક એન્ટનીએ આર્યરથનું ખૂન
કરાવી કેપેડોશિયાનું પાર્સી રાજ્ય રૂમી શાહાનશાહત સાથે
બેડી નાખ્યું.

કેચેડોશિયાની પાર્સી પાદશાહતની વંશાવળી.

હુતન	
દાતામ	
આર્યમન ૧.	
(૧) આર્યરથ ૧.	હોલોર્નિસ
(૨) આર્યરથ ૨.	
(૩) આર્યમન ૨.	
(૪) આર્યરથ ૩.	
(૫) આર્યરથ ૪.	
(૬) આર્યરથ ૫.	
(૭) આર્યરથ ૬.	
(૮) આર્યરથ ૭.	(૯) આર્યરથ ૮
(૧૦) આર્યભુર્જનિ ૧. (અમીર.)	
(૧૧) આર્યભુર્જનિ ૨.	
(૧૨) આર્યભુર્જનિ ૩.	(૧૩) આર્યરથ ૯

આર્મીન્યાના મજ્જદયસ્નાન પાદશાહો.

૩૩૧. આર્મીન્યાનો પાર્સી શત્રુપ અર્વેદ સ્વતંત્ર થયો.

૩૨૩. મેસિડોનિયનોએ આર્મીન્યા અર્વેદ પાસેથી છતી લીધું.

૩૧૭. પાર્સી સરદાર ફ્રાતાર્શનિસે (અર્દવાદે) મેસિડોનિયનો પાસેથી આર્મીન્યા પચાવી પાડી પોતાનું અર્ધ-સ્વતંત્ર પાર્સી રાજ્ય સ્થાપ્યું.

૩૧૭-૨૧૫.* ફ્રાતાર્શનિસના વંશજોએ આર્મીન્યામાં રાજ્ય ચલાવ્યું.

૨૧૫.* સિરિયાના શાહાનશાહ મહાત્મા એન્ટીઓકસે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી ફ્રાતાર્શનિસના વંશનો અંત આણ્યો. એન્ટીઓકસે આર્મીન્યાના બે લાગલા પાડી પોતાના અર્મીની સરદારો અર્દશીર અને જૂરીઆદ્રવ વચ્ચે વહેંચી આપ્યા.

૨૧૫*-૧૫૬. અર્દશીર અને જૂરીઆદ્રવના વંશજોની નહાના અને મહોટા આર્મીન્યામાં હાકમી ચાલી.

૧૫૬. પાર્થ્યાના શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદે મહોટા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંની હાકમી વહારશગ નામે પાર્થ્યન શાહાનશાહને બક્ષી.

૧૫૬-૧૩૪. વહારશગે ઉત્તરે કોહકાકથી દક્ષિણે નસીબન (નીસીખીસ) સુધી અને પૂર્વે ફેરુપીયન સમુદ્રથી પશ્ચિમે ભૂમધ્ય સમુદ્ર સુધીના મુલુકો ક્રત્તેહ કીધા.

૧૩૪. વહારશગ મરણ પામ્યો. તેનો બેટો અરશગ (અરક) ગાદીપર બેઠો.

* ઉપલી તારીખ ચોક્કસ નથી.

૧૨૧. અરશા મરણ પામ્યો. તેના બેટા અર્દાશીશ તખ્તનશીન થયો.

૧૦૦. પાર્થ્યાના શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરઢાદે (૨. એ) મહોટા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ લાવી, અર્દાશીશને તાબે કરી, તેના બેટા તીઆનને સાનમાં લઈ, અર્દાશીશ પાસેથી ખંડણી લેતી કીધી.

૯૬. અર્દાશીશ મરણ પામ્યો. મહાત્મા મેહરઢાદે તેના બેટા તીઆનને, આર્મીન્યાના કેટલાક પ્રાંતો તેની પાસેથી લેવાની કબૂલાતે આર્મીન્યાની ગાદી બક્ષી.

૯૬-૯૦. તીઆન ૧. લાએ ન્હાના આર્મીન્યાના હાકમ જરીઆદ્દના વંશના પાદશાહ આર્દાનને હરાવી ન્હાનું આર્મીન્યા ખાલસા કીધું. તીઆને પાંચસના પાર્સી શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરઢાદની બેટી કિલ્લોપેત્રા સાથે શેહાદી કીધી.

૯૩. તીઆને કેપેડોશિયાનો કબજો મહાત્મા મેહરઢાદ (પાંચસવાલા) માટે લીધો.

૯૨. રૂમી સરદાર સિલાએ તીઆનને કેપેડોશિયામાંથી હાંકી કાઢ્યો.

૯૨-૯૬. તીઆને પાર્થ્યાને અપાતી ખંડણી બંધ કીધી. તેણે ગાદીએ બેસતી વેળા પાર્થ્યાને આપેલા આર્મીન્યાના કેટલાક પ્રાંતો પાછા છતી લીધા. તીઆને આર્મેલા અને નિનિવેહના અશ્કાની કશખાઓ વેરાન કીધા.

૯૬-૯૩. તીઆને પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કરી આદિયાબેની અને ગોર્દિયેનીના પ્રાંતો છતી લઈ, આબરબાર્દગનના અશ્કાની શત્રુને તાબે કરી તેની પાસે ખંડણી લેતી કીધી.

૯૩. તીઆને સિરિયાની શાહાનશાહુતનો અંત આણી, સિરિયા, સિલીશિયા અને ફિનિશિયા ફત્તેહ કીધા.

૬૯. પૉન્ટસનો મહાત્મા શાહાનશાહ મેહરદાદે રૂમી-ઓથી હાર પામી તીગ્રાનને આશ્રે આવ્યો. તીગ્રાને મેહરદાદને રૂમીઓને સ્વાધીન કરવા ના પાડવાથી રૂમીઓએ તીગ્રાન સામે લડાઈ ઉઠાવી. રૂમીઓ સાથની ખુદી લડાઈમાં તીગ્રાનની ફોજનો રૂમી સરદાર લુકુલસે પરાજય કર્યો. બીજી લડાઈમાં મહોટ્ટી શિકસ્ત ખાઈ, તીગ્રાને પોતાની શાહાનશાહીત ખાડી દીધી.

૬૮. 'અર્સેમીની' નદી આગળ થયેલી ત્રીજી લડાઈમાં તીગ્રાનની નાશકારક હાર થઈ.

૬૭. પૉન્ટસના શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદની મદદથી તીગ્રાન પોતાની બહેણી શાહાનશાહીતનો પાછો માર્ગેક થયો.

૬૭. તીગ્રાન સામે તેના બેટા 'નહાના તીગ્રાને' લડાઈ ઉઠાવી. લડાઈમાં હાર થવાથી નહાના તીગ્રાને નહાસી નઈ પાર્થ્યાના શાહાનશાહ ફેરહાદે ઉ. ની દરબારમાં આશ્રે લીધો.

૬૬. ફેરહાદે (પોતાના જમાઈ) તીગ્રાનને મદદ કરી તેને આર્મીન્યાની ગાદીપર બેસાડવા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ફેરહાદે આર્મીન્યા ઉજમડ વાળી, તેની રાજધાની આર્તા-ક્ષાતાને ઘેરો ઘાલી, લડાઈ આગળ ચલાવવાનું કામ નહાના તીગ્રાનને સોંપી પોતે પાર્થ્યા પાછો ફર્યો. શાહાનશાહ તીગ્રાને નહાના તીગ્રાનને હરાવી તેને આર્મીન્યામાંથી હાંકી કાઢ્યો.

૬૬. તીગ્રાન રૂમીઓને તાબે થયો.

૬૫. રૂમીઓએ મહોટ્ટા આર્મીન્યા સિવાયના અર્મીની શાહાનશાહીતના સઘળાં પ્રાંતો પોતાની શાહાનશાહીત સાથે જોડી લીધા.

૬૫-૬૨. અશ્કાની શાહાનશાહ ફેરહાદે ઉ. એ તીગ્રાને પાર્થ્યા પાસેથી જીતી લીધેલા આઝિયાનેનીનો પ્રાંત

પાછો ફરતેલું કરી લઇ, ગોડિયેનીના પ્રાંત પાછો મેળવવા આર્મીન્યા સામે લડાઈ ઉઠાવી. ફરહાદે આર્મીન્યા ઉપર અનેકવાર ચઢાઈ કરી તેને વેરાન કીધું.

૬૨. આર્મીન્યા અને પાર્થ્યા વચ્ચે સુલેહ થઇ.

૬૦. પાર્થ્યાના બહાદુર શાહાનશાહ મેહરદાદ ૩. એ તીગ્રાન પાસેથી તેને જીતેલો ગોડિયેનીના અશ્કાની પ્રાંત પાછો જીતવા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. મેહરદાદે તીગ્રાનને હરાવી ગોડિયેનીના પ્રાંત પાછો જીતી લીધો.

૫૫. નામચીન 'શાહાનશાહ' તીગ્રાન મરણ પામ્યો. તેના બેટા 'પાદશાહ' આર્તાવસ્દીસ (અર્દવશ) ૧. ગાદીએ બેઠો.

૫૩. અર્દવશે ફ્રી કૉન્સલ કેસસને પાર્થ્યા સામે મદદ આપી.

૫૩. અશ્કાની શાહાનશાહ ઓરોડિસે ફ્રીઓને મદદ આપવા માટે અર્દવશને સજા કરવા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ઓરોડિસે અર્દવશને હરાવી તાબે કીધો. અર્દવશે પોતાની બેટી સાથે ઓરોડિસના બેટા પેકોરસને પરણાવ્યો.

૩૭. અર્દવશે ફ્રી સરદાર માર્ક એન્ટનીને પાર્થ્યા સામે મદદ આપી.

૩૬. ફ્રીઓની નાશકારક શિક્ષતથી પાર્થ્યોનોનો ૩૨ ખાઈ અર્દવશે ફ્રીઓનો પક્ષ છોડી દઇ પોતાના મદદગાર લશ્કરને પાછું બોલાવી લીધું.

૩૫. માર્ક એન્ટનીએ આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરવા ધૂપી તૈયારીઓ કરવા માંડી.

૩૪. માર્ક એન્ટનીએ આર્મીન્યામાં દાખલ થઈ અર્દવશને દગાથી કેદ કરી આર્મીન્યામાં નાશ ફેલાવ્યો.

અર્માનીઓએ અર્દવશના બેટા આર્તાક્યાસ (અર્દશીર) ૨. ને આર્મીન્યાની ગાદીએ બેસાડ્યો. એન્ટનીએ આર્તાક્યાસને હરાવી પદબ્રષ્ટ કરી આર્મીન્યા જીતી લઈ પોતે પાછો મિસર તરફ ફર્યો. આર્તાક્યાસે અશ્કાની શાહાનશાહ ૫૨-હાદ ૪. ની દરબારમાં આશ્રો લીધા.

૩૩. અશ્કાની શાહાનશાહ ૫૨હાદે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી; ફ્રીઓને હરાવી દેશમાંથી હાંકી કાઢી, આર્મીન્યાને પાછું સ્વતંત્ર કરી, ત્યાંની ગાદી પદબ્રષ્ટ પાદશાહ આર્તાક્યાસને બક્ષી.

૧૬. આર્તાક્યાસનું તેના સગાઓએ ખન કીધું. ફ્રીઓએ તેના ન્હાના ભાઈ તીગ્રાન ૨. ને ગાદીએ બેસાડ્યો.

૬. તીગ્રાન ૨. મરણ પામ્યો. અર્માનીઓએ તેના બેટા તીગ્રાન ૩. ને ફ્રીઓની સંમતિ લીધા વિના ગાદીએ બેસાડ્યો.

૫. ફ્રીઓએ તીગ્રાન ૩. ને પદબ્રષ્ટ કરી, અર્દવશ ૨. ને ગાદીએ બેસાડ્યો.

૨. અર્માનીઓએ બળવો ઉઠાવી, ફ્રીઓને દેશમાંથી હાંકી કાઢી, તીગ્રાન ૩. ને પાછો તખ્તનશીન કીધો.

૨. ફ્રીઓએ આર્મીન્યાના અશ્કાની પાદશાહ વદારશાહના વંશનો અંત આણી, ત્યાંની ગાદી આર્યબુર્જીન નામે અશ્કાની અમીરને બક્ષી.

(આર્મીન્યાની હવે પછીની તવારીખ માટે જુઓ અશ્કાની અને સાસાની શાહાનશાહોનો સંક્ષેપ્ત હેવાલ.)

ભાગ ૩.
અશકાની શાહનશાહતનો
સંક્ષેપ ઇતિહાસ.

અશક ૧.

અર્સ; આર્સેસિસ. ૬૦ સ૦ પૂ૦ ૨૫૬-૨૪૭.—૯ વરસ.

પાર્થ્યન (અશકાની) શાહાનશાહતનો રહેલો પાદશાહ.

૨૫૬. પાર્થ્યાના સરદાર અશકે (આર્સેસિસે) સિરિયાના શાહાનશાહ એન્ટીઓકસના પાર્થ્યા પ્રાંતના મેસિડોનિયન શત્રુ ફ્રિક્લિસને હરાવી કતલ કરી પાર્થ્યાને સિરિયાની શાહાનશાહતથી સ્વતંત્ર કીધું.

સરદાર અશક કાણુ હતો તે તવારીખનવેશે બરાબર જણાવતા નથી. પાર્થ્યા સ્વતંત્ર થયું તેની આગમજ ઍકત્રિયાનો ગ્રીક શત્રુ ડાયોડોટસ ઍકત્રિયા ખાતે સ્વતંત્ર થઈ નિકળ્યો હતો અને અશક ઍકત્રિયાનો અમીર હતો. અશકને ડાયોડોટસના અમલ તળે રહેવાનું પસંદ પડ્યું નહિ માટે તે ઍકત્રિયા છોડી પાર્થ્યા જઈ વસ્યો. અશકે પાર્થ્યનોને ઉશ્કેરી તેમની સરદારી લઈ સિરિયા સામે બળવા ઉઠાવ્યો અને આખરે પાર્થ્યાને સ્વતંત્ર કીધું. ખીજો હેવાલ એવી મતલબનો છે કે અશક નામના એક સ્કીથ્યન (તુરાની) સરદારે ડાયોડોટસની કતલથી હિંમત પકડી પાર્થિયન દાહી લોકોની એક બહાદુર ફોજની મદદથી પાર્થ્યા પર ચઢાઈ કરી પાર્થ્યા સર કરી પોતે સાંને પાદશાહ થયો. અશકના બળવા વખતે સિરિયાનો શાહાનશાહ એન્ટીઓકસ મિસરના રાજા ટોલેમી ફિલાડેલ્ફસ જોડે મહોટા યુદ્ધમાં રાકાયલો હોવાથી અશકે પાર્થ્યાના શત્રુ ફ્રિક્લિસને સેહેલથી હરાવ્યો. અશકને તાબે કરવાની સિરિયાએ કશી કોશિશ કીધી નહિ. અશકે પોતાનો આખો અમલ પાર્થ્યાના ગ્રીક પરદેશીઓના ફેસાદો નરમ પાડવામાં શુભર્યો.

૨૪૭. બહાદુર, દેશહિતકારી પાદશાહ અશક પોતાના શત્રુઓ સાથની એક ઝપાઝપી દરમિયાન એક દુશ્મને ફેંકેલી છુટલાલડીના નાશકારક જખમથી માર્યા ગયો.

અશ્ક ૨. તીરીદાતિસ; તીરદાદ.

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૨૪૭-૨૧૪.—૩૩ વરસ.

અશ્ક ૧. નો ભાઈ.

૨૪૭. મિસરનો રાજા ટાલેમી ફિલાડેલ્ફસ ભરણુ પામ્યો. તેના બહાદુર બેટા ટાલેમી યુએર્ગેટિસ ગાદીએ બેઠો.

૨૪૫. મિસરના રાજા ટાલેમી યુએર્ગેટિસે સિરિયાની શાહાનશાહત ઉપર ચઢાઈ કીધી. ટાલેમીએ સિરિયાના શાહાનશાહ સિલ્યુકસનો મહોટો પરાજય કરી, તેની રાજધાની એન્ટીઓક જીતી લીધું.

૨૪૫. ટાલેમીએ પાર્થ્યાપર ચઢાઈ કીધી. મિસરમાં ટાલેમીની સત્તા સામે બળવો ઉઠ્યાથી ટાલેમી પાર્થ્યા છોડી મિસર તરફ દોડ્યો.

અગરજો મિસરમાં આ વખતે બળવો નહિ ઉઠતે તો ટાલેમી પાર્થ્યાને સેહેલાઈથી તાબે કરી શકતે અને ભવિષ્યની બળવત અશ્કાની શાહાનશાહત ૨૪૫ માંજ નાશ પામતે.

૨૪૪. પાદશાહ તીરદાદે સિરિયાની શાહાનશાહતના હીર્કેન્યાના પ્રાંત ઉપર ચઢાઈ કરી હીર્કેન્યા જીતી ખાલસા કીધું.

૨૩૭. સિરિયાના શાહાનશાહ સિલ્યુકસ કેલિનૈકસે પાર્થ્યાને સળ કરવા પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. સિલ્યુકસે બેકત્રિયાના ગ્રીક રાજા ડાયોડોટસ જોડે અરસપરસ મદદ આપવાના ફોલકરાર કરી પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કરવા તેને ઉશ્કેર્યો. ડાયોડોટસ ભરણુ પામવાથી તેના બેટાને તીરદાદે પોતાની પક્ષમાં લઈ અરપેસિયાકી નામે સ્કીથ ટોળાની મદદ મેળવી સિલ્યુકસ ઉપર તેણે મહાભારત ક્રતેલું મેળવી,

કેટલાક ઇતિહાસકર્તાઓ મૂળ્ય તીરદાદે સિલ્ચુક્સને કેદ પકડ્યો હતો. સિલ્ચુક્સ પાછળથી કેદખાનેથી છૂટી સિરિયા ગયો હતો.

૨૨૨. સિલ્ચુક્સ કેપેડોશિયાના ઈરિની મજદયસ્નાન પાદશાહના હાથપર માર્યો ગયો.

તીરદાદે સિલ્ચુક્સની હાર બાદ નિર્ભયપણે પોતાનું રાજ્ય લાંબી મુદત સુધી ચલાવ્યું. તેણે પોતાના રાજ્યના બચાવ અર્થે ઠામેઠામ મજબૂત કિલ્લાઓ બંધાવ્યાં અને એક મહોદ્દું કવાયદવાલું સૈન્ય ઉભું કર્યું. તીરદાદે પોતાની રાજધાની હેકેટોમપાઇલોસ ખાતેથી ખસાડી નવું રાજધાની રહેર 'દારા' વસાવ્યું. દારાનો દેખાવ ઘણોજ મનહરણ હતો. તે પહાડોથી ધેરાયલી આબાદ પણ દુશ્મનોને હંકારી શકે એવી મજબૂત જગામાં વસાયું હતું. તીરદાદના મરણ બાદ દારા પડતું નખાયું અને હેકેટોમપાઇલોસ પાછું પાચતખત બન્યું.

૨૧૪. બહાદુર, લડાયક પાદશાહ તીરદાદ મરણ પામ્યો.

અરક ૩.

અર્દવાન ૧. ૬૦ સ૦ ૫૦ ૨૧૪-૧૯૬.-૧૮ વરસ.

તીરદાદ ૧. નો બેટા.

૨૧૪. પાદશાહ અર્દવાને સિરિયાને તાબેના મીડિયાના પ્રાંત ઉપર ચઢાઈ કીધી. અર્દવાને મીડિયાની રાજધાની હમદાન (એકબેટાના) ને ઘેરો નાખી હાથ કીધું અને મીડિયા પ્રાંત કત્તેહ કીધા.

અર્દવાનની મીડિયા ઉપરની ચઢાઈ વળા સિરિયાનો એક શત્રુ નામે એકથુસ બળવો ઉઠાવી નિકળ્યો હતો એટલા માટે સિરિયાનો શાહાનશાહ મહાત્મા એન્ટીઓકસ તેને તાબે કરવામાં રોકાયેલો હતો. આ તકનો લાભ લઈ અર્દવાને મીડિયા સર કર્યું અને બેખીલોન જીતવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં એન્ટીઓકસે પાર્થ્યા પર ચઢાઈ કીધી. એન્ટીઓકસ સાથની લડાઈ ૮ વર્ષો સૂધી ચાલુ રહી.

૨૧૪-૨૦૬. સિરિયાના શાહાનશાહ મહાત્મા એન્ટીઓકસે મીડિયા પાછું જીતી લીધું. એન્ટીઓકસે પાર્થ્યા પર ચઢાઈ કરી તેની રાજધાની હેક્ટેમપાર્થલોસને ઘેરો ઘાલ્યો. એન્ટીઓકસે અર્દવાનની પુઠ પકડી હીર્કેન્યાના સીરીંગીસ અને બીજા શહેરો ઘેરા ઘાલી નાબે કર્યા.

મહાત્મા એન્ટીઓકસ (દીગરેટ) પોતાની કત્તેહો છતા બહાદુર અર્દવાનને તાબે કરી શક્યો નહિ. લડાઈ છેક ૨૦૬ સૂધી ચાલું રહી પણ એન્ટીઓકસ અર્દવાનને કશું કરી શક્યો નહિ. આથી તેને ભારે કંટાળો ઉપજ્યો અને મ્હોટી નાસિપાસી અને હીનપસ્તી સાથે તેણે પાર્થ્યા સાથે સુલેહ કરવા મંગણી કીધી.

૨૦૬. મહાત્મા એન્ટીઓકસે મ્હોટી નાસિપાસી સાથે પાર્થ્યાનું સ્વતંત્રતાપાણું કપૂલ રાખ્યું.

૧૯૬. મકકમ મનનો લડાયક પાદશાહ અર્દવાન મરણ પામ્યો.

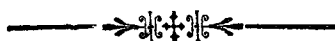
અરક ૪.

પ્રિયપત્યુસ. ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૯૬-૧૮૧.—૧૫ વરસ.

અર્ધવાન ૧. ના બેટા.

૧૮૧. પ્રિયપત્યુસ મરણ પામ્યો.

પ્રિયપત્યુસના અમલની કશી વિગતો આપણને મળી નથી.

અરક ૫.

ફઆટિસ; ફરહાદ ૧.

ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૮૧-૧૭૪.—૭ વરસ.

પ્રિયપત્યુસના વડા બેટા.

૧૮૧-૧૭૪.* બહાદુર ફરહાદે સિરિયાના શાહાનશાહ સિલ્યુકસ ૪. ના તાબેદાર, અલ્બોર્ન પર્વતો તરફ વસનારા, બહાદુર, લડાયક, પહાડી મદી લોકો પર ચઢાઈ કરી તેમને તાબે કીધા.

૧૮૧-૧૭૪.* ફરહાદે મીડિયાના રએ (રથા) પ્રાંત ઉપર ચઢાઈ કરી, રએનો સરખસ નામના શહેર સૂધીના આખા કસબો જીતી લઈ, મદી લોકોને ત્યાં વસાવ્યા.

૧૭૪. ફતેહમંદ પાદશાહ ફરહાદ મરણ પામ્યો.

* આ ફતેહમંદ ચોક્કસ તારીખ જણાઈ નથી.

અરક ૬.

મહાત્મા મેહરદાદ; મિશ્રિદેતિસ.

૬૦ સ૦ પૂ૦ ૧૭૪-૧૩૬.—૩૮ વરસ.

પાદશાહ ફરહાદ ૧. ના નહાનો લાઈ.

પાદશાહ ફરહાદ ૧. એ પોતાની હૈયાતીમાંજ પોતાના લાઈ મેહરદાદને પોતાનો વારસ નિમ્નો હતો. ફરહાદને એક ઘણુંજ ખરાબ દર્દ થયું હતું માટે કદાચ પોતાનું અમ્મનક મરણ નિપજે તો રાજ-કુંડુંખમાં તખ્ત માટે ફેસાદ ખરપા નહિ થાય એટલા માટે તેણે પોતાનો વારસ આગમજથી નક્કી કરી રાખ્યો હતો. ફરહાદને ઘણા બેટાઓ હતા પણ તેઓમાંના એકને પણ તેણે તખ્ત આપ્યું નહિ. કદાચ તેને એવી બિહીક હશે કે સિરિયાનો શાહાનશાહ તેણે જીતેલા પ્રાંતો પાછા મેળવવા પાર્થી પર ચઢાઈ લાવશે અને તેના બેટાઓ તેના જેટલા લડાયક કે કુનેહયાજ નહિ હોવાથી પાર્થીનું રાજ્ય મુશ્કેલીમાં આવી પડશે એટલા માટેજ તેની પસંદગી તેના બહાદુર “લાઈને ચાહનાર” લાઈમેહરદાદ પર ઉતરી.

૧૬૩-૧૪૦. મહાત્મા મેહરદાદે ઍકત્રિયા ઉપર ચઢાઈ કરી સેહેલથી ઍકત્રિયાના બે પ્રગણાઓ ફત્તેહ કીધા.

ઍકત્રિયાનો પ્રાંત સિરિયાની શાહાનશાહતથી પાર્થીની પણ આગમજ સ્વતંત્ર થયો હતો. ૬૦ સ૦ પૂ૦ ૨૦૮ ની આગમજ સિરિયાના શાહાનશાહ એન્ડીઓકસે ઍકત્રિયા પર ચઢાઈ કીધી પણ આખરે કંઠાળીને ઉપલા વરસમાં ઍકત્રિયાનું સ્વતંત્રતાપણું તેણે મંજુર રાખ્યું. આ વખતે ઍકત્રિયામાં ત્રીજે ગ્રીક રાજ યુથીડમસ રાજ્ય કરતો હતો. આશરે ૬૦ સ૦ પૂ૦ ૨૦૦ માં યુથીડમસના બેટા ડિમિત્રિયસે હિંદુસ્તાનમાં ચઢાઈ લઈ જઈ કાબૂલની ખિલ્મસિંધ અને પંજાબનો મહોટો ભાગ જીતી લીધો અને પોતે “હિંદુઓના મહારાજા” ના એલકાખ ધારણ કર્યો. જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં તેનો કાબૂ વધી પડ્યો ત્યારે તેની પોતાની ઍકત્રિયાની રાજ્યગાદી તેના એક સરદાર ચુકેટિડાસે પચાવી પાડી. જ્યારે મહાત્મા મેહરદાદે ઍકત્રિયા પર ચઢાઈ કીધી ત્યારે ચુકેટિડાસે હિંદુસ્તાન તરફ ડિમિત્રિયસ સાથે લડાઈમાં રોકાયેલા હતા. આથી મેહરદાદે ઘણી સેહેલાઈથી ઍકત્રિયાના બે પ્રગણાઓ જીતી લીધા.

૧૬૩-૧૪૦. મહાત્મા મેહરદાદે સિરિયાની શાહાન-
શાહત પર ચઢાઈ કીધી. મેહરદાદે મીડિયા જીતી ખાલસા
કરી સરદાર ખેડેસિસને ત્યાંની હાકમી બક્ષી.

આ વખતે મીડિયાનો પ્રાંત લગભગ સ્વતંત્ર હતો. યુફ્રેટિસ
નદીની પૂર્વેના લગભગ સઘળાં ઇરાની પ્રાંતો પોતાનો સ્વતંત્ર અમલ
અલાવતા હતા. તેઓને માથે જોકે સિરિયાના શાહાનશાહની હાકમી
હતી તોપણ તેઓ ફક્ત નામનીજ તેની તાબેદારી કરતા હતા. મીડિ-
યાના રહેવાસીઓ પુરાતન જમાનાથી પોતાની બહાદુરી માટે પ્રખ્યાત
હતા. સિરિયાની શાહાનશાહતમાં તેઓએ દરેક જાતનું છૂટાપણું
ભોગવ્યું હતું માટે જ્યારે મહાત્મા મેહરદાદે મીડિયા પર ચઢાઈ
કીધી ત્યારે મીડ લોકો પોતાનું છૂટાપણું જાળવી રાખવા ધણી બળ-
ત્વારીથી લડ્યા પણ આખરે મેહરદાદની તાબેદારી તેઓને કબૂલ
રાખવાની ફરજ પડી. મેહરદાદે મીડિયા જરથોસ્તી ધર્મનું મૂખ્ય સ્થળ
હોવાથી તેને ખાસ હોકો બક્ષ્યા હતા કે જેવા હોકો તે અસલવારેથી
ભોગવતું આવ્યું હતું.

૧૬૩-૧૪૦. પાર્થિયાને તાબેના હીકેન્યા (વેહેરકાન)ના
પ્રાંતે સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવ્યો. તેમની મહોટી બહાદુરી
છતા મહાત્મા મેહરદાદે તેમને પાછા તાબે કીધા.

વેહેરકાનીઓ અસલવારેથી છૂટાપણું પસંદ કરનારા હતા
હજામની શાહાનશાહતના અમલમાં પાર્સી શાહાનશાહોએ તેમની
બહાદુરીની પીછાનમાં તેમને ખાસ હોકો બક્ષેલા હતા. ગ્રીક અમલમાં
પણ તેમને ઝાઝું અમલું પડ્યું હતું નહિ. પણ પાર્થિયાની રાજ્યકર્તી
કોમ જતે તુરાની હોવાથી વેહેરકાનની શુદ્ધ આર્યવંશી પ્રજાના હોકોની
તેને દરકાર હતી નહિ. તે તો વેહેરકાનીઓની સ્વતંત્રતા ખોરવાયાથી
તેમને પોતાની રૈયત દાખલ ગણી તેમની સાથે પોતાની ખીજ રૈયતોની
માફકળ વર્તતી હતી. આથી વેહેરકાનીઓને પાર્થિયન અમલ પસંદ
હતો નહિ. તેઓએ મહાત્મા મેહરદાદને મીડિયા સાથે લડાઈમાં
રોકાયેલા જોઈ બળવો ઉઠાવ્યો પણ તેમાં તેઓ માર ખાઈ ગયા.

૧૬૩-૧૪૦. મહાત્મા મેહરદાદે સુસિયાના પર ચઢાઈ કરી, ત્યાંના સ્વતંત્ર રાજનો પરાજય કરી, સુસિયાના કત્તેહ કીધું અને તેને પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી દીધું.

૧૬૩-૧૪૦. પર્સીસ મહાત્મા મેહરદાદને તાબે થયું.

જ્યારે પર્સીસ પ્રાંતના પાર્સીઓએ મહાત્મા મેહરદાદની કત્તેહો જોઈ ત્યારે તેઓએ મેહરદાદ સામે લડવામાં કશો ફાયદો જોયો નહિ. મેહરદાદે પાર્સીઓને સ્વરાજ્ય બક્ષ્યું અને તેમની આગલી મહોટાઈ અને જાહોજલાલી યાદ કરી તેમજ તેમના શાહાનશાહોએ પાર્થ્યા સાથે કરેલી ભલામની બદલામાં તેમને ચોક્કસ ખાસ હકો બક્ષ્યા. પાર્સીઓ આથી પાર્થ્યન અમલ સામે કોઈ પણ જાતની બેવફાઈ બતાવવાથી લાંબા કાળ સુધી દૂર રહ્યા.

મહાત્મા મેહરદાદે ઍખીલોન જીતી ખાલસા કીધું.

૧૫૬. મહાત્મા મેહરદાદે આર્મીન્યાને સિરિયાની શાહાનશાહી સ્વતંત્ર કરી વહારશગ નામે અશ્કાની (પાર્થ્યન) શાહનશાહને આર્મીન્યાની હાકમી બક્ષી.

૧૪૦. ઍકત્રિયાના ગ્રીક રાજ હેલિયોકલિસે પાર્થ્યાપર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

મહાત્મા મેહરદાદે જ્યારે ઍકત્રિયા પર પહેલી વાર ચઢાઈ કરી તેના બે પ્રગણાઓ જીતી લીધા ત્યારે ત્યાંનો રાજા યુક્રેટિડાસ હિંદુસ્તાન તરફ લડાઈમાં રોકાયેલો હતો. યુક્રેટિડાસે લડાઈથી ફારેગ થયા છતાં મેહરદાદ પાસેથી ઉપલા પ્રગણાઓ જીતી લેવાની કોશિશ કરી નહિ તેથી તેના બેટાઓ એપોલોડોટસ અને હેલિયોકલિસ તેની સામે થયા અને તેઓએ તેનું ખૂન કરી દીધું. ખૂન કર્યા બાદ એપોલોડોટસ હિંદુસ્તાનના ગ્રીક પ્રાંતોનો રાજા થયો અને હેલિયોકલિસ ઍકત્રિયાની ગાદીપર બેઠો. હેલિયોકલિસે ગાદીએ આવતાજ પાર્થ્યા સામે લડાઈ જાહેર કરી પણ પાર્થ્યાપર ચઢાઈ કરવાની તેની સરજત હતી નહિ.

૧૪૦. મહાત્મા મેહરદાદે ઍકત્રિયા ઉપર ચઢાઈ કરી હેલિચોકલિસને હરાવી, ઍકત્રિયાનો મ્હોટો લાગ ફત્તેહ કીધો.

૧૩૮. મહાત્મા મેહરદાદે હિંદુસ્તાન પર ચઢાઈ કીધી. અનેક ન્હાના ગ્રીક રાજ્યોનો સંહાર કરી, મેહરદાદે હાઈડા-સ્પિસ (જેહલમ) નદી સૂધીનો સઘળો મુલ્ક સર કીધો. મેહરદાદે પશ્ચિમ પંજાબનો આખો પ્રાંત પોતાના રાજ્ય સાથે જોડી નાખ્યો.

પંજાબ અને સિંધ તરફ પાર્થન અમલ લાંખી મૂલત સૂધી ટકી રહ્યો. પાર્થનોએ હિંદુસ્તાનની સરહદ ઉપર ઘણા સંસ્થાનો વસાવ્યા. મહાત્મા મેહરદાદની ઉપલી મ્હોટી ફત્તેહ પછી ઘણા ન્હાના ન્હાના પાર્થન રાજ્યો કાબૂલમાં અને પંજાબ અને સિંધની સરહદ ઉપર ઉગી નિકળ્યા. તેઓના હાકમે શત્રુઓને નામે ઝાળખાતા હતા. તેઓનું રાજ્ય ઈ ૨૦ ૫૦ સૂધી ચાલું રહ્યું. આશરે ઈ ૨૦ ૨૧ માં ગનડોફરસ નામે પાર્થન રાજ કાબૂલની નીચલી ખિણ અને પશ્ચિમ પંજાબના રાજ્યની ગાદીએ આવ્યો. તે તવારીખમાં વખણાઈ ગયો છે. આ સઘળાં ન્હાના પાર્થન રાજ્યો પાર્થનાની શાહાનશાહતને તાબે હતા કે સ્વતંત્રપણે રાજ્ય ચલાવતા હતા તે ચોક્કસપણે જણાયું નથી.

૧૩૭. સિરિયાના શાહાનશાહ હિમિત્રિયસ ૨. એ પાર્થનાપર ચઢાઈ કીધી. મહાત્મા મેહરદાદની સઘળી તાબેદાર પ્રજાઓ તેને મળી ગઈ. હિમિત્રિયસે મેહરદાદનો ઘણી લડાઈઓમાં પરાજય કર્યો.

જ્યારે મહાત્મા મેહરદાદ તખ્તે આવ્યો ત્યારે સિરિયાની ગાદી પર યુપેટર નામનો બાળક શાહાનશાહ બેઠો હતો. આ શાહાનશાહની ન્હાની વયનો લાલ લઈ બે ગ્રીક સરદારો રાજ્યરક્ષકનો માનભર્યો ઝાંધો હાથ કરવા ખૂનખાર જંગો ચલાવી રહ્યા હતા. આ ખૂનરેણમાં તખ્તનાં એક નવાજ દાવાદારથી વધારે થયો. સિરિયાની શાહાનશાહતમાં ચાલેલી આવી નાશકારક મારફાડનો પૂરતો લાલ લઈ મહાત્મા મેહરદાદે મીડિયા, સુસિયાના, પર્સિસ, ઍખીલાન્યા, ઍસીર્યા અને

આર્મીનિયાના મહોટા પ્રાંતો જીતી લીધા. મેહુરદાદે ઉપલા જીતાવલા પ્રાંતો માથું નહિ ઉચકે એટલા માટે તેઓ પર સખ્ત જાપતાઓ મેળ્યા, અને તેમનું છૂંટાપણું ખૂંચવી લઈ તેમના પર પોતાનો પૂરતો ધાક બેસાડ્યો. સિરિયાના શાહાનશાહો પોતાના દેશ માંહેલી મારામારીથી લાંબી મૂદત સૂધી પાર્થવાને સજા કરી શક્યા નહિ પણ તે મારામારી નાબૂદ થતાજ ડિમિત્રિયસે મહોટા લશ્કર સાથે પાર્થવા પર ચઢાઈ કીધી. મેહુરદાદે ફત્તેહ કરેલા સઘળાં પ્રાંતોની પ્રજાઓ તેનાથી છૂંટી થઈ દુશ્મનોને મળી ગઈ. એ પ્રજાઓમાં વધારે સરકથ તો ગ્રીકો હતા જેઓ પરદેશી પાર્થવાનોના કરડા સખ્ત અમલથી કંટાળી ગયા હતા. આ સઘળી પ્રજાઓની મદદથી ડિમિત્રિયસ મેહુરદાદને મહોટી લડાઈઓમાં હરાવી શક્યો. આ ફત્તેહો પછી ડિમિત્રિયસ બેદરકાર રહ્યો જ્યારે મહાત્મા મેહુરદાદ પોતાની યુક્તિઓ લડાવી રહ્યો. તેણે સુલેહ માટે માંગણી કીધી પણ પોતાની તૈયારીઓ તો છૂપી રીતે ચાલુંજ રાખી.

૧૩૭. મહાત્મા મેહુરદાદે ડિમિત્રિયસ (નિકેટર)

પર હુમલો કરી એક મહાભારત લડાઈમાં તેનો જાજરો પરાજય કરી તેને કેદ પકડ્યો, અને તેના સઘળાં સૈન્યનો સંહાર કીધો.

કહે છે કે ડિમિત્રિયસના પરાજય પછી મહાત્મા મેહુરદાદે તેને મળી ગયેલી સઘળી પ્રજાઓ સનમુખ ડિમિત્રિયસને ફરવી તે પ્રજાઓની સરકશીનું ફળ તેમને પૂરતું ચાપાડ્યું. આ પછી મહાત્મા મેહુરદાદે ડિમિત્રિયસને વધારે બેધજત નહિ કરતા માનન્દરાન (વેહેરકાન, હીકેન્યા) ખાતે એક ભૂપકામંદ મેહેલ તેને રહેવા આપ્યો અને તેના પાદશાહી ખર્ચ માટે પૂરતો ખંદાબસ્ત કીધો એટલુંજ નહિ પણ તેની સાથે પોતાની ખૂબસુરત બેટી રહોદોઝબુનને પરણાવી આપવા માંગી. મહાત્મા મેહુરદાદનો ધરાદો હવે સિરિયા ફત્તેહ કરી ડિમિત્રિયસને પોતાનો ખંડિયો રાજા બનાવવાનો હતો પણ તેની ધારણા તેના મરણથી પાર પડી ચકી નહિ.

૧૩૬. બહાદુર, ફતેહમંદ, લડાયક, મહાત્મા “પાદશાહોનો પાદશાહ” મેહુરદાદ મરણ પામ્યો.

મેહરદાદ ધણીજ કીર્તિવંત શાહાનશાહ હતો. તે જટલો બહાદુર અને કુત્તેહમંદ હતો તેના કરતા વધુ દયાળુ અને સખી હતો. તેણે એક ન્હાના પહાડી પાર્થન રાજ્યને ખેંચી, બળવંત, જાહોજલાલ શાહાનશાહતમાં ફેરવી નાખ્યું. અશ્કાની પાદશાહોમાં તેણે ભપકામંદ તાજ પહેલજેલું માંથે મેળ્યું અને “પાદશાહોના પાદશાહ” નો દમામદાર એવકાબ પણ તેણે જ પહેલો ધારણ કર્યો. મેહરદાદે પાર્થન શાહાનશાહત માટે નવા ધારાઓ ધડયા અને રાજ્યનો કારોબાર ચલાવવા ઉમરાઓ અને આમ લોકોની બે મોટી મંડળીઓ સ્થાપી. ઉપલી બન્ને મંડળીઓને ભેગી કરી મેહરદાદે “માજીસ્તાન” નામની ત્રીજી વગવાલી મંડળી ઉભી કરી. માજી ધર્મચુરોએ મેહરદાદ મહોટું માન આપતો અને તેમની સલાહ મૂજબ ચાલતો. મેહરદાદ મહોટા દિલનો હોરાથી પોતાની પ્રજાઓના ધર્મની આડે આવતો નહિ. તેની વખાણ પરદેશી તવારીખનવેશો જાળજ કરી ગયા છે.

અશ્ક ૭.

ફરહાદ ૨. ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૩૬-૧૨૫.—૧૧ વરસ.

મહાત્મા મેહરદાદનો બેટો.

મહાત્મા મેહરદાદની છેલ્લી ઉમેદ સિરિયા ફત્તેહ કરવાની હતી. પણ તેના મરણથી તેની ધારણા પાર પડી નહિ. પણ ફરહાદે આપની ઉમેદ પાર પાડવા સિરિયા પર અઢાઈ કરવાનો સરંજામ તૈયાર કરવા માંડ્યો. તે પોતાના આપના જેવોજ કુનેહયાજ હતો. તેની મતલબ ડિમિત્રિયસની મારફતે સિરિયાને તાબે કરવાની હતી એટલા માટે તેણે ડિમિત્રિયસ પર મ્હોટી મેહરયાનીઓ બતાવવા માંડી. ફરહાદે પોતાના પિતાની ઇચ્છા મૂળ્ય પોતાની બહેન રહોદોશુનની શેહાદી ડિમિત્રિયસ સાથે કીધી. તેણે ડિમિત્રિયસને મરતબો ઘણો વધાર્યો અને તેને સધળી જાતનું છુટાપણું બક્ષ્યું પણ ડિમિત્રિયસ પાર્થ્યા ખાતે રહેવાને રાજી હતો નહિ. તે બે વખત પોતાના મેહેલમાંથી નાહો પણ બન્ને વાર પાછો પકડાયો. ડિમિત્રિયસની ખાલી પડેલી ગાદી પર તેનો લાઈ એન્ટીઓકસ સિડેટિસ બેઠો હતો તેની સામે અઢાઈ લઈ જઈ તેની પાસે ખંડણી લેવા ફરહાદે ધરાદો રાખ્યો અને તે બે ખંડણી નહિ આપે તો સિરિયાની ગાદી પર ડિમિત્રિયસને બેસાડી સિરિયા પાસે પોતાની બેદારી કબૂલ કરાવવા તેણે ઇચ્છ્યું. પણ એ બેમાંની એક પણ ધારણા પાડી શક્યો નહિ તે આપણે આગલ ચાલતા જોઈશું.

આર્મીન્યાનો અશ્કાની રાજ વહારશાહ મરણ પછી પર તેનો બેટો અશ્ક (અરશા) બેઠો.

૧ શાહાનશાહ એન્ટીઓકસ સિડે-

સૈન્ય સાથે પાર્થ્યાપર

પોગ્રાકસે શાહાનશાહ

ત્રી

૧૨૮. પાર્થવ શાહાનશાહતના સઘળાં તાબેદાર પ્રાંતો અને ખંડિયા રાજ્યો એન્ડીઓક્સને મળી નહ તેઓએ ફરહાદ સામે બળવા ઉઠાવ્યા.

૧૨૯. શાહાનશાહ ફરહાદે સિરિયાના કેદી શાહાનશાહ હિમિત્રિયસને છૂટે કરી, તેને લશ્કર સોંપી, પોતાના ભાઈ સામે ફેસાદ બરપા કરાવી તેને સિરિયાનું તખ્ત હાથ કરવા ઉશ્કેર્યો.

ફરહાદના તાબેદાર પ્રાંતો અને શહેરો બળવા ઉઠાવી એન્ડીઓક્સને પડખે ભરાયા પણ તેઓ તેનાથી જલદી કંટાળી ગયા. તેઓએ એન્ડીઓક્સે તેમના બચાવ અર્થે રાખેલી ફોજોનો ખર્ચ કરવા પડ્યો અને તે ફોજોનો ઘણો જુલમ ખમવો પડ્યો. આથી તેઓ પસ્તાવો કરી ફરહાદને પાછા તાબે થવા રાજી થયા. ફરહાદે એક દિવસ મુકરર કરી એન્ડીઓક્સના લશ્કરોના જુલમાતમાંથી પોતાની ખત્તા ખાઈ પાછી ફરેલી રૈયતોને બચાવવા તેમને તે દિવસે અચાનક સામટો બળવો ઉઠાવવા સૂચવ્યું. એન્ડીઓક્સે ઉપલી રૈયતોની વફાદારી ઉપર ભરોશો રાખી પોતાનું લશ્કર વિખેરી નાખ્યું હતું. તે એટલા તો ગર્વિષ્ઠ બની ગયો હતો કે જ્યારે ફરહાદે પોતાની હારોથી નાસિ પાસ થઈ તેના પર સુલેહ માટે માંગણી મોકળાવી ત્યારે તેણે ફરહાદ પાસે તેના ન્યાગ્રાનોએ જીતેલા સઘળાં પ્રાંતો પોતાને પાછા કરી પાર્થવાને પોતાની અસલી હાલત મૂજબ ખંડણી આપવા કહેણું મોકળી માંગણી કીધી. જે સુલુકો પોતાના ન્યાગ્રાનોએ ૧૨૫ વર્ષો સુધીની આલુ જંગો જીતી મેળવેલા મહોટી શિકસ્તો આધારીજ પોતાના શત્રુઓ હિંમકારો ફરહાદ હતો નહિ. એ રાખી પાર્થવાને એ

એન્ડીઓકસે તાબે કીધેલા નવા રહેરોના હુથિયારબંધ રહેવાસીઓએ તેના વિખરાઈ ગયેલા લશ્કરો ઉપર હુમલો કરી તેમની જિયાદત દરમિયાન તેમનો સદંતર નાશ કર્યો.

અળિયા શાહાનશાહ ફરહાદે નહાસતા શત્રુ એન્ડીઓકસનો માર્ગ ઘેરી લઈ તેને એક મહાભારત યાદગાર લડાઈમાં હરાવી કતલ કીધો; તેના સઘળાં લશ્કરનો સંહાર કીધો; અને તેના ખેટા સિદ્ધુકસ અને તેની લત્રીછને કેદ પકડયા.

સિરિયા અને પાર્થ્યા વચ્ચેની ઉપલી અને તેની આગમજની ખીજ ત્રણ નાશકારક જંગોમાં લગભગ ૩,૦૦,૦૦૦ માણસોના પ્રાણ ગયા. છેલ્લી લડાઈ ઘણીજ મહાભારત હતી. તે લડાઈમાં જો ફરહાદનો પરાજય થતો તો એન્ડીઓકસ યુરેટિસ અને સિંધુ નદીઓ વચ્ચે આવેલા સઘળાં દેશોનો માલિક થતો અને અશ્કાની શાહાનશાહત ઈ. સ. ૫૦૦ ૧૨૭ માંજ સમાપ્ત થતો. પણ ફરહાદની આ મહાભારત ફત્તેહથી પાર્થ્યાની શાહાનશાહત નવા જોશ અને જોમ સાથે આહુ રહી અને સિરિયાની શાહાનશાહત એક નહાના રાજ્યમાં સંકોચાઈ ગઈ. સિરિયાને ફરહાદની ફત્તેહથી એવો તો જખરો ફટકો પડ્યો કે ખીજ ત્રણ વર્ષો પણ વધુ કાઢવા તે પામ્યું નહિ. ફરહાદની લશ્કરી મદદથી અયસ પાછો સિરિયાનો શાહાનશાહ થયો. ફરહાદે તેને પોતાનો વવાની કોથેશ કીધી પણ તેમ બની શક્યું નહિ. આથી ને વધુવાર હેરાન નહિ કરતા તેની સાથે ઘણીજ તારીફોમાં ડિમિત્રિયસની ખેટી કેદ પકડાઈ હતી. આથી તેણે એન્ડીઓકસના બાળક ખેટા વવાની લાશને પાદશાહી

લડાઈમાં ઉતરવું પડ્યું. આ તુરાનીઓને ફરહાદે એન્ટીઓકસ સામે પોતાને મદદ આપવા બોલાવ્યા હતા પણ તેમની મદદ ઘણી ઓછી આવી પૂંગવાથી ફરહાદે તેમનો પગાર અટકાવ્યો જે મળવવા તેઓએ ફરહાદ સામે લડાઈ ઉઠાવી.

૧૨૫. તુરાની શત્રુઓએ પોતાનો પગાર વસુલ કરવા ફરહાદની શાહાનશાહીમાં દરોડો પાડ્યો. તેમને પોતાના રાજ્યમાંથી હાંકી કાઢવા ફરહાદે એન્ટીઓકસ સાથેના યુદ્ધમાં પકડાયેલા ગ્રીક લોકોના એક લશ્કરને તેમની સામે મોકલ્યું. ઉપરું ગ્રીક સૈન્ય તુરાની શત્રુઓને મળી ગયાથી તુરાની સ્કીથ્યનોએ ફરહાદને મ્હોટા જંગમાં હરાવી કતલ કર્યો અને પાર્થન લશ્કરના મ્હોટા ભાગનો સંહાર કરીધો.

અર્દવાન ૨. ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૨૫-૧૨૪.—૧ વરસ.

મહાત્મા મેહરજીદનો લાઘ.

શાહાનશાહ અર્દવાન ફરહાદ ૨. નો કાકો હતો અને જ્યારે તે તખ્તે આવ્યો ત્યારે તેની ઉંમર ઘણી મોટી હતી. તે ગાદીએ આવ્યો ત્યારે પાર્થવ શાહાનશાહ ત ગોયા માતાના ડાઆમાં સપડાયલી હતી. જંગલી તુરાનીઓ તેના રાજ્યમાં લૂટફાટ ચલાવી નાશ ફેલાવી રહ્યા હતા; દગાખોર ગ્રીક લશ્કરની સરકશી વધી પડી હતી; શાહાનશાહ તના પ્રાંતો જોટલા જોધએ તેટલા વફાદાર હતા નહિ; ખંખી-લોનના શત્રુ હિમેરસના જૂઠાતથી તેની રૈયત બળવા ઉઠાવવા તત્પર હતી; અને આ સઘળી આફતોને બાજુએ બેસાડે એવી આફત શાહાનશાહ તના પૂર્વ ભાગમાં ડાયું વકાસી રહી હતી. પણ એ આફતોનો ઘટતો ધલોજ કરનાર કુનેહબાજ બહાદુર શાહાનશાહ અર્દવાનને પાર્થવ શાહાનશાહ ત મેળવવાને ભાગ્યશાળી નિવડી. અર્દવાન કુનેહ અને કારસાજથી એ સઘળી આફતોનો મક્કમપણે અંત આણ્યો.

૧૨૫. તુરાની સ્કીથનો લૂટફાટ ચલાવી વધું જોખમ નહિ ખેડતા જીહુન નદી પસાર કરી પોતાને સ્વદેશ પાછા ફર્યા. દગાખોર ગ્રીક લશ્કર વગર લડાઈએ માર્શી માંગી અર્દવાનને શરણ થયું.

ઈ૦ સ૦ પૂ૦ ૨૫૦ વર્ષ ઉપર “યુઇ-ચિ” (Yueh-chi) નામે એક ભટકતી જંગલી તુરાની પ્રજાને “હિયોંગ-તુ” નામે તેવી જ જંગલી પ્રજાએ તેમના ચેન-સિના વતનમાંથી મારી કાઢી. આથી “ચિ” પ્રજા નવા વતનની શોધમાં ફેરગાના અને જીહુન અને આંખરએ આવેલા મુલુકો તરફ આવી પહોંચી. તેઓએ ધનુષ્યમાંથી ઉપલા મુલુકો પચાવી પાડ્યા અને તેના લાભ લઈ તે રાજ્ય સર કર્યું. તેઓએ તેહ કીધી અને ત્યાં પોતાનું નવું સંસ્થાન સ્થાપ્યું. તેઓએ હવે પાર્થવા તેની આગમન

મહાત્મા મેહરદાદ. ઇ૦ સ૦ પૂ૦ ૧૨૪-૮૯.—૩૫ વરસ.

અર્દવાન ૨. નો બેટા.

બહાદુર અર્દવાનના કમનશીબ માતાથી અશ્કાની શાહાનશાહત લયભરેલી હાલતમાં આવી પૂંગી. બે વર્ષાની ટૂંક મૂદતમાં ફરહાદ અને અર્દવાન જેવા બળિયા શાહાનશાહો જંગલી લૂટાશ્મોના ભાગ થઈ પડ્યા. જંગલી સ્કીથનો પોતાની કૃતેહથી હિંમત પકડી હવે ખૂદ પાર્થી પર ચઢાઈ લાવી તેનો નાશ કરે એ બનવાભેગ હતું. તેઓના જેહરી તીરોએ ટૂંક મૂદતમાં તેમને પહોળા દેશોના માલિક બનાવી આપ્યા હતા તો તેજ તીરોથી તેઓ ઇરાનનો ફળદ્રુપ મુલક ફત્તા કરે એમાં થોડીજ નવાઈ હતી. શાહાનશાહ અર્દવાન તેઓને કૃતેહ કરી શકતે પણ તેના અમ્યાનક મરણથી પાર્થનો લાંબલાજ થઈ પડ્યા. પાર્થનો જખમ ઘણો કાતિલ હતો પણ હકીમ હાજર હતો. અર્દવાનનો બેટો મેહરદાદ તેના કાકા મહાત્મા મેહરદાદના જેવાજ બહાદુર હતો. તેણે પોતાના પિતાના મરણથી ખોરબે પડેલું તેનું કામ પાર ઉતારવા માથે લીધું અને તેની કૃતેહોની મહત્તવતા કબૂલ રાખી અસલી ઇતિહાસકર્તાઓ તેને “મહાત્મા” નો લપકામંદ એલકાય આપી ગયા છે.

૧૨૪. મહાત્મા મેહરદાદે જંગલી સ્કીથનો (યુઈ-ચિ ટોળા) ઉપર ચઢાઈ કરી, તેમનો અનેક ખૂનખાર નબરા જંગોમાં પરાજય કર્યો. મેહરદાદે તેમની પાસેથી બેકત્રિયા ક્રેટલોક લાગ પાછો જીતી લઈ, તેમનું નવું સંસ્થાન રિ કૃતેહ કરી ખાલસા કીધું.

૧૨૫. આર્મીનિયાનો અશ્કાની (અશ્ક) મરણ પામ્યો. તેનો બેટો એર્તોઆદિસ્તર તેની

શને તાબે કીધો; અર્દાશીશ મેહરદાદને ખંડણી આપતી કરી અને પોતાના બેટા તીઆને તેને પોતાની વક્ષાદરી બતાવવા સાનમાં આપ્યો.

૯૬. આર્મીન્યાનો ખંડીયો પાદશાહ અર્દાશીશ મરણ પામ્યો. તેના બેટા તીઆને મહાત્મા મેહરદાદે આર્મીન્યાની હાકમી બક્ષી. તીઆને મહાત્મા મેહરદાદને આર્મીન્યાનો કેટલોક ભાગ તેની મેહરબાનીના બદલામાં આપ્યો.*

તીઆને લગભગ ૪ વર્ષો સુધી મહાત્મા મેહરદાદને ખંડણી આપ્યાં કીધી પણ ૬૦ સં પૂર્વે ૯૨ માં તેણે પોંટસના મહોટા શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદની બેટી કિલયોપેત્રા સાથે શેહાદી કીધી અને તેની સાથે અરસપરસ મદદ આપવાના કોલકરારે કીધા. પોંટસની શાહાનશાહત આ વખતે પોતાના પૂર તેજ અને બહોળલાલીમાં હોવાથી તીઆને ત્યાંના બળિયા શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદની કુમક પર કુદી પાડ્યો. શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરદાદને ખંડણી આપવાના અખાડા કીધા અને તેની સામે લડાઈ ઉઠાવી.

૯૨-૯૬. આર્મીન્યાના બળવાન અશકાની ખંડિયા. પાદશાહ તીઆને પોંટસના મહાત્મા પાર્સી શાહાનશાહ મેહરદાદની મદદથી પાર્થિ સામે લડાઈ જાહેર કીધી. તીઆને પાર્થિવાળો ને આપેલો આર્મીન્યાનો ભાગ અને પાર્થિપર ચઢાઈ કરી નિનિવેહ અશકાની મુલક વેરાન કીધો.

૧૦૬ (અથવા

સાનાત્રોકિસ; સીન્ત્રોકિસ.

૬૦ સ૦ પૂ૦ ૭૬-૬૮.—૮ વરસ.

મહાત્મા મેહુરદાદના બેટા (?).

મહાત્મા મેહુરદાદ (૨.) ના મરણ પછી ખીજ ૧૩ વરસ સુધી પાર્થ્યાની તવારીખ અધારામાં રહેલી છે. મેહુરદાદ ૨. પછી કોણ ગાદીએ આવ્યો તે આપણે જાણતા નથી. મેહુરદાદ ૨. ના મરણ બાદ ૧૩ વર્ષે સાનાત્રોકિસ નામે શાહજદો ગાદીએ આવ્યો. તેને મેહુરદાદ ૧. નો બેટો ધારવામાં આવે છે. તે તખ્તે આવ્યો ત્યારે તેની ઉંમર ૮૦ વરસની હતી. ૧૩ વર્ષોના ઉપલા ગાળામાં પાર્થ્યાની આર્મીના સાથની લડાઈ સિવાય ખીજો કોઈ પણ બનાવ બનેલો તવારીખમાં નોંધાયો નથી.

૮૬-૮૩. આર્મીનાના “શાહાનશાહ” તીગ્રાને પાર્થ્યાપર પાછી ચઢાઈ કીધી. તીગ્રાને આદિયાબીનિના અશ્કાની પ્રાંત હતી લીધા અને આજરખાઈજન અને ગોર્દિયાનિના પાર્થ્યાના ખંડિયા રાજ્યો પાસે ખંડણી લેતી કીધી.

૮૩. તીગ્રાને તસાર્યાની શાહાનશાહતની સમાપ્તિ આણી સિરિયા સર કીધું અને સિલીશ્યા તથા ફિનિશ્યા હતી લીધા.

સાનાત્રોકિસના અમલમાં પાર્થ્યામાં કશા અગત્યના બંધન નહિ. તેના અમલ વેળા યુક્રેટિસ નદીની પશ્ચિમે રોમને તથા પોન્ટસની સાથે ખૂનખાર યુદ્ધોમાં ઉતરવું પડ્યું હતું. ૬૯ માં રોમ તેમજ તેના શત્રુઓએ સાનાત્રોકિસ મદદ માંગી પણ સાનાત્રોકિસે બન્ને શત્રુઓ નહિ આપતા તેમને લડવા દઈ નબળા પાડે. રોમી સરદાર લુકુલસે પાર્થ્યા સામે પણ તેના હરીફ થયો નહિ.

ફરહાદ ૩. ૬૦ સ૦ પૂ૦ ૬૮-૬૦.--૮ વરસ.

સાનાત્રોકિસનો બેટા.

૬૬. રૂમી સરદાર મહાત્મા પોંચસના શાહાનશાહ ફરહાદે પોંચસના શાહાનશાહ મહાત્મા આર્મીન્યાના શાહાનશાહ તીઆન સામે મદદ આપી તેને મદદના બદલામાં તીઆને પાંચ પાસેથી આડિયાબીનિ અને ગાડિયેનીના પ્રાંતો પાછા આપ્યા.

પોંચસની સાથે પોંચસના શાહાનશાહ મહાત્મા મેહરહાદ પાસે મદદ મેળવવા અરજ કરી હતી; પણ તેની તીઆને પાંચ પર અઠાઈ કરી ફરહાદના ન્યાયાનો પાસેથી કટલાક પ્રાંતો જીતી લીધા હતા માટે પોતાના વડાઓની શિક્ષતાનું વેર લેવા ફરહાદે તેની અરજ નામંજૂર રાખી તેની સામે પોંચસને મદદ આપી. પોંચસને મદદ કરવા ફરહાદે આર્મીન્યા પર અઠાઈ કરી. આથી તીઆન પોતાના સસરા મહાત્મા મેહરહાદને મદદ આપી શક્યો નહિ. મહાત્મા મેહરહાદે તીઆનની મદદ વગર મહાત્મા પોંચસ સામે ટકી શકાયું નહોતું. મદદથી પોંચસ તેના પર મોટી ફત્તેહ મેળવી.

૬૭. આર્મીન્યાના શાહાનશાહ તીઆન સામે તેના બેટા તીઆને આર્મીન્યાની ગાદી મેળવવા લડાઈ ઉઠાવી. શાહાનશાહ તીઆને શાહબદા તીઆનને હરાવી આર્મીન્યાની ગાદી કાઢ્યો. તીઆને અશ્કાની શાહાનશાહ ફરહાદની મદદથી લીધો.

૬ ફરહાદે શાહબદા તીઆનને પોતાની ગાદી આર્મીન્યાનો રાજા બનાવવા આર્મીન્યા

ઓરેડિસ લડવાને માટે તત્પર હતો. તેણે દેશના અત્રાવનો અતિ ઉત્તમ અંદાબસ્ત કીધો હતો. તેણે જ્યારે કેસસને લડાઈ નહિ કરતાં લૂટફાટમાં વખત ગુજારતો દીકો ત્યારે તેને કેસસ પર ધણીજ કેહેર છુટ્યો. આથી તેણે કેસસ પર ધણીજ અપમાનભર્યું નામું લખી તેના હિતકારાપણા માટે અને તેની બદ્ધયાનત માટે તેને ઘણાં મહેણાં માર્યાં. આટલા અપમાન છતાં પણ તે રોમની રજા વગર લડાઈમાં ઉતરી શક્યો નહિ. આથી ઓરેડિસે પોતેજ લડાઈ ધીલમાં નહિ નાખતાં મેસોપોટેમ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી.

૫૪. શાહાનશાહ ઓરેડિસે ફ્રીઓને લડાઈમાં ઉતરવાની ફરજ પાડવા મેસોપોટેમ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. તેણે ફ્રીઓના મદદગાર રાજ્યોમાં નાશ ફેલાવી ફ્રીઓને લડાઈમાં ઉતરવાની ફરજ પાડી.

૫૫. આર્મીન્યાનો પાદશાહ અર્દવશ (આર્તાવસ્દીસ) ફ્રીઓની પક્ષમાં લરાયો.

૫૬. કેસસે ૧,૦૦,૦૦૦ માણસોના સાથે પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી.

કુનેહખાન સુરેના (પાર્થિના વડો સપેહસાલાર) ને સોંપી, આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ઓરોડિસે અર્દેવશને મ્હોટી લડાઈમાં હરાવી તેને તાબે કીધો. ઓરોડિસના બેટા પેકોરસની શેહાદી અર્દેવશની બહેન જોડે થઈ.

આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરવાથી ઓરોડિસને મ્હોટો લાલ થયો. અર્દેવશે ૧૬,૦૦૦ થોડસ્વારો અને ૩૦,૦૦૦ પાયદળની મ્હોટી લશ્કરી મદદ રૂમીઆને આપવા કબૂલ કીધું હતું. તે મદદ ઓરોડિસની છતથી રૂમીઆને મળી શકી નહિ. કિસસને તેની મદદ વગર ધણું ખમતું પડ્યું. તેણે મસોપોટેમ્યામાં દાખલ થઈ પોતાને મળેલી ખોટી ખબર મૂળખના નહાના પાર્થિન લશ્કરનો નાશ કરવા તેની પૂઠ પકડી. બહાદુર સુરેના એક મ્હોટા લડાયક લશ્કર સાથે સિન્જારના પહાડો અને ખાબૂર નદી આળંગી, એ નદી અને બેલિક નામની નદીની મધ્યે આવેલા મુલકમાં છૂપ્યો ભરાઈ બેઠો હતો. કેસસ આસ્ત્રોહેનીના ખગારસ પર વિશ્વાસ મળી તે જ્યાં સુરેના ભરાઈ બેઠો હતો એમજ ધારતો હતો કે પાર્થિનો તો મસોપો- ખગારસ તેને જ્યારે છેક સુરેનાની

આ બેવડી યાદગાર લડાઈમાં પાર્થન તીરંદાનેએ મ્હોટું નામ કાઢ્યું. રૂમીએ આ લડાઈમાં એટલા તો આજેજ થયા કે અગરને તેમની મદદે પખલીયસ ગૌલિક ઘોડેસ્વારોને નહિ લાવ્યો હતો તો તેઓને લડાઈના મેદાનમાંથી ભભી પૂંછડીએ નહાસવું પડતે. પખલીયસે પોતાના આપ કેસસના હુકમથી ૪૦૦૦ પાયદળ, ૧૫૦૦ ઘોડેસ્વારો અને ૫૦૦ તીરંદાને સાથે પાર્થન ફોજ ઉપર હુમલો કરીધો. આથી પાર્થન સપેહસાલારે (શુરેનાએ) કુનેહ વાપરી પોતાના લશ્કરને લઈ પોતે પખલીયસથી કેવાક બિહીતો હોય તેમ નહાસવા માંડ્યું. પખલીયસે તેમની પૂઠ પકડી. અને જ્યાં સુધી પખલીયસ પોતાના પિતાથી ઘણો દૂર નિકળી ગયો નહિ ત્યાંસુધી પાર્થનો ચોભ્યા નહિ પણ જ્યારે તેઓએ તેને મ્હોટા રૂમી લશ્કરથી વિખુટો પડેલો જોયો ત્યારે તેઓ નહાસતા અટકી ગયા અને તેઓએ પખલીયસને ચોખાળ્યુથી ઘેરી લીધો.

૫૩. અશ્કાની તીરંદાનેએ પખલીયસની ૪૦૦૦ પાયદળ ફોજનો સદંતર નાશ કર્યો; બહાદુર પખલીયસ શત્રુઓના હાથમાં કેદ પકડાવાને બદલે પોતાનાજ એક સિપાહનું હાથે રાજપુત્રીથી માર્યો ગયો; ૧,૫૦૦ ઘોડેસ્વારો અશ્કનીઓના હાથે દિપર કપાઈ અગ્નિમાં બળે ૫૦૦૦ થઈ ગયા.

૫૩. પાર્થનાએ રૂમીઓ પર મહોટો ઘસારો કરી તેમના લશ્કરનો મહોટો ઘાણુ કાઢ્યો; ૪૦૦૦ રૂમીઓ નખમી થયા; રાત પડવાથી લડાઈ બંધ પાડી પાર્થના લડાઈનું મેદાન છોડી ગયા; રૂમીઓ પોતાના નખમી સિપાહોને લડાઈના મેદાનમાં જ પડતા નાખી કાઢી શહેરમાં નહાસી લરાયા.

૫૩. બીજા દિવસે પાર્થનાએ ૪૦૦૦ નખમી થયલા રૂમીઓને કતલ કરી કાઢી શહેર પર હુમલો કીધો. રૂમીઓ નહાસલાગમાં પડ્યા: કેસસ ચુક્રેટિસ નદી તરફ ૫૦૦ ઘોડેસ્વારોને સાથે લઈ નાહો, સરદાર ઓકટેવ્યસ ૫૦૦૦ પાયદળ જોડે સિનકા નદી લરાયો.

૫૩. ત્રીજા દિવસે પાર્થનાએ કેસસની પુઠ પકડી. સુરેનાના કાવાદાવાથી કૉન્સલ કેસસ અને રૂમી સરદાર ઓકટેવ્યસ પાર્થનાના હાથ પર માર્યા ગયા. રૂમી લશ્કરનો હોટો ભાગ હથિયાર છોડી સુરેનાને તાબે થયો. રૂમીઓની નાશકારક છેવટ આવ્યું.

કેસસને નવી આશા આવી. થોડા વખતમાં સુરેનાએ પોતાની સાથે થોડાક બહાદુર સરદારોને લઈ સુલેહની સરતો નક્કી કરવા રૂમી છાવણી તરફ કુચ કરવા માંડી. તેણે રૂમી છાવણી તરફ જઈ એવી માંગણી કીધી કે પાર્થનો સુલેહ કરવા રાજી છે માટે કેસસે સુરેના સાથે આવેલા સરદારોની સંખ્યા જોડલાજ સરદારોને સાથે લઈ બન્ને લશ્કરોની છાવણીઓ વચ્ચે આવેલા મેદાનમાં સુલેહની સરતો નક્કી કરવા આવવું. કહે છે કે સુરેનાની હિલચાલમાં કેસસને કંઈ બિદ સમાયલો માલમ પડવાથી તેણે સુરેનાની માંગણી ના પાડી પણ રૂમી લશ્કરને તો પાર્થનો માટે ભલો વિચાર હોવાથી તેઓની ધમકીથી કેસસે સુરેનાએ તક્કી કીધેલી જગો તરફ જવા કબૂલ કીધું. બન્ને પક્ષો વચ્ચે સુલેહની સરતો નક્કી થયા બાદ સુરેનાએ મોટા માન સાથે કેસસને પોતાની છાવણીમાં પોતાની મહેમાનદારી આપવા પધારવાનું ઈજન કીધું. કેસસે પોતાના સઘળાં રસાલા સાથે અશ્કાની ઘોડાઓ પર સ્વાર થઈ પાર્થનોની છાવણી તરફ સુરેના સાથે ચાલવા માંડ્યું. પણ અર્ધ રસ્તેજ પાર્થનોનું કાવતું ઉઘાડું પડ્યું અને રૂમીએ અને પાર્થનો વચ્ચે નહાની ઝપાઝપી થઈ તેમાં કેસસ, ઓક્ટોબર અને ખીજા મોટા રૂમી અમલદારો માર્યા ગયા. સુરેનાએ

કુ... પર આ નિયા આતે

પ્રીમાં

૫૧. શાહાનશાહ ઓરોડિસનો વડો શાહજહો પેકોરસ
 રૂમી ચઢાઈનું વેર લેવા સિરિયામાં મહોટા સૈન્ય સાથે દાખલ
 થયો. રૂમી ફ્રાન્સનો વડો સરદાર કેશ્યસ પાર્થનો સામે
 લડવાની હિંમત નહિ કરતા સિરિયાના પાયતખ્ત એન્ટીઓકમાં
 ભરાઈ બેઠો. પેકોરસે સિરિયામાં લૂટક્રાંત ચલાવી નાશ ફેલાવ્યો.

૫૨. પેકોરસે સિલીશિયા ઉપર ચઢાઈ કરી તેને
 વેરાન કીધું.

૫૦. શાહાનશાહ ઓરોડિસે પેકોરસને પાછો પાર્થના
 ખેલાવી લીધો. (બુલાઈ.)

૪૦ સં ૫૦ ૫૦ માં રૂમી પ્રાંતોનો વડો બિઝ્યુલસ નિમાયો.
 તેનામાં પાર્થનો જોડે લડવાની હિંમત હતી નહિ. આથી તેણે પેકોરસને
 એવી લાલચ દેખાડી કે જો તું રૂમીએ સામે લડવાનું છોડી દઈ
 તેઓની પક્ષ પકડે તો તેના અલ્લામાં રૂમીએ તુંને પાર્થનાની ગાદી
 મુક્તમે. પણ પેકોરસે તેની માંગણી તુરંતકારી કાઢી. આ વાત
 પર આવતા તેણે પેકોરસને તરત પાર્થના

કરી, આખી રોમન શાહાનશાહતમાં પોતાના જેવા ફત્તેહમંદ જોડો
ખીજો નહિ હોવાથી, પોતાને રોમનો શાહાનશાહ બનાવ્યો. કેસસનો
તે મ્હોટો મિત્ર હતો અને હવે રોમન શાહાનશાહતનો તે વડો હોવાથી
પોતાની તાબેની અજન્મોનું રક્ષણ કરવાની તેણે પોતાની ફરજ વિચારી;
અશ્કાનીઓએ કેસસનો સંહાર કરી સિરિયા, સિલીશિયા, વિગેરે
રૂમી પ્રાંતો વેરાન કર્યા હતા માટે સીજરે કેસસનું તેમજ પોતાની
અજન્મું વેર પાર્થ્યા પર લેવા માંગ્યું. કેસસની ધારણા છેક હિંદુસ્તાન
વેર રૂમી કુંડો ઉડતો કરવાની હતી પણ પાર્થ્યા ફત્તેહ કરવાની આગ-
મજ તેનું મરણ નીપજવાથી તેની મુરાદ ફળી નહિ. પણ સીજરે
જેવા મિત્ર તેનું વેર લઈ તેના શત્રુઓનો કચડાણ કાઢી નાખી તેની
ધારણાઓ પાર પાડવા હાજર હતા. સીજરની મતલબ પાર્થ્યન
શાહાનશાહને જમીનદોસ્ત કરી પાર્થ્યા જીતી, કૉકેસસ પહાડો ઝાળંગી
સ્ત્રીઓમાં પેસી તેને ફત્તેહ કરી, ત્યાંથી જર્મનીમાં દાખલ થઈ જર્મનોને
તાબે કરી, ક્રાન્સને રસ્તે પાછા ધટલી ફરવાની હતી !

૪૪. રોમના પહેલા શાહાનશાહ બુલિયમ

૩૬. સિરિયામાં દાખલ થવાની સાંકડી 'પાસો' નું રક્ષણ કરવા ઊભેલા પાર્થ્યન સરદાર ફાર્નાપતિસ (ખુરેહખદ) નો સરદાર પખ્લીયસે પરાજય કર્યો. પખ્લીયસના હાથ પર ફાર્નાપતિસ બીજી શિકસ્ત ખાઈ માર્યો ગયો. શાહુબદા ("સિરિયાનો પાદશાહ") પેકોરસ સિરિયા છોડી પાયતખ્ત પાછો ફર્યો. ફ્રીઓએ સિરિયા, પેલેસ્ટેન અને ફિનિશ્યા પાછા તાબે કીધા.

૩૮. શાહુબદા પેકોરસે સિરિયા ઉપર પાછી (ત્રીજી વાર) ચઢાઈ કીધી. પેકોરસ ફ્રીઓ સાથે લડતા માર્યો ગયો અને પાર્થ્યનો નહાસભાગમાં પડ્યા.

૩૭. ઓરોડિસે પોતાનું રાજપાટ પોતાના બીજા બેટા ફરહાદને સ્વાધીન કીધું. ફરહાદે પોતાના બાપની ધતરાણીથી ગર્ભવતી થઈ તેનું ખનન કરાવ્યું.

ફરહાદ.

ફાર્ટિસ ૪. ઈ સં પૂ ૦ ૩૭-૨.—૩૫ વરસ.

આરેડિસ ૧. ના બેટા.

યુવરાજ પેકોરસના માર્યા ગયા પછી શાહાનશાહ આરેડિસને શ્રીકર પડી કે તેના મરણ બાદ જો તેના બેટાઓ તખ્ત માટે ફિસાદ ઉઠાવશે તો ફીમીઆને તેથી મોટો લાભ થશે અને પાર્થિવાની શાહાન-શાહત નબળી પડશે. એથી તેણે પોતાની હૈયાતીમાંજ ફરહાદને તખ્ત તાજ સ્વાધીન કર્યું. ફરહાદની માતા આરેડિસની હકદાર રાણી નહિ હોવાથી ફરહાદ બિહીષો કે હકદાર રાણી (કોમાગેનીના રાજ્ય એન્ડીઆકસની બેટી) ને પેટના તેના લાઇઆ તેની સામે બંદ મચાવશે. એટલા માટે ફરહાદે તેમને કતલ કરાવ્યા. તેના આ બંદ કામ સામે આરેડિસે ઘણો ધિક્કાર બતાવ્યો તેથી ફરહાદે તેનું પણ ખૂન કરીધું. આરેડિસ પોતાના બાપના ખૂનમાં સામેલ હતો અને પોતે પણ પોતાના પેપતાજ હાથ પર માર્યો ગયો! કેવા વાજખી

હોવા છતાં બહાદુર અને લડાયક હતો માટે તેણે એન્ટનીની કશી દરકાર કીધી નહિ. આથી રૂમીએ અને પાર્થનો વચ્ચે પાછી જબરી જંગ ચાલી.

૩૭. માર્કે એન્ટનીએ પાર્થ સામે લડાઈ જાહેર કીધી. આર્મીન્યાના પાદશાહ અર્દવશે એન્ટનીને મ્હોટી મદદ આપી. એન્ટની આર્મીન્યામાં દાખલ થયો.

એન્ટનીની સાથે ૧,૦૦,૦૦૦ માણસોનું જથ્થું સૈન્ય હતું. વળી અર્દવશે તેને ૭૦૦૦ પાયદળ અને ૬૦૦૦ સ્વારોની મ્હોટી મદદ આપી. આ વખતે મીડિયાનો ખંડિયો રાજા આર્તાબસ્તીસ પોતાના શાહાનશાહ ફરહાદના લશ્કરમાં લડવા ગયેલો હોવાથી મીડિયા બચાવ વગરનું હતું માટે અર્દવશે એન્ટનીને સલાહ આપી કે તેને પ્રથમ મીડિયા સર કરવું. એન્ટનીએ તેની સલાહ માન્ય રાખી.

તેણે આજે મીડિયા

૩૬. પાર્થનો રૂમી સરદાર ઓપિયસ સ્ટેશિયાનસ ઉપર અચાનક હુમલો લઈ ગયા; પાર્થનોએ રૂમીઓનો એક યાદગાર મહાભારત ખૂનખાર લડાઈમાં મહોટો પરાજય કર્યો; રૂમી સરદાર ૧૦,૦૦૦ રૂમી સિપાહો જોડે માર્યો ગયો; પાર્થનોએ મહોટી લૂટ મેળવી.

૩૭. રૂમીઓની નાશકારક શિક્ષતથી પાર્થનોનો ડર ખાઈ અમીની રાજ અદ્વેશે રૂમીઓનો પક્ષ છોડી દઈ પોતાના મદદગાર લશ્કરને મીડિયાથી પાછું આમીન્યા બોલાવી દીધું.

એનની હવે કુશમનોના મુલ્કમાં ફરી પડ્યો. આસ્પાના બહાદુર જોદ્દાઓને તે તાબે કરી શક્યો નહિ. રૂમીઓ પોરાક વગર જૂએ મરવા લાગ્યા અને પાર્થનોએ તેને પજવામાં કશું બાકી રાખ્યું નહિ. શિયાળો નજીક પાણીનો ડોળાવો નોંધાયો.

તીરેથી ઝેરલા તો સંકટો વેઠ્યા કે તેનું વર્ણન આપણાથી થઈ શકતું નથી. માર્ક એન્ટનીની આખી ચઢાઈ દરમ્યાન રૂમીઓના ૩૦,૦૦૦ માણસો માર્યા ગયા અને બાકી વધેલા ૭૦૦૦૦ અધમુખ્યા રૂમીઓ સાથે એન્ટની મહોટી શરમલરેલી નહાસલાગમાં પડી રૂમી પ્રાંતોમાં દાખલ થયો. આ રીતે રૂમીઓની પાંચી ઉપરની ખીજ ચઢાઈનું પણ કેસસની ચઢાઈ જેવુંજ રૂમીઓને કલંક લગાડનાર નાશકારક શેવટ આવ્યું. પણ જ્યારે શત્રુઓ નાબુદ થયા ત્યારે ફેરહાદ અને તેનો ખંડિયો રાજા અર્દેવશ ચોકાઈ ઉઠ્યા. રૂમીઓ પાસેથી મળવેલી લૂટમાં પોતાને બરાબર ફાળો નહિ મળવાથી અર્દેવશે ફેરહાદ તરફ તોછડાઈલરી ચાલ ચલાવી. ફેરહાદ પુરતવેળા તો આમોશ રહ્યો પણ ભવિષ્યમાં તે પોતાને હેરાન કરશે એવી બિહીક રાખી અર્દેવશે પોતાના બચાવ અર્થે રૂમીઓનો પક્ષ પકડ્યો.

૩૫. મીડિયાનો ખંડિયો રાજા અર્દેવશ ફેરહાદ તરફ બેવફા થઈ રૂમીઓને પડખે લરાયો.

એન્ટની આર્મીન્યાના રાજા અર્દેવશને તેના દગા માટે સજા કરવા તત્પર હતો માટે અર્દેવશે (મીડિયાના રાજાએ) એન્ટનીને મદદ કરવા પોતાની ખુશી બતાવી. એન્ટનીએ અર્દેવશની દોસ્તી કબૂલ રાખી અને તેઓ બન્ને વચ્ચે અરસપરસ મદદ કરવાના ફોલકરારો થયા.

૩૬. માર્ક એન્ટનીએ આર્મીન્યામાં દાખલ થઈ ત્યાંના રાજા અર્દેવશને દગાથી કેદ કીધો અને આર્મીન્યામાં લૂટફાટ ચલાવી આખા દેશમાં નાશ ફેલાવ્યો. અર્મીનીઓએ અર્દેવશના બેટા આર્તાફ્યાસને આર્મીન્યાની ગાદી પર બેસાડ્યો. માર્ક એન્ટનીએ આર્તાફ્યાસને એક લડાઈ હરાવી પદભ્રષ્ટ કર્યો. આર્તાફ્યાસે નહાસી શાહાનશાહ ફેરહાદની દરબારમાં આશ્રો લીધો. એન્ટની આર્મીન્યાના રાજા અર્દેવશને સોનાની બેડી ફેંકી, મહોટી લૂટ સાથે, રાજાને સાથે લઈ ઇલિમ (મિસર) પાછો ફર્યો.

૩૩. માર્ક એન્ટની પોતાના મિત્ર મીડિયાના રાજા અર્દવશની મુલાકાતે એરાક્સિસ નદીવાલા મુલ્કમાં આવ્યો. અર્દવશની બેટી સાથે માર્ક એન્ટનીના (મિસરની અતિ સુદર રાણી કિલ્યોપેત્રાને પેટના) બેટા એલેક્ઝાન્ડરની શેહાદી થઈ. એન્ટનીએ અર્દવશને આર્મીન્યાનું એક પ્રગણું ભેટ આપ્યું. એન્ટની પોતાના હરીફ એકટેવ્યસ સાથે લડવા એશિયા મૈનર પાછો ફર્યો.

૩૩. શાહાનશાહ ફરહાદે મીડિયાના બેવફા બળવા-ખોર રાજા અર્દવશને સજા કરવા મીડિયા ઉપર ચઢાઈ કીધી. અર્દવશે ફ્રમી લશ્કરની મદદથી ફરહાદને પહેલા યુદ્ધમાં પરાજય કર્યો. માર્ક એન્ટનીએ ફ્રમી લશ્કરને પોતાની મદદે એશિયા મૈનર બોલાવી લીધું. ફ્રમીઓની મદદ વિના અર્દવશને લડવા પડવાથી બીજા મોટાટી લડાઈમાં તે મોટાટી હાર ખાઈ ફરહાદના હાથમાં કેદ પકડાયો.

૩૩. શાહાનશાહ ફરહાદે આર્મીન્યાના પદબ્રજ રાજા આર્તક્ષ્યાસને તેની ગાદી પાછી અપાવવા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. પાર્થ્યનાએ આર્મીન્યાના પાયતખ્તને છતી લઈ કિલ્લામાંના ફ્રમી લશ્કરને કતલ કીધું. આર્તક્ષ્યાસ પાછો ગાદીનશીન થયો.

૩૩. ફરહાદના બેહદ ઘાતકીપણાથી કંટાળી પાર્થ્યન મરા તીરહાદે બળવો ઉઠાવ્યો. ફરહાદ રાજ્ય છોડી સ્કીથ રાનીઓના હેશમાં નહાસી ગયો. પાર્થ્યન અમીરોએ તીરહાદને તખ્તનશીન કીધો.

૩૦. ફરહાદે સ્કીથ તુરાનીઓની મદદથી પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. બળવાખોર તીરહાદ હિંમત છોડી ફરહાદના

સૌથી ન્હાના બેટાને પોતાની સાથે લઈ સિરિયા તરફ ન્હાસી
જઈ ઓકટેવ્યનની દરબારમાં આશ્રો લીધા. ફરહાદ પાછો
ગાદીએ બેઠો.

૨૩. ફરહાદે ઓકટેવ્યન ઉપર પોતાના શાહુબદા
અને બળવાખોર તીરહાદને પોતાને પાછા સ્વાધીન કરવા
માંગણી માકળી. ઓકટેવ્યને ફરહાદના બેટાને તેને પાછો
સ્વાધીન કર્યો. પોતાની મહેરબાનીના બદલામાં ઓકટેવ્યને,
કેસસ સાથની લડાઈમાં પાર્થ્યનાએ છતેલા ગુંડાઓ અને ફ્રી
ફ્રીઓ પાછા રોમને સ્વાધીન કરવા ફરહાદ પર માંગુ
માકળું; ફરહાદે ઓકટેવ્યનની માંગણી ના કબૂલ રાખી.

૨૦. ફ્રી શાહાનશાહ ઓગસ્ટસે (ઓકટેવ્યને)
ફરહાદ સામે લડાઈ ઉઠાવવા ધમકી આપવાથી ફરહાદે
કેસસવાળા ફ્રી ગુંડાઓ તેને આપી દીધા.

૨૦. શાહાનશાહ ફરહાદે પોતાના સઘળાં શાહુબદાઓ
(વોનોનિસ, સેરાસ્પાદનિસ, રહોદાસિપસ અને ફ્રાગ્મા-
ટિસ) ને કેળવણી લેવા શાહાનશાહ ઓગસ્ટસની દરબારમાં
રોમ માકળી દીધા. ઓગસ્ટસે તેમની લારે બરદાસ્ત લઈ
મ્હોટા દમામ અને દયા સાથે પોતાની દરબારમાં તેમને રાખ્યા.

૨૦. આર્મીન્યાનો સ્વતંત્ર રાજ આર્તાક્ષ્યાસ મરણ
પામ્યો. ઓગસ્ટસે પોતાના સરદાર ટ્રેબીરિસને આર્મીન્યા
માકળી આર્તાક્ષ્યાસના ન્હાના ભાઈ તીઆનને ત્યાંની ગાદી
પર બેસાડ્યો.

~~તીઆન મરણ પામ્યો. આર્મીનીઓએ~~

(૨.) ના બેટા તીઆન (૩.) ને ફ્રી
તખ્તનશીન કરીધો.

૫. પોતાની રજા વિના અર્મીનીઓએ ગાદીનશીન કીધેલા રાજા તીઆનને ફ્રી શાહાનશાહ ઑગસ્ટસે લશ્કર મોકળી પદબ્રષ્ટ કીધા. ફ્રીઓએ આર્તાવસ્દીસ નામે શખ્સને ગાદીએ બેસાડ્યો.

૨. અર્મીનીઓએ બળવો ઉઠાવી આર્તાવસ્દીસને પદબ્રષ્ટ કરી આર્મીન્યામાંથી મારી કાઢ્યો અને ફ્રી લશ્કરને દેશમાંથી હાંકી કાઢ્યું. અર્મીનીઓએ તીઆનને પાછો ગાદીનશીન કર્યો, અને ફ્રીઓ સામે પાર્થ્યાની મદદ માંગી.

૨. બહાદુર, લડાયક, જૂલમી શાહાનશાહ ફરહાદુર તેની રાણી મુસા (થરમુસા) તથા ઉપલી રાણીના બેટા ફરહાદકે જોડર દઈ ખૂન કીધું.

ફરહાદક.

“ નહાનો ફરહાદ. ”

૬૦ સ૦ પૂ૦ ૨-૬૦ સ૦ ૧૬.—૧૮ વરસ.

ફરહાદ ૪. અને થરમુસાનો બેટા.

ફરહાદ ૪. નું બ્યારે ખૂન થયું ત્યારે તેના હકદાર ફરજંદા રોમમાં હતા. આનો લાભ લઈ ફરહાદકે ગાદી પચાવી પાડી. તેની માતા થરમુસા એક ઈસ્લામ ગુલામડી હતી જેણીને રૂમી શાહાનશાહ ઑગસ્ટસે ફરહાદને માટે ભેટ મોકળી હતી. તેણી અતિઃઅંત ખૂબ સુરત હોવાથી ફરહાદે તેણીને પોતાની રાણી બનાવી. તેણી હકદાર રાણી નહિ હોવાથી તેણીને પેટના બેટા ફરહાદકનો તખ્ત પર દાવો હતો નહિ. આથી તેણીએ ફરહાદને ભમાવી સઘળાં હકદાર બેટાઓને કેળવણીને બહાને રોમ મોકળાવી દીધા અને પાછલથી ફરહાદનું ખૂન કરી હકદાર બેટાઓની ગેરહાજરીમાં ફરહાદકને ગાદીએ બેસાડ્યો. આ કૂકર્મ કર્યો પછી ફરહાદકે ઑગસ્ટસ પર નામું લખી પોતાના સાવકા ભાઈઓને પોતાને સ્વાધીન કરી દેવા માંગણી કીધી. પણ બાહોશ ઑગસ્ટસે તેની ખુરી મતલબ પામી જઈ, તેની માંગણી ના પાડી, તેને તેની નીચ જુન્યાદની યાદ આપી અને તેને પાર્થીવાની ગાદી પરનો દાવો છોડી તખ્ત હકદાર ભાઈઓને સ્વાધીન કરવા ફરમાય કીધી. ફરહાદક આથી બિહીષો નહિ. તેણે ઑગસ્ટસ પર એક અપમાનભર્યો પત્ર લખી પોતાનો ઉલરો બહાર કાઢ્યો અને રૂમીઓ વિરુદ્ધ અર્મીનીઓને મદદ આપી.

૨. ફરહાદકે રૂમીઓ સામે અર્મીનીઓને મદદ આપી.

૧. શાહાનશાહ ઑગસ્ટસે પોતાના જવાન પૌત્ર કાયસને અર્મીનીઓને સજા કરવા અને ફરહાદકે જો સરકશી કરે તો તેની સામે લડાઈ ઉઠાવવા મહોટા સૈન્ય સાથે અર્મીનીઓ મોકળ્યો.

૧. શાહાનશાહ ફરહાદકે કાયસ જોડે સુલેહ અર્માનીઓને મદદ નહિ આપવાના સોગંદ લીધા. ફરહાદ અર્માનીયા ખાતેથી પોતાનું કુમકનું લશ્કર પાછું બોલાવી લીધું.

ફરહાદક પોતાની માતા થરમુસાને બેહદ માન આપતો હતો. તેણે પોતાના સિક્કાની ખીજ બાજુએ થરમુસાની સખી પડાવી હતી. તે પોતાની નીચ તોખમની હલકી નીતિની માતાને “આકાશ દેવી” તરીકે ઓળખાવતો. ફરહાદકના આ કામોથી પાર્થન ઉમરાઓમાં ભારે કચવાટ ઉભો થયો. એક નીચ તોખમની ઓરતને મળતું આ માન તેઓ જોઈ શક્યા નહિ અને એક હલકી ઓરતની સત્તા તળે રહેવાનું તેઓને ગમ્યું નહિ. આથી તેઓએ ફરહાદક સામે બળવો ઉઠાવ્યો.

૧૬. (૬૦ સ૦). અશ્કાની ઉમરાઓએ ફરહાદકના નીચ કામોથી કંટાળી, તેની સામે બળવો ઉઠાવી, તેને નહાની લડાઈમાં હરાવી પદબ્રષ્ટ કીધા. અશ્કાની ઉમરાઓએ ફરહાદકને કતલ કીધો.

ઓરોડિસ (ખુબર) ૨. ૬૦ સ૦ ૧૬.

ઓરોડિસ કોણ હતો તે માલમ પડ્યું નથી. શાહાનશાહ ફરહાદકના જૂદમાતથી કંટાળી તે પાર્થા છોડી પ્રદેશ જઈ વસ્યો હતો. અશ્કાની ઉમરાઓનું એક ડિપ્યુટેશન તેની આગળ જઈ તેને પાછો પાર્થા બોલાવી લાવ્યું અને વડી રાજસભાએ તેને ગાદીનશીન કીધો. ઓરોડિસ ખવાસે ઘણો ધાતકી હોવાથી ઉમરાઓ તેનાથી પણ યોડાજ માસમાં કંટાળી ગયા અને તેઓએ તેનો જીત લેવાનો એકસંપ કર્યો.

૧૬. પાર્થન અમીરોએ ઓરોડિસના જૂદમાતથી કંટાળી ન્યાકત વેળા તેનું ખૂન કીધું.

વોનોનિસ ૧. ૬૦ સં ૧૬.

ફરહાદ ૪. ના હકદાર વડા બેટા.

૧૬. માણસ્તાને (પાર્થન રાજસલાએ) અશકાની ઉમરાઓનું એક ડેપ્યુટેશન રોમ મોકળી, શાહાનશાહ ઑગસ્ટસને શાહાનશાહ ફરહાદ ૪. ના વડા બેટા વોનોનિસને પાર્થ્યાનું તખ્ત લેવા પાર્થ્યા મોકળવાની અરજ કીધી. ઑગસ્ટસની રજથી શાહુબદા વોનોનિસ પાર્થ્યા આવી ગાદીનશીન થયો.

વોનોનિસે તખ્તનશીન થયા બાદ રાજનો ઉત્તમ વહીવટ કીધો. પોતાની પ્રજાને વાજખી ધનસાફ આપી તેણે તેમના લલાને માટે ધણું કર્યું. પણ પોતે લાંબો વખત રોમ જેવા સુધારા અને માન્યમન-હતા મ્હોટા ધામમાં યુગરેલો હોવાથી તેના આચાર વિચારમાં ઘણુંજ ફરક પડી ગયો હતો. પોતાના જાતલાકષ્મી તરફની તેની સઘળી કાલજ છતા તે તેમની જોડે ઝાઝો લેલાતો નહિ. રોમન સુધારાએ તેના મનમાં મજબૂત જડ ધાલવાથી તેને પાર્થ્યનોના અર્ધ-જંગલી રીવાજો અને રસનો પસંદ પડી નહિ. તેણે રોમથી આણેલા પોતાના રૂમી મિત્રો જોડેજ પોતાનો વખત યુગરવા માંડયો. એટલુંજ નહિ પણ તેમના પર ભારે મેહરબાની બતાવી રાજ્યના મ્હોટા ઝોદાઓ પણ તેણે રૂમીઓનેજ બક્ષ્યા. આ સઘળું પાર્થન અમીરો દેખી શક્યા નહિ. તેઓએ એકસંપ કરી અર્હવાન નામનો અશકાની શાહુબદા ને મીડિયાનો શત્રુ હતો તેને ગાદી લેવા ધજન કર્યું ને તેણે હોટી ખુશી સાથે કબૂલ રાખ્યું.

૧૬. મીડિયાના શત્રુ શાહુબદા અર્હવાને અશકાની અમીરોની ઉશ્કેરણીથી શાહાનશાહ વોનોનિસની ગાદી પચાવી પાડવા પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. શાહાનશાહે ખુદી લડાઈ જાવાખાર અર્હવાનનો પરાજય કર્યો. બીજા મહાભારત અર્હવાને વોનોનિસને હરાવી પદબ્રષ્ટ કીધો. પોતાના મિત્રો જોડે સિલ્યુશિયા નાહો. અર્હવાન થયો.

અર્દવાન ૩.

પહેલો અમલ: ઇં ૨૦ ૧૬-૩૬.—૨૦ વરસ. }
 બીજો અમલ: ઇં ૨૦ ૩૬-૪૦.— ૪ વરસ. } ૨૬ વરસ
 ત્રીજો અમલ: ઇં ૨૦ ૪૦-૪૨.— ૨ વરસ. }

૧૬. પદ્મજ શાહાનશાહ વોનોનિસે સિલ્હુશિયા નહાસી આર્મીન્યામાં આશ્રો લીધો. અર્મીનીઓએ વોનોનિસ આર્મીન્યાની ગાદી બક્ષી. વોનોનિસે ડૂમી શાહાનશાહ ટૈબીર્યસની મદદ માંગી. અર્દવાને રોમ સામે લડાઈ ઉઠાવવાની ધમકી આપવાથી ટૈબીર્યસે ગલરાઈ વોનોનિસને મદદ આપવા ના પાડી અને તેને આર્મીન્યાનો રાજા ગણવા ના કબૂલ કીધું.

૧૭. અર્દવાનના ધાકથી અર્મીનીઓએ વોનોનિસને પદ્મજ કીધો. વોનોનિસે નહાસી સિરિયાના ડૂમી હાકમની છાવણીમાં આશ્રો લીધો. અર્દવાને પોતાના બેટા ઓરોડિસને આર્મીન્યાની હાકમી બક્ષી.

૧૮. ડૂમી શાહાનશાહ ટૈબીર્યસને અર્દવાનની રાજનીતિ પસંદ નહિ પડવાથી આર્મીન્યાનો ઘરતો બંદોબસ્ત કરવા, તેણે પોતાના સભ્ય પ્રજાપ્રિય લત્રીજ જર્મનિકસને એશિયા મોકલ્યો. જર્મનિકસે આર્મીન્યામાં દાખલ થઈ શાહાનશાહ ઓરોડિસને પદ્મજ કીધો અને અર્મીનીઓને ઈચ્છા મૂજબ આર્મીન્યાની ગાદી પર જેનો નામના પોન્ટસનો એક શાહાનશાહને બેસાડ્યો. જેનોએ આર્તાક્ષ્યાસ નામ ધારણુ કર્યું.

૧૯. જર્મનિકસે પદ્મજ શાહાનશાહ વો સિલ્હુશિયામાં આવેલા પોમ્પીઓપોલિસ શહેરની હાકમ કરી અને તેને પસંદ નહિ પડવાથી નહાસવા જતા પાર્થિયો ગયો.

૧૯-૩૪. બહાદુર શાહાનશાહ અર્દવાને પાઠ્યાની સરહદો પર વસનારી અનેક પ્રજાઓને મહોટી લડાઈઓમાં હુરાવી તાબે કીધી.

૩૪. આર્મીન્યાનો રાજા આર્તાક્ષ્યાસ મરણ પામ્યો. અર્દવાને પોતાના વડા શાહુમદા અસકને આર્મીન્યાની ગાદી પર બેસાડ્યો.

૩૪. અર્દવાને રૂમીઓ સાથે છેડતી શોધવા, વેનોનિસ પોતાની જોડે પાઠ્યા ખાતેથી સિરિયા તરફ નહસતી વેળા જે ખજનો લઈ ગયો હતો, તે ખજનો પોતાને યાદી સ્વાધીન કરવા માંગણી મોકળાવી. અર્દવાને રૂમી કેપેડોશિયા છતવા લશ્કર મોકલ્યું.

અર્દવાનની આ સઘળી છેડતી છતાં રૂમીઓ તેની સામે લડવાને રાજી હતા નહિ. આથી તેઓએ કાવાદાવાથી અર્દવાન સામે તેના પોતાનાજ રાજ્યમાં ધણા ફસાદો ધરપા કરાવ્યા. અર્દવાન પોતાની ચાખાણુની બહોળી ફત્તેહોથી ધણો ગર્વિષ્ટ બની ગયો હતો. તેણે પોતાના લોહીના સઘળાં રાજવંશીઓને કતલ કરી, પાઠ્યન ઉમરાઓ સાથે ધણી ધાતકી વર્તણૂક ચલાવી. આથી પાઠ્યન ઉમરાઓ ધણા કંટાળી ગયા અને અર્દવાનને પદબ્રજ કરવાની વેતણ તેઓએ કરવા માંડી.

૩૪. અશ્કાની ઉમરાઓની માંગણી કબૂલ રાખી, રૂમી શાહાનશાહ ટૈબીર્યસે ફરહાદ ૪. ના સૌથી ન્હાના બેટા

મદને પાઠ્યાનું તખ્ત લેવા રોમથી પાઠ્યા મોકલ્યો.

હાદ માર્ગમાં માંદગી લોગવી સિરિયા ખાતે મરણ પામ્યો.

અર્દવાને પોતાની સામે રૂમીઓની ઉશ્કેરણીથી ઉઠેલા સઘળાં ફસાદો બેસાડી દઈ, ટૈબીર્યસ ઉપર તેણે ભાર અપમાનભર્યું નામું લખ્યું.

૩૫. શાહાનશાહ ટૈબીર્યસની ઉશ્કેરણીથી ફરહાદ ૪. ના પૌત્ર તીરહાદે પાઠ્યાની ગાદી માટે દાવો ઉઠાવ્યો.

૩૫. ટૈમીર્યસની ઉશ્કેરણીથી ઐમીર્યાના રાજા દુરા-
સ્મનિસે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ લાવી, શાહનદા અર્સકનું
ખૂન કરી, ત્યાંની ગાદી પર પોતાના ભાઈ મેહરદાદને બેસા-
ડ્યો. શાહનશાહ અર્દવાને પોતાના બીજા બેટા ઓરોડિસને
આર્મીન્યા પાછું ફેરવેલું કરવા મોકલ્યો. દુરાસ્મનિસે
અલબાન્યન અને સાર્મેશ્યન (સ્કીથ) નંગલીઓની મદદથી
બહાદુર શાહનદા ઓરોડિસનો પરાજય કરી, પાંચ પાસેથી
આર્મીન્યા ખુંચી લીધું.

૩૬. અર્દવાને દુરાસ્મનિસને સળ કરી આર્મીન્યા
પાછું જીતી લેવા આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી.

૩૭. રૂમી સરદાર વિટેલ્યસે અસ્કાની ઉમરાઓને
લાંચ આપી અર્દવાન સામે બળવો ઉઠાવવા તેમને ઉશ્કેર્યા. પાર્થ્યન
લશ્કરે અર્દવાન સામે બંડ મચાવ્યું. અર્દવાને વેહેરકાન
(હીકેન્યા) તરફ નહાસી જઈ પોતાના મહોટા મદદગાર દાહી
લોકોના મુલકમાં આશ્રો લીધા. દુરહાદ ૪. ના નખીરો તીરદાદ
(૨.) તખ્તનશીન થયો.

તીરદાદે ગાદીપર આવ્યા બાદ ઝાઝું સુખ જોયું નહિ. તેના
મદદગાર ઉમરાઓને એવી આશા હતી કે તીરદાદ તેમને મહોટા
ઓફીસો બક્ષશે પણ ઉમરાઓની સંખ્યા જ્યારે ઘણી મહોટી હતી ત્યારે
માત્ર થોડાજ ઉમરાઓને મહોટા ઓફીસો પર નેમી શકાય એવું
આથી બાકી રહેલા ઉમરાઓ તીરદાદથી નારાજ થઈ તેની વિરુદ્ધ
મળી ગયા. તીરદાદે અર્દવાનના કબીલાને ફેદ કરી તેનો સ-
ખજનો હાથ કરવાની કોશિશ કરવાથી પણ કેટલાક ઉમરાઓ તેનું
ફરી બેઠા. આ સંઘર્ષમાં અર્દવાનને જર્મ મળ્યા અને તેને પાંચ
ગાદીનો પાછો હવાલો લેવાને ઇજાન કીધું.

૩૮. પદબ્રષ્ટ શાહનશાહ અર્દવાને દાહી અને સ્કીથ
તુરાન્નીની મદદથી પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. તીરદાદ
ગલરાઈને સિરિયા તરફ નાઠો. અર્દવાન પાછો ગાદીએ બેઠો.

૩૭. શાહાનશાહ અર્હવાન અને રૂમીઓ વચ્ચે મુલોહ થઈ: અર્હવાને આર્મીન્યા પરનો દાવો છોડી દીધો અને પોતાના બેટા દારાને કેળવણી લેવા રોમ મોકલ્યો; રૂમીઓએ અર્હવાનને પાર્થ્યાના શાહાનશાહ દાખલ કબૂલ રાખી તેની સામે કોઈ પણ દાવાદારને ઉભો નહિ કરવાના સોગંદ ખાધા.

૩૭. શાહાનશાહ ટ્રેબીર્નસ મરણ પામ્યો.

૪૦. અરકાની ઉમરાઓએ અર્હવાનના જૂલમી અમલથી કંટાળી બીજી વાર બળવો ઉઠાવ્યો. અર્હવાને નહાસી પોતાના ખંડિયા (આડિયાબેનીના) રાજ ઈફ્ઝદ (ઈફ્ઝતિસ)ની દરબારમાં આશ્રો લીધા. વડી રાજસભાએ શાહબદા કિનામ (કિનામુસ) ને ગાદીનશીન કીધો.

૪૦. વફાદાર લલા કિનામે પોતાના નહાનપણના કાંઈ પદબ્રહ્મ અર્હવાનને પાર્થ્યાનું રાજ્ય પાછું સ્વાધીન કીધું. અર્હવાને પોતાની સામે પ્રપંચ રચનારા સઘળાં અમીરોને મોકલી બક્ષી.

૪૦. સિલ્યુશિયાના મહોટા અગત્યના શહેરો બળવો ઉઠાવ્યો.

૪૨. બહાદુર, લડાયક, ઘાતકી શાહાનશાહ અર્હવાન મરણ પામ્યો.

ખરદાન (વારદાનિસ). ઇ૦ સ૦ ૪૨-૪૬.—૪ વરસ.

અર્દવાન ૩. ના બેટા.

૪૨. અર્દવાનનો બેટો ગુદર્જ ગાદીએ બેઠો. ગુદર્જ ઘાતકીપણે પોતાના એક લાઇને તેની ઓરત અને બેટા સાથે કતલ કરાવ્યો. ગુદર્જના બેહુદ જૂલમ અને ઘાતકીપણાથી કંટાળી પાર્થ્યન ઉમરાઓએ તેના લાઈ વારદાનિસને પાર્થ્યાની ગાદી મેળવવા ઉશ્કેરી તેઓ તેને મળી ગયા. વારદાનિસે દાહી લોકોની મદદથી પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ગુદર્જ તખ્ત છોડી નહાસી ગયો. વારદાનિસ ગાદીએ બેઠો.

૪૨. વારદાનિસે સિલ્યુશિયાના બળવાખોર શહેરો ઘેરો ઘાલ્યો.

સિલ્યુશિયાનો ઘેરો પૂરો થાય તે આગમજ તેા ખરદાનને બે ત્રિયા તરફ દોડી જવું પડ્યું. અશ્કાની ઉમરાઓને ખરદાનનો અમી પાણુ પસંદ નહિ પડવાથી તેઓએ પદબ્રષ્ટ શાહાનશાહ ગુદર્જને તેની સામે લડવા ઉશ્કેર્યો. ઉમરાઓની મરજી આ બન્ને ઘાતકી લાઇઓને લડાવી મારી તેમને નબળા બનાવવાની હતી માટે જ્યારે ખરદાનને તેમની મતલબ માલમ પડી ત્યારે તેણે પોતાના લાઇને તે વિષે ચેતાવ્યો. ગુદર્જને આથી પોતાના લાઈ સામે લડવામાં ફાયદો માલમ પડ્યો નહિ અને બન્ને લાઇઓ વચ્ચે સુલેહ થઈ. ખરદાને ગુદર્જને તેની લશ્કી આલના અદલામાં હીકેન્ચાની શત્રુપી બક્ષી.

૪૬. શાહાનશાહ ખરદાને સિલ્યુશિયાનું બળવા શહેર પાછું તાબે કીધું.

૪૬. ખરદાને પોતાના ખંડિયા રાજા (આડિયાબે) અને ગોંડિયેનીના હાકમ) ઇબ્રતિસ (ઇબ્રહ) સામે લડાઈ ઉઠાવી.

ઐપીર્યાના રાજ ફરાસ્મનિસે ૬૦ સ૦ ૩૫ માં આર્મીન્યા ફત્તેહ કરી ત્યાંની ગાદી પોતાના ભાઈ મેહુરદાદને રૂમી શાહાનશાહ ટ્રેપી-ર્યસની બહાલી લઈ બક્ષી હતી. પણ નવા રૂમી શાહાનશાહ કેલી-ગુલામ્મે મેહુરદાદનો અમલ નાપસંદ કરી તેને રૈમ બેલાવી કેદખાને નાખ્યો. કેલીગુલાના મરણ બાદ શાહાનશાહ કલ્હાઇયસે મેહુરદાદ પર મેહેર કરી તેને આર્મીન્યાની ગાદી પાછી બક્ષી. અર્મીનીઓ મેહુરદાદને તેના આગળા જૂદમાત માટે ઘણા ધિક્કારતા હતા માટે હવે તેઓએ તેના અમલ સામે બળવા ઉઠાવ્યો પણ મેહુરદાદને ઐપી-ર્યાની મદદ હોવાથી અર્મીનીઓ હાર ખાઈએકા. મેહુરદાદ તેમની સરકશી માટે તેમના પર ઘણોજ જૂદમ વરસાવવા માંડ્યો. આથી અર્મીનીઓ ખીજા કોઈ પણ રાજ્યની તાબેદારી કરવા કબૂલ થયા. અરદાન જતે બહાદુર લડવૈયો હોવાથી તેણે આ ઉત્તમ તકનો લાભ લેવા માંડ્યો. પણ તેના તાબેદાર ખંડિયા રાજ્યો લડવાને રાજી હતા નહિ. યજ્ઞદે તો તેને લડાઈ નહિ કરવાની સલાહ આપી જે તેને રચી નહિ અને જ્યારે તેણે અરદાનને આર્મીન્યા જીતવા મદદ આપવા ન પાડી ત્યારે અરદાને ગુસ્સે થઈ તેનીજ સામે લડાઈ ઉઠાવી. પણ તેની સામે લડાઈ આવે તેની આગમજ અરદાનને પાછું ગુદર્જ સામે લડવા જવું પડ્યું.

૪૬. અશ્કાની ઉમરાઓની ઉશ્કેરણીથી ગુદર્જે પાછી અરદાન સામે લડાઈ ઉઠાવી. ધનુષ સાથની લડાઈ પડતી નાપી, અરદાને ગુદર્જ સામે હીકેન્યા તરફ લડવા જઈ અનેક યુદ્ધોમાં તેનો પરાજય કર્યો.

૪૬. અશ્કાની અમીરોએ અરદાનના અમલથી નારાજ શેકારગાહમાં બહાદુર, ફત્તેહમંદ લડાયક શાહાનશાહ અરદાનનું ખૂન કીધું.

ગુહર્જ.

પહેલો અમલ : ૬૦ સ૦ ૪૨ (સપ્ટેમ્બર.)

બીજો અમલ : ૬૦ સ૦ ૪૬-૫૧.—૫ વરસ.

અર્થવાન ૩. ના બેટા.

૪૯. ગુહર્જના અતિથ્ય ઘાતકીયણા અને નિદ્યતાથી કંટાળી અશકાની ઉમરાઓએ રૂમી શાહાનશાહ કેલોડયસ ઉપર ફેરહાદ ૪. ના બેટા વોનોનિસના પૂત્ર મેહરહાદને પાર્થ્યાનું તખ્ત લેવા પાર્થ્યા મોકળવા માંગણી મોકળી.

૪૯. શાહબદા મેહરહાદે પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ઓઝોહેનીના ખંડિયો રાજ અબગારસ અને આડિયાબેનીના તાબેદાર રાજ ઈફ્ફદ મેહરહાદને મળી ગયા.

મેહરહાદને રૂમીઓએ એવી કિંમતી સલાહ આપી હતી કે તેણે ગુહર્જને કશો વખત તૈયાર થવા આપવો નહિ અને પાર્થ્યા ઉપર એકદમ ચઢાઈ કરવી. પણ મેહરહાદે તેમ નહિ કરતા બહુ વખત અબગારસના પરોણા તરીકે તેના પાયતખ્ત એડેસના ખાતે પસાર કીધો અને આર્મીનિયાના લાંબે માર્ગે પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ લઈ જતા શિયાળાની હાડમારીથી તેની ફોજનો બહો નાશ થયો. ખીજી તરફથી શાહાનશાહ ગુહર્જે ઘણું મહોડું લશ્કર ભેગું કર્યું અને પોતાના રાજ્યને ઘણી અચાવ ભરી હાલતમાં મૂક્યું. ગુહર્જની મહોટી ફોજોએ તેમ દગાખોર ખંડિયા રાજાઓમાં મહોટી ધાસ્તી ફેલાવી અને તેના અબગારસ અને ઈફ્ફદ મેહરહાદનો પક્ષ છોડી દીધો. મેહરહાદ નિરાધાર થઈ પડ્યો.

૫૦. એક નાશકારક મહાભારત યાદગાર જંગમાં શાહા શાહ ગુહર્જે મેહરહાદની ફોજને જબરી શિકસ્ત આપી નહાસો ભાગમાં નાખી. મેહરહાદ કેદ પકડાયો અને ગુહર્જ તેની આંખો ફોડી તેને અપંગ કીધો.

ગુદર્જે આ મહાભારત ક્ષત્રેહની યાદગારીમાં આખીસ્તાનના પર્વતો ઉપર સુંદર ચિતારો કોતરાવ્યા જે આજે પણ તેની ક્ષત્રેહની યાદ મુસાફરોને આપતા ઉપલા પર્વતો ઉપર ખડા ઉભા છે.

૫૧. બહાદુર, ઘાતકી શાહાનશાહ ગુદર્જ મરણ પામ્યો.

વોનોનિસ. ૬૦ સ૦ ૫૧.

અર્ધવાન ૩. ના ન્હાનો ભાઈ (?)

૫૧. અશ્કાની ઉમરાઓએ મીડિયાના હાકમ વોનોનિસને પાર્થિવાની ગાદીએ બેસાડ્યો.

વોનોનિસ ગાદીએ આવ્યો ત્યારે ધણી વૃદ્ધ હોવાથી તે એક વર્ષ પણ રાજ્ય અમલ ભોગવી શક્યો નહિ.

૫૧. વોનોનિસ મરણ પામ્યો. તેના બેટા વોલોગેસિસ (લખપ, પલાપ) ગાદીએ બેઠો.

‘વલખપ.’

પલાષ (વાલોગેસિસ) ૧. ૪૦ સ૦ ૫૧-૭૮.—૨૭ વરસ.

વોનાનિસ ૨. ના સૌથી ન્હાના બેટા.

વોનાનિસ ૨. ના પલાષ કરતા વડા ખીજ બે બેટાઓ હતા પણ વડા બેટા પેકોરસને તખ્તતાજ પસંદ નહિ હોવાથી તેણે પોતાની ગાદી પોતાના સૌથી ન્હાના ભાઈ પલાષને સ્વાધીન કીધી.

૫૧. પલાષે પોતાના વડા ભાઈ પેકોરસને આડિયાના (આજર—બાઈબન સિવાયના આખા) પ્રાંતની હાકમી બક્ષી.

૫૧. શાહાનશાહ પલાષે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. આર્મીન્યાના નવા રાજા (ફરાસ્મનિસના બેટા) રહાદામિસ્તસના અખીયન મિત્રા તેને છોડી ન્હાસી ગયા; આર્મીની લશ્કરનો પાર્થિનોએ મ્હોટો પરાજય કરી તેઓએ આર્મીન્યાની રાજધાની આર્તાક્ષતા તાબે કીધું; રહાદામિસ્તસ આર્મીન્યા છોડી ન્હાસી ગયો; પલાષે આર્મીન્યા ફત્તેહ કરી પોતાના વચલા ભાઈ તીરહાદને ત્યાંની હાકમી બક્ષા.

૫૧. આર્મીન્યામાં નાશકારક ‘પ્લેગ’ ચાલેવાથી પલાષે તીરહાદને પાર્થ્યા બોલાવી લઈ આર્મીન્યા પુનઃ નાખ્યું. રહાદામિસ્તસે આર્મીન્યાનો પાછો કબજો હોડેડ.

૫૧. શાહાનશાહ પલાષે આડિયાબે રાજા ઈબ્રહમને તેની સરકશી માટે સજા કરવા લડાઈ ઉઠાવી.

ઈબ્રહમની મરજી પાર્થ્યાની શાહાનશાહતથી છુટો પડી તે સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપવાની હતી. તેણે પોતાના આડિયાબેનીના ન્હા રાજ્યને બચાવ લેલી હાલતમાં મેળી, પોતાના કુંડુંબ તથા ખાનનાને એક મજબૂત કિલ્લામાં સહિસલામત રાખી, સધળો અનાજ એકઠાણે જમા કરી, આખો પ્રાંત ઉજડ વાળ્યો અને પોતે મ્હોટા લશ્કર

સાથે સરહદ ઉપર પલાષ સામે લડવા ઉભા. પણ તેની સાથે લડાઈ થાય તે આગમજ પલાષને પોતાના રાજ્યની પૂર્વ સરહદના બચાવ અર્થે ત્યાં દોડી જવું પડ્યું.

૫૨. જંગલી દાહી અને સ્કીથન તુરાનીઓએ પાર્થ્યાની પૂર્વ સરહદ ઉપર દરોડો પાડ્યો. શાહાનશાહ પલાષે તેમના ઉપર ચઢાઈ કરી તેમને મ્હોટી શિકસ્ત આપી નહસાડ્યા.

૫૨. આડિયાબેનીના બળવાખોર રાજા ઇબ્રહિમ મરણ પામ્યો. તેનો ભાઈ મોનોબાબુસ તેની ગાદી પર બેઠો. પલાષે આડિયાબેની ઉપર ચઢાઈ કીધી.

૫૩. મોનોબાબુસ પલાષને વગર લડાઈએ તાબે થયો.

૫૪. પલાષે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. આર્મીન્યાનો હિયકારો રાજા રહાદામિસ્તસ વગર લડાઈ કરવે નહાસી ગયો. પલાષે તીરહાદને પાછો આર્મીન્યાની ગાદી પર બેસાડ્યો.

૫૪. પલાષની રાજનીતિથી નારાજ થઈ રૂમીઓએ પાર્થ્યા સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

શાહાનશાહ પલાષે તીરહાદને રૂમીઓની સંમતિ લીધા વિના આર્મીન્યામાં તખ્તનશીન કરવાથી રૂમી શાહાનશાહ નીરોએ અપમાન બોધ ઉઠાવી. રૂમીઓએ લડાઈ માટે મહાભારત ના હાકમ ઉમિડયસે એશિયામાં મ્હોટું લશ્કર શુક્રેસિસ નદી પર બોટોનો પુલ નખાવ્યો. રૂમી નીરોએ, આખી રોમન શાહાનશાહતમાં પોતાની લશ્કરી કુનેહ માટે પ્રખ્યાત થયેલા સરદાર કોરબુલોને સૌ ૫૫ માં આ લશ્કરી તૈયારીઓ પૂરી થઈ પણ રૂમીઓને બદલે પાર્થ્યનો જોડ સુલેહ કરવાને વધારે રાજ થયા ! લડવાને તૈયાર હતો. તે માટે તેણે પણ સઘળો સરંજામ તૈયાર રાખ્યો. પણ એજ વખતે તેના બેટાએ બળવો ઉઠાવ્યાથી તેણે પોતાની સુલેહ માટેની અરજ કબૂલ રાખી.

૫૫. રોમ અને પાર્થ્યા વચ્ચે મુલેહ થઈ.

મુલેહની સરતો મૂળ્ય પલાષે રૂમીએ સામે લડવા માટે આર્મીન્યા ખાતે રાખેલું લશ્કર પાર્થ્યા બોલાવી લઈ રોમ સાથની મિત્રાચારી બતાવવા પોતાના કેટલાક દૂરના સગાઓને રૂમીએ સાનમાં આપ્યા અને રૂમીએ આર્મીન્યાના સંબંધમાં કશો ભાગ નહિ લેવાના સોગંદ લીધા.

૫૫. પલાષના બેટા બરદાને તેની સામે બળવો ઉઠાવ્યો.

આ બળવો લગભગ ૩ થી ૪ વર્ષો પર્થત ચાલું રહ્યો હતો.

૫૮. રૂમીએ આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી.

જ્યારે ૬૦ સં ૫૫ માં રૂમીએ તીરદાદને આર્મીન્યાના રાજા તરીકે કબૂલ રાખ્યો ત્યારે એવું સમજીને તેઓએ તેને કબૂલ રાખ્યો હતો કે તે રોમની તાબેદારી કરશે પણ શાહાનશાહ પલાષે તેઓને જાહેર કાધું કે તીરદાદ તો પાર્થ્યાનો ખંડિયો રાજા છે. રૂમીએ આથી લડત્તી ઉઠાવી અને આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ લાવ્યા. પલાષ આ વખતે હીર્ડેન્યા ખાતે તેના બેટાએ ઉઠાવેલો બળવો બેસાડી દેવામાં રોકાયેલા હોવાથી તે તીરદાદને ઝાઝી મદદ આપી શક્યો નહિ. તીરદાદે રૂમીએ સામે ત્રણ વર્ષો સુધી ટકર જીતી પણ રૂમીએના ભારે બળ સામે તેનું કશું વળ્યું નહિ. રૂમી સરદાર કોરબુલોએ એક પછી એક સઘળાં કિલાઓ કત્તેહ કીધા અને તીરદાદનો ત્રણ લડાઈઓમાં તેણે પરાજય કર્યો.

૫૮-૬૦. રૂમીએ આર્મીન્યાના સઘળાં કિલાઓ ઘાલી તાબે કીધા. આર્મીન્યાના અરકાની ત્રણ મહોટી લડાઈઓમાં હાર થઈ.

૬૦. રૂમીએ આર્મીન્યા કત્તેહ કરી કેપ્રેડોશિયાના ખંડિયા રાજાના પાત્ર તીઆનને ગાદી બક્ષી.

૫૯. શાહાનશાહ પલાષે પોતાના બેટા બરદાનનો બેસાડી દીધો.

૬૦. આર્મીન્યાના રોમના ખંડિયા રાજા તીઆને આડિયાબેની ઉપર હુમલાઓ કરી તેને વેરાન કીધું.

શાહાનશાહ પલાષ હવે લડાઈથી ફારેગ થવાથી તેણે પોતાના લાઈ તીરદાદની આણું ફરિયાદો ઉપર ધ્યાન આપી અશકાની ઉમરા-ઓની એક મહોટી સલામાં તેણે રૂમીઓને સજા કરી તીરદાદને આર્મી-ન્યાનું તખ્ત પાછું અપાવવા કસમ આધા. પલાષે સઘળી તૈયારીઓ પૂરી કરી રોમ સામે લડાઈ ઉઠાવી.

૬૧. શાહાનશાહ પલાષે પોતાના સરદારો (આડિયા-બેનીના ખંડિયા રાજા મોનોબાબુસ વિગેરે) ને મહોટા સૈન્ય સાથે આર્મીન્યા પાછું (ત્રીજી વાર) ફત્તેહ કરવા મોકળ્યા. અશકાની સરદારોએ ઘણા કિલ્લાઓ હાથ કરી આર્મીન્યાના પાયતખ્ત તીઆનો કર્તાને ઘેરો નાખ્યો.

૬૨. રૂમીઓએ સુલેહ માટે માંગણી કરવાથી રોમ અને પાર્થિયા વચ્ચે સુલેહ થઈ.

અગરજો આ વખતે સુલેહ નહિ થતે તો બન્ને પક્ષોને ઘણું ખમવું પડતે. અશકાની સરદારોના હાથમાં તીઆનોકર્તા આવતાજ આખું આર્મીન્યા રૂમીઓને ખોહવું પડતે. ખીજા હાથ પર ઉપલા મેસોપોટેમ્યામાં તીકાએ અનાજ, આડપાન, વિગેરેનો નાશ કરવાથી પાર્થિયન સ્વારો ભૂખે અધમૂઆ થઈ ગયા અને રૂમી સરદાર કોર-ખુલોએ પાર્થિયા ઉપર ચઢાઈ લાવવાની ધમકી આપવાથી પલાષે

સુલેહ માટેની માંગણી કબૂલ રાખી. સુલેહની સરતો છોડી ગયા અને પલાષે પણ સઘળી આર્મીન્યામાંથી પોતાનું લશ્કર પાછું ખોલાવી લઈ, મૂળખ આર્મીન્યાનો ફડો કરવા રૂમી શાહાનશાહ એલચીખાનું મોકળ્યું. પણ રૂમીઓને પલાષની નહિ પડવાથી થોડાક માસને અંતરે પાછી લડાઈ જગી.

રૂમી શાહાનશાહ નીરોએ પલાષની સરતો કબૂલ ખવાથી રોમ અને પાર્થિયા વચ્ચે પાછી લડાઈ જગી. માનીતા સરદાર પીટસે આર્મીન્યા ઉપર સ્વારી કીધી,

કોરબુલો સિરિયા છોડી અરકાની મુલકમાં દાખલ થયો. પીટસે આર્મીન્યા વેરાન કરી શિયાળો ખેસવાથી પોતાની ફોજો વિખેરી નાખી.

પીટસ ઘણા હલકા મગજનો અને ઉછાછલો હતો. તે ઘણા બડાઈખોર અને ગર્વિષ્ટ હતો. પાર્થનો સાથની લડાઈને તો તે બચ્ચાની રમત સમજતો હતો પણ તેની બડાઈ તેને ઘણી ભારી પડી.

૬૨. શાહાનશાહ પલાષે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ટોરસ પર્વતની સાંકડી 'પાસ' નો બચાવ કરવા રાખેલી ૩,૦૦૦ ફ્રીઓની ફોજનો પલાષે સદંતર નાશ કીધો. પાર્થના બહાદુર શાહાનશાહ સામે લડવાની હિંમત નહિ કરતા હિયકારો પીટસ આર્મીનો સાતાના મજબૂત કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠો. પલાષે કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. હિયકારો પીટસ પલાષને તાબે થયો. પીટસ રોમને હિનપસ્તી લગાડનારી શરમભરેલી સરતો કબૂલ રાખી આર્મીન્યા છોડી ગયો.

ઉપલી સરતો મૂળખ પીટસે આર્મીન્યાના સમ્રાજ્ય કિલ્લાઓ તેમાં રાખેલા ફ્રી અસબાબે સાથે છોડી જવાનું કબૂલ કર્યું અને અરકાનીઓની મોટી ફત્તેહની યાદગારી જાળવવા અર્સન્યસ નદી ઉપર એક પૂલ તેણે બંધાવી આપ્યો.

૬૩. શાહાનશાહ પલાષે આર્મીન્યાનો ફૂડચો કરવો એક એલચીખાતું ફ્રી શાહાનશાહ નીરો ઉપર નીરો અને તેના દરબારીઓએ ફત્તેહ સુચવેલી સરતો કબૂલ નહિ રાખતા લડાઈ

૬૪. સરદાર કોરબુલો ૩૦,૦૦૦ ફ્રી ફોજ સાથે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ લાવ્યો. પાર્થનો સાથે લડવાની હિંમત નહિ કરતાં શાહાનશાહ સુચવેલી અને નીરોએ નાકબૂલ રાખેલી રોમને નીચું નો સરતો કબૂલ રાખી પલાષ નોડે સુલેહ કીધી. ઈરાન

ઉપરની યાદગાર ક્ષતેહના પરિણામ દાખલ રૂમીઓએ તીરદાદને આર્મીન્યાના રાજા તરીકે કબૂલ રાખ્યો. તીરદાદે શાહાનશાહ નીરોને હાથે આર્મીન્યાનું તાજ પહેરવા કબૂલ કર્યું.

૬૬. આર્મીન્યાનો રાજા તીરદાદ રૂમી શાહાનશાહ નીરોને હાથે તાજ પહેરવા રોમ ગયો.

તીરદાદ પોતાની જોડે પોતાની રાણી અને ૩,૦૦૦ પાર્થિવ ઘોડેસ્વારોને લેતો ગયો. રૂમીઓએ તેની ધૂણી મદારતે કરી મ્હોટું માન આપ્યું. તેના માનમાં માર્ગમાં આવતા સધળાં સુંદર રૂમી શહેરોને સંગારવામાં આવ્યા અને તેની મદારત કરવા પાછળ રોમ લગભગ ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો. તીરદાદના માનમાં રોમ શહેરમાં લપકામંદ રોશની કરવામાં આવી અને શાહાનશાહ નીરોએ તેની મેહમાનદારી કરવામાં કશું બાકી રાખ્યું નહિ. તીરદાદ રોમમાં લગભગ ૧ વર્ષ સુધી રહ્યો હતો.

૬૮. શાહાનશાહ નીરો મરણ પામ્યો. રોમના તખ્ત માટેના દાવાદાર સરદાર વેસ્પેશ્યને શાહાનશાહ પલાષને રોમ સાથેની દોસ્તી ચાલું રાખવાની અરજ કીધી. પલાષે વેસ્પેશ્યનની મદદમાં ૪૦,૦૦૦ પાર્થિવ ઘોડેસ્વારો મોકળવાની અરજ બતાવી જે મદદ લેવા વેસ્પેશ્યને મ્હોટા ઉપકાર સાથે પાડી.

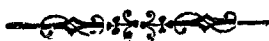
૭૨. કોમાગેનીનું રોમનું ખંડિયું રાજ્ય રૂમીઓનો હિ ખમાયાથી પાર્થિવાને તાબે થવા રાજ થયું. સરદાર કોમાગેની ઉપર ચઢાઈ કરી તેની રાજધાની (સેમોસત તારે આવેલું મ્હોટું શહેર) ક્ષતેહ કીધી. કોમાગેનીનો ટીઓકસ રૂમીઓને તાબે થયો. એન્ડીઓકસના ચક્ર શૂરવીર બેટાઓએ રૂમીઓને તાબે નહિ થતા શાહાન-પલાષની દરબારમાં આશ્રો લીધા.

૭૫. શાહાનશાહ પલાષની માંગણીને માન આપી રૂમી શાહાનશાહ વેસ્પેશ્યને એન્ટીઓકસના બહાદુર બેટાઓને રોમ બોલાવી તેમને સાલ્યાનું આપતું કીધું.

૭૬. એન્જનો દરિયો અને હૉન નદીની વચ્ચે આવેલા મુલ્કમાં વસતી નંગલી આલાની (સ્કીથ તુરાની) પ્રજાએ વેહર-કાનના ઈરાનીઓ સાથે મળી મીડિયા ઉપર ચઢાઈ કીધી. તેઓએ મીડિયાના શત્રુ પેકેરસને નહસાડી મેળી મીડિયા ઉત્તરવાળું ઉપલા નંગલીઓએ આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી, ત્યાંના રાજા તીરદાદને હરાવી કેદ પકડ્યો અને આખા દેશમાં નાશ ફેલાવ્યો. પલાષે નીમકહુરામ રૂમી શાહાનશાહ વેસ્પેશ્યન પાસે ઉપલા નંગલીઓ સામે મદદ માંગી જે તેણે આપવા ના પાડી. આલાની લૂટારૂઓ કિંમતી લૂટ અને સંખ્યાબંધ કેદીઓ લઈ પોતાના દેશ તરફ પાછા ફર્યા.

શાહાનશાહ પલાષ જરથોસ્તી ધર્મનો ચૂસ્ત ચેલા હતો. તેણે પોતાના ભાંગી પડેલા ધર્મની દાજ આઈતેના વિખરાઈ ગયેલા પુસ્તકો પાછા ભેગા કરવા ઘણી મહેનત લીધી. સીકંદરે જરથોસ્તી ધર્મ પુસ્તકોનો નાશ કર્યો બાદ એ ધર્મની પડતી બેઠી. તેના પછી એ ધર્મને ટેકો આપનાર કોઈ ચૂસ્ત જરથોસ્તી શાહાનશાહ રહ્યો નહિ અને શાહાનશાહ પલાષ પહેલવહેલો એવો શાહાનશાહ હતો કે એણે એ ધર્મની ચઢતી કરવાની કોશિશ કીધી હોય.

૭૮. બહાદુર, શૂરવીર, પ્રજાપ્રિય, ધર્મીષ્ઠ શાહ પલાષ મરણ પામ્યો.

પેકોરસ ૨. ૪૦ સ૦ ૭૮-૧૦૮.—૩૦ વરસ.

પલાષ ૧. ના બેટા (?) અથવા નખીરો (?)

૭૯. અર્દવાન નામે બળવાખોર સરદારે પાર્થ્યાની ગાદી માટે દાવો ઉઠાવ્યો.

૭૯-૮૧. અર્દવાનનો બળવો ચાલુ રહ્યો.

૮૦. ડોમિશ્યન રોમનો શાહાનશાહ થયો.

૮૯. શાહાનશાહ નીરોનું ખોટું નામ ધારણ કરી, એક રૂમી સરદારે રોમની ગાદી માટે દાવો ઉઠાવી, શાહાનશાહ પેકોરસની દરબારમાં તેણે આશ્રો લીધી.

પેકોરસે રૂમી શાહાનશાહ ડોમિશ્યનના શત્રુ ડેસિબાલસને તેની સામે મદદ આપવા ખુશી બતાવી હતી પણ પાછલથી રોમ સાથે નકામો કચવાટ નહિ ઉભા કરતા પેકોરસે ડોમિશ્યન સાથે બલાઘથી વર્તવા માંડ્યું અને જ્યારે તેણે ખોટા-નીરોને પોતાને સ્વાધીન કરવા પેકોરસ પર માંગણી મોકળી લારે પેકોરસે તેને રૂમી શાહાનશાહને સાંપી લીધી.

પેકોરસે પોતાના પાયતખ્ત ટેસીફન (મદાઈન)ની રોનક બધારવામાં પૂછળ પૈસા ખર્ચ્યા. તેણે તેનો વિસ્તાર વધારી તેને સુંદર અને લખડામંદ બનાવવા ધણી જેહમત લીધી. પેકોરસે પૈસા ઉભા કરવા એસ્ત્રાહેનીના પ્રાંત ત્યાંના અખગારસ નામે પોતાના ખંડિયા રાજાને વેંચ્યો હતો.

૧૦૮. મેહરદાદ નામે સરદારે બળવો ઉઠાવી પોતાને નામના સિક્કા પડાવ્યા.

૧૦૮. શાહાનશાહ પેકોરસ મરણ પામ્યો. “માલ-તેના નહાના બહાદુર ભાઈ ખુસરોને તખ્તનશીન કીધો.

પેકોરસના એકસિડરિસ (અષદાર) અને પાર્થ્યામાસરિસ (મસાર) નામના બે જુવાન બેટાઓ હતા પણ પાર્થ્યન શાહાનશાહના આ વખતે ઠેકાણે ઠેકાણે બળવાઓ ઉઠવા હોવાથી તેમજ નો શાહાનશાહ ત્રેજન પાર્થ્યા સામે લડાઈ ઉઠાવવાની તૈયારીઓ કરી હોવાથી રાજસભાએ તેઓને ગાદી પર નહિ બેસાડતા સૂચને ગાદી બક્ષી.

ખુસરો. ૬૦ સં ૧૦૮-૧૩૦.—૨૨ વરસ.

પેકોરસ ૨. ના ન્હાનો લાઇ.

૧૦૦. આર્મીન્યાનો અશ્કાની પાદશાહ તીરદાદ મરણ પામ્યો. શાહાનશાહ પેકોરસે રૂમીઓની સંમતિ લીધા વિના પોતાના બેટા એકસિડેરિસને આર્મીન્યાની ગાદી પર બેસાડ્યો.

૧૧૪. પેકોરસની આર્મીન્યા સંબંધી રાજનાતિથી અપમાન લઈ રૂમી શાહાનશાહ ત્રેઝને પાર્થ્યા સામે ચઢાઈ કરવા તૈયારીઓ કરવા માંડી. ખુસરોએ ત્રેઝનને રાજી રાખવા આર્મીન્યાના રાજા એકસિડેરિસને પદબ્રજ કરી તેના લાઈ પાર્થ્યામાસિરિસને તેની ગાદી બક્ષી અને એક કિંમતી હુદિયો ત્રેઝન ઉપર ભેટ મોકલ્યો. ત્રેઝને ખુસરોનો હુદિયો નાકબૂલ રાખી, તેના એલચીઓને અપમાન કરી, પાર્થ્યા સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

૧૧૫. ત્રેઝને એશિયામાં દાખલ થઈ આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. આર્મીન્યાના રાજા પાર્થ્યામાસિરિસને પ્રપંચ રચી પોતાની છાવણીમાં બેસાવી, દગાથી ઘેરી લઈ, તેનું તાજ લૂટી લીધું અને ત્રેઝને તેને નીચપણે કેદ કરી, પાછલથી નિર્દયપણે તેનો જીવ લેવાડ્યો. આર્મીન્યા લૂટારા ત્રેઝનને વગર લડાઈએ તાબે થયું.

૧૧૫. ઓજાહુનીના પાર્થ્યાનો ખંડિયો રાજા રૂમીઓનો ડર ખાઈ વગર લડાઈએ કપટી ત્રેઝનને તાબે થયો. ત્રેઝને ઉપલા મેસોપોટમિયાના સઘળાં અશ્કાની શત્રુઓને તાબે ત્રેઝન શિયાળો ગુજરવા સિરિયાના પાયતખ્ત એન્ટીઓ પાછો ફર્યો.

૧૧૫. ત્રેઝને પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કરવાની તૈયારી કરવા માંડી. સિરિયામાં ધર્તિકંપે નાશ ફેલાવ્યો. ત્રેઝન ધર્તિકંપથી સેહેનમાં જીવ જતો બચ્યો (હિસેમ્બર.)

૧૧૬. ત્રેજને પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. ત્રેજને આડિયાબેનીના અશ્કાની પ્રાંત ઉપર હુમલો કરી, ત્યાંના શત્રુપ મેહર અસ્પને હરાવી, આડિયાબેનીના નિનિવેહ, આર્મેલા, ગોગેમેલા, વિગેરે મહોટાં પ્રખ્યાત શહેરો તાબે કીધા.

૧૧૬. ત્રેજને ટ્રૈગ્રીસ નદી પસાર કરી, હાવાનું મજબૂત શહેર જીતી લઈ, બેબીલોન ફત્તેહ કીધું. ત્રેજને સિલ્યુશિયા વગર લડાઈએ સર કરી, પાર્થ્યાના પાયતખ્ત મદાર્થનને તાબે કરી, ત્યાંના ખજાનામાંથી એક સોનાનું તાજ મેળવ્યું.

અત્યાર સૂધી શાહાનશાહ ખુસરો એક પણ લડાઈ ત્રેજન જોડે લડ્યો હતો નહિ. તેનામાં ત્રેજન સાથે ખુલા મેદાનમાં જોર અજમાવવા જેટલી તાકાત નહિ હોવાથી તેણે ત્રેજનને છેક પોતાના પાયતખ્ત સૂધીનો મુલ્ક ફત્તેહ કરવા દીધો. તેની છૂપી નેમ ત્રેજનને નજરવશ રાખી તેનો માર્ગ ધેરી લઈ તેને અનેક રીતે પજવવાતી હતી. પોતાની આ ધારણામાં ખુસરો ફત્તેહ પામ્યો. ત્રેજને પાયતખ્ત જીત્યું એટલે ગોયા આખી પાર્થ્યન શાહાનશાહત જીતી એમ સમજી તે કુલાવા લાગો. હવે તેણે પાર્થ્યન પ્રાંતો ફત્તેહ કરવાના છોડી દઈ જાણે પાર્થ્યા સાથની લડાઈ પૂરી થઈ હોય તેમ હવે પોતાનો વખત માજમજાહમાં યુગ્મરી, મહાત્મા સીકંદર સાથે પોતાની સરખામણી કરી, હિંદુસ્તાનનો કળકુપ મુલ્ક રોમન શાહાનશાહત સાથે જોડી દેવાના હવાઈ કિલાઆ બાંધવા માંડ્યા! બીજા હાથ ઉપર શાહાનશાહ ખુસરોનું છૂપ્યું જોર પોતાનું કાર્ય કરી રહ્યું હતું જે નીચલા બનાવો પરથી માલમ પડશે.

૧૧૬. હાવા, સિલ્યુશિયા, નસીબન (નીસીબીસ) અને આના પ્રખ્યાત શહેરોએ ત્રેજન સામે બળવા ઉઠાવ્યા. પોતાના સરદારોને બળવા બેસાડી દેવા મોકળ્યા. રૂમી સિલ્યુશિયા સળગાવી દઈ ત્યાંનો બળવો બેસાડી દેવા હુ પામ્યા. તેઓએ નસીબન જીતી લઈ એડેસ્સા લૂટી બાળી નાંખી. બળવાખોરોએ રૂમી સરદાર મેકસીમસને હરાવી કતલ કરી અને તેના સવળાં લશ્કરનો નાશ કર્યો.

૧૧૬. હિચકારા ત્રેજને બળવાખોરોને રાજી રાખવા પાર્થામાસ્પતિસ (પહાલુમાસ્પદ) નામે પાર્થવેન શાહ-જદાને “પાર્થ્યાનો હાકમ” નેમી તેને તાજ પહેરાવી પોતાનો તાબેદાર બનાવ્યો. ત્રેજને હાત્રાનો બળવો નરમ પાડવા હાત્રા ઉપર ચઢાઈ કીધી. હાત્રાના બહાદુર અરબ જોદ્દાઓએ ત્રેજનનો મ્હોટો પરાજય કરી તેને નહસાડી મેળ્યો.

૧૧૭. લૂટારો, ગર્વિષ્ટ, હિચકારો ત્રેજન મ્હોટી હિનપસ્તી સાથે પાર્થ્યા છોડી ઉભી પૂંછડીએ નહાસી સિરિયા પાછો ફર્યો.

૧૧૭. બહાદુર શાહાનશાહ ખુસરોએ મદાઈનમાં દાખલ થઈ રૂમી હાકમ પાર્થામાસ્પતિસને હરાવી હાંકી કાઢ્યો. ખુસરોએ સુસિયાના અને નીચલું મેસોપોટેમ્યા પાછા ફરતેલું કીધા.

૧૧૭. બેવચની ત્રેજન મરણ પામ્યો (આગષ્ટ.) હેદ્રિયન રોમનો શાહાનશાહ થયો.

૧૧૭. રૂમી શાહાનશાહ હેદ્રિયને શાહાનશાહ ખુસરોના બળથી ડર ખાઈ, ત્રેજને જીતેલા સઘળાં અશ્કાની મુલુકો-માંથી સઘળું રૂમી લશ્કર પાછું બોલાવી લઈ, તે મુલુકો પાછા ખુસરોને સોંપી દીધા.

૧૧૭. ખુસરોએ આર્મીન્યાની હાકમી સરદાર પાર્થામાસ્પતિસને બક્ષી.

૧૧૬. (અથવા ૧૨૦.) પક્ષાપ નામે શાહજદાએ પાર્થ્યાની ગાદી માટે દાવો ઉઠાવ્યો.

૧૨૨. રૂમી શાહાનશાહ હેદ્રિયન ખુસરોની મુઆવ્યો. હેદ્રિયને ત્રેજને કેદ પકડેલી ખુસરોની બેટીને પાછી હવાલે કરી, ત્રેજને મદાઈન ખાતેથી મેળવેલું તાજ પાછું આપવાને કબૂલ કીધું.

૧૩૦. બહાદુર શાહાનશાહ ખુસરો મરણ પામ્યો.

“વલખપ ૨.”

પલાષ ૨. ઇ૦ સ૦ ૧૩૦-૧૪૮.—૧૮ વરસ.

ખુસરોનો બેટો (?)

૧૩૩. જૈબીર્યાના રોમના તાબેદાર રાજા ફરાસ્મનિસની ઉશ્કેરણીથી કોકેસસ પર્વતોની પેલી મેર વસનારા આલાની જંગલીઓએ આજરબાઇબન અને આર્મીન્યાના પાર્થિયન પ્રાંતો ઉપર દરોડા પાડી લૂટફાટ ચલાવી. શાહાનશાહ પલાષે ફરાસ્મનિસ સામે શાહાનશાહ હેદ્રિયનની દરબારમાં ફરિયાદ ઉઠાવી. હેદ્રિયને ફરાસ્મનિસને રોમ બોલાવી સજા કરવાને બદલે તેને ભારે માન આપી, તેના રાજમાં વધારો કરી, પાછો જૈબીર્યા મોકલ્યો !

પલાષ ઘણાજ સુલેહમંદ શાહાનશાહ હતો. તેણે રૂમી શાહાનશાહ એન્ટોનૈનસ પાયસ ઉપર, હેદ્રિયને ખુસરોને આપવા કબૂલેલા તાબને પાછું મેળવવા, તેનાજ જેવું એક સોનાનું તાજ મોકલ્યું પણ રૂમી શાહાનશાહ ખુસરોવાળું તાજ પચાવી ગયો અને તે તાજ પલાષને આપવાના તેણે અપ્પાડા કીધા.

૧૪૮. સુલેહમંદ શાહાનશાહ પલાષ મરણ પામ્યો.

“વલખપ ૩.”

પલાષ ૩. ૬૦ સં ૧૪૮-૧૯૦.—૪૨ વરસ.

પલાષ ૨. ના બેટા.

૧૪૮. શાહાનશાહ પલાષે રોમ સામે લડાઈ બહાર કીધી. ઇમી શાહાનશાહ એન્ટોનૈનસે એક નમનતાઈ ભર્યું નામું લખી પલાષને સમજવી લેવાથી તેણે રોમ સામેની લડાઈ માંડી વાળી.

૧૬૧. શાહાનશાહ એન્ટોનૈનસ મરણ પામ્યો. તેના પાળક બેટાઓ માર્કસ આરેલ્યન અને લ્યુશ્યસ વેરસ રોમના બેડયા શાહાનશાહો થયા.

૧૬૧. શાહાનશાહ પલાષે રોમ સામે લડાઈ ઉઠાવી. પલાષે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંના રોમે બેસાડેલા રાજા સોધમસને તેણે પદબ્રષ્ટ કીધો. પલાષે આર્મીન્યાની ગાદી ત્યાંના હુકદાર શાહબદા તીઆનને બક્ષી.

૧૬૧. ઇમી સરદાર સિવેરિયાનસ પાર્થના સામે લડવા આવ્યો. પાર્થના સરદાર ખોસરૂએ સિવેરિયાનસને હરાવી તેને ઇલીજથા નામે શહેરમાં આશ્રે લેવાની ફરજ પાડી. ખોસરૂએ ઇલીજથાને ઘેરો ઘાલ્યો. સરદાર સિવેરિયાનસ ખોસરૂના હાથ ઉપર પોતાના સઘળાં સૈન્ય સાથે હાર ખાઈ માર્યો ગયો.

૧૬૧. સરદાર ખોસરૂએ યુક્રેટિસ નદી એળંગી સિરિયા ઉપર ચઢાઈ કીધી. સિરિયાના ઇમી હાકમ (પ્રોકોન્સલ) એટિડયસ કોર્નિલ્યાનસનો નબરો પરાન્થ કરી ખોસરૂએ સિરિયા ઉઠડ વાળ્યું.

૧૬૧. પાર્થનાએ પેલેસ્ટૈન સર કર્યું.

૧૬૨. ઇમી શાહાનશાહ લ્યુશ્યસવિરસ પાર્થના સામે લડવા એશિયા આવ્યો. તેની સુલેહ કરવા માટે માંગણી પલાષે ના કબૂલ રાખી.

૧૬૨. રૂમી સરદાર એવિડયસ કેશ્યસે મ્હોટી મૂશકેલીથી સિરિયા પાછું ફરતેહ કીધું.

૧૬૩. એવિડયસ કેશ્યસે યુરોપસની મહાભારત લડાઈમાં પાર્થ્યનોનો મ્હોટો પરાજય કરી તેમને રૂમી મુલુકોમાંથી હાંકી કાઢ્યા.

૧૬૩. રૂમી સરદાર સ્ટેશ્યસ પ્રિસ્કસે આર્મીન્યા છતી લઈ, તેના પાયતખ્ત આર્તાક્ષાતાને ફના કરી, પલાષે પદબ્રષ્ટ કરેલા રાજા સોઈમસને પાછી ત્યાંની ગાદી બક્ષી.

૧૬૩. રૂમી સરદાર કેશ્યસે પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ લાવી, બેબીલોન છતી લઈ, સિલ્વુશિયાને આગ લગાડી ફના કીધું. કેશ્યસે પાયતખ્ત મદાઈન સર કરી, પાદશાહી મેહેલોનો નાશ કીધો, અને આતશખાનાઓ તારાજ કરી, મ્હોટી લૂટ મેળવી. રૂમીઓએ મીડિયાનો થોડોક ભાગ ફરતેહ કીધો. શાહાનશાહ પલાષની બહાદુરીથી અને નાશકારક રોગ અને ખોરાકની ખૂટથી રૂમીઓ આજેન થઈ પાર્થ્યન મુલુકો છોડી નાઠા.

૧૬૫. રોમ અને પાર્થ્યા વચ્ચે મુલેહ થઈ. રૂમીઓએ મેસોપોટેમ્યા પોતાની શાહાનશાહત સાથે જોડી દીધું.

૧૭૪. પલાષે પોતાની શિકસ્તનું વેર લેવા રૂમીઓ સામે લડાઈ ઉઠાવી. રૂમીઓના ભારે બળથી પલાષને લડાઈ માંડી વાળવાની ફરજ પડી.

૧૮૦. બહાદુર શાહાનશાહ પલાષ મરણ પામ્યો.

“વલખપ ૪.”

પલખ ૪. ઇ૦ સ૦ ૧૯૦-૨૦૮.—૧૮ વરસ.

પલખ ૩. ના વડા બેટા.

૧૯૩. રોમના શાહાનશાહ હુલિયસ ઓરેલ્યસ કોમોડસનું ખૂન થયું (જન્યુઆરી.) રોમનો નવો શાહાનશાહ મરણ પામ્યો (માર્ચ.) સરદાર હુલિયાનસ સેનેટને લાંચ આપી રોમની ગાદીપર બેઠો. હુલિયાનસ સામે, પેસ્સેન્યસ નૈઝરે સિરિયામાં, કલોડયસ અલબૅનસે પ્રિટનમાં અને સેવિરસે પેનોન્યામાં બળવા ઉઠાવ્યા. નૈઝરની મદદે શાહાનશાહ પલખે હાત્રાનું અરબ લશ્કર મોકલ્યું.

૧૯૬. રૂમીઓએ પલખ ૩. પાસેથી જીતી લીધેલા મેસોપોટેમ્યાના પ્રાંતે, આડિયાબેનીના રાજાની મદદથી, રૂમીઓ સામે બળવો ઉઠાવી, સઘળાં રૂમી લશ્કરનો નાશ કીધો. રોમનો નવો શાહાનશાહ સેવિરસ બળવાખોરોને સજા કરવા એશિયા આવ્યો. સેવિરસે સઘળાં બળવાઓ બેસાડી દધ, આડિયાબેનીનો અરશ્કાની પ્રાંત ક્ષતેડ કીધો અને પોતે પાછો રોમ ખાતે ગયો.

૧૯૬. શાહાનશાહ પલખે રોમ સાથે લડાઈ ઉઠાવી, આડિયાબેની પાછું જીતી લીધું. પલખે રૂમીઓ પાસેથી, તેઓએ પલખ ૩. પાસેથી જીતી લીધેલા મેસોપોટેમ્યાના પ્રાંત પાછો ખુશ્તી લીધો. પાર્થનાએ સિરિયા ઉપર ચડાઈ કરી સઘળો મુલ્ક ફત્તો કીધો.

૧૯૭. રૂમી શાહાનશાહ સેવિરસ પાર્થનાને સજા કરે પાછો એશિયા આવ્યો. સેવિરસે પાર્થનાએ જીતેલા રૂમી પ્રાંત પાછા ક્ષતેડ કરી તેઓને સિરિયામાંથી હાંકી કાઢ્યા.

૧૯૭. સેવિરસે આર્મીન્યા ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંના રાજા પલાખને તેણે તાળે કીધા. એજાહેનીનો રાજા અબગારસ વગર લડાઈએ સેવિરસને તાળે થયો.

૧૯૮. સેવિરસે પાર્થ્યા ઉપર ચઢાઈ કીધી. સેવિરસે ઍમીલીઅન અને સિલ્વુશિયાના પ્રખ્યાત શહેરો વગર લડાઈએ તાળે કીધા. રૂમીએ એ પાયતખત મદદઈન ઉપર હુમલો કરી, શાહાનશાહ પલાખને હરાવી નહસાડી મેળી, તેઓએ મદદઈન સર કીધું; રૂમીઓએ શહેરના સઘળાં મદદ રહેવાસીઓને કતલ કરી, ૧,૦૦,૦૦૦ ઓરતો અને બચ્ચાઓને કેદ પકડી, આખું શહેર લૂટી લીધું. ખોરાકીની ખૂટ અને નાશકારક રોગથી રૂમીઓ હોરાન થઈ પાછા ફર્યા. રૂમીઓએ આડિયાળેનીના અશ્કાની ખાંતને પોતાની શાહાનશાહત સાથે જોડી દીધો.

૧૯૯. સેવિરસે, પોતાના હરીફ પેરસેન્યસ નૈમરને મદદ આપવા માટે હાત્રાના મહોટા શહેરને સજા કરવા તેને ઘેરો ઘાલ્યો. હાત્રાના બહાદુર અરબ જોદ્દાઓએ રૂમીઓનો મહોટો ઘાણુ કાઢી નાખી, તેમને મહોટી શિકસ્ત આપી. સેવિરસ મહોટી હિનપસ્તી અને શરમ સાથે હાત્રા છોડી સિરિયા ખાંતે નહાસી ગયો.

૨૦૦. કમનશીબ બહાદુર શાહાનશાહ પલાખ મરણ પામ્યો.

“વલખપ પ.”

પલાષ પ. ઇ૦ સ૦ ૨૦૮-૨૧૫.—૭ વરસ.

પલાષ ૪. ના વડા બેટા.

૨૦૮. શાહાનશાહ પલાષના ન્હાના ભાઈ અર્દવાને તખ્ત માટે દાવો ઉઠાવ્યો.

૨૦૮-૨૧૫. અર્દવાનનો બળવો ચાલુ રહ્યો.

૨૧૫. પલાષે અર્દવાનનો પરાજય કર્યો.

૨૧૫. અર્દવાનના હાથ ઉપર પલાષે મોટી શિકસ્ત ખાધી. બન્ને ભાઈઓએ અરકાની શાહાનશાહતના ભાગલા પાડી, અર્દવાન પશ્ચિમ તરફના પ્રાંતોનો અને પલાષ પૂર્વ તરફના મુલુકોનો શાહાનશાહ થયો.

અર્દવાન ૪. ઇ૦ સ૦ ૨૧૫-૨૨૬.—૧૧ વરસ.

પલાષ ૪. ના ન્હાના બેટા.

૨૧૫. રૂમી શાહાનશાહ કારાકેલસે આર્મીન્યાના રાજાને યુક્તિથી રોમ બોલાવી તેને દગો કરી બંદીખાને નાખ્યો અને તેનું રાજ છતવા રૂમી લશ્કર મોકલ્યું. આર્મીનીઓએ દગલખાન કારાકેલસની શ્રેણીનો સંહાર કર્યો.

આર્મીન્યાના રાજાને કેદ કર્યો. આગમન નીચે કારાકેલસે ઉપલી યુક્તિ આસ્ત્રોદેનીતા રાજા અબગારસ ઉપર અજમાવી ને હતી અને તેને કેદ પકડી તેના સ્વતંત્ર રાજ્યને પોતાના રાજ્ય જોડી દીધું હતું (ઇ૦ સ૦ ૨૧૨.)

૨૧૫. રોમના શાહાનશાહ કારાકેલસે પાશ્વર

અર્દવાન ઉપર એક અતિ કિંમતી હથિયો

પ્રપંચી કારાકેલસે લખ્યું કે એ શેહાદીથી રામ અને પાર્થી વચ્ચેની લાંબી દુશ્મનીનું છેવટ આવશે ; રૂમી જેવી સૌથી લડાયક પાયદળ ફોજ અને અશ્કાની જેવા સૌથી ચુંદદા ધોડેસ્વારો જો સાથે મળે તો રોમ અને પાર્થી આખી દુનિયા છૂતી શકે ; અત્યાર સુધી બન્ને દેશ વચ્ચે ચાલતા વેપારમાં પડતી હરકતો દૂર થઈ શકે અને આખરે બન્ને શાહાનશાહતોને મોટા ફાયદાઓ થશે. પણ અર્દવાન જેવા બાહ્ય રાજકર્તાને કારાકેલસના નામામાં કંઈ ભેદ હોવાનો શક બચાથી તેણે લખ્યું કે રોમના મોટા શાહાનશાહને પોતાનો દામાદ કરવાને પોતે ઘણા ખુશી છે પણ ઘણી ઘણી આણી બન્નેનો ધર્મ, રીતભાત, ભાષા, વિગેરે જુદા હોવાથી એ જોડું કદી સુખી નિવડેજ નહિ. કારાકેલસ આથી ઘણાજ દલગીર થયો. તેણે એલચીઆ મોકળી ફરીથી અર્દવાન પર ઉપલીજ માંગણી મોકળી જેને અર્દવાને આખરે કબૂલ રાખી અને તેણે કારાકેલસને મદાઈન આવવા ઇજાન કર્યું.

૨૧૬. રોમનો કપટી, નીચ, ઘાતકી શાહાનશાહ કારાકેલસ શેહાદી કરવા મદાઈન આવ્યો. મદાઈનના મોટા ચોગાનમાં, શેહાદીની મીન્લેસમાં, નિર્દય કારાકેલસની ઉશ્કેરણીથી રૂમી સિપાહોએ અશ્કાની અમીર ઉમરાઓ, સરદારો, સાહુકારો, દરબારીઓ અને માતબર બડેખાંઓની નાતરસ કતલ ચલાવી, મોટી સંખ્યામાં કેદીઓ પકડી, શહેરમાં લૂટફાટ ચલાવી નાશ ફેલાવ્યો. લૂટારો કારાકેલસ મદાઈન છોડી ગયો. રૂમીઓએ આખેલા ખાતે આવેલા પાદશાહી અસ્તોદાનોનો નાશ કર્યો.

૨૧૬. શાહાનશાહ અર્દવાને નીચ, નાતરસ, કૂર કારાકેલસ સામે લડાઈ ઉઠાવી. “વિચાર શક્તિ અને માણસા-ગુણથી ખાલી”†, “માણસજાતના સામાન્ય શત્રુ”† કારાકેલસનું તેનાજ સિપાહી જીવ્યસ માર્શિયાલિસે ખૂન રૂમીઓએ સરદાર મેકિનસને પોતાનો શાહાનશાહ

† The Decline and Fall of the Roman Empire.

† bor વોલ્યુમ ૧, પ્ર૦ ૮.

બનાવ્યો. નીસીબીસની ખૂનખાર ત્રેવડી લડાઈમાં, ખડેલે દિવસના મહોટા યુદ્ધમાં અશ્કાની તીરંદાજોએ રૂમી લશ્કરનો મહોટો નાશ કર્યો; બીજે દિવસની લડાઈ રાત પડવાથી બંધ પડી; ત્રીજે દિવસની ખૂનખાર મહાભારત જંગમાં અશ્કાનીઓએ રૂમીઓને જબરો માર મારી નહુસાડયા. રૂમી શાહાનશાહ મેકિનસે પોતાની મહોટી હાર કબૂલ રાખી સુલેહ માટે અર્હવાનને અરજ ગુજારી. રૂમીઓએ સઘળાં અશ્કાની કેદીઓને છોડી મેળી, કારાકેલસે ફના કીધેલા કિલાઓ અને શહેરો પાછા બંધાવી આપી, રૂપિયા ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ નો મહોટો દંડ ભરી, અર્હવાન પાસેથી સુલેહ ખરીદ કીધી.

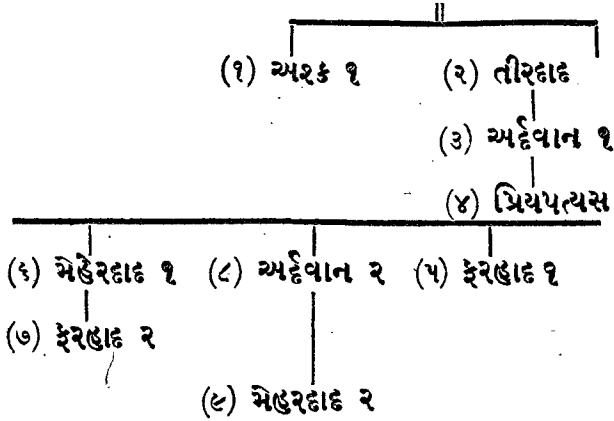
૨૨૦. પારસના ખાસી શાહઝદા અર્હશીરે (અર્ત-હશરે) બળવો ઉઠાવી પારસ સ્વતંત્ર કીધું.

૨૨૬. અર્હવાને પારસ ઉપર ચઢાઈ કીધી. જેરાહી નદીના કિનારાપર, બિબાહાન અને શુસ્તરની વચ્ચે હોરમજના મેદાનમાં થયેલી ખૂનખાર લડાઈમાં અર્હવાન હાર્યો અને માર્યો ગયો. અર્હશીરે પાર્થિવ ફત્તેહ કીધું. અશ્કાની (પાર્થ્યન) શાહાનશાહતની આખરી આવી. સસાની શાહાનશાહત અર્હશીરે સ્થાપી.

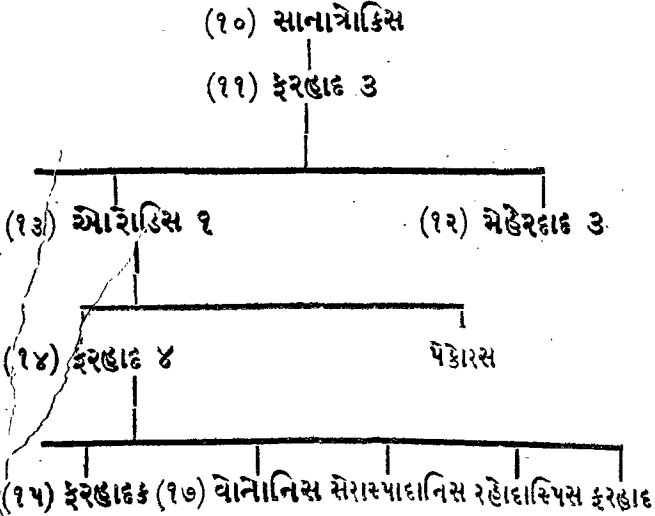

અરકાની શાહાનશાહોની વંશાવળી.

૧.

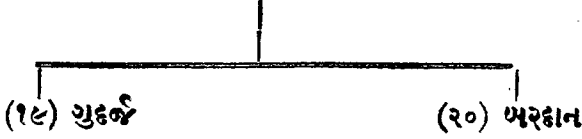
૨.

અરકાની શાહાનશાહોની વંશાવળી (ચાલુ.)

૩.

(૧૮) અર્દશાન ૩

૪.

(૨૧) વોનાનસ ૨

(૨૨) પલાષ ૧

(૨૩) પેકારસ

(૨૪) ખુસરૂ

(૨૫) પલાષ ૨

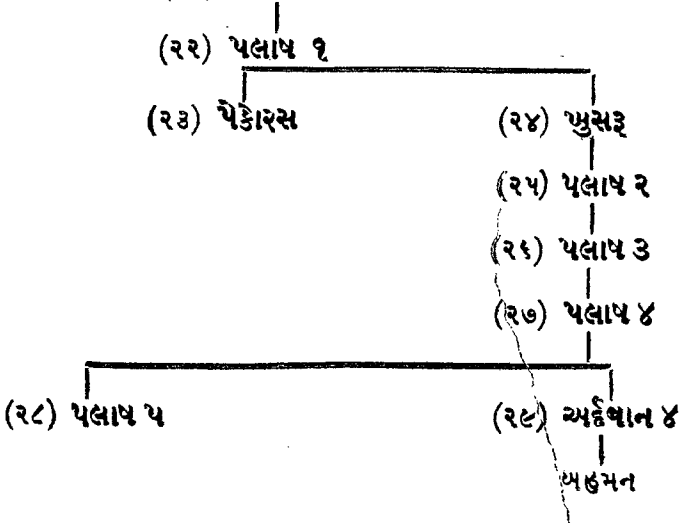
(૨૬) પલાષ ૩

(૨૭) પલાષ ૪

(૨૮) પલાષ ૫

(૨૯) અર્દશાન ૪

અહમન

ભાગ ૪.

સાસાની શાહનશાહતનો
સંક્ષેપ ઇતિહાસ.

સાસાની શાહાનશાહતનો ઇતિહાસ.

‘અર્તશત્ર.’

મહાત્મા અર્દશીર (ખાખેગાન). ૬૦ સં ૨૨૬-૨૪૦.—૧૪ વરસ.

સાસાની વંશનો પહેલો શાહાનશાહ.

૨૨૦. પારસનો શાહુગદા અર્દશીર અશ્કાની દરબાર-માંથી નહાસી ‘પારસ’ ગયો. જેહુરમનો હાકમ તબાક જંગી અર્દશીરને મળી ગયો ; તેની મદદથી શાહુગદા અર્દશીરે પારસના પાર્થન હાકમ શાહાનશાહ અર્દવાનના બેટા બહમનને હરાવી પાર્સ જીતી લઈ પાર્સીઓને સ્વતંત્ર કીધા.

૨૨૬. શાહાનશાહ અર્દવાને અર્દશીર પર હુમલો કીધો. બિબાહાન અને શુશતરની વચ્ચે હોર્મજના મેદાનમાં જેરાહી નદીનાં કાંઠા ઉપર થયેલી ત્રણ દીવસની લડાઈમાં પાર્થનના હાર્યા, શાહાનશાહ અર્દવાન ખુર્દ નામના પેહેલવાનના હાથ પર કેદ પકડાયો અને અર્દશીરના હુકમથી કતલ થયો ; અર્દવાનના બે બેટાઓ કેદ પકડાયા અને પાર્થન (અશ્કાની) શાહાનશાહતની આખેરી આવી.

ઇરાની પ્રાંતોની ફત્તેહ.

૨૨૭. બેબિલોન અને ટેસીફન અર્દશીરને શરણુ થયા.

૨૨૮. અસીર્યા, મીડયા અને પાર્થ્યા અર્દશીરને તાબે થયા.

૨૨૯. અર્દશીરે જુરથોસ્તી ‘કુર્દ’ લોકો પર ચઢાઈ કીધી. પહેલી લડાઈમાં અર્દશીર હાર્યો.

અર્દશીરે ૪૦૦૦ માણસોના ખીજ લશ્કર સાથે કુર્દ લોકોની છાતણી પર ખીજ વાર હુમલો કરીયો. એક ભયંકર લડાઈમાં ૧૦૦૦ કુર્દો માર્યા ગયા, તેમની જખમી હાર થઈ અને તેમનો રાજા માંદોગ પોતાના બેટા તથા ભાઈઓ સાથે કેદ પકડાયો. કુર્દિસ્તાનને અર્દશીરે ખાલશા કીધું.

૨૨૯. પાદશાહ અર્દશીરે કેર્માન પર ચઢાઈ કીધી.

૨૨૯. પાદશાહની ગેરહાજરીમાં જેહરમના હાકમ મેહેરક-નુશાબદે પાર્સ પર ચઢાઈ કરી, આખો પ્રાંત વેરાન કરી ખજનો લૂટી લીધો.

૨૨૯. કેર્માનને પડતું મળી અર્દશીરે જેહરમ પર ચઢાઈ કીધી. મેહેરક-નુશાબદે હાર્યો અને માર્યો ગયો. અર્દશીરે જેહરમ ખાલશા કીધું.

૨૨૯. પાદશાહ અર્દશીરે કેર્માન સર કીધું.

અર્દશીરે ઈરાની શાહાનશાહતમાં ફરવા નીકળી શાહાનશાહતના સંબંધો-પ્રાંતોમાં પોતાનો ધાક બેસાડી, રાજ્યનું સંબંધ અંધેર કુર કરી, જરથોસ્તી ધર્મને સ્વચ્છ કરી, આખી શાહાનશાહતના રાજધર્મ તરીકે તેને નક્કી કરીયો.

રોમનો (રૂમીઓ) સાથે લડાઈને ફતેહ.

૨૨૯. મહાત્મા શાહાનશાહ અર્દશીરે પોતાના ન્યાયા-નોના ઈજ્જત સમુદ્ર સૂધીના મુલકો પોતાને પાછા સ્વાધીન કરવા રૂમીઓ પર માંગણી મોકળાવી. અર્દશીરે ટાઈમીસ નદી પસાર કરી અશ્કાનીઓ પાસેથી રૂમીઓએ છતી લીધેલા મેસોપોટોમિયાનો પ્રાંત કબજા કરીયો.

૨૩૦. ઈરાનીઓ અને રૂમીઓ વચ્ચે રૂમીઓએ અર્દશીરની માંગણી નાકબૂલ કરવાથી તેમજ ઈરાની એલચીઓને અપમાન કરી કેદખાને નાખવાથી મ્હોટી લડાઈ જાગી.

૨૩૦. અર્દશીરે યુદ્ધેટીસ નદીને કાંઠેના રૂમી શહેરો પર હુમલો કરી ઘણાક શહેરો જીતી લીધા અને નીસીખીસના મ્હોટા શહેરને ઘેરો નાખ્યો.

૨૩૧. રૂમી શાહાનશાહ એલેકઝાંડર સેવિરસ ઈરાન સાથે લડવા અંટાળીયા આવ્યો.

૨૩૨. સેવિરસે યુદ્ધેટીસ પસાર કરી મેસોપોટમ્યા પાછું હાથ કીધું. સેવિરસે પોતાના લશ્કરને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી ત્રણ બાજુએથી ઈરાન પર હુમલો કીધો.

૨૩૨. સેવિરસના ખુલ્લા લશ્કરે મીડયા પર ચઢાઈ કીધી. બીજા લશ્કરે પાર્સ પર હુમલો કીધો; મહાત્મા અર્દશીરે તે લશ્કરને એક મહાભારત લડાઈમાં હરાવી પાર્સમાંથી રૂમીઓને મારી કાઢ્યા. રૂમીઓની ઉપલી હારથી મીડયાનું રૂમી લશ્કર ઈરાન છોડી નાહું.

૨૩૨. સેવિરસ માર ખાઈ રોમ પાછો ફર્યો.

રૂમીઓ પર મ્હોટી ફત્તેહ મળવા છતાં અર્દશીરને ઝાઝો ફાયદો થયો નહિ.

૨૩૨. મહાત્મા અર્દશીરે આર્મીન્યાનાં રાજા ખુસરૈનાં ખૂન બાદ આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કરી આર્મીન્યા જીતી પોતાની તરફથી ત્યાં હાકમ નેમ્યો.

૨૩૨-૨૪૦. બહાખખામીની ઉતરે અને હિંદુસ્તાન તરફ અર્દશીરે પોતાની ફત્તેહ લાંબાવી.

૨૪૦. “પાદશાહોનો પાદશાહ,” “ઈરાનનો પાદશાહ,” “આતશકદેહોનો સાહેબ,” બહાદુર, દેશહીતકારી, ફત્તેહમંદ, ધર્મીષ્ઠ અને ધર્મરક્ષક મહાત્મા અર્દશીર મરણ પામ્યો.

‘ શાહપુહરી. ’

શાપુર ૧ લો. ઇ. સ. ૨૪૦-૨૭૧.—વરસ ૩૧

મહાત્મા અર્દશીર ને અર્દશાન ઇ. ની બેટીના બેટા.

૨૪૦-૨૪૩. શાપુરની નહાની ઉમરનો લાલ લેઈ આર્મીન્યાના હાકમે બળવો ઉઠાવ્યો. શાપુરે આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કરી બળવાખોરોને હરાવ્યા.

૨૪૦-૨૪૩. હાત્રાના ખંડિયા આરબ રાજ માનીજનને (સાતીફને) ઈરાનથી સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવી મેસોપોટેમ્યા હાથ કીધું.

શાપુરે હાત્રાના મનખૂત કીલ્લાને ઘેરો ઘાલી, માનીજનની બેટીના દગાથી કીલ્લો હાથ કીધો; મહોટી લડાઈમાં માનીજનને હરાવી કતલ કીધો અને બળવો બેસાડી દીધો.

હાત્રાનો કીલ્લો અજીત ગણાતો હતો. માનીજનની બેટીએ શાપુરની રાણી થવાની ઉમેદમાં કીલ્લાના દરવાજા ખોલી શાપુરને અંદર દાખલ કીધો હતો તેથી પોતાની કત્તેહ બાદ શાપુરે તેણીની સાથે શેહાદી કીધી પણ પાછળથી તેણીને દગાખોર ગણી કતલ કરાવી હતી.

રૂમીઓ સાથની ખૂનખાર લડાઈ.

૨૪૩. શાપુરે ટાઈગ્રીસ નદી પસાર કરી રૂમી મેસોપોટેમ્યા જીતી લીધું, નસીબન (નીસીબીસ)ના મનખૂત કીલ્લાને ઘેરો ઘાલી તાબે કીધો, અને એડેસ્સા અને કાર્ડુના મહોટા શહેરો કત્તેહ કીધા.

૨૪૩. શાપુરે સીરિયામાં દાખલ થઈ તે રૂમી પ્રાંત લેવાનું કરી એશિયાખંડના રૂમી પ્રાંતોની રાજધાની અંટાકીયા હાથ કીધું. શાપુરે કેપેડોશ્યાની રાજધાની સીસેરીયા શીલીયાઈ તાબે કીધું.

૨૪૪. રૂમી શાહાનશાહ ગોંડિયન શાપુર સામે લડવા એશ્યા આવ્યો.

૨૪૪. શાહાનશાહ શાપુરે ગોંડિયનના સરદારોને હરાવી ઘણા રૂમી શહેરો જીતી લીધા.

૨૪૪. ગોંડિયનના બહાદુર સસરા મીસીથ્યુસે (ટીમીસીથ્યુસે) ધરાનીઓને હરાવી એન્ટીઓક (અન્ટાકીયા), એડેસ્સા, કારહી અને નીસીબીસ પાછા જીતી લીધા. ઉપલી હારોથી મેસોપોટેમ્યા પડતું મેળી શાપુર મદાર્થન પાછો ફર્યો.

૨૪૪. રૂમી સરદાર મીસીથ્યુસ મરણ પામ્યો; તેની જગાપર સરદાર ફીલીપની નેમણુંક થઈ.

૨૪૪. ફીલીપે લશ્કરીઓને ઉશ્કેરી શાહાનશાહ ગોંડિયનનું ખૂન કરાવી પોતે શાહાનશાહ થયો; ફીલીપ શાપુર સાથે રોમને હીનપસ્તી લગાડનારા કોલકરારો કરી રોમ પાછો ફર્યો.

ઈ.સ. ૨૪૪ થી ૨૫૮ સુધી ધરાનમાં શું બન્યું તે આપણે જાણતા નથી. આ મુદત દરમ્યાન ઔક્રિયાના પ્રાંતે સરકશી કાઢી પણ શાપુર આગળ તેમનું કંઈ આવ્યું નહિ. ઉપલાં ૧૪ વરસમાં રોમમાં જખરી મારફાડ ચાલી અને એક પછી એક એમ છ શાહાનશાહો અમલ ચલાવી ગયા, પણ આખરે વેલેર્યન ગાદીએ આવ્યો જેણે રોમમાં પાછી શાંતી ફેલાવી.

૨૫૬. રોમની પડતી હાલતનો લાલ થઈ શાપુરે ટાઇગ્રીસ પસાર કરી મેસોપોટેમ્યામાં દાખલ થઈ નીસીબીસ, એડેસ્સા અને કારહી વિાં શહેરો જીતી લઈ આખું મેસોપોટેમ્યા કબજે કરી લીધું.

૨૫૬. શાપુરે સીર્યામાં દાખલ થઈ એન્ટીઓક બીજી વાર હાથે કરી લીધું.

૨૫૬. પ્રખ્યાત રૂમી શાહાનશાહ વેલેર્યન શાપુર સામે લડવા એશ્યા આવ્યો. વેલેર્યને એન્ટીઓક પાછું જતી લીધું.

૨૬૦. ફત્તેહમંદ શાહાનશાહ શાપુરે મેસોપોટમ્યામાં રૂમી લશ્કરને ઘેરી લઈ શાહાનશાહ વેલેર્યનને કેદ કીધો; રૂમી લશ્કર હથીઆર છોડી શાપુરને તાબે થયું.

૨૬૦. શાપુરે સિરિયેહિસ નામના મદદગાર રૂમી સરદારને રોમનો શાહાનશાહ બનાવી આખા યૂરોપમાં પોતાનો ધાક બેસાડ્યો.

શાપુરે પોતાના અંધવા શાહાનશાહ વેલેર્યન સાથે ઘણીજ તારી-ફલાયક ચાલ ચલાવી હતી. શાપુર તેને ઘણુંજ માન આપતો અને તેને “આચાર્યોના આચાર્ય” તરીકે ઓળખાવતો. હવે પછીની રૂમી લડાઈઓમાં વેલેર્યનની કીંમતી સલાહોથી શાપુરે મહાભારત ફત્તેહો મેળવી.

૨૬૦-૨૬૧. શાપુરે એન્ટીઓકનો ત્રીજો મરતબે કબજો લીધો.

૨૬૦-૨૬૧. શાપુરે સીલીશ્યા જતી લઈ ટારસસનું વેપારી મઠક સર કીધું; ટારસ પર્વતની કઢણના સઘળા માર્ગો શાપુરને તાબે થયા.

૨૬૧. કેપેડોશ્યાની રાજધાની કયસરિયા શાપુરે એક હુકીમના દગાથી હાથ કરી ત્યાંના રહેવાસીઓને કતલ કરી કેદ કીધા. શાપુરે કેપેડોશ્યા ફત્તેહ કીધું.

૨૬૧. શાપુરે એશ્યા મૈનર તાબે કરી એશ્યાના સઘળાં રૂમી પ્રાંતોનો પોતે માલિક થયો. શાપુર ઈરાન પાછો ફર્યો.

૨૬૧. પંડમીરાના બહાદુર આરબ રાજા ઓડીનેથસે શાપુરના સારૂ મોકળેલો કીંમતી હઠીયો શાપુરે યુમેડીસ નદીમાં ફેંકાવી દઈ તેને અપમાન કરવાથી ઓડીનેથસે શાપુરની વલટી કુંચમાં તેને ઘણો હરાન કીધો.

રૂમીએ ઉપરની પોતાની મહાભારત કૃત્તેહોની યાદગારીમાં શાપુરે હાજીયાબાદ, નક્ષે રજ્ય અને નક્ષે રૂમતમ ખાતે પૂજળ લેખો અને ચીતારો કોતરાવ્યા હતા. શાપુરે જરથોસ્તી ધર્મનો ફેલાવો વધારી ઇરાનમાં હિંદી, યુનાની, વિાં સાહિત્યનો અભ્યાસ વધાર્યો હતો.

૨૬૧-૨૭૦. શાપુરે માની 'ચીતારા'ને દેશનીકાળ કહાડ્યો.

માની નામે ઇરાનીએ ધણા ધર્મોનો અભ્યાસ કરી ખ્રિસ્તી ધર્મ પસંદ કરીને પોતે પાદરી બન્યો. પાછલથી સધળા ધર્મોનો અભ્યાસ કરી તેમના બેગા મુળતત્વો પરથી એક નવો ધર્મ ઉભો કરી પોતાને પેગમ્બર તરીકે તેણે જાહેર કરી. એ ધર્મના ફેલાવાથી જરથોસ્તી ધર્મને પૂંગવું નુકશાન અટકાવવા માટે શાપુરે તેને દેશનીકાળ કરી દેતો. ચીત્ર-કળામાં હુશ્યાર હોવાથી માનીને 'ચીતારા' નો અલકાળ મળ્યો હતો.

૨૭૧. બહાદુર, કૃત્તેહમંદ, મગર "ઇરાન અને આન-ઇરાનના પાદશાહોનો પાદશાહ" શાપુર ૧ લો મરણ પામ્યો.

શાપુરે "શાપુર" અને "નીશાપુર" વિાં શહેરો વસાવ્યા હતા.

—❧—

‘અઉરમજ્દી.’

હોરમજ (અલહોરી) ૧ લો.

ઈ. સ. ૨૭૧—૨૭૨.—૧ વરસ.

શાપુર ૧ લા અને મહેરક ગુશનહની બેટીનો બેટો.

૨૭૧. હોરમજે માની 'ચીતારા'ને પાછો ઇરાની 'અરાખીયન' નામનો કિલ્લો તેને રહેવા આપ્યો.

૨૭૨. સખી ('અલહોરી') નામ શાહાનશાહ હોરમજ પામ્યો.

હોરમજે "રામ-હોરમજ" નામનું શહેર વસાવ્યું હતું.

—❧—

‘વરહરાન.’

બેહરામ ૧ લો. ઈં સં ૨૭૨—૨૭૫:—૩ વર્સ.

હોરમજ ૧ લાનો બટો (અથવા ભાઈ).

૨૭૨. બેહરામે માની ‘ચીતારા’ ને ફાંસી ફાંસી તેનો અને તેના પંથનો નાશ કીધો.

૨૭૨-૨૭૩. પેલ્મીરાની બહાદુર ખૂબસુરત રાણી ઝેનોખ્યાને બેહરામે રૂમીઓ સામે મદદ આપી.

પેલ્મીરાના રાજ ઓડીનેથસના ખૂન પછી તેની રાણી ઝેનોખ્યાએ રાજવહીવત પોતાને હાથ કીધો. તેણી ઘણી ખૂબસુરત અને શીખેલી હતી. લેટીન, ગ્રીક મીસરી અને સીરીયાક ભાષાઓ તેણી જાણતી હતી. પોતાની રાજદારી કુનેહથી તેણીએ સીર્યા, એશ્યા મૈનર અને મીસર હાથ કીધા અને એક લગાઈમાં રૂમીઓને હરાવ્યા. આથી રૂમી શાહાનશાહ ઓરેલ્યને અપમાન લઈ તેણીને ઘણીક લગાઈઓમાં હરાવી કેદ કીધો.

૨૭૩. બેહરામે ઝેનોખ્યાને મદદ આપવાથી રૂમી શાહાનશાહ ઓરેલ્યને ઈરાન પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. બેહરામે હીચકારો બની ઓરેલ્યને ભેટ સોગાદ મોકળી સમજાવી લીધો.

બેહરામે ઓરેલ્યને માટે ઉંચી કેશ્મીરી બનાવટનો એ મુષો ડગળો તેમજ ભંપકાદાર પાદશાહી રથ ભેટ મોકળી રસ્તેથી રૂમીઓને પાછા ફેરવ્યા હતા.

૨૭૪. ઈરાન પર ચઢાઈ કરવા એશ્યા તરફ બાઈએન્શ્યમ ખાતે શાહાનશાહ ઓરેલ્યનનું ખૂન થયું ઈરાન પરની ચડાઈ અધુરે ગઈ.

૨૭૫. દયાળુ, ધર્મી, પ્રજારક્ષક, નબળો શાહાન બેહરામ ૧ લો મરણ પામ્યો.

‘વરહરાન.’

બેહરામ ૨ જી. ઇ. સ. ૨૭૫-૨૯૩.—૧૮ વરસ.

બેહરામ ૧ લાના બેટા.

શરૂઆતમાં બેહરામ ધણી જૂલમી હોવાથી રૈયતે કંટાળી ગાદી પરથી ઉઠાડી મેળવાની વેત્તણી કરવા માંડી એથી પાદશાહે ગભરાઈ સુલેહ ભરેલી રીતે રાજ્ય ચલાવવા માંડ્યું અને રૈયતને રાજી કીધી.

૨૮૩. રૂમી શાહાનશાહ કારસે ઈરાન પર ચઢાઈ કીધી. તેણે મેસોપોટેમ્યા ઉત્તર વાળ્યું અને ટાઈગ્રીસ ઓળંગી સીલ્યુશ્યા અને ટેસીફન (મદાઈન) ના મ્હોટા શહેરો હાથ કીધા.

આ વખતે શાહાનશાહ બેહરામ હિંદુસ્તાન તરફ લડાઈમાં રાકાયેલો હતો. બેહરામે પ્રથમ સીજસ્તાન (સીસ્તાન) જીતી હિંદુસ્તાન સુધી ફરતેહો મેળવી હતી.

૨૮૩. વીજળી પડવાથી શાહાનશાહ કારસ મરણુ ચામ્યો. રૂમીએ એકદમ ઈરાન છોડી ચાલ્યા ગયા.

૨૮૫. રૂમી શાહાનશાહ ડાયોકલેશ્યનની ઉશ્કેરણીથી અર્મીનીઓએ બળવો ઉઠાવી આગળા સ્વતંત્ર અર્મીની પાદશાહ ખુસરૂના બેટા તીરહાદને પોતાનો રાજા બહેર કીધો.

૨૮૫. રૂમીએ અને ચીનના પદબ્રજ શાહાનશાહ મોન્ગોની મદદથી અર્મીનીઓએ ઈરાની લશ્કરને બે લડાઈઓમાં હરાવી અર્મીન્યામાંથી તેમને હાંકી કાઢી પોતે સ્વતંત્ર થયા.

મામ્ગો ‘હોન’ ટોળાના ચીનના શાહાનશાહોમાંનો છેલ્લો હતો. ‘વેઇ’ ટોળાના શાહાનશાહે તેને પદબ્રજ કીધો હતો. અર્ધશીર બાબગાનના વખતમાં તે ઈરાન આવી વસ્યો હતો. શાપુર ૧ લાએ મહેરબાન થઈ તેને અર્મીન્યામાં જગીર આપી હતી. અર્મીનીઓને સ્વતંત્ર કરવામાં તેનો મ્હોટો હાથ હતો.

૨૯૩. કમનશીબ શાહાનશાહ બેહરામ મરણુ પામ્યો.

‘વરહરાન.’

બેહરામ ૩ જી. ઇ. સ. ૨૬૩.—ચાર મહીના.

બેહરામ ખીજના બેટા.

૨૬૩. તખ્ત માટેની નાપસંદગીથી બેહરામ મરાણ પામ્યો.

‘નરસહી.’

નરસી. ઇ. સ. ૨૬૩-૩૦૧.—૯ વરસ.

શાપુર ૧ લાનો બેટા.

૨૬૩. ઈરાનની ગાદી માટે નરસી અને હોરમન નામના પાદશાહી ખાનદાનના દાવાદારો ઊભા થયા.

બેહરામ ૩ જીને કયા પૂત્રો હતા નહિ. નરસી-શાપુર ૧ લાનો બેટો હતો.

૨૬૩. ઈરાની રાજસલાએ નરસીને તખ્તનશીન કીધો.

૨૬૩. ગાદી મેળવવા નિષ્ફળ થયલા ઉમેદવાર હોરમને ફેસ, તુરાની તેમજ અંગલી લોકોના લાડુતી લશ્કર સાથે ઈરાન પર ચઢાઈ કીધી. લડાઈમાં હોરમન હાર્યો.

૨૬૬. આર્મીન્યાનાં રાજા તીરદાદે ઈરાની મીડયા પર જુટકાટ કરવા ચઢાઈ કરવાથી શાહાનશાહ નરસીએ આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કીધી. હીચકારો તીરદાદ વગર લડાઈએ જીત લઈ નાહો. આર્મીન્યા પાછું ઈરાનીઓના હાથમાં આવ્યું.

૨૬૬. નરસીએ ફ્રી મેસોપોટેમ્યા જીતી હિન્દુ વાળ્યું; સીર્યા અને ખીજ ફ્રી પ્રાંતોના નાશ કીધો.

૨૯૬. રૂમી સરદાર ગેલેરીયસ લડવા આવ્યો. પહેલી બે અચોક્કસ લડાઈઓ પછી કારહીના યાદગાર મેદાનમાં થયેલી ત્રીજી મહાભારત લડાઈમાં સરદાર ગેલેરીયસની જબરી હાર થઈ.

હપલી ત્રીજી લડાઈ ઘણીજ ખનખાર હતી. જેવી હાર ૪૦ સ૦ ૫૦ ૫૩ માં રૂમી કૉન્સલ ક્રીસસની પાર્થવેનોને હાથ થઈ હતી તેવીજ મ્હોટી હાર આ વખતે ગેલેરીયસની થઈ. તેનું સઘળું લશ્કર કપાઈ ગયું અને ગેલેરીયસ પોતે હીચકારે અને જંગ મેદાનમાંથી નાઠો. ગેલેરીયસે ધરાનીઆ સાથે મુલેહ કીધી.

૨૯૭. હીચકારા દગલખાન સરદાર ગેલેરીયસે ૨૫૦૦૦ માણસના લશ્કર સાથે મુલેહના વાવટા હેઠળ વગર તૈયાર થયેલા ધરાની લશ્કર પર અચાનક હુમલો કરી અપકીર્તિભરી ફત્તેહ ખેળવી.

રૂમી સરદારનો આ મ્હોટો દગો હતો. આ લડાઈ વચનભંગ હીચકારા રૂમીઆએ બહાદુરીથી નહિ પણ શરમભરેલા દગાથી જીતી હતી. તેમના હાથમાં પાદશાહી કુંડુ સાથે મ્હોટો ખજાનો આવ્યો. ગેલેરીયસે પાદશાહી કુંડુ સાથે સારી ચાલ ચલાવી તેમની બરદાસ્ત કીધી હતી.

૨૯૭. ગેલેરીયસે તીરહાદને પાછો આર્મીન્યામાં તખ્તનશીન કરી પશ્ચિમ મેસોપોટેમ્યાનો રૂમી પ્રાંત પાછો હાથ કીધો.

૨૯૭. ધરાન અને રોમ વચ્ચે શાહનશાહ ડાયોકલીશ્યને સુચવેલી શરતો નરસીએ કબૂલ રાખવાથી મુલેહ થઈ.

મુલેહની શરતો ધરાનને નામોશી લાગે એવી હતી, પણ પોતાની કબજ હાલતને લીધે નરસીએ તે કબૂલ રાખી. શરતો નીચે મુજબની મતલબની હતી:—

૧. ટાઇગ્રીસ નદીની પશ્ચિમ તરફના ઇન્ડીલીની, સોરીની, આરજેનીની, કારકુઇની અને જાખડેસીનીના પાંચ પ્રગણાઓ ધરાને રૂમીઆને આપી દેવા.

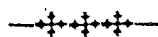
૨. ટાઇગ્રીસ નદીને બન્ને શાહનશાહોની હદ તરીકે ગણવી.

૩. ઔખીયાં પ્રાંત ધરાને રોમને સ્વાધીન કરી દેવા અને તે પ્રાંતમાં રાજ નેમવાનો હક રૂમીઆને આપવા.

૪. આર્મીન્યાની હદ મીડયામાં છેક “જુન્થા” ના કિલ્લા સુધી વધારી આપવી.

૩૦૧. શાહાનશાહ નરસીએ તખ્ત છોડી એકાંતવાસ પકડ્યો.

રૂમીઆ સાથે થયલા કોલકરારોથી નરસીને ઘણી નામોસી લાગી તેથી અમીર ઉમરાઆની મોહોસ છતાં આ બહાદુર શાહાંનશાહે ગાદી છોડી એકાંતવાસ પકડી બંદગીમાં પોતાનો વખત ગુજાર્યો.

‘અઉહરમજ્જદી.’

હોરમજ્જ ૨ જો. ઇ. સ. ૩૦૧-૩૦૬.—૮ વરસ.

નરસીના બેટા.

હોરમજ્જ ઘણા ધનસાશી અને દયાળુ હતો. એણે રાજને સુધારી શહેરો વસાવ્યાં હતા.

૩૦૬. સુલેહમંદ શાહાનશાહ હોરમજ્જ મરણ પામ્યો.

‘શાહપુહરી.’

મહાત્મા શાપુર (જીલકતાફ)

ઈ૦ સ૦ ૩૦૯—૩૭૯.—૭૦ વરસ.

હોરમજ બીજાનો બેટા.

૩૦૯. હોરમજ બીજાના વડા બેટા હોરમજને ઈરાની ઉમરાઓએ કેદ કરી હોરમજ બીજાની રાણીના ગર્ભસ્થાનને માથે ઈરાનનું તાજ ખેંચું.

૩૦૯. મહાત્મા શાપુરનો જન્મ થયો.

૩૦૯-૩૨૫. શાપુરના બાળપણનો લાલ લઈ મેસો-પોટેમ્યાના તાબેદાર રાજા ટાયરે બળવો ઉઠાવી મદાઈન પર હુમલો કરી તેને કબજા કીધું અને શાપુરની કુદર અનુશેહને છૂટી લઈ ગયો.

૩૦૯-૩૨૫. ઈરાની અખાત તરફથી બેનીઆયર, અબ-દુલ કંઈસ વિાં ખંડિયા આરખોએ ખંડ ઉઠાવી બેબીલોન, સુસિયાના વિાં ઈરાની પ્રાંતોમાં ખૂનામરકી અને નાશ ફેલાવ્યો.

૩૨૩. શાહબદ્દા હોરમજ બંદીખાનથી છુટી રોમ નાઠો.

૩૨૫. જુવાન શાહાનશાહ શાપુરે રાજ્યવહીવત અમીરાના હાથમાંથી લઈ લીધો.

૩૨૬. સરહદ પરના કિલ્લાઓ અને શહેરો પચાવનાર દુશ્મનોને મહાત્મા શાપુરે મારી કહાડી તેમના મુલકો પર હુમલો કીધો.

૩૨૬. ૧૨૦૦૦ માણસોની ફોજ લઇને મહાત્મા શાપુરે ટાયરના મુલક પર ચડડાઈ કીધી. ટાયરનું લશ્કર મહોટી લડાઈમાં હાર્યું અને ટાયરે કિલ્લામાં આશરો લીધો. એક મહીનાના ઘેરા પછી ટાયરની બેટી મલેકાના દગાથી શાપુરે કિલ્લો હાથ કરી ટાયરને મારી નખાવી મલેકા સાથે પરણ્યો.

૩૨૭. દરીઆઈ કાફલો ઉભો કરી મહાત્મા શાપુરે ઈરાની અખાતને માર્ગે ઈરાન પર ચડડાઈ લાવનારા આરબોના મુલક પર ચડડાઈ કીધી. શાપુરે હિન્દનો મુલક વેરાન કરી, ખેનીવાયલ, ટરમેનાઈટ, અબદુલ કદિસ વિગે આરબો પર પૂકળ હતો મેળવી ઘાતકીપણું વાપર્યું.

આર્મીનિયાના રાજા તીરદાદના બેટા ખુસરુએ શાપુર સાથે લડાઈ નહિ કરતા આજરબાઈજન (એટ્રેપેટેની) નો ઈરાની પ્રાંત શાપુરને પાછો આપી ખંડણી આપવાને કબૂલ કીધું.

૩૩૩. મહાત્મા શાપુરે રૂમી શાહાનશાહ મહાત્મા કોન્સ્ટેન્ટાઈન ઉપર “નવા રોમ” (કોન્સ્ટેન્ટીનોપલ) ખાતે સુલેહલયું એલચીખાતું મોકલ્યું.

‘નવા રોમ’ સાથે મહાભારત યુદ્ધો.

૩૩૭. મહાત્મા શાપુરે શાહાનશાહ નરસીએ ખાચલા ઈરાનના પાંચ પ્રગણાઓ પાછા મેળવવા માંગણી કીધી. રૂમીઓએ તે માંગણી નાકબૂલ રાખવાથી ઈરાનીઓ અને રૂમીઓ વચ્ચે લડાઈ જાળી.

૩૩૭. મહાત્મા કોન્સ્ટેન્ટાઈને ઈરાન પર ચડડાઈ કરવા લશ્કર એકઠું કરવા માંડ્યું.

એજ વરસમાં કોન્સ્ટેન્ટાઈન મરણ પામ્યો અને તેનું રાજ તેના બેટાએ વહેંચી લીધું. એશિયાનાં પ્રાંતો તેના ખીજા બેટા કોન્સ્ટેન્ટિય-

સના હાથમાં આવ્યા અને ઈરાન સાથની ખૂનખાર જંગોનો બોબો પથુ તેનેજ માંથે આવી પડ્યો.

૩૩૭. મહાત્મા શાપુરે ચહુડાઈની તૈયારીઓ પુરી કરી 'નવા રોમ' પર ચહુડાઈ કીધી. તેણે મેસોપોટેમ્યા અને સીરિયાના રૂમી પ્રાંતોમાં ફેસાદો ઊરપા કરાવ્યા, જીતાયલા આરબોને મદદમાં લીધા અને ખ્રિસ્તી અર્મીનીઓ સામે મૂર્તિપુજક અર્મીનીઓને ઉશ્કેરી બંડ ઉઠાવ્યું.

૩૩૭. રૂમીઓએ આરબોને પોતાની તરફેણમાં ખેંચી લઈ સઘળાં બંડો બેસાડી દીધા અને પોતાની સરહદ કુદાવી ઈરાની સરહદમાં કિલ્લાઓ બાંધ્યા.

૩૩૮. મહાત્મા શાપુરે રૂમી કિલ્લાઓ તોડી મેસોપોટેમ્યા પેરાન કીધું અને નસીબન (નીસીબીસ) ના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો.

નસીબનનો કિલ્લો ઘણો મજબૂત હતો. ૬૩ દિવસ સુધી ઘેરો ચાલું રાખી આખરે ઘેરો ઉઠાવી લેવાની શાપુરને ફરજ પડી. રૂમીઓ સાથની લડાઈ છેક ૪૦ સં ૩૪૦ સુધી ચાલી તેમાં સઘળી લડાઈઓમાં રૂમીઓએ માર ખાધા હતા.

૩૪૧. આજરબાઈજનના ઈરાની હુકમ અને તેના અર્મીની દોસ્તોની મદદથી મહાત્મા શાપુરે આર્મીન્યાના રાજા હીરાન, તેની રાણી તથા શાહબદા આરસને કેદ કીધા. હીરાનની મરજીથી આરસને શાપુરે ગાદી બક્ષી.

હીરાનને કેદ કરી મહાત્મા શાપુરે તેની આંખો ફાડી નખાવેલી હોવાથી તેણે પોતે પાછી ગાદી સ્વિકારી નહિ.

૩૪૧. ઐબીરિયાનો પ્રાંત શાપુરના કબજામાં આવ્યો.

૩૪૬. મહાત્મા શાપુરે રૂમી મેસોપોટેમ્યા પર ચહુડાઈ કરી નસીબનને બીજી વાર ઘેરો નાંખ્યો,

ત્રણ મહીનાના ષેરા છતાં નસીબન શાપુરના હાથમાં આવ્યું નહિ. આથી દલગીર થઈ મહાત્મા શાપુરે મધ્ય મેસોપોટેમ્યા પર મારો ચલાવ્યો અને રૂમીઆને લડાઈમાં ધસડયાં.

૩૪૮. સીંગારાની યાદગાર ખૂનખાર લડાઈમાં રૂમી-ઓની ભયંકાર કતલ થવા સાથે જખરી હાર થઈ.

આ લડાઈમાં મહાત્મા શાપુરનો નિર્દોષ ભેટો રૂમીઆને હાથે કેદ પકડાયો તેને તેઓએ ધણીજ કમકમાટ ઉપજાવનારા ધાતકી માતે મારી નાંખ્યો.

૩૫૦. મહાત્મા શાપુરે ટાઈગ્રીસ ઓળંગી મેસોપોટેમ્યાના રૂમી કિલ્લાઓ શરણુ કરી નસીબનને ત્રીજીવાર ઘેરો નાખ્યો.

આ ઘેરો ૧૦૦ દીવસ ચાલુ રહ્યો. મહાત્મા શાપુરે આ વખતે નસીબન કત્તેહ કીધું હોત પણ તેના રાજ્યની પૂર્વ સરહદ પર જંગલી લૂટારાઓએ દરોડો પાડવાથી તેને ત્યાં જવું પડ્યું. આથી રોમ અને ઈરાન વચ્ચે મુસલહ થઈ.

૩૫૦. જીહુન નદીની ઉતરના જંગલી તુરાની મેસેગેટી લોકોએ નદી ઓળંગી ઈરાન પર ચડાડાઈ કીધી.

૩૫૦-૩૫૬. મહાત્મા શાપુરે આઠ વરસો સૂધી ભારે લડાઈઓ કરી મેસેગેટી, 'ચીઓનાઈટ,' 'ઘેલાની,' 'યુસેની' અને 'વરટી' જેવી જંગલી પ્રજાઓને તાબે કીધી.

આ જીતાયલી જંગલી પ્રજાઓ શાપુરને ધણીજ ઉપયોગી થઈ પડી. રૂમીઆ સાથના હવે પછીના મહોટા યુદ્ધોમાં એ પ્રજાઓએ તેની મહોટી સેવા બજાવી હતી.

૩૫૦. આર્મીન્યાનો તાબેદારે ખંડિયો રાજા આરસ મહાત્મા શાપુરને દગો કરી રૂમી શાહાનશાહ કૉન્સ્ટેન્ટિનપોલને તાબે થયો.

રોમ સાથે નવી લડાઈ.

૩૫૯. રૂમીઓએ ઈરાને સુચવેલી શરતો નાકબૂલ કરવાથી ઈરાનીઓએ રૂમીઓ સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

શાપુરે રૂમીઓ પાસેથી નરસીએ ખોયલા આર્મીન્યા અને મેસોપોટેમ્યાના પ્રાંતો પાછા માંગ્યા જે તેઓએ નહિ આપવાથી તેમની સામે શાપુરે લડાઈ જાહેર કીધી હતી.

૩૫૯. રૂમી ઉમરા ઍન્ટોનૈન મહાત્મા શાપુરને આવી મળ્યો. તેને સાથે લઈ શાપુરે આલખાન્યન લોકોની મદદ સાથે, ચીઓનાઈટ પ્રજાઓને સાથે લઈ, રોમ પર ચઢાઈ કીધી.

૩૫૯. મેસોપોટેમ્યા ઉંડ વાળી મહાત્મા શાપુરે અમીડાની યાદગાર મહોટ્ટી લડાઈમાં રૂમીઓને હરાવ્યા અને અમીડાના મજબૂત કિલ્લાઓને ઘેરો નાખ્યો.

૩૬૦. ચીઓનાઈટ પ્રજાના રાજા ગ્રમખેટીસની મદદથી અમીડાના મજબૂત કિલ્લાને મહાત્મા શાપુરે હાથ કીધો.

અમીડાનો ઘેરો ૭૩ દીવસ ચાલ્યો હતો. શહેરનો ખચાવ રહેવાસીઓએ ધણીજ બહાદુરીથી કીધો હતો. અમીડા (ડાયરબેક) તે વખતે મહોટ્ટી અગત્ય ધરાવતું હતું. તેને કત્તેહ કરતા ૩૦,૦૦૦ ઈરાનીઓ માર્યા ગયા હતા. અમીડા જીત્યા બાદ ચોમાસું બેસવાથી શાપુર ઈરાન પાછો ફર્યો. પણ વસંતરવુમાં તેણે પાછી ચઢાઈ કીધી.

૩૬૧. મહાત્મા શાપુરે સીંગારાના મહોટ્ટા શહેરને ઘેરો નાખી તાબે કીધું.

સીંગારા શહેર નસીબનથી ૬૦ મૈલ દૂર મેસોપોટેમ્યામાં આવ્યું હતું.

૩૬૧. મહાત્મા શાપુરે જુડીસીનીની રાજધાની બેજુડીના મજબૂત કિલ્લાને ઘેરો નાખી લાંબી મુદત બાદ જીતી લીધો. મહાત્મા શાપુરે અરથા (વરટા) ને નસીબન સિવાયના મેસોપોટેમ્યાના સઘળા કિલ્લાઓ હાથ કીધા.

૩૬૧. મહાત્મા શાપુરે વરટાના કિલ્લાને ઘેરો નાખ્યો.

૩૬૧. રૂમી શાહાનશાહ કૉન્સ્ટેન્ટિનૉ કૉન્સ્ટેન્ટી-
નોપલ ખાતેથી આવી ઈરાને જતેલા બેનુબડીના કિલ્લાને ઘેરો
નાખ્યો.

આ વખતે મહાત્મા શાપુર ઈરાન પાછો ફર્યો.

૩૬૧. ઈરાનીઓની બહાદુરીથી કિલ્લો લેવામાં નિષ્ફળ
થઈ કૉન્સ્ટેન્ટિનૉ કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ પાછો ફર્યો. તેના ભાણેજ
જુલ્યનની ઉશ્કેરણીથી તેનું ખૂન થયું.

રૂમી શાહાનશાહ જુલ્યનની ચઢાઈ.

૩૬૧. બહાદુર લડાયક શાહાનશાહ જુલ્યન રોમની
ગાદીએ આવ્યો. પોતાના દેશની શીકસ્તોનું વેર લેવા તેણે ઈરાન
પર ચડાઈ કરવા તૈયારીઓ કરવા માંડી.

૩૬૨-૩૬૩. જુલ્યને રૂમી સરદાર વીકટર અને
શાહજાદા હોરમજની સરદારી તળે લગભગ ૧,૦૦,૦૦૦ માણસનું
લશ્કર અને ૧,૧૦૦ વહાણોનો કાફલો એશિયા રવાના કીધો.

૩૬૩. (૫-માર્ચ.) રૂમીઓએ એન્ટીઓક છોડી ઈરાન
તરફની કુચ શરૂ કીધી.

ફીરહોશી મૂળખ આ વખતે શાહાનશાહ શાપુર રૂમી લશ્કરની
હાલત તપાસવા છુપે નામે રૂમી છાવણીમાં જતા કેઈ રવેએ પકડાઈ
ગયો અને રૂમી શાહાનશાહે તેને કેદખાને નાખ્યો. શાપુરની ગેરહા-
જરીનો લાભ લઈનેજ રૂમીઓ ઈરાન સાથે લડવા આવ્યા હતા અને
થોડીક ફતેહો મેળવી હતી. જુલ્યન એન્ટીઓક છોડી કારહી આવ્યો
અને ત્યાંથી યુરેડીસની ખીણમાં થઈ, રેતીના રણમાં દાખલ થઈ
કેસીનાઈકસ અને નાઇસીફ્રીયમના આરબ શહેરાની તાબેદારી
સ્વિકારી, સીરકુશીયમ શહેર ખાતે આવી પહોંચ્યો. સીરકુશીયમ ખાતે
લશ્કરી ગોઠવણી કરી ઈરાની હદમાં દાખલ થઈ જઈયા, દુરા, વિં
ઈરાની શહેરો વટાવી એનેયન આવી પહોંચ્યો.

૩૬૩. (૧૩-એપ્રિલ.) જુદ્યને એનેથન (એનેથ) નું મનખૂત શહેર દગાથી હાથ કરી સળગાવી મેજ્યું અને વિશ્વાસ-ઘાત કરી રહેવાસીઓને સ્ત્રીયા ખાતે મોકળી દીધા.

એનેથનનો કિલ્લો યુદ્ધેડીસના એક ટાપુ ઉપર આવેલો હતો.

૩૬૩. થીજુપા લેવામાં નિષ્ફળતા મેળવી રૂમીઓ આંગલ વધ્યા. થીજુપા એનેથાથી ૮ મૈલ દૂર હતું.

૩૬૩. હાયાસીરા (હીત) ના બચાવ વગરના નીરાધાર બંધરા છોકરાંઓને નીર્દયપણે રૂમીઓએ કતલ કીધા.

આ શહેરના મરદો રૂમીઓ સામે લડવાને અશક્ત હોવાથી શહેર છોડી ચાલી ગયા હતા અને બચ્ચાં છોકરાંઓને રૂમીઓ હાથ નહિ લગાડશે એવી મતલબથી શહેરમાંજ રાખી ગયા હતા. રૂમીઓ હવે અબિલોન્યામાં દાખલ થયા. અહીંઆ તેમને રોડોસેસીસ નામે આરબ રાજા અને એક ધરાની સરદારે ઘણાજ પગવ્યા.

૩૬૩. ઘણી હારો અને નિષ્ફળતા પછી રૂમીઓએ પેરી-સાબોરનો મનખૂત કિલ્લો ઘેરો નાખી હાથ કીધો.

પેરીસાબોર હાથ કરી 'નેહેર મલ્કા' નામની નેહેર મારફતે ધરાનીઓથી ઘણી અડચણો ભોગવી ટેસીફનથી ૧૧ માઇલ દૂર ટેસીફનના બચાવ માટે બાંધેલા મોઘેમલ્કા શહેર ખાતે રૂમીઓ આવી પહોંચ્યા.

૩૬૩. રૂમીઓએ મોઘેમલ્કા ઘણી મહેનતે જીતી તેને આગ લગાડી અને રહેવાસીઓને કતલ કરી તેમના બહાદુર સરદાર નેબડેડીસને જીવતો બાળી મેજ્યો.

મદાઇન (ટેસીફન) જઈ પૂં ગવા માટે રૂમીઓને હવે માત્ર દાઇગ્રીસ નદીજ આગળગવાની હતી. જુદ્યને મદાઇનની આસપાસના પાંદચાહી આગબળીઆ, શેકારના પ્રાણીઓ, વિાં નો નાશ કીધો.

૩૬૩. દોઇગ્રીસની જબરી લડાઇમાં ઈરાનીઓ હાર્યા અને મદાઇનના કિલ્લામાં ભરાઇ બેઠા.

ફીરદાસી મૂળ્ય આ વખતે મહાત્મા શાપુરે કેદખાનેથી છુટી ધરાન આવી રૂમીઓ સામે દેખાવ દીધા. તેને જોતાજ રૂમીઓ ગાભરા પડ્યા અને ટેસીફન શહેર કે જેને જીતવા માટેજ તેઓએ ચહડાઈ કીધી હતી તેને ઘેરે નહિ નાખતા હભી પુછડીએ પાછા નહાકા. તેઓએ ફક્ત ૨૪ વહાણો રાખી બાકીના ૧,૧૦૦ વહાણોનો નાશ કીધો.

૩૬૩. ઈરાની સરદાર મેરાનીસ અને મહાત્મા શાપુરના બે બેઠાઓએ પાછા ફરતા રૂમીઓની પુઠ પકડી મેરંગાના ખૂનખાર મેદાનમાં રૂમીઓનો જબરો પરાજય કર્યો.

૩૬૩. સમારાની યાદગાર નાશકારક લડાઈમાં ઈરાનીઓએ રૂમીઓને હરાવી જીલ્લનને જખમી કીધો. સરદાર મેરાનીસ માર્યો ગયો. (૨૬-જૂન.)

જીલ્લનને થયેલા જખમથી તે મધ્યરાત્રે મરણ પામ્યો. તેની જગો પર રૂમી લશ્કરે એક અવાજે જોવીયન નામે સરદારને તખ્તન-શીન કીધો. મહાત્મા શાપુરે હવે રૂમીઓની પુઠ પકડી (૨૭ જૂન) તેમને ઘણા હેરાન કીધા. સમારાથી નહાસી રૂમીઓ હુરા ગયા અને ચાંથી ટાઈગ્રીસ ઓળંગી ગયા. ઈરાનીઓ માટે તેમને મોટી બિહીક હતી. આથી શાપુરે તેમની તરફ વકીલા માકળી સુલેહની શરતો કબૂલ કરવા દેખાણુ કીધો.

૩૬૩. મહાત્મા શાપુરે સુચવેલી રોમને હીનપસ્તી લગાડનારી અને નીચું જોવાડનારી શરતો રૂમી શાહાનશાહ જોવીયને કબૂલ રાખવાથી “હુરાની સુલેહ” થઈ.

આ સુલેહથી લડાઈનો અંત આવ્યો. બન્ને પક્ષોએ તે પર સહીઓ કરી ૩૦ વરસ સુધી સુલેહ જાળવવાના સપત લીધા. સુલેહની શરતો નીચે મૂળ્ય હતી:—

૧. શાહાનશાહ નરસીએ રોમને આપી દીધેલા ટાઈગ્રીસ નદીની પશ્ચિમ બાજુનાં પાંચ પ્રગણાઓ, તેઓમાંની સઘળી કિલ્લેબંદી, રહેવાસીઓ તથા દોલત સાથે, રૂમીઓએ પાછા ઈરાનને સ્વાધીન કરવા.

૨. પૂર્વ મેસોપોટેમ્યાના નસીબન, સીંગારા અને “સુર જાડોની છાવણી” નામના ત્રણ કિલ્લાઓ ઈરાનીઓને હવાલે કરવા.

૩. આર્મીન્યા સાયનો સંબંધ રાત્રિ છોડી દેવા. ત્યાંના રાજા આરસને પડતો મળી ઈરાન સાયના તેના કજીઆમાં તેને કશી મદદ રાત્રિ આપવી નહિ.

આર્મીન્યા અને ઐબીર્યાની ફત્તેહ.

૩૬૪. મહાત્મા શાપુરે અર્મીની ઉમરાઓમાં પ્રેસાદ બરપા કરી, આર્મીન્યાના દગાખોર બેવક્ષ રાજા આરસને ઈરાન બોલાવી તેની આંખ ફોડી કેદ કરી તેને પદબ્રષ્ટ કીધો.

૩૬૪. આરસની રાણી પ્રદેનમ તથા તેના બેટો બાબ અદકર્સ (આર્ટોગોરેસા) ના કિલ્લામાં ભરાઈ બેસી શાપુરની સામે થયા.

તેમને તાબે કરવા મહાત્મા શાપુરે કાઠલાસીસ અને આરટાબાનીસ નામના અર્મીની સરદારોને મોકળ્યા હતા પણ તેઓ દગો કરી કુશમોને મળી ગયા. આથી સરદાર વગરના ઈરાની લશ્કરને પાછું હાલવું પડ્યું.

૩૬૪. મહાત્મા શાપુરે ઐબીર્યા પર ચડાઈ કરી ત્યાંનાં રાજા સોરોમેસીસને હરાવી દેશમાંથી હાંકી કહાડયો અને એરુપેક્યુરીસને ગાદીનશીન કરી ઈરાન પાછો ફર્યો.

૩૬૪. શાહબદ્દા બાબ (પારા) રૂમી શાહાનશાહ વેલન્સને આશરે ગયો. વેલન્સની કુમકથી અર્મીનીઓએ બાબને રાજા બનાવ્યો.

૩૬૫. મહાત્મા શાપુરે આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કરી કાઠલાસીસ અને આરટાબાનીસને હરાવી જંગલોમાં હાંકી કહાડયા.

પાછળથી આ બન્ને સરદારોને રાજા બાબની મારફતે કલ્લ કરાવ્યા હતા.

૩૬૫. મહાત્મા શાપુરે અદકર્સને ઘેરે નાખી હાથ કીધું અને ખળનો હાથ કરી રાણી ફરંદાશને કેદ કીધી તથા બાબ સાથે સુલેહ કરી આર્મીન્યા તાબે કીધું.

રોમ સાથે નવી લડાઈ.

૩૭૧. ઐબીર્યાના પદભ્રષ્ટ રાજા સોરોમેસીસને મદદ કરવા વચનભંગ ફ્રીઓએ ઐબીર્યા પર ચડાઈ મોકળી.

ફ્રી સરદાર ટેરેન્સસ ફત્તેહ કરતો છેક કાધરિસ નદી સુધી જઈ પહોંચ્યો. તેની સામે થવા જેટલું જોર ત્યાંના ઇરાની ખંડિયા રાજા એસ્પેક્યુરીસમાં હતું નહિ.

૩૭૧. એસ્પેક્યુરીસે પોતાનો અર્ધો મુલક પોતાની નબળાઈને લીધે સોરોમેસીસને આપી દીધો.

૩૭૨. રોમની ખેવફાઈ માટે તેને સજા કરવા મહાત્મા શાપુરે રોમ પર ચડાઈ કીધી.

આ લડાઈ ઈ. સ. ૩૭૬ સુધી ચાલુ રહી પણ કશો નીવડો આવ્યો નહિ.

૩૭૬. રોમ અને ઈરાન વચ્ચે સુલેહ થઈ.

૩૭૯. ખળવાન, હીમ્મતવાન, ફત્તેહમંદ, દયાળુ, ક્ષમીષ્ટ, મહાત્મા શાહાનશાહ શાપુર મરણ પામ્યો.

‘અરતહશીરી’

અર્દશીર (નેકોકાર, ‘અલ જમીલ’) ૨.

ઈ૦ સ૦ ૩૭૯-૩૮૩.—૪ વરસ.

મહાત્મા શાપુરનો બેટા.

ફરી શાહાનશાહ વૈલંદરે આર્મીન્યાના રાજા બાબ (પારા) નું ખૂન કરાવી તેની ગાદી પર વરજદાદ (ફરસડેટીસ) ને બેસાડ્યો હતો (૩૭૪,) અને રાજ્યનો વહીવટ મુશેર નામે ઉમરાને સોંપ્યો હતો. પાછળથી વરજદાદે મુશેરને મારી નાખાવ્યાથી તેના વેરમાં તેના ભાઈ મેન્યુલે બળવો ઉઠાવી વરજદાદને હરાવી પદબ્રષ્ટ કીધો અને બાબની રાણી જરમાનદોખત અને તેણીના બેટાઓને તખ્તે બેસાડ્યા પણ ફ્રાન્સિઆની બિહીકથી ઈરાનના પાદશાહની તાબેદારી કબૂલ રાખવા એક એલચીખાતું મદાઈન મોકળું.

૩૭૯. સરદાર મેન્યુલે ઈરાનની તાબેદારી કબૂલ રાખી ખંડાણી આપતી કીધી.

આના બદલામાં શાહાનશાહ અર્દશીરે જરમાનદોખતને રાણી તરીકે કબૂલ રાખી, મેન્યુલની મદદમાં ૧૦,૦૦૦ ઈરાનીઓનું લશ્કર રાખી, આર્મીન્યામાં તેને મદદ કરવા એક શત્રપ (હાકમ) નેમ્યો અને આર્મીન્યાની પાસખાની કરવાનું પોતે માથે લીધું.

૩૮૩. મેન્યુલે અર્મીની સરદાર મેફ્જાનના ભાવ્યાથી કુમકના ૧૦,૦૦૦ ઈરાની લશ્કરને કાપી નાખવાથી ઈરાન અને આર્મીન્યા વચ્ચે લડાઈ જાગી.

ઈરાની શત્રપ તેને પકડીને ઈરાન મોકળી દેનાર છે એમ અદેખાઈથી ભરવી મારવાથી મેન્યુલે ઉપહું કામ કીધું હતું.

૩૮૩. મેન્યુલ મરણ પામ્યો.

મેન્યુલના મરણ બાદ અર્મીનીઓ બે ટોળાઓમાં વહેંચાઈ ગયા. એકે રોમ અને બીજાએ ઈરાનની મદદ માંગવાથી બન્ને દેશો વચ્ચે લડાઈ જાગવાનો ભય ઉભો થયો.

૩૮૩. નેક (નેકોકાર), નેકીવાલો (‘અલ જમીલ’), માયાળું, સુલેહમંદ શાહાનશાહ અર્દશીર તેસીફન ખાતે મરણ પામ્યો.

શાહપહરી.’

શાપુર (‘લડાયક’) ૩ જો.

ઈ૦ સ૦ ૩૮૩-૩૮૮.—૫ વરસ.

મહાત્મા શાપુરનો ખેટા.

૩૮૪. ઈરાનની પૂર્વ સરહદ પર જંગલી ટોળાઓએ દરોડો પાડ્યો.

એજ વખતે રોમની પશ્ચિમ પણ ગોથ લોકો ઘણાજ પગલર થયલા હોવાથી તેમના લયથી રૂમીઓએ ઈરાન સાથે લડાઈમાં ઉતરવામાં ઉઠાપણુ જોયું નહિ.

૩૮૪. “કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલની સુલેહ” મૂળખ આર્મીનિયાના લાગલા પાડી રોમ અને ઈરાને વહેંચી લીધું.

ઈરાનને મળેલા આર્મીનિયાનો પૂર્વ ભાગ રોમને મળેલા પશ્ચિમ ભાગ કરતા ૪ ઘણા મોટો હતો. ઈરાને પોતાના ભાગમાં ખુસરો નામના ખ્રિસ્તીની નેમણુંક કીધી જ્યારે રોમ પોતાનો ભાગ બાબના ખેટા આરસને હવાલે કીધો.

શાહનશાહ શાપુરે “ચાદ” નામની આરખ ટોળીને તેમના મુલકમાં દાખલ થઈ જળચરી શીકસ્ત આપી.

૩૮૬. આરસ મરણ પામવાથી તેનું રાજ્ય રૂમીઓએ પોતાની શાહાનશાહત સાથે જોડી નાખી ત્યાં રૂમી હાકમ નેમ્યો.

૩૮૮. લડાયક લલો શાહાનશાહ શાપુર તંબુનો ચોખ માથામાં લાગવાથી મરણ પામ્યો.

શાપુરે પોતાની તેમજ પોતાના પેદરની તસ્વીરે તાકે બાસ્તાન ખાતે કેતરાવી હતી.

‘વરહરાન.’

બેહરામ (કેરમાનશાહ) ૪.

ઈ૦ સ૦ ૩૮૮-૩૯૯.—૧૧ વરસ.

મહાત્મા શાપુરને બેટા.

૩૯૦. આર્મીન્યાના ઇરાની લાગના હાકમ ખુસરોએ રોમના શાહાનશાહ થીયોડોશીયસને રાજી રાખી રૂમી આર્મીન્યાની હાકમી મેળવી.

૩૯૧. ઇરાનને બેવક્ષ થઈ ખુસરો રોમની મીનમાં જરાયો.

આમ કરવાને રોમ તેને ઉશ્કેર્યો હથે એવા શક ગયાથી બેહરામે રોમ સામે લડાઈ ઉઠાવવા માંગી આથી બિહીને રૂમીઆએ ખુસરોને આશરો આપ્યો નહિ.

૩૯૨. શાહાનશાહ બેહરામે ખુસરોને કિલ્લામાં કેદ કરી તેની જગા પર પોતાના લાઈ શાપુરને આખા આર્મીન્યાની ગાદી બક્ષી.

૩૯૬. લશ્કરે બળવો ઉઠાવી બેહરામને તીરે વીંધી મારી નાખ્યો.

ફીરદોસી મૂજબ બેહરામ માંદો પડી ૩૬ વરસની ઉંમરે મરણ પામ્યો હતો.

‘ઇસ્તીકતી’.

યજ્ઞદેવદે (‘રામશત્રસ’ ‘અથોલ’) ૧.

ઈ૦ સ૦ ૩૯૯-૪૨૦.—૨૧ વરસ.

બેહરામ ૪. ના બેટા.

૪૦૮. રૂમી શાહાનશાહ થીયોડોશીયસના બેટા આ-
રકેડીયસે ૧૦૦૦ રતલ સોનું આપી યજ્ઞદેવદેને પોતાના
વારસ બેટા થીયોડોશીયસનો ટસ્ટી કીધો.

શાહાનશાહ આરકેડીયસને કોઈ પણ રૂમી પર ભરોસો નહિ
હોવાથી તેણે ઉપલું પગલું ભર્યું હતું. યજ્ઞદેવદે રામની સેનેટ પર
હુકમ મોકળાવી થીયોડોશીયસ સામે કોઈ પણ બાતના પ્રપંચ રચનારને
સખત સજા કરવાનું બહેર કીધું.

યજ્ઞદેવદે અસ્થિર મનનો હતો. શરૂઆતમાં તેણે ખ્રિસ્તીઓ તરફ
મેહેરબાનગી બતાવ્યાથી ખ્રિસ્તીઓએ આતશખાનાઓ બાળી નાખી
જરથોસ્તીઓની કતલ ચલાવી આથી ગુસ્સે થઈ યજ્ઞદેવદે ધરાન અને
આર્મીન્યાનાં ખ્રિસ્તીઓની મોટી કતલો ચલાવી હતી.

૪૧૨. આર્મીન્યાનો હાકમ બેહરામ-શાપુર મરણ
પામ્યો. ખ્રિસ્તી વડા પાદરી ઈસાકની અરજ પરથી યજ્ઞદેવદે
આગલા પદબ્રહ્મ રાજ બોસરને આર્મીન્યાની ગાદી પાછી આપી.

૪૧૩. બોસરે મરણ પામ્યો. યજ્ઞદેવદે પોતાના
બેટા શાપુરને આર્મીન્યાનું તખ્ત બક્ષ્યું.

યજ્ઞદેવદેની મરજથી શાપુરે આર્મીન્યાના ખ્રિસ્તીઓને જર-
થોસ્તી ધર્મમાં વટલાવવાની ધણી કોશિશો કીધી હતી પણ તેમાં તે
ફાવો હતો નહિ.

૪૧૮. યજ્ઞદેવદેની માંદગીથી શાપુર આર્મીન્યા
છોડી મદાઈન આવ્યો. અર્મીનીઓએ બળવો ઉઠાવી આર્મીન્યા-
માંથી ઈરાની લશ્કરને મારી કહાડ્યું.

૪૧૯. દરીઆઈ ઘોડાએ લાત મારવાથી મહંમ મનનો
(રામશત્રસ) ઘાતકી (અથોલ) યજ્ઞદેવદે મરણ પામ્યો.

‘વરહરાન’.

બેહરામ (શુર) પ. ઇ૦ સ૦ ૪૨૦-૪૪૦.—૨૦ વરસ.

યજ્ઞદેવદર્શ ૧. ના બેટો.

૪૧૯. ઈરાનના તખ્ત માટે ત્રણ દાવાદારો ઉભા થયા.

૪૧૯. ખેલા દાવાદાર શાહુબદા શાપુર (આર્મી-ન્યાનાં હાકમ) નું મેહેલમાં છુપ્યું ખૂન થયું.

૪૧૯. બીજા દાવાદાર ખુસરોને અમીરોએ ઈરાનનું તખ્ત આપ્યું.

પાદશાહ ખુસરો અર્દેશીર બાબેગાનના ખાનદાનનો હતો.

૪૧૯. તખ્તના હકદાર વારસેશ શાહુબદા બેહરામે હીરાના આરબ ખંડિયા રાજા મંજરની મદદથી સીખાન અને કુબતીયાના ૧૨,૦૦૦ લશ્કર સાથે ઈરાન પર ચઢાઈ કીધી. બેહરામે સોરસાનથી મદાઈન સૂધીના મુલ્ક જીતી લીધો.

બેહરામ શાહાનશાહ યજ્ઞદેવદર્શનો હકદાર વારસેશ બેટો હતો. તેને યજ્ઞદેવદર્શ કેલવણી આપવા હીરાના તાબેદાર આરબ રાજાને સોંપ્યો હતો. યજ્ઞદેવદર્શ ધાતકી હોવાથી તેનો બેટો પણ તેવાજ નીકળ્યો અને પોતાનું અચપણ આરબો સાથે ગુજરેલું હોવાથી તેમનો વીકાળ અવાજ તેનામાં પણ ઉતર્યો હશે એવી બિહીકથી ઈરાની અમીરો બેહરામને ગાદી આપવા માંગતા હતા નહિ.

૪૨૦. બેહરામે પોતાની બહાદુરીથી ઈરાનનું તખ્ત મેળવ્યું.

કહે છે કે જ્યારે કોઈ પણ રવેશે ઈરાની અમીરોએ ઈરાનનું તખ્ત બેહરામને આપવાને કબૂલ કીધું નહિ ત્યારે બેહરામે એવું સુચવ્યું કે “જંગલના બે વાંધોને સામસામા બાંધી તેઓની વચ્ચે વચ્ચમાં ઈરાનનું તખ્ત મેળી તે ઉપર તાજ મેળવું; અને જે ઘણી આ તાજ ઉઠાવીને પેહેરે તેને પાદશાહ ગણવો.” સંઘળાઓએ આ સુચના કબૂલ રાખી. જુદા પાદશાહ ખુસરોમાં વાંધોને મારવાની તાકાત હતી નહિ પણ બેહરામે તત્કાલ વાંધોનો જાન લઈ તાજ પેહેરી તખ્તનશીન થયો. બેહરામે ઈરાની અમીરોને માફી બક્ષી તેમના પર નીકળતી ૫ અબજ અને ૭૦ કરોડ દરમતી વસુલાતની બાકી માફ કીધી.

રોમ સાથે લડાઈ.

૪૨૧. રોમ સાથે લડાઈ બગી.

એહરામ ચુસ્ત જરથોસ્તી હતો. જરથોસ્તીઓને રાજી રાખવાં તેણે ખ્રિસ્તીઓની કતલ ચલાવ્યાથી તેઓ ધરાન છોડી રૂમી ઉદમાં જઈ ભરાયા. એહરામે પોતાની નાઠેલી પ્રજાને પાછી મેળવવા રૂમી શાહાનશાહ થીયોડોશીયસ પર માંગણી મોકળી જે નાકબૂલ રાખવાથી એહરામે તેની સામે લડાઈ ઉઠાવી હતી. આથી રૂમીઓ એદરાખીનીનાં આર્મીન્યાના ધરાની પ્રાંતમાં લશ્કર લઈ આવ્યા.

૪૨૧. રૂમીઓએ એહરામના લાઈ ધરાની સેનાપતી નરસીને હુમલો કરી હરાવ્યો.

પોતાની હાર થવા બાદ નરસીએ રૂમી મેસોપોટેમ્યા પર હુમલો કરી લૂટફાટ કરવાથી રૂમીઓ આર્મીન્યા છોડી મેસોપોટેમ્યા આવ્યા. ધરાનીઓ નસીબનના કિલામાં ભરાઈ બેઠા.

૪૨૧. રૂમીઓએ નસીબનને ઘેરો નાખ્યો. શાહાનશાહ એહરામ તથા મંજરના આવી ખડોચવાથી રૂમીઓએ ઘેરો ઉઠાવી લીધો.

૪૨૧. એહરામે થીયોડોશીયોપોલીસને ઘેરો નાખ્યો.

થીયોડોશીયોપોલીસ રૂમી-આર્મીન્યાનાં બચાવ માટે તરતનુંજ બાંધેલું હતું. આ શહેર ઘણું મજબૂત હતું. એહરામે ૩૦ દિવસ ઘેરો ચાલુ રાખી નિષ્ફળ થઈ ઘેરો ઉઠાવી લીધો. એહરામ સામે લડવા રૂમીઓએ સરદાર પ્રોકોપ્યસને મોકલ્યો. એહરામે તેની સાથે એવી ગોઠવણ કીધી કે બન્ને તરફના બે સાથી જોરાવર સરદારોએ લડાઈ કરવી તેમાં જે પક્ષનો સરદાર હારે તે પક્ષને હારેલી સમજવી. આ મૂજબ લડાઈ ચાલતા રૂમી પક્ષના ગાય પેહેલવાન એરીયોખીન્ડસે ધરાની પેહેલવાન અરદાજનીસને કતલ કરવાથી એહરામે રૂમીઓની ફત્તેહ કબૂલ રાખી.

૪૨૨. રોમ અને ધરાન વચ્ચે મુલોહ થઈ.

મુલોહની શરતો એવી હતી કે ધરાનની નાઠેલી ખ્રિસ્તી પ્રજાઓ રૂમીઓને તાપે રહે તેમાં ધરાને વાંધો ઉઠાવવો નહિ અને એહરામે ખ્રિસ્તીઓની વધુ કતલ ચલાવવી નહિ.

૪૨૨. બેહરામે આર્મીન્યા પર ચડાઇ કરી તેના તખ્ત પર માછ રાજા શાપુર (યઝ્દેર્ઝ ૧. નો કાકો) ના બેટા આરટાસીસને અર્દશીરનું નામ આપી બેસાડ્યો ને ફીતુર બેસાડી દીધું.

અર્દશીરના બદ કામોથી અર્મીની ઉમરાઓ કંટાળી ગયા અને તેઓએ બેહરામ આગળ ફરીયાદ કરી. તપાસમાં તકસીરવાર સાબેત થવાથી બેહરામે અર્દશીરને પદબ્રષ્ટ કીધો.

૪૨૮. બેહરામે આર્મીન્યા ઈરાની શાહનશાહત સાથે જોડી દઈ વીમેહર-શાપુરને આર્મીન્યાનો પહેલો ઈરાની મરજ-ખાન (હાકમ) બનાવ્યો.

૪૩૦. કેરખીયન સમુદ્રની પૂર્વ અને જીહુન નદીની ઉત્તરે વસનારા નંગલી હુએતાલી લોકોએ જીહુન ઓળંગી ઈરાનના મર્વ પ્રાંતને વેરાન કરી ખોરાસાન પર દરોડો પાડ્યો.

બેહરામ શીકારખાજનો ધણેજ શીકીત હોવાથી તે આ વખતે શીકારખાજમાં રોકાયેલો હતો. તે પોતે હુએતાલીઓ વિષે બેદરકાર હોય એવો દેખાવ કરતો હતો. આથી ઈરાની અમીરોએ નાસીપાસ થઈ હુએતાલીઓના રાજા (ખાકાન) ને ખંડણી આપવાનું કબૂલ કીધું. પણ બેહરામ ઘણો દૂરઅંદેશ હતો. તેણે ૧૨,૦૦૦ લશ્કર લઈને એસ્ત્રથી આજરઆબાદગાન તરફ કુચ કરી, આજરઆબાદગાનથી અર્દબીલ (હમદાન), આમલ, ગોરગાન, નીશાપુર, વિાં સહેરો પસાર કરી મર્વ ખાતે જઈ પહોંચ્યો. ખાકાનની છાવણી કશમીહન ખાતે હતી જ્યાં બેહરામે જઈ છાવણી તાખી.

૪૩૦-૪૪૦. કશમીહનની ખૂનખાર લડાઈમાં બેહરામે ખાકાનને હરાવ્યો, તેના ૩૦૦ સરદારોને કેદ પકડ્યા અને ધીલાનના પાદશાહ બેઝરવાને ખાકાનને કેદ કીધો.

આ જીત પછી બેહરામે મર્વ ખાતે પાંગ્ર આવી ખાકાનના ખાકીના લશ્કરીઓને કતલ કીધા. આથી નહિ ધરાતા બેહરામ આમુ નદી ઓળંગી કુશમનોતા મુલકમાં દાખલ થયો.

૪૩૦-૪૪૦. બેહરામે બોખારા શહેર છતી દુશ્મનોના લશ્કરને કતલ કીધું.

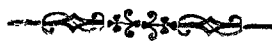
૪૪૦. હુએતાલીએ તાબે થયા અને તેઓએ ખંડણી આપતી કીધી. સરદાર શોહારેને બેહરામે હુએતાલી લોકોની પાદશાહી સ્વાધીન કીધી.

આ ફત્તેહાથી બેહરામના હાથમાં પૂઠકળ ખળનો આવ્યો જેનો બેહરામે રસ્તા સમરાવવા, પુલો બાંધવા અને ગરીબોના ભલાને માટે છુટથી ઉપયોગ કીધો.

૪૩૧. બેહરામે પેહેલવી ભાષાને સરકાર દરબારમાં વપરાતી બંધ પાડવાનો હુકમ કહાડ્યો.

બેહરામ ઘણા મોજાલા પાદશાહ હતો. એ શાહાનશાહ જેવો પ્રખ્યાત તીરંદાજ તે જમાનામાં કોઈ હતો નહિ. કહે છે કે 'અરઝમે' નું નામ ધારણ કરી એલચી તરીકે તે હિંદુસ્તાન ક્નોજના રાજા શંકલની દરબારમાં ગયો હતો. ત્યાં મહાભારત સાહસકર્મો બળતરી રાજાની સેવા બજાવ્યાથી ખુશી થઈ રાજાએ પોતાની સૌથી ખુબસુરત બેટી સ્પીનુદ સાથે બેહરામની શેહાદી કરી હતી. પાછલથી બેહરામના પરાણા તરીકે રાજા શંકલ, કાજુલ, સીંધ, સંદલ, જંદલ, મુલતાન અને કાશ્મીરના રાજાઓ સાથે ઈરાન આવ્યો હતો.

૪૪૦. સખી, બહાદુર, અક્કલમંદ, ઈનસાફી, પ્રજાનો ખ્યારો, લાડકવાયો શાહાનશાહ બેહરામ મરણ પામ્યો.

‘કાદી યજ્ઞદેવર્તી’.

યજ્ઞદેવર્ત (“દયાળુ”) ૨.

ઈ ૦ સ ૦ ૪૪૦-૪૫૭.—૧૭ વરસ.

બેહરામ ગુરનો બેટા.

૪૪૧. શાહાનશાહ યજ્ઞદેવર્તે રોમ સામે લડાઈ બહેર કીધી.

યજ્ઞદેવર્તે ઇરાની, સારસન, હન, આઝર્સાયન, વિાં પ્રજાના લશ્કર સાથે રૂમી સુલકો પર ચઢી ગયો. રૂમીએ લડાઈ કરવાને નાખુશ હોવાથી શાહાનશાહ થીયોડોશીયસે એશિયાના રૂમી હાકમ કાઉંટ એનેટોલ્યસને ઇરાનીએ સાથે દોસ્તી કરવા હુકમ કીધો.

૪૪૧. કાઉંટ એનેટોલ્યસે પાદશાહની દરબારમાં પાલિખ્યાદો દાખલ થઈ પાદશાહના તખ્ત આગળ પોતાનું માથું મેળી સુલોહ માટે અરજ કરવાથી ઇરાન અને રોમ વચ્ચે સુલોહ થઈ.

સુલહની શરતો મૂજબ ઇરાનીએ અને રૂમીએએ અકેકની સરહદ પર કીલાએ નહિ બાંધવાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું.

૪૪૨. શાહાનશાહ યજ્ઞદેવર્તે પોતાના બાહોશ વજીર મેહેર-નરસીને આર્મીન્યાનાં ખ્રિસ્તીઓને જરથોસ્તી ધર્મમાં વટલાવવા આર્મીન્યા મોકલ્યો.

મેહેર-નરસીની સમજવટથી આર્મીન્યાનો મરજબાન (હાકમ) બસગ તથા તેનો જમાઈ બરજબગાન જરથોસ્તી ધર્મમાં વટલાયા. આ પછી મેહેર-નરસીએ એનીયા, અલ્ખાન્યા તથા આર્મીન્યાના રાજવંશીઓને પોતાની દરબારમાં ઇજન કરી બોલાવ્યા અને તેમને ભારે માન અકરામ આપી તથા ખેતાઓથી તવાજી યજ્ઞદેવર્તના શત્રુઓ સામે લડવા જવા ફરમાવ્યું. તેના ફરમાને માન આપી તેઓએ ફરખંદના કોસ્તા પરના ઇરાનના ફરમનો સામે બે વરસો (ઈ ૦ સ ૦

૪૪૩-૪૪૫) સુધી લડી તેમને હરાવ્યા પણ જ્યારે વજરે તેમને જરથોસ્તી ધર્મ સ્વિકારવા અરજ કીધી ત્યારે તેઓએ સાફ ના પાડી. જ્યારે સમજવટથી કશું વધ્યું નહિ ત્યારે વજરે હઠીલા સરદારો કેનુનીયાના શાહજદા અહુન તથા રેશદુનિયાના શાહજદા મનજેહુરને કેદ કરી ઇરાન મોકળી દીધા. આ પછી વધારે ધાક પાથરવા ઇરાની સપેહસાલાર તન-શાપુરે આર્મીન્યાનાં સઘળાં ખ્રિસ્તીઓને જરથોસ્તી ધર્મ અંગીકાર કરવાનું ઇજન કીધું. પણ અરદાશદ ખાતે મળેલી ખ્રિસ્તી સભામાં સઘળાંઓએ જરથોસ્તી ધર્મ સ્વિકારવા નહિ એવો ઠરાવ પસાર કીધો. આથી કંટાળીને યજ્ઞદેજર્દે આર્મીન્યાના મરજખાન વસગ, સપેહસાલાર વરતન, ઐખીર્વાના શાહજદા વજતન વિાં બડે-ખાંઓને ઇરાન બોલાવી ધમકી આપવાથી તેઓએ જરથોસ્તી ધર્મ અંગીકાર કર્યો. એજ વખતે વેંટના શાહજદા શેહુવરુપ અર્જંરૂનીએ ટોવીન શહેરમાં જરથોસ્તી ધર્મમાં વટલી લાંનાં સઘળાં દેવળોનો પોતલો લીધે નાશ કરવાથી ખ્રિસ્તી અર્માનીઓ ઉશ્કેરાયા.

૪૪૩. જંગલી હાથેતાલી લોકોએ જીહુન નદી આળંગી ખોરાસાન પર દરોડો પાડ્યો.

શાહાનશાહ યજ્ઞદેજર્દે રાજવહીવટ વજર મેહુર-નરસીને સોંપીને તેમની સામે લડવા ગયો. નીયાપુર ખાતે પોતાનું લશ્કરી મથક રાખીને યજ્ઞદેજર્દે આ જંગલીઓ સામે ૮ વરસો સુધી લડાઈઓ લડી તેમને આજેજ કીધા હતા. (ઈ સં ૪૪૩-૪૫૧.)

૪૫૦. અર્મીની ખ્રિસ્તીઓએ બળવો ઉઠાવી આર્મીન્યાનાં જરથોસ્તીઓ તથા ઇરાની લશ્કરને મારી કહાડી આતશખાનાઓ લાંછ તથા બાળી નાખ્યાં.

આ બળવામાં મરજખાન વસગ તથા સપેહસાલાર વરતને પાછા ખ્રિસ્તી બની ધણો અગસનેા લાગ બળવ્યો હતો. તેઓએ ૧,૦૦,૦૦૦ માણસનું મહોટું લશ્કર ભેડું કરી અલ્ખાન્યાનાં ખ્રિસ્તીઓને મદદ આપી આર્મીન્યાના જરથોસ્તીઓનો નાશ કીધો. તેઓએ રૂમીઓ પાસે મદદ માંગી જે તેઓએ પોતાની માઠી હાલતને લીધે આપવાને ના પાડી.

૪૫૧. બળવાખોર વસગ, પાત્રેટાઈડીસ લોકોનો શાહ-બદો ડીરાટસ, ખોરખોરન્યનો શાહબદો કટીરવી વિગેરે

અર્પાની બળવાખોરો જરથોસ્તી ધર્મ અંગીકાર કરી ઈરાની લશ્કરને મળી ગયા.

તેઓએ પોતાની ફોજો ઈરાની લશ્કર સાથે મેળવી દૃઢ આર્મીન્યા ઉજડ વાળ્યું, અરદશદનો કશમો ફના કીધા, અરેરેટના પ્રગણાને સળગાવી મેળ્યું તથા બલવાખોર ઉમરાઓની મીલકતોનો નાશ કીધા.

૪૫૧. ઈરાની સરદાર મેશગન નીનસાલવર્દ આર્મીન્યામાં દાખલ થયો; અર્ધ આર્મીન્યા તેને તાબે થયું.

અર્મીનીઓ સાથની લડાઈ ૪૦ સં ૪૫૬ સુધી ચાલું રહી.

૪૫૨. શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દે જીજુન નદી પસાર કરી નંગલી હુએતાલીઓના મુલકમાં દાખલ થઈ તેઓ ઉપર મહાભારત ક્રતેહ મેળવી અને તેમના રાજાને પદબ્રષ્ટ કરી નંગલમાં નહસાડી મેળ્યો.

૪૫૬. મેશગન નીનસાલવર્દે અર્પાની બળવાખોરોને દેગમોદ નદીના કાંડા પર થયલી મહોટી યાદગાર લડાઈમાં હરાવ્યા.

૪૫૬. આખા આર્મીન્યાના ખ્રિસ્તીઓએ જરથોસ્તી ધર્મ કબૂલ રાખ્યો.

૪૫૫. હુએતાલી નંગલીઓએ ખોરાસાન પર પાછી ચહુડાઈ કીધી.

૪૫૫ થી ૪૫૭ સુધી તેઓ સાથ લડી શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દે તેમને ઈરાનમાંથી મારી કહાડ્યા.

૪૫૭. શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દે જીજુન નદી ઓળંગી હુએતાલી નંગલીઓના મુલક પર ચહુડાઈ કીધી. અંબાણી નગામાં સપડાઈ નવાથી યજ્ઞદેજ્ઞર્દેની મહોટી હાર થઈ.

૪૫૭. “દયાળુ,” હિમ્મતવાન, ધર્મીષ્ઠ, “સેપાહ દોસ્ત” “કાદી” (મહાત્મા) શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દે મરણ પામ્યો.

‘પીરોજ.’

પીરોજ. ઇ૦ સ૦ ૪૫૭-૪૮૩.—૨૬ વરસ.

યજ્ઞદેવર્જ ૨. ના બેટા.

૪૫૭. શાહાનશાહ યજ્ઞદેવર્જનો નહાનો બેટા હોર-
મજ ગાદીએ બેઠો.

હોરમજ યજ્ઞદેવર્જનો માનીતો હોવાથી યજ્ઞદેવર્જે તેને તખ્ત
આપી પોતાના વડા બેટા પીરોજને સીસ્તાનની હાકમી સોંપી હતી.
આપના મરણ બાદ હોરમજ જ્યારે તખ્તનશીન થયો ત્યારે પીરોજ
મદદ મળવવા હુમ્મતલના પાદશાહ ફઝાનીશની દરબારમાં જઈ રહ્યો.
ફઝાનીશને તાબે બેકત્રિયા, તોકારીસ્તાન, બદક્ષાન વિગેરે ધણા પ્રાંતો
હતા. ઇ૦ સ૦ ૪૫૭ માં તેણે શાહાનશાહ યજ્ઞદેવર્જને પંજી ચિકસ્ત
આપી હતી. પીરોજ તેની દરબારમાં બે વરસ રહ્યો હતો.

૪૫૮. અલબાન્યાનો ખંડિયો રાજા બુલ્કે બળવો દુકાળી
સ્થિતિ થયો.

૪૫૯. હુમ્મતલના પાદશાહ ફઝાનીશની ૩૦,૦૦૦
માણસોના લશ્કરની મદદથી શાહબદા પીરોજે ઇરાન પર
ચહુડાઈ ધીધી અને હોરમજને હરાવી ઇરાનના તખ્ત પર બેઠો.

પીરોજે હોરમજ પર મહેરબાની કરી તેને સીસ્તાનની હાકમી
આપી હતી.

૪૫૯. પીરોજે લશ્કર મોકળી અલબાન્યા દેશ પાછો
તાબે ધીધો.

૪૬૪. ઇરાની શાહાનશાહતમાં ભયંકાર દુકાળ પડ્યો.

આ દુકાળ ધણોજ કાલીલ હતો. તે ૭ વરસો સુધી (૪૬૪-૪૭૦)
ઇરાનમાં આહુ રહ્યો. પીરોજે રૈયનો ઉપરનો કર માફ કરી, સરકારી
અનાજ ભાંડોમાં મફત વહેંચી, દેશાવરોથી અનાજ મંગાવી રૈયતોના
બલા માટે દરેક ઉપાયો લીધા. કહે છે કે પીરોજની ઉત્તમ માતેબર
રાજનીતિથી ૧ થી બધું આદમી મરણ પામ્યું હતું નહિ! ૭ વરસ બાદ

ભારે વરસાદ વરસ્યાથી ઈરાનમાં પાછી આપ્યાદી થઈ. એ મુદત દરમ્યાન પીરોજે પોતાનું તખ્ત પણ છોડી દીધું હતું.

૪૬૪. ઈરાનમાં પડેલા દુકાળનો લાલ લઈ હુએતાલીઓના ખંડિયા પાદશાહ ફગાનીશના બેટા ખુશનવાજે ઈરાનને અપાતી ખંડણી બંધ કીધી.

૪૬૪. ખંડણી પાછી મેળવવા પીરોજે હુએતાલીઓ પર ચહુડાઈ કીધી.

આ ચહુડાઈમાં પીરોજની શરૂઆતથીજ હાર થતી ચાલી જતી કંટાળીને પીરોજે ખુશનવાજને પોતાનો દામાદ બનાવવા વચન આપ્યાથી લડાઈ બંધ પડી.

૪૬૫. ઈરાનીઓ અને હુએતાલીઓ વચ્ચે મુલોહ થઈ.

પીરોજે વચન ભંગ કરીને પોતાની બેટીને બદલે એક ખાંદીને માફબાદી ખુશનવાજે વેર લેવા ૩૦૦ ઈરાની સરદારોને કામસર હુએતલ બોલાવી કાંપી નાખ્યાં. પોતાની હારનું વેર લેવા પીરોજે પાછી લડાઈ ઉઠાવી. એક લડાઈમાં ખુશનવાજને હરાવી નહાસતા દુસ્મનોની પુઠ પકડતા અબ્બાસી જગ્યામાં પીરોજ સઘળાં લશ્કર સાથે પેરાઈ ગયો. ખુશનવાજે પીરોજ પોતાને (ખુશનવાજને) પોતાનો વડો ગણે તોજ ઈરાની લશ્કરનો છુટકારો કરવાનો મક્કમ ઠરાવ કરવાથી પીરોજે ઉગતા આફતાબને નમન કર્યું જોયું ખુશનવાજે પોતાને નમન થયું છે એવું સમજી ઈરાનીઓ સાથે મુલોહ કરી તેમનો છુટકારો કીધો.

૪૮૧. કેસ્પીયન સમુદ્રના દક્ષીણ કાંઠે વસનારા જંગલી કુશાન લોકોથી પીરોજની હાર થઈ.

૪૮૧. પીરોજની ઉપલી હારનો લાલ લઈ ઐબીધાના લોકોએ બળવો ઉઠાવી ત્યાંનાં જરથોસ્તી હાકમ બજકેનને કતલ કરી બખ્તંગ નામે ખ્રિસ્તીને તખ્ત આપ્યું.

૪૮૧. આર્મીન્યાનાં જરથોસ્તી હાકમ આદર-વેશન-કપને બળવો બેસાડી દેવા પીરોજે ઐબીધા માફ્યો.

૪૮૧. અર્મીનીઓએ હાકમની ગેરહાજરીમાં બળવો ઉઠાવી જરથોસ્તીઓને કતલ કરી રાજધાની શહેર આરતાક્ષતા ઘેરો નાખી હાથ કીધું.

અર્મીનીઓએ સહુગ નામે સરદારને તખ્તનશીન કરી બહુનને સેનાપતિ બનાવ્યો. આથી હાકમ આદર-વેશનરૂપે અંદોઅસ્ત કરવા પાછો આર્મીન્યા આવ્યો.

૪૮૧. બળવાખોર અર્મીનીઓએ એરેકસીસ નદીના કાંઠા પર સરદાર આદર-વેશનરૂપે હરાવી મારી નાખ્યો.

૪૮૨. ઈરાની સરદાર મેહિરને ઐબીયાના બળવાખોર ખ્રિસ્તી રાજ વખતંગને હરાવી તાબે કીધો.

૪૮૨. ઈરાની સરદારો મેહિરને તથા આદર-નરસી-એ અર્મીની બળવાખોરોને હરાવ્યા.

આ લડાઈમાં બળવાખોર અર્મીની રાજ મહુગ તથા બહુનને ભાઈબસગ માર્યા ગયા અને સેનાપતિ બહુન રૂમા પ્રાંત ને નહામી ગયો.

૪૮૨. સરદાર મેહિરને કુશાન લોકો પર ચડાઈ કરી નેમને હરાવ્યા.

૪૮૨. ઈરાની સરદાર મેહિરને ગેરહાજરીમાં સેનાપતિ બહુન પાછો આર્મીન્યાનો ઘણી થયો.

૪૮૩. ઈરાની સરદાર હુન્નરવોગ્દે આર્મીન્યા પર ચડાઈ કરી હોવીન શહેરને ઘેરો નાખ્યો અને બહુનને આર્મીન્યામાંથી હાંકી કહાડી આર્મીન્યા તાબે કીધું. હુન્નરવોગ્દેને ઈરાન બોલાવી પીરોજે શાપુર નામે સરદારને આર્મીન્યાનો હાકમ બનાવ્યો.

૪૮૩. સરદાર શાપુરે ઐબીયાના દગલખાજ બળવાખોર ખંડિયા રાજ વખતંગને કૌલચીસ તરફ નહસાડી ઐબીયા પાછું કબજા કીધું.

૪૮૩. આર્મીન્યાનાં સેનાપતિ બળવાખોર વહનની પુક પકડતા હાકમ શાપુરની હાર થઈ.

હાકમ શાપુર વહનને પૂરેપૂરે તાણે કરે તે આગમજ પીરોજે તેને હુમ્મતાલી લોકો સામે લડવા ધરાન બોલાવી લીધા (૪૮૪.)

૪૮૪. શાહાનશાહ પીરોજે ખુશનવાજ (હુમ્મતાલીઓના રાજા) સામે પાછી ચહુડાઈ કીધી. ખુશનવાજના એક લશ્કરને હરાવી તેની પુક પકડવા તેની પાછળ દોડતા દુશ્મનોએ ખોદાવેલી ખાડીમાં પડી બહુદુર, પ્રજાપાળક, લોકરક્ષી, દયાળુ શાહાનશાહ પીરોજ મરણ પામ્યો.

આ વખતે પીરોજ સાથે તેના ૩૦ બેટાઓ તથા લશ્કરને ૫ હોટો ભાગ પણ ખાડીમાં પડી મરણ પામ્યો. પીરોજનો બેટો કોબાદ બેટી પીરોજદોષ્ટ તથા હસ્તુરાનદસ્તુર અદ્દેશીર કેદ પકડયા.

‘હુરકદો વલકાશી.’

પલાષ. ઇ. સ. ૪૮૪-૪૮૭.—૪ વરસ.

પીરોજનો ભાઈ.

૪૮૪. પલાષે આર્મીન્યાની હાકમી નીખોર નામના ઇનસાફી સરદારને સોંપી.

નીખોરે બળવાખોર વહનની સાથે લડાઈ નહિ કરતા તેની સાથે સમજવડથી કામ લઈ તેને ધરાનનો તાબેદાર બનાવ્યો.

૪૮૫. શીરવાનના લશ્કરના સેનાપતિ અને બાબુલી-સ્તાન, બસ્ત, ગઝની તથા કાબુલના મહોટા બગીરદાર સુફ-બચે પીરોજનું વેર લેવા ખુશનવાજ પર ચહુડાઈ કીધી.

તે મહોટા લશ્કર સાથે ઈસ્તમ્ર છોડી કશ્મીરન સુધી આગળ વધ્યો. કશ્મીરન છોડી ખીકંદ તરફ કે જ્યાં ખુશનવાજની લશ્કરી ઓવણી હતી ત્યાં તેને જઈ લશ્કરની સફ સમારી.

૪૮૫. ખીકંદના મહોટા જંગમાં ખુશનવાજની સદંતર હાર થઈ અને તેના લશ્કરનો નાશ થયો.

ખુશનવાજ પોતે નહાસીને કોહનદેજના કિલ્લામાં ભરાયો. તેનામાં લડવાની તાકાત નહિ હોવાથી તેણે સઘળાં ઈરાનીઓ ને કેદ પકડાયા હતા તેઓનો છુટકારો કરી તથા સઘળી ઈરાની લૂટ પાછી આપી દઈ સુલેહ આહી ને સુકુંળયે તેને બક્ષી.

૪૮૬. પીરોજના બેટા જરરેહે ઈરાનનું તખ્ત મેળવવા બંડ ઉઠાવ્યું. પલાષે જરરેહને હરાવી બંડ બેસાડી દીધું.

આ લડાઈમાં બળવાખોર વહુને પલાષને મદદ આપી હતી બળવાખોર જરરેહ લડાઈમાં હારી પહાડો તરફ નાસે પણ પકડાઈ જવાથી પલાષના હાથ પર માર્યો ગયો. પલાષે વહુનને તેની મેવાન બદલામાં પાછળથી આર્મીન્યાની હાકમી આપી.

૪૮૭. સુલેહમંદ “આતશ-શાહ” (“હુરકદી”) પલાષ મરણ પામ્યો.

પલાષના મરણની થોડુંક આગમજ પીરોજના વડા હકદાર બેટા કોબાદે તખ્ત માટે દાવો ઉઠાવ્યો હતો જેમાં નિષ્ફળ થવાથી કોબાદે ખુશનવાજની મદદ લેવા હુમ્મતલ ગયો અને તેની મદદથી તે અહઝાઈ લાવે તે આગમજ પલાષ મરણ પામ્યો હતો.

‘કવાત.’ કોબાદ ૧.

ખેલો અમલ : ઇ૦ સ૦ ૪૮૭-૫૦૧. } ૪૩ વરસ.
બીજો અમલ : ઇ૦ સ૦ ૫૦૧-૫૩૧. }

પીરોજના બડા બેટા.

૪૮૭. કોબાદે સપેહસાલાર સુફજાયને પોતાનો વજર બનાવ્યો.

પાછળથી દરબારીઓની ઉશ્કેરણીથી કોબાદે દેશહીતકારી સુફજાયને મારી નખાવી વજર ૫૬ રૂમિના હાકમ શાપુરને બદલું હતું.

૪૮૭-૫૦૦. જંગલી ખજૂર લોકોએ ઐબીયા, અલ્બાન્યા તથા આર્મીન્યા પર ચડાડાઈ કરી લૂટકાટ ચલાવી.

ખજૂર લોકો યૂરોપ્યન રશિયામાં વોલ્ગા અને ડૉન નદીઓની કિનારો દેશમાં વસતા હતા.

૪૮૭-૫૦૦. શાહાનશાહ કોબાદે ખજૂર લોકો સામે ચડાડાઈ કરી તેમના સરદારને મહોટી લડાઈમાં હરાવી નહસાડી મેળી મહોટી લુટ મેળવી.

ફરીથી ઇરાન પર ઉતરી પડતા આ જંગલીઓને અટકાવવા માટે કોબાદે આર્મીન્યા અને ઐબીયાની સરહદ ઉપર ‘અમીડ’ નામે કિલ્લો બાંધ્યો.

૪૯૬. કોબાદે મજદકી ધર્મ અંગીકાર કર્યો.

૫૦૦. મજદકી ધર્મ આર્મીન્યામાં ફેલાવવાની કોશિશ કરવાથી અર્મીનીઓએ કોબાદ સામે બળવો ઉઠાવી જરથોસ્તીઓની કતલ ચલાવી આતશખાનાઓ લાંછ નાખી ઇરાની મરજબાન (હાકમ)ને આર્મીન્યામાંથી હાંકી કહાડ્યો.

૫૦૧. ઈરાની ઉમરાઓએ કોબાદને પદબ્રજ કરી કેદ કીધો અને કોબાદના નહાના લાઈ જામારૂપને તખ્તનશીન કીધો.

કોબાદના વખતમાં મજ્જદક નામે ઠગારાએ પેગમ્બરીનો દાવો ઉઠાવ્યો. તેના ખોટા કૃતવાઓ નીતિબ્રજ હતા. મજ્જદક પોતે ઈરાની હતો. તેના આપનું નામ બાઝદાદાન હતું. શરૂઆતમાં તો તેણે એવું જાહેર કીધું કે તેની મતલબ તે વખતના ખીગડેલા જરથોસ્તી ધર્મને સ્વરૂપ કરવાની છે. આથી તેની વિખ્યાતી ઇરાનમાં વધતી ગઈ અને તેના ચેલાઓની સંખ્યા પણ વધી પડી. હવે તે પોતાને પેગમ્બર તરીકે ઓળખાવવા લાગ્યો. તેણે જરથોસ્તી ધર્મના મૂખ્ય કરમાનોને મરડી ભચડી પોતાની મતલબ મૂજબ સમજાવવા માંડ્યું. તેણે સમજાવ્યું કે દુનિયામાં કજ્જો કકાશ, ઓરત અને દાલતને લીધે થાય છે માટે એ બે ચીજ સર્વ કોઈએ સરખે હાસે વહેંચી લેવી જોઈએ. તેણે એમ પણ સમજાવ્યું કે આ દુનિયામાં સઘળાં આદનાઓ એકસરખી હાલતમાં આવ્યાં છે માટે દુનિયાઈ સત્તા પણ સર્વ કોઈએ સરખી રીતે ભાગવવી. તે એવું પણ માનતો કે ચોરી છીનાણું કરવામાં કશું શાપ નથી. આવા નીતિ ભગ કરનારા કરમાનોનો ઇરાનમાં ખહોળો ફેલાવો થયો. શાહાનશાહ કોબાદે પોત પણ મજ્જદકના ધર્મને અંગીકાર કર્યો અને મજ્જદકનો દરજ્જો હદબહાર વધારી મેળ્યો. આવા નાશકારક કૃતવાઓનાં ફેલાવાથી ઈરાન દેશ ગોયા અનીતિનું બજાર થઈ પડ્યું. ઈરાનના સમગ્ર લોકોમાં ભારે કચવાટ ઘરપા થયો. દરબારીઓ ઉરકેરાઈ ગયા અને સઘળાંઓએ એકસંપ કરી કોબાદને પદબ્રજ કીધો. તેઓએ તેને સુફળથના બેઠા જરમેહેરના સ્વાધીનમાં સોંપ્યો કે તે પોતાના આપનું વેર તેના પર લેય. પણ જરમેહેરે કોબાદને માફી બક્ષી અને બન્ને ખુશનવાજની દરબારમાં જઈ રહ્યા. કોબાદના પદબ્રજ થવાથી મજ્જદકનું જોર કમતી થઈ ગયું. કોબાદના ખીજા અમલમાં આખરે પ્રખ્યાત શાહનુદા ખુસરો (નૌશીરવાને)એ ઈરાનના વિજ્ઞાન દસ્તુરો સાથે મળી મજ્જદકને તકરારના મેદાનમાં માહાત કીધો અને કોબાદની પરવાનગી મેળવી મજ્જદકનો તેના સઘળાં ચેલાઓ સાથે નાશ કીધો.

૫૦૨. પદબ્રજ શાહાનશાહ કોબાદે હુએતાલીઓના પાદશાહની ૪૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કરની મદદ મેળવી ઈરાન

પર ચડડાઈ કીધી. જામારુએ વગર લડાઈએ તખ્ત છોડી દેવાથી કોખાદ પાછો તખ્તનશીન થયો.

કોખાદનો ખીજો અમલ ઘણોજ કીર્તિવંત હતો.

૫૦૨. ઈરાન અને રોમ વચ્ચે મ્હોટી લડાઈ જાગી.

લડાઈનું કારણ રૂમીઆની મેવચની હતી. ૬૦ સં ૪૪૨ માં રોમને યજ્ઞદેવદ્દે ખીજ સાથે થયેલી સુલહની શરતો મુજબ કેસીયન સમુદ્ર અને કોહેકાઈ પર્વત વચ્ચે આવેલી દરખંદની 'પાસ' ના રક્ષણ માટે બાંધેલા બીરાપરાક નામે કિલ્લામાં જંગલી લૂટારૂઓ સામે અટકાવ નાખવા ઈરાને રાખેલી ફોજનો અર્થો અર્થ રૂમીઆએ આપવા કબૂલ કીધું હતું. એ વાતને ૬૦ વરસ યુજરી ગયા છતાં વચનભંગ રૂમીઆએ લવાજમ ભર્યું નહિ. આથી કોખાદે એલચીઆ મોકળી રૂમી શાહાનશાહ એનેસ્ટેશીયસ પર બાકી લેહેણાંની સખ્ત હંધરાણી કીધી. એનેસ્ટેશીયસે તે આપવાની સાફ ના પાડયાથી કોખાદે રૂમીઆ સાથે લડાઈજાહેર કીધી.

૫૦૨. કોખાદે ઈરાની, આરબ અને હાએતાલી લશ્કરો સાથે રૂમી પ્રાંતો પર ચડડાઈ કીધી. કોખાદે રૂમી-આર્મીન્યાનાં પાયતખ્ત થીયોડોશીયોપોલીસને ઘેરો નાખ્યો. રૂમી હાકમ કૉન્સ્ટેન્ટાઈન તાબે થવાથી કોખાદે આખો પ્રાંત વેરાન કીધો.

રૂમી આર્મીન્યામાં લૂટ ચલાવી કોખાદે રૂમી-મેસોપોટેમ્યા પર ચહડાઈ કીધી.

૫૦૨. કોખાદે અમીડાના પ્રખ્યાત મજબૂત કિલ્લાને ઘેરો નાખ્યો. કિલ્લામાંનાં લશ્કરને હરાવી કિલ્લો હાથ કરી ૮૦,૦૦૦ રૂમીઓને કતલ કીધો.

કિલ્લાનો ઘેરો ૮૦ દહાડા સુધી ચાલું રહ્યો હતો. કિલ્લાના બુચાવ માટે રૂમી શાહાનશાહ એનેસ્ટેશીયસે ઘણું મ્હોટું લશ્કર ૪ સરદારોના હાથ તળે રવાના કીધું હતું પણ તે મોકું આવી પુરું. કોખાદે અમીડામાં થોડું લશ્કર રાખી સઘળી લૂટ નસીબન ખાતે લઈ

ગયો. અમીડાને ઘેરે નાખવાની રૂમી સરદાર એરીયાખીન્ડસની હિમ્મત ચાલી નહિ. એરીયાખીન્ડસે અરજનીનીનાં ઈરાની પ્રાંત પર હુમલો કીધો પણ કોબાદના આવી પુગવાથી હિમ્મત હારી નહોતો ને મેસોપોટેમ્યાનાં મૂખ્ય શહેર કૉન્સ્ટેન્સ્યામાં ભરાઈ બેઠો.

૫૦૨. અરજનીનીનાં પ્રાંતમાં થયેલી એક ખૂનખાર લડાઈમાં એકેએક રૂમી સીપાઈ માર્યો ગયો.

૫૦૨. ઈરાનીઓએ કૉન્સ્ટેન્સ્યાના મનખૂત શહેરને હાથ કરી સીર્યા પર ચડાઈ કીધી.

૫૦૩. રૂમીઓની ઉશ્કેરણીથી હુએતાલી લોકોએ ખોરાસાનમાં દરોડો પાડ્યો.

આથી કોબાદને રૂમી ફત્તેહો પડતી નાખી મર્વ તરફ દોડવું પડ્યું. તેના ગયા પછી ઈરાની સરદારોએ રોમ સાથે લડાઈ ચાલું રાખી. હુએતાલીઓ સાથની લડાઈ ૧૦ વરસો સૂધી ચાલું રહી અને આખરે તેમના પર મ્હોટી જીતો મેળવી તેમને પુરેપુરા હરાવી ૬૦ મૃત ૫૧૩ મા કોબાદ પાછો ઈરાન ફર્યો.

૫૦૪. રૂમી સરદાર સીલરે અરજનીનીનાં ઈરાની પ્રાંત પર ચડાઈ કરી લૂટફાટ ચલાવી કિલ્લાઓ તોડી નાખ્યા.

૫૦૪. રૂમી સરદારો હાયપેશ્યસ અને પેત્રીશ્યસે ઈરાની સરદાર ગ્લોન્સ સાથે દગો રમી અમીડા પાછું હાથ કીધું.

૫૦૫. રૂમીઓએ ૧૦૦૦ રતલ સોનાનો દંડ ભરવાથી લડાઈ બંધ પડી.

આ સુલહથી રૂમીઓએ ઈરાને ફત્તેહ કરેલા સઘળાં પ્રાંતો અને શહેરો પાછાં મેળવ્યાં. આ લડાઈમાં રૂમીઓને મ્હોટો તોટો ખમવો પડ્યો હતો. સુલહ ૭ વરસો સૂધી ચાલુ રાખવાના કોલકરારે થયા હતા.

૫૧૭. સરહદ ઉપર રૂમીઓએ 'દારા'નો મનખૂત કિલ્લો બાંધ્યાંથી કોબાદે તકાદો કીધો. રૂમી શાહાનશાહ એનેસ્ટેશીયસે નાણાંની મોટી રકમ ભરી લડાઈ થતી અટકાવી.

સરહદ ઉપર કિલાઓ નહિ બાંધવા એવી શરતો ૪૦ સં ૪૪૨ માં રૂમીઓ અને ઈરાનીઓ વચ્ચે થઈ હતી.

૫૧૮. એનેસ્ટેશીયસ મરણ પામ્યો. જસ્ટીન કોન્સ્ટેન્ટીનોપલની ગાદી પર બેઠો.

૫૧૯. દરબંદની "પાસની"ની રખેવાળી માટે રોમે ઈરાનને આપવા કબૂલ કીધેલું નાણું નહિ આપવાથી, ઈરાન તરફની રોમની સરહદ પર કિલ્લાઓ બાંધી ધારા કરતા વધું લશ્કર રાખવા માટે, અને ઈરાનના દોસ્તોને તેનાથી વિખુટા પાડી તેના શત્રુઓને તેની સામે ઉશ્કેરવા માટે કોબાદે રૂમી દરબારમાં વાંધો ઉઠાવ્યો.

૫૨૨. ઈરાનનો તાબેદાર લેજીકાનો ખાંડિયો રાજ જાથ રૂમીઓને પડખે ભરાયો.

૫૨૫. ઐબીર્યાના હાકમ ગુરગીનીસે (ગુરગીને) બળવો ઉઠાવ્યો.

મજદક અને તેના ચેલાઓનો સદંતર નાશ કીધા પછી શાહાનશાહ કોબાદે જરથોસ્તી ધર્મ પર એકીન લાવી ચૂંસ્ત જરથોસ્તી બન્યો. જરથોસ્તી ધર્મનો ફેલાવો વધારવા હવે તેણે દરેક ઉપાયો લેવા માંડ્યાં. તેણે ઐબીર્યાના હાકમ ગુરગીન પર હુકમ મોકળી ઐબીર્યાના લાથ ડાટનારા લોકોના રવાનોને ડાટવાને બદલે દખ્ખનશીન કરવા ફરમાવ્યું અને ખુદ ગુરગીનને પોતાને પણ ખ્રિસ્તી ધર્મ છોડી જરથોસ્તી ધર્મ અંગીકાર કરવા ફરમાવ્યું. ગુરગીને તેમ નહિ કરતા રૂમીઓની ક્રુમકથી બળવો ઉઠાવ્યો. રૂમીઓએ તેની મદદમાં કીમ્યાના તાતારી લશ્કરની એક ફોજ મોકળી.

૫૨૫. ઈરાની સરદાર બોહસે ગુરગીનને હરાવી ઐબીર્યા પાછું ફરતેડ કીધું.

૫૨૫. બેઝસે લેજકાના દગલબાજ રાજ ભથને સળ કરવા, લેજકાની સરહદ પરના કિલ્લાઓ કબજ કીધા.

૫૨૬. રૂમીઓએ વચન તોડી કોબાદની માંગણી નાકબૂલ કીધી તેથી રોમ અને ઇરાન વચ્ચે પાછું મ્હોટું યુદ્ધ બગ્યું.

૫૨૬. રૂમીઓએ ઇરાની-આર્મીન્યા અને મેસોપો-ટમ્યા પર ચડાઈ કીધી. ઇરાની સરદારો એરેશીયસ અને નરસીએ આર્મીન્યામાં એક મ્હોટી લડાઈમાં રૂમી સરદારો બેલીસેયસ અને સીટાસને હરાવ્યા.

એજ વખતે રૂમીઓના એશીયન સરદાર લાઈસીલેયસે નસીબન તરફ ચડાઈ કીધી પણ વગર લડાઈએ હિમ્મત હારી નાઠો.

૫૨૭. રૂમી શાહુનશાહ જસ્ટીન મરણ પામ્યો; તેના લત્રીએ જસ્ટીનીયન તખ્તનશીન થયો (૧ લી ઑગસ્ટ.)

૫૨૮. રૂમીઓએ નસીબનની સરહદ ઉપર ટેમીન્ડન નામે કિલ્લો બાંધવા માંડ્યો. ઇરાની સરદારો ફીરોજ અને કોબાદના બેટા વર્કસીસે ૩૦,૦૦૦ માણસના લશ્કર સાથે ટેમીન્ડન પર હુમલો કરી રૂમી સરદાર બેલીસેયસને મ્હોટી લડાઈમાં હરાવ્યો અને કિલ્લાનો નાશ કીધો.

બેલીસેયસ દ્વારા તરફ ન્હાઠો અને ત્યાં મ્હોટું લશ્કર ભેગું કીધું. સરદાર ફીરોજ પણ ૪૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે દારાને ઘેરા નાખવા તે તરફ ગયો.

૫૨૮. દારાની જબરી લડાઈમાં રૂમી સરદાર બેલીસેયસે ઇરાની સરદાર ફીરોજને હરાવ્યો.

આ લડાઈ જેમ લાંબી તેમ ખૂનખાર પણ હતી. તે બેવડી ત્રેવડી હતી. ખેલી લડાઈમાં ઇરાની તીરંદાએએ રૂમી તીરંદાએને હરાવ્યા. ખીજી લડાઈમાં હાથોહાથ લડતા રૂમીઓ હાર્યા, પણ ત્રીજી અને છેલ્લી ઝુંબેશમાં રૂમી લશ્કરમાંનાં માસાગેટી લોકોની બહાદુરીથી ઇરાનીઓ હાર્યા. આ લડાઈમાં ૫,૦૦૦ ઇરાનીઓ માર્યા ગયા.

૫૨૮-૫૩૦. રૂમીઓએ ઈરાની સરદાર મરમોરીસને આર્મીન્યામાં બે લડાઈઓમાં પરાજય કર્યો.

૬૦ સં ૫૩૧ માં હીરાના અંડિયા આરબ રાજા મંજરે કોબાદને મદદ આપી. તેણે ઈરાનીઓની આલુ હાર થતી જોઈ કોબાદને રૂમી મેસોપોટેમ્યા છોડી એકદમ સીર્યા પર ચડાઈ કરવાની સલાહ આપી જે મૂળ્ય કોબાદે અમલ કીધો.

૫૩૧. હીરાના આરબ રાજા મંજર અને ઈરાની સરદાર અબ્બરેથે (અબ્બરેથીસે) ૧૫,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે સીર્યા પર ચડાઈ કીધી.

ઈરાનીઓની હિલચાલ માલમ પડતાજ એલિસેર્યસે ૨૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે અંટાક્રીયા (એન્ટીઓક) તરફ દોડી જઈ ત્યાં છાવણી નાખી.

૫૩૧. યુફ્રેટીસના કાંઠા પર કેલીનાઈકસ (કાલીનીઉસ) ની લારે લડાઈમાં મંજર અને અબ્બરેથીસે રૂમી સરદાર એલિસેર્યસને હરાવ્યો. (૧૯ મી એપ્રિલ.)

ઉપલી મહોટી હાર પછી જરૂરીન્યને એલિસેર્યસને બાલાવી લઈ આફ્રીકા બન્ડલ લોકો સામે લડવા મોકલ્યો. આથી કોબાદે રૂમી સરદાર સીટાસ સામે લડવા ૩ ઈરાની સરદારોને મોકલ્યા જેઓએ થોડીક ફત્તેહો મળવી પણ કોબાદના મરણથી ઈરાનમાં ગડબડ ઉઠી તેથી તેઓ પાછા ઈરાન ફર્યા.

૫૩૧. શાહાનશાહ કોબાદને લકવો થયો. (૪થી સપ્ટેમ્બર)

૫૩૧. હિમ્મતવાન, લડાયક, ચતુર, ખુબસુરત કોબાદ લકવાના મરજથી ૮૨ વરસની ઉંમરે મરણ પામ્યો. (૮મી સપ્ટેમ્બર.)

કોબાદે પૂછળ નેહરે બંધાવી, રાજ્યમાં સુધારો કરી, કરમાં ઘટાડો કરી, “આરસ,” “બરદા,” “ગંજહ” વિાં રહેશે વસાવ્યા હતા.

‘અનુશેરવાન.’

નોશીરવાન (આદેલ).

ઈ૦ સ૦ ૫૩૧-૫૭૯.—૪૭૧ વરસ.

કોબાદ ૧. ના સૌથી ન્હાના બેટા.

૫૩૧. નોશીરવાનના વડા લાઈઓએ તેની સામે તેનું તખ્ત હાથ કરવા પ્રપંચ રચ્યો. તેમનું કાવતું ઉઘાડું પડવાથી નોશીરવાને તેમને કેદ પકડી ફાંસીએ ચઢાવી મારી નાખ્યા.

કોબાદના નોશીરવાન કરતા વડા ત્રણ બેટાઓ (કાઉસ, જામારપ અને થસ્વરસસ નામના) હતા પણ નોશીરવાન તેઓ કરતા જેમ ચાલાક તેમ કોબાદનો માનીતો હતો તેટલાં માટે નોશીરવાનને તખ્ત આપવા કોબાદ પોતાના વસીહતનામામાં લખી ગયો હતો.

૫૩૨. રૂમી શાહાનશાહ ક્રસ્ટીન્યનની સુલેહ માટેની ભારે કાકલુદી નોશીરવાને બાહાલ રાખવાથી રોમ અને ઈરાન વચ્ચેની લાંબી લડાઈને અંત આવ્યો.

આ સુલેહ “જાવેદાન સુધીની સુલેહ” ને નામે જાણાયલી છે અને તે રોમે ૧૧,૦૦૦ રતલ સોનાનો દંડ ભરીને ખરીદી હતી. સુલેહની શરતો નીચે મુજબ હતી :—

૧. કૉકેસસ પર્વતમાંની ‘પાસ’ના બચાવ અર્થે રોમે ૧૧,૦૦૦ રતલ સોનું ઈરાનને ભરવું, અને તે ‘પાસ’નો બચાવ ધરાને કરવો.

૨. દારાના કિલ્લાને જેમનો તેમ રહેવા દઈ, મેસોપોટેમ્યામાં રૂમીઓનું મૂખ્ય મઠક દારાને બદલે કૉન્સ્ટેશીયા ખાતે રાખવું.

૩. ફરંજીયમનો પ્રાંત અને બાલોનનો કિલ્લો રોમે ઈરાનને પાછો આપી દેવો, જેના બદલામાં ઈરાને લેજકામાં જીતેલા સમ્રાટો રહેશે રોમને પાછા સ્વાધીન કરવા.

૪. ઇરાન અને રોમે હુ મેશા દોસ્તી જારી રાખી અડકને જરૂરને વખતે નાણાં અને લશ્કરની મદદ આપવી.

૫૩૬. ઇટલીના આંસો-ગોથ રાજા વીટીજસ, આર્મીનિયાનો રાજા બાસાસીસ વિગેરે રાજાઓ રોમ સામે મદદ મેળવવા મદાઈનની દરબારમાં ભેગા મળ્યા.

ઇરાન સાથે ઇ. સ. ૫૩૨ માં થયેલી સુલહનો લાભ લઈ રૂમીઓએ આફ્રીકાનાં વેન્ડાલ રાજ્યનો નાશ કીધો, મુર લોકોને જીતી લીધા અને ઇટલીના આંસો-ગોથ રાજા વીટીજસને હરાવી ઇટલી સર કર્યું. આ સઘળી ક્ષેત્રોથી કુલી જઈ રોમે ઇરાનનો નાશ કરવાની છુતી વેતણી કરવા માંડી. તેણે હુન અને હ્યોપ્પન જેવી જંગલી પ્રજાઓ સાથે દોસ્તી પાડી અને ઇરાનના મિત્રાને તેનાથી વિચુટા પાડી તેના શત્રુઓને તેની સામે ઉશ્કેર્યા. આથી ઇરાને સાવચેતી વાપડી રોમ સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

૫૩૬. ઇરાન અને રોમ વચ્ચે લડાઈ જાગી.

૫૩૬. નોશીરવાને યુક્લેટીસ પસાર કરી સીર્યા પર ચડાઈ કીધી. નોશીરવાને સરસીસ્થુમ, જેનોખ્યા અને કેલીનાઈકસ શહેરો તાબે કીધા.

૫૩૬. નોશીરવાને સુરોંનના સરકશ શહેરને ઘેરો નાખ્યો; એક લડાઈમાં સુરોંનનો હાકમ હાર્યો અને માર્યો ગયો; ૨૦૦ રતલ સોનાનો દંડ ભરી સુરોંન શહેર નોશીરવાનને તાબે થયું.

૫૩૬. હાયરોપોલીસ અને એલેપો શહેર ૪૦૦૦ રતલ સોનું આપી નોશીરવાનને શરણુ થયા.

૫૩૬. એશિયાના રૂમી પ્રાંતનાં પાયતખ્ત મુંદર શહેર એન્ટીઓક નોશીરવાને ઘેરો નાંખી ક્ષેત્ર કીધું.

રૂમી શાહનશાહ જરૂરીન્યને એન્ટીઓકના બચાવ માટે પોતાના ભણિજ જરમેનસને મોકલ્યો હતો તે તથા ખીજ રૂમી સરદારો નોશીરવાનની સામે લડવાની હિમ્મત નહિ કરતા ન્હાસભાગમાં પડ્યા.

નાશીરવાન ફત્તેહો કરતો એપેખ્યા સૂધી જઈ ત્યાંનો સઘળો કીંમતી ખળનો લૂટી ધરાન તરફ પાછો ફર્યો. પાછા ફરતા માર્ગમાં મળતા શહેરામાંથી તેણે પૂજકન દાલત મળવી.

૫૪૦. રૂમી મેસોપોટેમ્યાનાં મ્હોટા શહેરો એડેસ્સા, કોન્સ્ટેન્શીયા તથા દારા સોનાનો દાંડ લરી નોશીરવાનને તાબે થયા.

૫૪૦. નોશીરવાને “જેએ ખુસરો” (“રૂમીયા”)
શહેર વસાવ્યું.

૫૪૧. લેજકાના લોકોએ રોમ સામે બળવો ઉઠાવી ઈરાનની મદદ માંગી.

લેજકા અસલ ઈરાનની શાહનશાહતને તાબે હતું; પણ ઈ. સ. ૫૨૨ માં ત્યાંનો ખંડિયો રાજા બ્રાથ બેવફા થઈ રોમને પડખે ભરાયો. રૂમીઆએ પહેલાં તે રાજા બ્રાથની ધણી મહમાનદારી કીધી. પણ પાછળથી લેજક લોકોને દગો કરી તેઓએ લેજકા પચાવી પાડવા માંડ્યું. તેઓએ લેજકાની રાજધાણી પેત્રાના કિલ્લામાં લશ્કર રાખી ત્યાં રૂમી હાકમ નેમ્યો અને લેજકાનો સઘળો વેપાર એક હાથ પ્રધી. આ સઘળાંથી દુઃખી થઈ લેજક લોકો પાછા ઈરાનની તાબેદારી કરવા ખુશી થયા. નોશીરવાને પહેલાં તે લેજક લોકોની અરજ પર કશું ધ્યાન આપ્યું નહિ કારણ કે લેજકા ઉઝ તેમજ ઉપજ વગરનો પ્રાંત હતો પણ હાંમે વિચાર કરતા નોશીરવાનને માલમ પડ્યું કે લેજકા રોમ સાથની લડાઈમાં તેને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે. એથી નોશીરવાને લેજક લોકોની તાબેદારી સ્વીકારી તેમને મદદ આપી.

૫૪૧. લેજક લોકોને રૂમીઆ સામે મદદ આપવા નોશીરવાને લેજકા પર ચડાઈ કીધી. નોશીરવાને પેત્રાના મજબૂત કિલ્લાને ઘેરો નાખ્યો. લડાઈમાં રૂમી હાકમ જોહાનીસ માર્યો ગયો, રૂમી લશ્કર હુથીઆર છોડી નોશીરવાનને શરણ થયું, અને પેત્રાના કિલ્લામાં ઈરાની લશ્કર રાખી નોશીરવાને લેજકા ફત્તેહ કીધું.

૫૪૧. રૂમી સરદાર બેલિસેર્યસે ઈરાન પર ચહુડાઈ કીધી.

ઈરાનીઓ સાથે લડાઈની છેડતી થાધવા માટે બેલીસેર્યસે રૂમી લશ્કરની એક ટુકડીને નસીબન તરફ મોકળી જેને કિલ્લામાંના ઈરાની લશ્કરે માર માડી નહસાડી તેની પુઠ પકડી પણ નહાસતા દુશ્મનોની પુઠ પકડતા ઈરાની લશ્કર બેલિસેર્યસના મ્હોટા લશ્કરથી સપડાઈ ગયું. અંથી ઈરાની લશ્કરને પાછું નસીબનનાં કિલ્લામાં ભરાઈ બેસવાની ફરજ પડી.

૫૪૨. બેલિસેર્યસે નસીબનના ઈરાની કિલ્લાને ઘેરે નાખ્યો. કિલ્લો હાથ કરવામાં નિષ્ફળ થઈ બેલિસેર્યસે આગળ વધી સીસારેનોનનો કિલ્લો ફત્તેહ કીધો.

૫૪૩. રૂમીઓના તાબેદાર ગાસાનનાં આરબ રાજા અરીથાસે એસીર્યા પર ચહુડાઈ કરી લૂટફાટ ચલાવી.

૫૪૪. રૂમી સરદાર બેલિસેર્યસ નામોસી સાથે ઈરાની હદ છોડી ગયો.

૫૪૫. શાહાનશાહ નોશીરવાને સીર્યાની ઉતરે આવેલા કૈમાજીનીના રૂમી પ્રાંત પર ચહુડાઈ કીધી.

નોશીરવાનની ઉપલી ચહુડાઈની ખબર પડતાંજ રૂમી સરદાર બેલિસેર્યસ પાછો લડવા આવ્યો. તેણે યુફ્રેટીસ નદી પર આવેલા યુરોપસનાં ગામડામાં પોતાનું મુખ્ય લશ્કરી મઠક કરી નદીની બન્ને બાજુએ લશ્કર ફરતું રાખ્યું.

૫૪૬. મરકી ફાટી નિકળવાથી નોશીરવાન પાછો ઈરાન ફર્યો. નોશીરવાને માર્ગમાં કેલીનાઈકસ શહેર સઘળાં રહેવાસીઓને કેદ પકડી ફના કીધું.

૫૪૭. નોશીરવાને રૂમી-આર્મીન્યા પર ચહુડાઈ કીધી; તેનું લશ્કર 'ખ્લેગ'થી ઘટી જવાથી અર્ધ-રસ્તેથી તે ઈરાન પાછો ફર્યો.

૫૪૩. રૂમી સરદારોએ ઈરાની-આર્મીના પર ચહુડાઈ કરી લૂટફાટ ચલાવી.

રોમને—ઈટલી ખાતે લડાઈ જગવાથી—સરદાર બેલિસેર્યસની જરૂર પડી; આથી બેલિસેર્યસને રોમન માકળી એશિયાના ૩૦,૦૦૦ રૂમી લશ્કરની સરદારી ૧૫ સરદારોને સોંપી. નાશીરવાન મરકી ચાલવાથી ઈરાન પાછો ફર્યો હતો માટે તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઇનેજ ઉપલા સરદારોએ આર્મીના પર ચહુડાઈ કીધી હતી.

૫૪૩. એંગલનના ઈરાની કિલ્લાના ૪૦૦૦ માણસોના બહાદુર ઈરાની સરદાર નાબિડીએ રૂમીઓના ૩૦૦૦૦ માણસોના લશ્કર પર મહાભારત ફત્તેહ મેળવી; રૂમીઓના સરદાર નરસી માર્યો ગયો અને ઈરાનીઓએ મહેાટી લૂટ મેળવી.

૫૪૪. નાશીરવાને સીર્યા પર ત્રીજી વાર ચહુડાઈ કીધી. તેણે એડેસ્સાના પ્રખ્યાત મજબૂત કિલ્લાને ઘેરો નાખ્યો; ૫૦૦ રતલ સોનાનો દંડ ભરી રહેવાસીઓએ નાશીરવાનને રાજ કરવાથી તેણે ઘેરો ઉઠાવી લીધો.

૫૪૫. રૂમી શાહાનશાહ જસ્ટીન્યનની લારે કાકલુદીને માન આપી જસ્ટીન્યને ભેટ માકલેલું ૨૦૦૦ રતલ સોનું સ્વિકારી નાશીરવાને સુલેહ કરવા કબૂલ કીધાથી રોમ અને ઈરાન વચ્ચે સુલેહ થઈ.

૫૪૫. પાર્સીઓએ હિંદી મહાસાગરનો સઘળો વેપાર એકઠાથ કીધો.

૫૪૬. ઈરાનના ખંડિયા આરબ રાજા મંજરને તેના હરીફ રૂમના ખંડિયા ગાસાનના આરબ રાજા અરીથા સાથે લડાઈ જગી. રૂમીઓએ વચન તોડી અરીથાને વગર બોલાવે મદદ આપવાથી ઈરાને મંજરને મદદ આપી. રોમ અને ઈરાન વચ્ચે પાછું મહેાટું યુદ્ધ સળગ્યું.

જૂનું રોમ—ઈટલીની રાજધાણી.

૫૪૯. લેજકાએ ઈરાન સામે બળવો ઉઠાવી રૂમીઓની મદદ માંગી.

ઈરાનીઓએ ૬૦ સં ૫૪૧ માં લેજકા ફત્તેહ કર્યા બાદ તેઓએ ત્યાંનો વેપાર એક હાથ કરી લીધો તથા ત્યાં ઈરાની ધર્મ અને રાહરસના ફેલાવવાની કોશિશો કરવા માંડી આથી લેજક લોકો નારાજ થયા તેમાં રૂમીઓની ઉશ્કેરણીથી વધારો થતા તેઓએ બળવો ઉઠાવ્યો.

૫૪૯. રૂમી સરદાર ડેજસ્થયુસે લેજકા પર ચડાઈ કરી પેત્રાના જબરા કિલ્લાને ઘેરો નાખ્યો.

કિલ્લામાં નોશીરવાને ૧,૫૦૦ માણસોનું લશ્કર રાખ્યું હતું. રૂમીઓએ ૮૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે ઘેરો નાખ્યા બાદ કિલ્લાનો ખચાવ કરતા ઈરાની લશ્કરની સંખ્યા ૪૦૦ ની થઈ. એટલામાં ઈરાની પેહલવાન જરમેહેરે ૩૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે લેજકા પર ચડાઈ કરવાથી ડેજસ્થયુસ ગભરાયો.

૫૪૯. ડેજસ્થયુસે નિષ્કળ થઈ પેત્રાનો ઘેરો ઉઠાવી લીધો.

જરમેહેરે કિલ્લામાં ૩૦૦૦ માણસો રાખી, ૫૦૦૦ માણસોનું ઈરાની લશ્કર લેજકાના ખચાવ માટે રાખ્યું અને પોતે ઈરાની-આર્મીના પાછો ફર્યો.

૫૪૯. રૂમીઓએ લેજકાના ૫૦૦૦ ઈરાની લશ્કરને હરાવી કેદ કીધું.

૫૫૦. લેજકામાં હીપીસ નદીનાં કાંઠા પર થયેલી લડાઈમાં ઈરાનીઓએ લેજક લોકોને હરાવ્યા પણ લડાઈમાં તેમનો સરદાર ખોર્ચાનીસ માર્યો ગયાથી ઈરાનીઓ રૂમીઓથી હાર્યા ને નહાસલાગમાં પડ્યા.

રૂમીઓએ ડેજસ્થયુસને અરતરફ કરી તેની સરદારી બેસ્સાસને સોંપી.

૫૫૦. રૂમી સરદાર બેસ્સાસે પેત્રાને ઘેરો નાખ્યો.

રૂમી લશ્કરની સંખ્યા ૬૦,૦૦૦ ની હતી જ્યારે ઈરાનીઓ ફક્ત ૩,૦૦૦ હતા તે છતાં ઈરાનીઓએ ભારે બહાદુરીથી કિલ્લાનો બચાવ કર્યો. રૂમીઓ અનેક વખત માર નાંધે જ્યાં સુધી એકએક દેશહીતકારી, બહાદુર શૂરા ઈરાની વીરો માર્યા ગયા નહિ ત્યાં સુધી કિલ્લો હાથ કરી શક્યા નહિ.

૫૫૧. રૂમીઓ પેત્રાનો કિલ્લો હાથ કરી તેના કબજે લઈ બેઠા.

૫૫૨. શૂરા ઈરાની સપેહસાહાર જરમેહેરે ૭૦૦૦૦ માણસોના ઈરાની, સ્કીથન, હીન્દમાઈટ વિાં પ્રજાઓના લશ્કર સાથે લેજકા પર ચડાઈ કીધી. તેણે આખું લેજકા તાબે કરી પેત્રા અને આર્યોપોલીસનાં કિલ્લાઓ સિવાય બાકીના સઘળાં રૂમી કિલ્લાઓ ફત્તેહ કીધાં.

૫૫૨. જરમેહેરે સ્કીમનીયા અને સ્વેન્યાનાં રૂમી પ્રગણ્યાં ફત્તેહ કીધાં.

૫૫૨. રૂમી શાહાનશાહ જસ્ટીન્યને ૨,૬૦૦ રતલ સોનાનો દાંડ ભરી મુલેહ ખરીદ કીધી.

મુલેહની શરનોમાંથી લેજકાના પ્રાંત અને ખંડિયા રાજ્યોને બાકાત રાખેલા હોવાથી લેજકામાં પાછી લડાઈ જગી.

૫૫૩. જરમેહેરે ટેલીફીસનાં રૂમી કિલ્લા પર ઘસારો કરી રૂમીઓને હરાવી ન્હાસલાગમાં નાખ્યાં. બહાદુર, શ્યાનો-પેહેલવાન જરમેહેરે મરણ પામ્યો; તેની જગ્યા પર બેદરકાર ગર્વિષ્ટ સરદાર નકોરગન નેમાયો.

૫૫૪. ૪૦૦૦ ઈરાનીઓના બહાદુર લશ્કરે ૫૦,૦૦૦ રૂમીઓના મ્હોટા લશ્કરને લેજકામાં મહાભારત શિકસ્ત આપી.

રૂમીઓ સાથની લેજકામાં ચાલતી લડાઈ ઈં સં ૫૫૬ સુધી ચાલુ રહી. એ દરમ્યાન રૂમીઓને લેજક લોકો સાથે વાંધો ઉભો

થયો. આથી લેજક લોકો ધરાનને તાબે થવાને તૈયાર થયા પણ આજસું નકોરગનની બેદરકારીથી તેઓએ રોમની બાહેધરી તળે જવામાં ફાયદો જોયો.

૫૫૬. આર્યોપોલીસને ફત્તેહ કરવામાં નિષ્ફળ થઈ ફાસીસના રૂમી કિલ્લાને નકોરગને ઘેરો નાખ્યો. રૂમી સરદારો જસ્ટીન અને માર્ટીનએ દગાથી નકોરગનને હરાવી લેજકા ફત્તેહ કીધું.

નકોરગનની બેદરકારીથી ધરાને લેજકા ખોલું. આથી શાહન-શાહ નાશીરખાને નકોરગનને અતરફ કરી ભારે સજા ફરમાવી. એજ વરસમાં સુલેહની શરત નક્કી કરવા બંને શાહાનશાહોનાં એલચીઓ ભેગાં મળ્યાં.

૫૫૭. ધરાન અને રોમ વચ્ચે સુલેહ થઈ.

સુલેહની શરતો નીચે મુજબ હતી :—

૧. ધરાનીઓએ લેજકામાંથી પોતાનું લશ્કર બોલાવી લઈ લેજકા રૂમીઓને સ્વાધીન કરવું.

૨. રૂમીઓએ ધરાનને દર સાલ ૫૦ વર્ષો સુધી ૩૦,૦૦૦ સોનાનાં શીક્કા આપ્યા જવું.

૩. ધરાનના ખ્રિસ્તીઓએ ગમે તે ધર્મ પાળવો પણ કોઈ પણ જરથોસ્તીને પોતાના ધર્મમાં વટલાવવાની કોશિશ વટીક કરવી નહિ.

૪. બંને રાજ્યોએ વેપાર વ્યવહાર ચોક્કસ માર્ગે અને ચોક્કસ મથકો ખાતેજ ચલાવવો.

૫. બંને રાજ્યોએ છુટથી સંદેશા ચલાવી અરસપરસના એલચીઓનો માલ વગર જંગાને પસાર થવા દેવો.

૬. દારાનો કિલ્લો એમજ રેવા દઈ રૂમીઓએ તેમાંથી પોતાનું મૂખ્ય મથક કહાડી નાખી તેમાંના લશ્કરની સખ્યા ંહાની કરવી અને બંને રાજ્યોએ પોતપોતાની સરહદ પર કિલ્લાઓ બાંધવાં નહિ.

૭. બંને રાજ્યો વચ્ચે ઉઠેલા વાંધાઓનો લવાદ કોરટોથી ચુકાદો કરવો.

૮. બન્ને રાજ્યોના મિત્રો અને તાબેદાર રાજ્યોને પણ સુલેહના ઠોલકરાઓમાં સામેલ કરવા.

૯. જંગલી લૂટારો સામે દરબંદની “પાસ”ની રખેવાલી ધરાને કરવી.

૧૦. સુલેહ ૫૦ વર્ષો સુધી કાયમ રાખવી.

૫૫૭-૫૬૧. નોશીરવાન પોતાના રાજ્યમાં ફરવા નિકળ્યો. એલાનીઓ, બલુચીઓ, છેલાનીઓ અને વીલેમીઓ નોશીરવાનને તાબે થયા અને ખંડણી આપતી કીધી.

૫૬૧. હબસીઓના પાદશાહ **નીગસ** સામે યમનના હોમરાઈટ ટોળાનાં આરબોએ સ્વતંત્ર થવા બળવો ઉઠાવ્યો. બળવો બેસાડી દેવા **નીગસે અબ્રાહા** નામે ખ્રિસ્તીને યમન મોકલ્યો. અબ્રાહાએ બળવો બેસાડી દઈ યમનમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપ્યું.

અબ્રાહાએ યમનના છેલ્લા આરબ રાજ સુ-યજમની વીધવા સાથે લગ્ન કર્યું. અબ્રાહાના મરણ બાદ ઉપલી રાણીને પેટનો તેને બેટો તખ્તે બેઠો. તેનું નામ મસરૂક હતું. મસરૂકને પોતાના સાવકા બાઈ સઈફ સાથે તકરાર થતા સઈફે મદદારન આવી નોશીરવાનની મદદ માંગી. નોશીરવાને એક કાફિલો તૈયાર કરાવી ૭,૫૦૦ ઈરાનીઓનું લશ્કર સઈફને સોંપી યમન તરફ મોકલ્યો. તેના આગ્રવાની ખબર થતાંજ આરબોએ મસરૂક સામે બળવો ઉઠાવ્યો.

૫૬૫. સઈફના મદદગાર ઈરાની લશ્કરે મસરૂકના હબસી લશ્કરને બે મહોટી લડાઈઓમાં હરાવી મસરૂકને મારી યમનની રાજધાની મક્કા હાથ કીધું. સઈફે યમનનાં તખ્તે બેઠો.

૫૬૫. સઈફનું ખૂન થયું. નોશીરવાને યમનને ઈરાનની શાહાનશાહી સાથે જોડી દઈ ત્યાં મરજુબાન નામે ઈરાની સૂબો નેમ્યો.

૫૬૫. રૂમી શાહાનશાહ **નસ્ટીન્યન** મરણ પામ્યો. નસ્ટીન ગાદીએ આવ્યો.

૫૬૭. તુર્કસ્તાનના તુર્કી ખાન (પાદશાહ) દિસાઘુલે પોતાના રાજ્યનો વેપાર વધારવા નોશીરવાનની દોસ્તી કરવા ખેત્રુજો કીંમતી હદિયો ઈરાન મોકલ્યો.

દિસાઘુલ પૂર્વે કામઠસ્યાટકાના ભૂસ્લાકા સૂધી, પશ્ચિમે એન્જવના દરિયા સૂધી અને દક્ષિણે સીહુન નદી સૂધી ફેલાયલા બહોળા પ્રદેશનો પાદશાહ હતો.

૫૬૭. હએતલના પાદશાહ ગાતકરે ઈરાન અને તુર્કસ્તાન વચ્ચે બંધાતી દોસ્તી અટકાવવા નોશીરવાનની જાણ વગર દિસાઘુલનો હદિયો જપત કરી એલચીઓને મારી નાખ્યા.

૫૬૭. પોતાને થયેલું તુકશાન ભરાવી લેવા દિસાઘુલે મહોટા લશ્કર સાથે હએતલ પર ચઢાઈ કરી ગાતકરને હરાવી તેના રાજ્યનો નાશ કીધો અને હએતલની હાકમી ખેહરામ ગુરની ઓલાદના અગાનના સરદાર ફેગાનીને આપી.

૫૬૮. દિસાઘુલે પોતાના ખંડિયા સોગ્દીઆનાના હાકમ માન્યાકને રોમ અને તુર્કસ્તાન વચ્ચે વેપાર વધારવા અને ઈરાન સામે મદદ મેળવવાના કોલકરારો કરવા કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ મોકલ્યો.

૫૬૮. રોમ અને તુર્કસ્તાન વચ્ચે ઈરાન સામે અરસપરસ મદદ આપવાના કોલકરારો થયા.

૫૬૯. દિસાઘુલે ઈરાન પર ચઢાઈ કીધી.

દિસાઘુલે ઈરાન તરફ આવતા માર્ગમાં ફરગાના, સમરકંદ, બેખ્ખારા, કેશ, નસ્રુ અને ચાચ વિગેરે શહેરો કબ્જે કીધા અને ચાચ શહેરમાં પોતાની લશ્કરી છાવણી નાખી. ફત્તી એલચી જેમાર્કસ પણ તેની સાથે અર્ધા રસ્તા સૂધી આવ્યો હતો.

૫૬૯. મહાત્મા શાહાનશાહ નોશીરવાને દિસાઘુલ સામે ચઢાઈ કીધી. દિસાઘુલ હીચકારો બની ઈરાનીઓથી ડરી નોશીરવાનને તાબે થયો અને લડાઈના મહોટો દંડ ભરી તેણે ઈરાનને દર સાલ ખંડણી આપતી કીધી.

૫૭૦. રૂમી શાહાનશાહ જ્વસ્તીને દિસામુલના વારેસને ઈરાન પર ચઢાઈ કરવા ઉશ્કેર્યો.

૫૭૨ રોમ અને ઈરાન વચ્ચે લડાઈ જાગી.

લડાઈનું કારણ રૂમી શાહાનશાહ જ્વસ્તીની અદેખાઈ હતી. ઈરાની શાહાનશાહ નોશીરવાનની બહોળી પ્રસિદ્ધ ક્ષેત્રે જોઈ તેને ભારે બળાપો થતો હતો. ઇ.સ. ૫૬૫ માં ગાદીએ આવ્યા પછી ૬૪ વર્ષો સુધી તે તેણે ઈરાનને દર વર્ષે ૩૦,૦૦૦ સિક્કાની ખંડણી ભર્યા કીધી પણ ઇ.સ. ૫૭૨ માં ઈરાન સાથે લડાઈની છેડતી થોડી ઈરાની એલચી રોબાકીસને અપમાન કરી અર્મીનીઓને ઈરાન સામે બળવો કરવા ઉશ્કેરી નોશીરવાન પર અપમાનભર્યું પત્ર લખ્યું. આથી ઈરાને રોમ સામે લડાઈ જાહેર કીધી.

૫૭૨. રૂમી સરદાર મારશ્યને સરગાથન આગળ ઈરાની લશ્કરને હરાવ્યું. મારશ્યને નસીબનના ઈરાની કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો.

૫૭૨. મહાત્મા નોશીરવાને રૂમી પ્રાંતો પર ચઢાઈ કીધી. રૂમીઓ નસીબનનો ઘેરો ઉઠાવી નહાસી દારાના રૂમી કિલ્લામાં ભરાયા. નોશીરવાને દારાને ઘેરો નાખ્યો.

૫૭૨. ઈરાની સરદાર આદરમાને સિરિયા પર ચઢાઈ કરી એન્ટીઓકની આસપાસનો મુલ્ક વેરાન કીધો. આદરમાને સીલ સિરિયા પર હુમલો કરી એપેમ્યાનું મેદોડું શહેર જીતી ફના કીધું. આદરમાન દારા પાછો ફર્યો.

૫૭૨. નોશીરવાનના ખ્રિસ્તી રાણી યુફેમીયાને પેના ખ્રિસ્તી બેટા નોશીજાદે કેદખાનથી છુટી શાપુરગર્દના ખ્રિસ્તી કેદીઓને છુટા કરી ઈરાનની ગાદી મેળવવા બળવો કીધો.

જ્યારે ઇ.સ. ૫૭૨ માં નોશીરવાન રોમ પર ચઢાઈ લઈ ગયો ત્યારે ડોઈ બદમાશે એવી બૂમ ઉઠાવી કે નોશીરવાન માર્યો ગયો છે. આથી નોશીજાદેને બળવો કરવાનું શૂર છુટું. તેણે ૩૦,૦૦૦ ખ્રિસ્તી કેદીઓ અને પાદરીઓનાં લશ્કર સાથે કેટલાક શહેરો ક્ષેત્રે કરી ઈરાક પર ચઢાઈ કીધી.

૫૭૨. મદદાર્થનના સરદાર રામચુર્ણને બળવાખોરોને પરાજય કીધો. નોશીરખાન નખમી થઈ માર્યો ગયો.

૫૭૩. નોશીરખાને દારા ફત્તેહ કીધું.

ઉપલી હારથી નાસિપાસ થઈ જસ્ટીને ટૅબીર્યસને તખ્ત હવાલે કીધું.

૫૭૪. રૂમી શાહાનશાહ ટૅબીર્યસે ૪૫,૦૦૦ સોનાના સિક્કાઓનો દંડ ભરી એક વરસની મહેતલ (Truce) ખરીદી.

૫૭૫. ઉપલી મહેતલનો લાલ લઈ ટૅબીર્યસે ૧,૫૦,૦૦૦ માણસોનું આગળ કદી નહિ મોકળેડું એવું મહોડું લશ્કર ધરાવ સામે મોકળું.

૫૭૬. અર્મૅની બળવાખોરોને સજા કરવા નોશીરખાને ધરાની-આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કરી બળવાખોરોને હરાવી આર્મીન્યા પાછું તાબે કીધું.

૫૭૭. નોશીરખાને રૂમી-આર્મીન્યામાં ફત્તેહા મેળવી કેપેડોશ્યા પર ચઢાઈ કીધી.

રૂમીઓએ અર્મૅનીઓને ઉશ્કેરી ધરાની-આર્મીન્યામાં ખંડ ઉઠું કરાવ્યું હતું તેની સજા કરવા માટેજ નોશીરખાને કેપેડોશ્યા પર ચઢાઈ કીધી હતી. કેપેડોશ્યામાં રૂમી સરદાર જસ્ટીન્યન નોશીરખાનની સામે થયો અને રૂમી લશ્કરના એક સીધ્યન સરદારે તેના લશ્કરની પાછળી સફા પર હલ્લા કરી તેનો નશ્વ્યાબ લૂટી લીધો.

૫૭૮. નોશીરખાને રાતને વેળા રૂમી છાવણી પર છાપો મારી છાવણીનો નાશ કીધો. નોશીરખાન મલટિયા (મેલીટીન) શહેર છતી તેનો નાશ કરી ધરાવ પાછો ફર્યો.

૫૭૯. નોશીરખાનની ગેરહાજરીમાં રૂમી સરદાર જસ્ટીન્યને ધરાની-આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કરી લૂટફાટ ચલાવી.

૫૮૦. રૂમીઓએ ૩ વર્ષોની મહેતલ માંગી તે ખરીદ કરવા ધરાવને ૩૦,૦૦૦ સોનાના સિક્કાનો દંડ ભર્યો.

૫૭૬. નોશીરવાને રૂમી-આર્મી-ન્યા પર ચઢાઈ કરી
તેના પાયતખ્ત થિચોડોશિચો પોલીસને ઘેરો નાખ્યો.

૫૭૬. ઈરાની સરદાર તન-ખુસરોએ રૂમી સેનાધિપતિ
જસ્ટી-ન્યનને મ્હોટી લડાઈમાં હરાવ્યો.

ઈ૦ સ૦ ૫૭૬ થી ૫૭૮ સૂધી ચાલેલી લડાઈઓ ફક્ત આર્મી-
ન્યામાંજ થઈ હતી કારણ કે એ મુદત દરમિયાન રૂમીઓ સાથે થયેલી
મ્હેતલમાંથી આર્મી-ન્યાને બાકાત રાખ્યું હતું. પણ મ્હેતલની ૩ વરસની
મુદત પૂરી થતાજ સઘળે ઠેકાણે પાછી લડાઈ જગી.

૫૭૮-૫૭૯. ઈરાની સરદારો માહમુદ અને શાપુરે
૨૦,૦૦૦ ઈરાની લશ્કર સાથે રૂમી-આર્મી-ન્યા પર ચઢાઈ કરી
તેને ઉજડ કીધું. ઈરાની સરદાર તન-ખુસરોએ અમીડાની
આસપાસ લૂટ ચલાવી.

૫૭૯. રૂમી સરદાર મૉરીસે ઈરાની-આર્મી-ન્યા વેરાન
કીધું. તેણે અરજનીનીનો ઈરાની પ્રાંત હાથ કરી અધુરોતનો
મજબૂત કિલ્લો જીતી લીધો. મૉરીસે ઈરાની-મેસોપોટમિયાનો
સીંગારાનો કર્મો વેરાન કીધો. સીધ્યન સરદાર કર્સે કુર્દીસ્તાન
પર ચઢાઈ કરી થોડા ગામડાંઓનો નાશ કીધો. રૂમીઓ ઈરાની
હદ છોડી ગયા.

રૂમીઓએ ચલાવેલા આ સઘળી લૂટફાટ વખતે નોશીરવાન
મદાઈન ખાતે માંદગી ભોગવતો હતો.

૫૭૯. બહાદુર, વચનપાળક, સાચ્યો, ઇનસાફી, કાબેલ,
ડાઘો, લાગ્યશાળી, ઈરાની શાહાનશાહતનો ઝળકતો સૂર્ય મહાત્મા
નોશીરવાન ‘અદલ’ મરણ પામ્યો.

નોશીરવાનના વખતમાં ઈરાની શાહાનશાહત આખી દુનિયામાં
સૌથી ખ્હોળી, સૌથી બળવંત અને દમામભરી હતી. ઈરાન, અફઘા-
નીસ્તાન, બહુચીસ્તાન, મધ્ય એશિયા અને હાલના અર્ધા એશિયાટીક
તર્કી પર ઈરાની ઝુંડો ફડકડતો હતો. આખી રૂમી શાહાનશાહત,
હિંદુસ્તાનના કેટલાક રાજ્યો, તુર્કસ્તાનનો બાકાન વિગેરે ઈરાનને

અંડણી આપતા હતા. ફક્ત નોશીરવાનનું નામજ દુનિયાના કોઈ પણ રાજ્યકર્તાને ધ્રુજવી નાખવાને પુરતું હતું. દુનિયાનો કોઈ પણ સુધરેલો યા જંગલી તાજદાર નોશીરવાનની દોસ્તી શોધવાને તત્પર રહેતો. નોશીરવાને પોતાના ખ્હોળા રાજ્યમાં મ્હોટા ફરફારો અને સુધારાક્રીધા; તેણે રાજ્યને ચાર ભાગમાં વહેંચી નાખી તેનો ઉત્તમ વહિવત ક્રીધો; નવા શહેરો સ્થાપી જીના શહેરો સુધાર્યા; પૂષ્કળ નેહેરો અને જળાશયો બાંધ્યા; રસ્તાઓ સુધારી રૈયતની સલામતીના સઘળાં ઉપાયો લીધા; અને સંખ્યાબંધ મહેસુલી અને ન્યાયખાતાઓ સ્થાપ્યા. એના વખતમાં ધરાની શાહાનશાહત નિશાળો, પાઠશાળાઓ અને ધર્મના મંદિરોથી ઉભાઈ જવા લાગી. સાહિત્ય, ઇતિહાસ, શીલસુશી અને ધર્મ-જ્ઞાનનો ધરાનમાં ખ્હોળો ફેલાવો થયો. નીસાપુરની પાઠશાહી પાઠશાળા આખી દુનિયાની કેળવણીનું મધ્ય-બિંદુ થઈ પડી. ધરાનીઓ વેપાર અર્થે દુનિયાના સઘળાં ભાગોમાં જઈ વસ્યા. નોશીરવાનના વખતમાં ધરાનું લશ્કરી ખાતું ઘણાજ ઉંચા પ્રકારનું હતું, એના વખતના મહેલો આજે પણ સુધરેલી દુનિયાને હેરત કરે છે. એના વખતમાં પેગામ્બર સાહેબ મહુમ્દનો જન્મ થયો તેટલા માટે તેવણુ સાહેબ ભારે મગરૂરી સાથ નોશીરવાનનું નામ કોરાનમાં દેય છે. આજે નોશીરવાનનો કોઈ પણ દોસ્ત યા દુશ્મન એવો નહિ હશે કે જે તે મહાત્મા અમર પુરુષનું નામ માન સાથે યાદ કરતો નહિ હશે! તેના જેવા તેજસ્વી સેતારાઓ, આ પૃથ્વી પરના ફરેસ્તાઓ, કીર્તિવંત મહા પુરુષો, ધર્મ-રક્ષક શાહાનશાહો આ જેહાનમાં ઘણાજ થોડા હૈયાતી ભાગવી ગયા હશે.

‘અઉહરમજી.’

હોરમજી ૪. ઇ૦ સ૦ ૫૭૯-૫૯૧.—૧૨ વરસ.

નાશીરખાનના બેટા.

શાહાનશાહ હોરમજી શરૂઆતમાં ઘણાજ ઈનસાફી અને રૈયતોનો ખેરખાહ હતો. પણ તેના શ્યાના વિદ્વાન વજીર બુજ્જરચમેહરના મરણ બાદ તેની મતી ફરવાધ. તેણે રૈયતો પર જુદમ વરસાવી પોતાના વજીરોના ખૂન કરાવ્યા.

૫૭૯. રોમ અને ઈરાન વચ્ચે લડાઈ જાગી.

રૂમી શાહાનશાહ ટૈબીયસે ઈરાની આર્મીન્યા પરનો દાવો છોડી દહ અરજેતીનીનો ઈરાની પ્રાંત પાછો ઈરાનને સ્વાધીન કરી તેના બદલામાં દારાનો કિલ્લો પાછો મેળવવાની પેચલરી માંગણી કરી જે હોરમજે નાકબૂલ રાખવાથી રોમ સાથે ઈરાનને લડાઈ જાગી. વળી રૂમીઓએ ઈરાનને અપાતી ખંડણી પણ અંજ કરવાથી આગમાં તેલ ઉમેરાયું.

૫૭૯. રૂમી સરદાર મૌરીસે ઈરાની પ્રાંતો પર ચઢાઈ કીધી. રૂમીઓએ કુર્દોસ્તાનમાં લૂટફાટ ચલાવી.

મૌરીસે ઇ૦ સ૦ ૫૮૦ માં ઈરાનના તામેદાર હીરાના આરબ રાજ મંજરને પોતાની પક્ષમાં ખેંચી લઈ એક દરિયાઈ કાફલો ઉભો કરી એકદમ મદાઈન પર ચઢાઈ કરવાની વેતણી કીધી પણ મંજરે પાછી ઈરાનની તામેદારી કબૂલ રાખી પોતાની ઈરાન તરફની વફાદારી ખતાવી આપવાથી મૌરીસ પોતાની નેમમાં નિષ્ફળ થયો.

૫૮૦. ઈરાની સરદાર આજરમેહાને (આદરમાને) રૂમી-મેસોપોટેમ્યા પર ચઢાઈ કરી રૂમીઓને આગળ વધતા અટકાવ્યા.

આ પછી રૂમીઓએ સુલેહ કરવા માંગી પણ તેની સરતો ઈરાનને લાલકારી નહિ હોવાથી સુલેહ થઈ નહિ.

૫૮૧. ઇરાની સરદાર તામ-ખુસરોએ કૉન્સ્ટેન્શીયા પર હુમલો કીધો. કૉન્સ્ટેન્શીયાની મ્હોટી લડાઈમાં તામ-ખુસરો મૌરીસના હાથ પર હાર્યો અને માર્યો ગયો.

૫૮૨. રૂમી શાહાનશાહ ટૅબીરિયસ મરણ પામ્યો. સરદાર મૌરીસ રૂમીઓનો શાહાનશાહ થયો. મૌરીસની જગ્યાએ રૂમી સરદાર જોહાનીસ નિભાયો.

૫૮૩. નિમ્ફીયસ અને ટાઈગ્રીસ નદીના સમાગમ આગળ થયેલી લડાઈમાં ઇરાનીઓએ જોહાનીસને હરાવ્યો.

આ જીત પછી ઇરાનીઓએ અકુષોનના કિલ્લાને ઘેરો બાંધ્યો.

૫૮૪. સરદાર જોહાનીસે અરબાસના ઇરાની કિલ્લાને ઘેરો નાખ્યો. અરબાસની મ્હોટી લડાઈમાં રૂમીઓ હાર્યા અને ઘેરો ઉઠાવી નાઠા.

આ હારોથી કંટાળી શાહાનશાહ મૌરીસે જોહાનીસને બરતરફ કીધો અને તેની જગ્યા સરદાર ફીલીપીકસને આપી.

૫૮૫. સરદાર ફીલીપીકસે ઇરાની પ્રાંતો પર ચઢાઈ કીધી.

ફીલીપીકસમાં ઇરાનીઓ સામે લડવા જરૂરી હિમ્મત હતી નહિ. તે તો ફક્ત લૂટફાટ કરીને જ સંતોષ પામતો હતો.

૫૮૬. મોનોકારટમ અને માર્ટીરિયોલીસના રૂમી શહેરો લેવામાં ઇરાનીઓ નિષ્ફળ થયા.

રૂમીઓએ સુલહ માટે ચારવણી કીધી પણ નિષ્ફળ થયા.

૫૮૭. રૂમી સરદાર ફીલીપીકસે ઇરાની-મેસોપોટેમિયા પર ચઢાઈ કરી મેસોપોટેમિયાની મ્હોટી લડાઈમાં ઇરાનીઓને હરાવ્યા.

ઇરાનીઓ મેસોપોટેમિયા નહાસી અરબોનીનીનાં પ્રાંતમાં ભરાયા. ત્યાં સુધી રૂમીઓએ તેમનો કુખાલો પકડ્યો. પણ આજ નાહેલા ઇરાનીઓએ પાછો ફરી રૂમીઓને હરાવી અમીડાના કિલ્લામાં તેમને આશરો લેવાની ફરજ પાડી.

૫૮૭. રૂમી સરદાર હિરેકલિયસે ટાઇગ્રીસ નદીની બંને બાજુનો ઇરાની મુલક ક્રના કીધા.

રૂમી સરદાર ફીલીપીકસ લશ્કરની સરદારી હિરેકલિયસને સાંપી કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ ગયો (૫૮૮.)

૫૮૮. ઇરાનીઓ કૉન્સ્ટેન્શીયા લેવામાં નિષ્ફળ થયા.

૫૮૮. અરબનીનીનાં પ્રાંતમાંથી રૂમીઓને ઇરાની સરદાર મરૂઆસે હાંકી કાઢ્યા. રૂમીઓની પુક પકડતા મરૂઆસે માર્થિરિયોલીસ આગળ માર્યો ગયો.

૫૮૯. ઇરાનીઓએ માર્થિરિયોલીસનું મ્હોટું રૂમી શહેર ફત્તેહ કીધું.

૫૮૯. રૂમી સરદાર ફીલીપીકસે માર્થિરિયોલીસને ઘેરો નાખ્યો. ફીલીપીકસ માર ખાઈ નાહો.

૫૮૯. ફીલીપીકસે માર્થિરિયોલીસને બીજી વખતે ઘેરો નાખ્યો. ઇરાની સરદારો મેખોડીસ અને અફ્રાઅટીસે મ્હોટી લડાઈમાં ફીલીપીકસને હરાવ્યો.

મારીસે ફીલીપીકસને ખરતરફ કરી રૂમી સરદાર કોમેન્ટીયોલસને તેની જગ્યાએ નિમ્થો.

૫૯૦. ઇરાની સરદાર અફ્રાઅટીસે રૂમી સરદાર કોમેન્ટીયોલસને હરાવી નહસાડ્યો. રૂમી સરદાર હિરેકલિયસે ઇરાનીઓને હરાવી અરબાસને ઇરાની કિલ્લો જીતી લીધો.

આ પછી થોડો વખત લડાઈ બંધ પડી.

૫૯૦. અરબસ્તાન અને હિંદુસ્તાનનાં ઇરાનના ખંડિયા રાજાઓએ ખંડણી અપાતી બંધ કરી બળવો ઉઠાવ્યો. ખેખીલાન્યા, સુસિયાના અને કેરમાનિયાનાં પ્રાંતોમાં ખંડો ઉઠ્યાં. જંગલી ખજર લોકોએ ઇરાન પર ચઢાઈ કીધી. તુર્કસ્તાનના

ખાન શાવેહશાહે ઈરાન પર ચઢાઈ કરી બદખ અને હેરાત સર કીધા.

ઈરાન પર આ રીતે સઘળી બાજુએથી હુમલા થયા અને ઈરાની શાહાનશાહતનો અંત આવે એવું ગંભીર રૂપે આ ચઢાઈએએ લીધું. પણ હોરમજ મક્કમ મનનો હોવાથી આ સઘળી આફતોને તે ધીરજથી પુંગી વળ્યો.

૫૪૦. બહાદુર ઈરાની સરદાર ખુરદાદે ખજૂર લોકોને મારી કાઢી ઈરાની પ્રાંતોના સઘળાં બંડો બેસાડી દીધા. ખંડિયા રાજાઓ પાછા ઈરાનને તાબે થયા.

આ સઘળી આફતો કરતા તુર્કીખાનની ચઢાઈ કોઈપણ રાજપક્ષ-તાને ઘીવાનો બનાવવાને પૂરતી હતી. તે પોતાની સાથે ૪,૦૦,૦૦૦ માણુ-સોતું લશ્કર લાગ્યો હતો અને તેને રૂમીઆની કુમક હતી. તેની સામે લડવા જવાને જ્યારે સઘળાં ઈરાની સરદારોએ તા પાડી ત્યારે બેહુરામ ચોખીન નામનો રાક્ષસી કદ અને બળનો રૂએ પ્રાંતનો ચુતંદા હાકમ અને હોરમજના લશ્કરનો નામીચો સપેહસાલાર તૈયાર થયો.

૫૪૦. ચુતંદા ઈરાની પેહલવાન બેહુરામ ચોખીને ૧૨,૦૦૦ ઈરાનીઓના લડાયક જોડાઓ સાથે શાવેહશાહ પર ચઢાઈ કીધી.

બેહુરામ મીડિયામાંથી પસાર થઈ હેરાત નદીના કાંઠા પર છાવણી નાખી. શાવેહશાહે લાંચ-રશવત તથા લાલચોથી તેને પોતાની પક્ષમાં લેવા ઘણી કોથણ કીધી પણ દેશહિતકારી બેહુરામ તેની માંગ-જીઆ ધીકાર સાથે તુચ્છકારી કાઢી.

૫૪૦. તુર્કી ખાન શાવેહશાહે ૧૨૦૦ હાથીઓ અને ગંજવર લશ્કર સાથે ઈરાનીઓ પર હુમલો કીધો. એક ખનખાર મહાભારત યુદ્ધમાં તુર્કીઓ હાર્યા અને તેમનો ખાન શાવેહશાહ પોતાના બેટા ફેઝકુર સહિત માર્યો ગયો.

આ યાદગાર ક્તેહના બદલીમાં હોરમજે હુસ્મતલથી જીહુન નદી સુધીના સુલકની હાકમી બેહુરામને બક્ષી. આ જીત પછી બેહુરામ શાવેહશાહના ખીજા બેટા પરમુદેહની પુઠ પકડી અને રાત પડતા

એક બાગમાં આરામ કીધા. પરમુદેહ આ બાગને ઘેરી લીધા પણ બેહરામને યુક્તિથી ધરાની લશ્કરને બાગમાંથી બહાર કાઢ્યું અને પરમુદેહ સાથે લડાઇ ચલાવી.

૫૯૦. બીજી જબરી લડાઈમાં શાવેહશાહનો બેટા પરમુદેહ હાર્યો અને ઈસ્લામને તાબે થયો.

આ ફત્તેહોથી ધરાનીઆને અતિ કિંમતી ખજાને હાથ આવ્યો. શાહાનશાહ હોરમજે પરમુદેહની સરકશી માફ કરી તુર્કસ્તાનના થોડા મુલકની હાકમી તેને સોંપી. સચેહસાહાર બેહરામ પોતાની આ સઘળી ફત્તેહોથી કુલી ગયો અને હવે તે હોરમજને ગણકાવવા લાગ્યો નહિ.

૫૯૦. શાહાનશાહ હોરમજે બેહરામને રૂમી પ્રાંત લેલકા જીતવા મોકલ્યો. રૂમી સરદાર રોમેનસે એરેકસિસ નદીનાં કાંઠા પર બેહરામને હરાવ્યો.

કહે છે કે આ હાર માટે બેહરામને સજા કરવા હોરમજે તેને માટે એક ખુદી આરતનો પોશાક અને ૩ કાંતવાનો રોહુંદયો બેટ મોકલ્યો. આથી અપમાન લઈ બેહરામના લશ્કરે હોરમજને પાદશાહ તરીકે નહિ ગણવાનો કરાવ પસાર કીધો.

૫૯૦. બેહરામ ચોબીને હોરમજ સામે બળવો ઉઠાવી હોરમજના બેટા ખુસરોનાં સિલ્કા પડાવી બાપ બેટાને અથડાવી માર્યા. ખુસરોના મામાઓ બંદુ અને બસ્તામ (ગુસ્તેહમ) ને હોરમજે કેદ કીધા.

૫૯૦. બળવાખોર બેહરામ મદાઈન પર હુમલો કરવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

૫૯૦. બંદુ અને બસ્તામે કેદખાનથી છૂટી હોરમજના મહેલ પર ઘસી હોરમજને પદબ્રષ્ટ કરી આંધળો કરી બંદીખાને નાખ્યો. અમીરોએ શાહનશાહ ખુસરોને તખ્તનશીન કીધો.

‘ખુસરૂં.’

મહાત્મા ખુસરો (પર્વિજ).

પહેલો અમલ : ૬૦ સ૦ ૫૯૦. } ૩૮ વરસ.
બીજો અમલ : ૬૦ સ૦ ૫૯૧-૬૨૮.

હોરમજ ૪. ના બેઠા.

૫૯૦. બળવાખોર બેહરામે નેહરવાન (હોલવાન) ની લડાઈમાં ખુસરોને હરાવ્યો. ખુસરો મદદ મેળવવા કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ તરફ ગયો. બેહરામ ઈરાનની ગાદી પર બેઠો.

ખુસરો મદાઈનથી નહાસી કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ તરફ રવાના થયો. તેની સાથે તેના બન્ને મામાઓ બંદુ અને બરતામ પણ હતા. પણ કદાચ ખુસરોની ગેરહાજરીમાં ૫૬બ્રજ શાહાનશાહ હોરમજ પાછો તખ્તે આવે એવી બહીક રાખી ખુસરોના મામાઓએ મદાઈન જઈ હોરમજને તારોથી વિંધી મારી નાખ્યો અને પાછા ખુસરોને જઈ મળ્યા. બેહરામ ચોખીનના સરદાર બેહરામ શ્યાવક્ષે ખુસરોની પુઠ પકડી પણ બંદુની યુક્તિથી ખુસરો છટકી ગયો. માર્ગમાં મળતા રૂમી રહેરોએ તેને હરખભર્યો આવકાર આપ્યો અને આખરે રૂમી શાહાનશાહ મૌરીસ પણ ખુસરોને મદદ આપવા તૈયાર થયો. તેણે પોતાની બેઠી મરિયમ સાથે ખુસરોની શેહાદી કીધી અને ખુસરોને ૧,૦૦,૦૦૦ માણસનું લશ્કર ઈરાની સરદાર નરસીની સરદારી તળે સોંપ્યું.

૫૯૦. રૂમીઓની મદદથી ખુસરોએ મદાઈન પર ચઢાઈ કીધી.

૫૯૧. બેહરામે સરદાર બહસમેદસને નસીબન અને મીરઅદુરીસ (મેહર-આદર) ને એનેથાંન છતવા મોકલ્યા. મીરઅદુરીસે એનેથાંન છતી લીધું. બન્ને સરદારોના લશ્કરો બેહરામ સામે બળવો ઉઠાવી ખુસરોને મળી ગયા.

૫૯૧. ખુસરોના લશ્કરે બેહરામના સરદાર બરીજે-શિયસને મોસલની લડાઈમાં હરાવી કેદ કીધો.

આ ફત્તેહ પછી ખુસરો મેહોડી જાળ નદી પસાર કરી, આખેલા થઈ નહાની જાળ નદીવાલા મુલકમાં આવ્યો. અને મેહુરામની નજર ચુકાવી તે પોતાના અર્માની લશ્કરને જઈ મળ્યો.

૫૯૧. મદાઈન અને સોલ્યુશિયા ખુસરોના સરદાર મેહુબુદ્દને તાબે થયા.

૫૯૨. આડિયાબીનીનાં મેદાનમાં જાગ્રોસ પર્વતની તલેટી આગળ ખુસરો અને મેહુરામ વચ્ચે થયેલી ખેલી લડાઈમાં ખુસરોની હાર થઈ.

ઉપથી ફત્તેહ પછી મેહુરામે જાગ્રોસ પર્વત આળંગી ઉશ્મિયા સરોવરની દક્ષિણે પોતાની છાવણી નાખી. મેહુરામને આ વખતે હિંદુસ્તાન અને તુર્કસ્તાન તરફથી મદદ મળવાથી તેના લશ્કરની સંખ્યા ૧,૦૦,૦૦૦ ની હતી જ્યારે ખુસરો પાસે ૯૦,૦૦૦ માણસો હતા.

૫૯૩. કન્ઝકા (શીજ) શહેરની લડાઈમાં મેહુરામ હાર્યો અને ઈરાન છોડી તુર્કી ખાન પરમુદ્દેહની દરબારમાં નહાસી તેણે આશરો લીધો.

મેહુરામને પરમુદ્દેહે ધણું માન આપ્યું. તેઓ બન્ને સાથે મળી ઈરાન પર ચઢાઈ કરવાની ગોઠવણ કરવા લાગા. ખુસરોએ ખુરરાદ બુલ્તન નામે એકબીજાને તુર્કસ્તાન માંડળી પરમુદ્દેહને પોતાની તરફ ખેંચી લેવાની ધણી કાશ્મિરે કીધી પણ ખુસરો જ્યારે તેમાં નિષ્ફળ થયો ત્યારે ખુરરાદ બુલ્તને એક ખૂનીની મારફતે મેહુરામનું ખૂન કરાવ્યું આથી ઈરાન પરની ખીજ તુરાની ચઢાઈ અધુરે ગઈ.

૫૯૪. ખુસરો પાછો તખ્તનશીન થયો. તેણે રૂમી મદદના બદલામાં ઈરાની-પૂર્વ-મેસોપોટેમિયા, ઈરાની-આર્મીનિયા અને શાહાનશાહ કોબાદ, નેશીરવાન તથા હોરમજે હતેલા સવળાં રૂમી શહેર અને પ્રાંતો રૂમીઓને સ્વાધીન કરી રૂમી મદદગાર લશ્કરને વિદાય કર્યું.

કહે છે કે ઈરાની-આર્મીનિયા રૂમીઓને સ્વાધીન કરવાની આગ-મજ ખુસરોએ તેને વેરાન કરવાની મતલબથી આર્મીનિયાના સઘળાં મદદ રહેવાસીઓને પોતાના જંગલી શત્રુઓ સામે લડવા માંડ્યા. પણ

અર્મીનીઓનો નાશ થવાને બદલે તેઓએ તો મહાભારત ફતેહો મેળવી. તેઓએ જંગલી હુમ્મતાલી અને કુશાન લોકોનો અનેક લડાઈઓમાં પરાજય કર્યો; માળવદરાન અને તાશ્કીસ્તાન સર કર્યા; અને તુર્કીખાનના ૩,૦૦,૦૦૦ માણસોના મોટા લશ્કરનો સંહાર કીધો.

૫૯૨. પોતાના મદદગાર મામા બંદુને મેહેલનો કારભારી બનાવ્યો. અને બસ્તામને ખોરાસાનની હાકમી સોંપી.

ઉપર મૂજબ બંને મામાઓને નવાબ્યા બાદ ખુસરોએ પોતાના આપના આ બંને ખૂનીઓના જીવ લેવાની વેતલો કીધી. તેને તેમ કરવાને તેના મર્દુમ પેદરે આજ્ઞા કીધી હતી. બંદુનો તો સહેલાઈથી ખુસરોએ જીવ લેવાડ્યો પણ બસ્તામને તેની મતલબ માલમ પડી જવાથી તેણે ખોરાસાન ખાતે બળવો ઉઠાવ્યો. આ બળવો છ વરસ ચાલું રહ્યો. આ મૂદત દરમિયાન બસ્તામે કુશાનના બે રાજાઓને તાબે કરી પોતાની સત્તા વધારી મેળી.

૫૯૭. બેહરામ ચોખીનની બેન અને બસ્તામની રાણી કરદીહાએ ખુસરો સાથે પરણવાની લાલચથી બસ્તામનું ખૂન કરવાથી ખોરાસાનનો બળવો બેસી ગયો. ખુસરો કરદીહા સાથે પરણ્યો.

૬૦૦. રોમને તાબિના સારેસન આરબોએ થુફ્રેડીસ નદી ઓળંગી ઈરાની પ્રતિભાં લૂટફાટ ચલાવી.

આ બનાવથી રોમ અને ઈરાન વચ્ચે લડાઈ જગવાનો સંજોગ ઉભો થયો પણ રૂમી શાહાનશાહ અને ખુસરોના સસરા મોરીસે પોતાના એલચી જ્યોર્જને ખુસરો પાસે મોકળી તેને સમજાવી લેવાથી લડાઈનો બાહુ નાખ્યું થયો.

૬૦૨. રૂમી અમલદાર ફ્રેકસે બળવો ઉઠાવી રૂમી શાહાનશાહ મોરીસનું ખૂન કીધું.

પ્રથમ તો ફ્રેકસે બળવો ઉઠાવી મોરીસને પદબ્રષ્ટ કરવાથી મોરીસ એશિયા ખાતે નહાસી આવ્યો. તેણે પોતાના બેટા થીયોડોશિયસને મદાઈન મોકળી ખુસરોની મદદ મંગાવી; પણ થીયોડોશિયસ મદાઈન આવી પુંગે તે આગમજ તો ફ્રેકસે મોરીસના પાંચ

બેઠાઓને મોરીસની નજર આગળ કલ્લ કરાવી મોરીસનું પણ ખૂન કરાવ્યું. થીયોડોશિયસ પણ શત્રુઓનો ભાગ થઈ પડ્યો.

૬૦૨. ખુસરોએ ફ્રેકસના એલચી લીલીયસને અપમાન કરી બંદીખાને નાખ્યો.

૬૦૩. પોતાના સસરા મોરીસના ખૂનનું વેર લેવા મહાત્મા ખુસરોએ ફ્રેકસ સામે લડાઈ જાહેર કીધી. દારાના કિલ્લાના રખેવાલ સરદાર જરમેનસ સામે ચઢાઈ કરી મહાત્મા ખુસરોએ દારાની મ્હોટી લડાઈમાં જરમેનસને હરાવી સખ્ત જખમી કીધા.

જરમેનસ પોતાના જખમથી મરી ગયો અને તેની જગ્યા પાલિયોન્ટીયસ નામે સરદાર નિભાયો.

૬૦૩. રૂમી સરદાર લિયોન્ટીયસને મ્હોટી લડાઈમાં હરાવી મહાત્મા ખુસરોએ તેના લશ્કરના મ્હોટા ભાગને કેદ પકડ્યો.

૬૦૫. ૯ માસના ઘેરા બાદ મહાત્મા ખુસરોએ દારાનો મજબૂત રૂમી કિલ્લો ફત્તેહ કીધા.

૬૦૫-૬૦૭. મહાત્મા ખુસરોએ મરડીન, અમ્મીડા, એડેસ્સા અને કારહીના પ્રખ્યાત રૂમી કિલ્લાઓ છતી ફના કીધા અને આખું મેસોપોટેમ્યા સર કીધું.

૬૦૭-૬૧૧. મહાત્મા ખુસરોએ સિરિયા પર ચઢાઈ કરી હાયરોપોલીસ, એલેખ્યા, કોલ્ચીસ અને એન્ટીઓકના મ્હોટા શહેરો હાથ કીધા.

મહાત્મા ખુસરોના બીજા ઈરાની લશ્કરે આર્મીન્યા પર ચઢાઈ કરી સટાલા અને થીયોડોશિયોપોલીસના કિલ્લાઓ સર કરી ફ્રેયેડોશિયા પર હુમલો કરી તેના પાયતખ્ત ફ્રેયસરિયાને ઘેરો ઘાલ્યો. ઈરાનીઓએ ફ્રીન્યા અને ગેલેટિયાન રૂમી પ્રાંતો છતી લીધા.

૬૧૧. રૂમીઓએ ફ્રાંકસને પદબ્રજ કરી સરદાર હિરેક લિયસને ગાદી આપી.

૬૧૨. મહાત્મા ખુસરોએ સિરિયા પર ચઢાઈ કરી સિરિયાના બચાવ માટે આવેલા રૂમી લશ્કરનો સદંતર નાશ કીધો. અને એન્ટીઓક અને એપેમિયાના મ્હોટા શહેરોમાં લૂટ ચલાવી.

શાહાનશાહ હિરેકલિયસે મોરીસના ખૂનીઓને સજા કરવાનું માથે લીધું પણ મહાત્મા ખુસરોને પોતાની કત્તેહો અધુરી રાખવા ગમ્યું નહિ. આથી લડાઈ બંધ નહિ પડતાં વધુ જોશમાં આગળ ચાલી.

૬૧૩. મહાત્મા ખુસરોએ કેપેડોશિયા પર ચઢાઈ કરી તેની રાજધાની કયસરિયા ઘેરા નાખી જતી લીધું.

૬૧૪. બહાદુર ઈરાની સરદાર શહેરબર્જે હમાસ્કસ હાથ કીધું.

૬૧૫. ચુનંદા સરદાર શહેરબર્જે પેલેસ્ટાઈન પર ચઢાઈ કીધી. ૨૬,૦૦૦ ચહુદીઓએ ઈરાન તરફથી લડી જોરડન નદીની આસપાસના રૂમી પ્રાંતો અને ગેલીલી શહેર જતી લીધાં. ૧૮ દિવસના ઘેરા બાદ બળવાન શહેરબર્જે જેરુસલમનું પૂરાતન શહેર તાબે કીધું.

જેરુસલમની કત્તેહ બાદ ચહુદીઓએ ખ્રિસ્તીઓ તરફના પોતાના વેરભાવથી આખાં શહેરમાં લૂટ ચલાવી; તેઓએ ખ્રિસ્તી દેવળો બાંળી નાખી ૧૭,૦૦૦ ખ્રિસ્તીઓનો નાશ કીધો. શહેરબર્જે ૩૫,૦૦૦ રહેવાસીઓને કેદ કરી હજરત જસસ કાંઈસ્તને જે ક્રોસ (cross) પર ફાંસી દીધો હતો તે ક્રોસ પણ ઈરાન ચાકળી દીધો.

૬૧૬. નામના ઉઝાવનાર પેહેલવાન શહેરબર્જે આફ્રીકા ખંડ પર ચઢાઈ કીધી. “મિસર દેશની આવી-દરવાજો” પેલ્યુશિયમ શહેર શહેરબર્જે કત્તેહ કીધું. નાઇલ નદીના મુખ આગળનો પ્રદેશ કત્તેહ કરી સીકંદરિયા (એલેક્ઝાન્ડ્રિયા)નું મ્હોટું વેપારી શહેર ઘેરા નાખી તાબે કીધું. શહેરબર્જે આખું

મિસર અને પશ્ચિમે કાર્થેજ અને દક્ષિણે હથિયોપિયા સૂધીના આફ્રીકાના મુલક છતી લીધા.

૬૧૬. બીજા ઈરાની સરદાર નામીયા શાહને (સધ-નાએ) એશિયા માઈનર કત્તેહ કરી ચેલ્સીડનના જગપ્રસિદ્ધ રૂમી શહેરને ઘેરા નાખ્યો.

ચેલ્સીડન રૂમી શાહાનશાહતના પાયતપ્ત કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલથી ફક્ત અર્ધો માઈલ દૂર હતું. એ બન્ને મહોટા શહેરોની વચ્ચે બ્રાસફોર-મની સાંકડી ખાડી આવેલી હતી. જ્યારે ઈરાનીઓએ ચેલ્સીડનને ઘેરા ઘાલ્યો ત્યારે રૂમીઓની ધાસ્તીનો કથો પાર રહ્યો નહિ. રૂમી શાહાનશાહ મુલેહ ખરીદવા શાહન પાસે દોડતો આવ્યો પણ મગર શાહાનશાહ મહાત્મા ખુસરોએ તેની માંગણી તુચ્છકારી કાઢી અને લડાઈ ચાલુજ રાખી.

૬૧૭. સરદાર શાહને ચેલ્સીડન તાબે કીધું.

૬૧૭-૬૨૦. ઈરાનીઓએ કાળા સમુદ્રનો દક્ષિણ કોસ્ટો, એન્કારા (એંગારા) નો મજબૂત કિલ્લો અને રહેડસનો ટાપુ કત્તેહ કીધાં.

આ સઘળી કત્તેહોથી મહાન હુખામની શાહાનશાહ કબૂલિયના વખતમાં ઈરાની શાહાનશાહતનો જે વિસ્તાર હતો તે સઘળાં વિસતાર પર ઈરાની કુંડો પાછો ફડફડવા લાગો.

૬૨૦. રૂમી શાહાનશાહ હિરેકલિયસની ભારે કાકલુ-દીને માન આપી મહાત્મા ખુસરોએ રૂમીઓને મુલેહ બક્ષી. બળવંત રોમન શાહાનશાહત ઈરાની શાહાનશાહતનું ખંડિયુ રાજ્ય થઈ પડી.

રૂમીઓએ ૬૨ સાલ ઈરાનને ૧૦૦ સિકાઓ સોનાના, ૧,૦૦૦ રૂપાંના સિકાઓ, ૧,૦૦૦ તેજ ચાલના ઘોડાઓ, ૧,૦૦૦ કિંમતી રૂમી ઝભાઓ અને ૧,૦૦૦ ખુબસુરત સાહેલીઓની ખંડણી ભરવાને કબૂલ કીધું. ઈરાનીઓએ એશિયા અને આફ્રીકાના રૂમી પ્રાંતો પર ૬૦ સં ૬૨૦ થી ૬૨૬ સુધી ૧૦ વર્ષો તળક રાજ્ય કર્યું હતું.

૬૨૦-૬૨૨. રૂમીઓએ ઈરાન પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

આ મુદત દરમિયાન શાહાનશાહ હિરેકલિયસે મહોટું લશ્કર ભેગું કરીને અને પોતાના તાજ-તખ્ત ત્યાગ કરીને તેણે કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલને છેલ્લું નમન કર્યું અને સિરિયા તરફની રાહ પકડી.

૬૨૨. રૂમી શાહાનશાહ હિરેકલિયસે ઈરાન સાથે લડાઈ જાહેર કરી સિરિયા પર ચઢાઈ કીધી. આર્મીન્યાની સરહદ પર થયેલી મહોટી લડાઈમાં ઈરાની સરદાર શેહેરખઝને પરાજય કરી હિરેકલિયસ પાછો કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ ફર્યો.

૬૨૩. નંગલી ખુનર લોકોની મદદથી ૧,૨૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે હિરેકલિયસે આર્મીન્યા પર હુમલો કીધો.

આ વખતે ૪૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે મહાત્મા ખુસરો આનુરખાઈજનના કન્જકા શહેર સુધી આવ્યો. તેણે સરદાર શાહુન અને શેહેરખઝને હિરેકલિયસ સામે લડવા જવા હુકમ કરીધો. પણ હિરેકલિયસે તેમની નજર ચુકાવી આનુરખાઈજન પર ચઢાઈ કરી ખુસરો સાથે લડવા આહું. આથી ખોસરૂ આનુરખાઈજન છોડી મેસોપોટેમ્યા (હસ્તગદ) તરફ ચાલી ગયો. એથી હિરેકલિયસને ભારે નાસિપાસી ઉપજી.

૬૨૩. હિરેકલિયસે આનુરખાઈજન પર ચઢાઈ કરી આતશ ખાનાઓ, શહેરો અને ગામડાંઓનો નાશ કર્યો. ૫૦,૦૦૦ ઈરાની કેદીઓ પકડી હિરેકલિયસ અલખાનિયા ખાતે ગયો.

પાછળથી તેણે સમજાઈ કેદીઓને છોડી મેળ્યા હતા.

૬૨૪. શાહાનશાહ ખુસરોએ હિરેકલિયસને અલખાનિયા છોડી પાછો ઈરાન પર ચઢાઈ કરતો અટકાવવા તેની સામે સરદાર શેહેર અફઘાનને મોકલ્યો.

૬૨૪. શાહાનશાહ હિરેકલિયસે શેહેર અફઘાન (Shahrapghakan) ની નજર ચુકાવી ઈરાની પ્રાંતો પર

ચઢાઈ કીધી. ઇરાની સરદારોને અકેકથી યુક્તિથી છુટા પાડી હિરેકલિયસે ઇરાની સરદાર શેહર અફઝાન અને શેહર-ખર્જને ખેડેલી લડાઈમાં હરાવ્યા; હિરેકલિયસે બીજી લડાઈમાં ઇરાની સરદાર શાહનનો પરાજય કર્યો. હિરેકલિયસે શેહરવાનની લડાઈમાં સરદાર શેહરખર્જનો પાછો સંહાર કરી તે પાછો રૂમી પ્રાંતમાં કર્યો.

૬૨૫. હિરેકલિયસે માર્શિપોલીસ અને અમીડાન મનખૂત કિલ્લાઓ પાછા સર કર્યા.

અમીડા ફત્તેહ કરી હિરેકલિયસે યુક્રેડીસ ઝાળંગી સીલી-શિયામાં સારસ નદીને કાંઠે છાવણી નાખી. અહિં આ શેહરખર્જે તેની ઉપર હુમલો કીધો.

૬૨૫. સારસ નદીની ખૂનખાર લડાઈમાં સરદાર શેહરખર્જની મહોટી હાર થઈ. હિરેકલિયસ કેપેડોશિયામાં દાખલ થયો (માર્ચ.)

૬૨૬. મહાત્મા ખુસરોએ યુરોપમાં ડેન્યુબ નદીની ઉત્તરે વસતા 'આવાર' લોકો સાથે અરસપરસની મદદના કોલકરારો કરી કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ પર હુમલો કરવા તેમને ઉશ્કેર્યા. ઇરાની સરદાર શેહરખર્જે કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ પર ચઢાઈ કીધી. ખુસરોએ બીજા ઇરાની સરદાર શાહનને એશિયા માર્શનર રૂમીઓ સાથે લડવા મોકલ્યો.

હિરેકલિયસે પોતાના લશ્કરના ત્રણ ભાગો પાડી એકને કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલના ખચાવ માટે લાં મોકલ્યો; બીજાને પોતાના ભાષ થીયોડોરની સરદારી હેઠળ શાહન સામે રવાને કીધો; અને ત્રીજા ભાગ સાથે પોતે પાછો લેજકા જઈ ખર્જ લોકોના સરદાર જાહખેસ સાથે દોસ્તી કરી તેની મદદ મેળવી.

૬૨૬. હિરેકલિયસ અને જાઈપેલે ઈરાની શહેર ટીફલીસને ઘેરો ઘાલ્યો. ઈરાની સરદાર શેહરઅમ્મને તેમને ટીફલીસથી મારી હટાવ્યા.

૬૨૬. રૂમી સરદાર થીચોડોરે ઈરાની સરદાર શાહ-નનો પરાજય કર્યો. શાહાનશાહ ખુસરોની ઈતરાઅને લોગ થઈ બહાદુર વફાદાર થૂરો શાહન હૃદયના ફાટવાથી (Heart break) મરણ પામ્યો.

૬૨૬. ઈરાનના મદદગાર 'આવાર' લોકોએ બલગે-રિયન, સ્લેવ અને ગેપીડી લોકો સાથે ૮૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર વડે કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલને ઘેરો ઘાલ્યો. તેઓએ ગ્રેસના રૂમી પ્રાંતને વેરાન કીધો. કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ લેવામાં તેઓ નિષ્ફળ નિવડ્યા.

ઈરાનીઓ પાસે દરિયાઈ બળ નહિ હોવાથી સરદાર શેહરઅર્જ કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ ખાતે જઈ શક્યો નહિ. અગરબે ઈરાનીઓ પાસે દરિયાઈ ડાકણો હોતે તો ઇ. સ. ૬૧૭ માંજ તેઓ કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ જીતી લેતે અને રૂમી શાહાનશાહતનો નાશ થવે આખા મુધરેલા યુરોપ પર ઈરાની-પાર્સી ઝુંડો ફડકી રહેતે. પણ હવે પાર્સી રાજ્યના દહાડા ભરાઈ ચૂંકયા હતા. પાર્સીઓના નશીબમાં વધુ ફત્તેહો સરજાયલી નહિ હોવાથી તેઓએ ઇ. સ. ૬૨૦ આગમન જેટલું સુખ અને જહોજલાલી ભોગવી હતી તેટલું ઉપલા વર્ષ પછી દુઃખ અને કમનશીબી ભોગવી.

૬૨૭. હિરેકલિયસે લેલકા છોડી (સપ્ટેમ્બર) ૪૦,૦૦૦ અજર લોકોના મદદગાર લશ્કર સાથે આનરબાઈગન પર ચઢાઈ કીધી. ઈરાની સરદાર રેહેન્નહ રૂમીઓ સામે લડવા ગયો. નીનીવેહની પડોશમાં થયેલી વગર હાર-જીતની (Indecisive) લડાઈમાં સરદાર રેહેન્નહ માર્યો ગયો. હિરેકલિયસે નીનીવેહ ફત્તેહ કીધું. રેહેન્નહના લશ્કરની સરદારી મહાત્મા ખુસરોએ શેહરઅર્જને એલ્સીડનથી બોલાવી નેને સાંપી.

આ વખતે ખુસરો પોતાના મોટા લશ્કર સાથે ઈરાનની નવી રાજધાની હસ્તગદ્દનો ખચાવ કરવા હસ્તગદ્દ ખાતે ભેળા હતા. ખુસરોએ હિરેકલિયસને આગળ વધતો અટકાવવા હસ્તગદ્દથી થોડેક દૂર ટોરનાની નેહેર આગળ રહેઠાવવાનું લશ્કર રાખ્યું હતું. આ લશ્કર પોતાની નેમમાં નિષ્ફળ ગયું. આથી ખુસરો હસ્તગદ્દ છોડી મદાઈન અને મદાઈન છોડી સીલ્યુસિયા તરફ પોતાની ખચી માહોરદાર શીરીન અને તેણીના બે બેટાઓ સાથે નાઠો. ખુસરોના નહાસી જવા બાદ રહેઠાવવાનું લશ્કર પણ ટોરના છોડી મદાઈનથી ત્રણ માઈલને અંતરે નેહેરવાનની નેહેર આગળ છાવણી નાખી પડ્યું.

૬૨૮. હિરેકલિયસે હસ્તગદ્દ પર હુમલો કરી દુનિયાને અજળથીમાં નાખનારા સુંદર મહેલોનો નાશ કરી, આખા ગામમાં ભૂટ ચલાવી, પાદશાહી જાનવરખાનાઓ ફના કરી મોટો ખજનો મેળવ્યો. હિરેકલિયસે નેહેરવાન તરફ ક્રુચ કરી લડાઈમાં ઉતરવાની હિમ્મત નહિ કરતા, મદાઈન જીતવાનું પડતું નાખી, કુન્નકા તરફની રાહ પકડી (૧૧ મી માર્ચ.) રૂમીઓ ઈરાન છોડી પાછા કૉન્સ્ટેન્ટીનોપલ ચાલી ગયા.

હવે રૂમીઓ સાથની લડાઈ બંધ પડી. તેઓની મહાભારત ફત્તેહો છતાં મહાત્મા ખુસરોએ જીતેલા સખ્યાબંધ રૂમી પ્રાંતો-મધ્યે એક પણ પ્રાંત તેઓ પાછો લઈ શક્યા નહિ. ઈરાનીઓએ હસધળાં રૂમી પ્રાંતો ૪૦ સં ૬૨૯ સુધી પોતાના સ્વાધીનમાં રાખ્યા અને જ્યાં સુધી તેઓએ તે પ્રાંતો રૂમીઓને પાછા આપ્યા નહિ ત્યાં સુધી રૂમીઓએ તે જવાની હિમ્મત કીધી નહિ.

૬૨૮. ઈરાની ઉમરાઓએ બળેલા ઉઠાવી મહાત્મા ખુસરોને પદબ્રજ કીધા (૨૪ મી ફેબ્રુઆરી.) તેઓએ ખુસરોના મરિયમને પેટના બેટા કોબાદ (શીરોય) ને તખ્તનશીન કીધા. કોબાદે ખુસરોના બીજા બેટાઓને તેની નજર આગળ કેતલ કરાવ્યા. નાફરમાન કોબાદે સાસાની શાહાનશાહોમાં સર્વથી ફત્તેહમંદ પણ સર્વથી કમનશીબ, લડાયક, હિમ્મતવાન પણ મગર અને તંદ્રા મીજનના નામથી શાહાનશાહ મહાત્મા

ખુસરો પર્વિઝનું મેહેર હોરમજ નામના કંગાલ ખૂની
પાસે ખૂન કરાવ્યું (૨૮ મી ફેબ્રુઆરી.)

મહાત્મા ખુસરો સઘળાં ધરાની શાહાનશાહોમાં સર્વથી તવંગર
હતો. તેની જાહોજલાલી અને ખજાનાનો કશો પાર હતો નહિ.
તેના પાદશાહી મેહેલોના નાદર ખંડિયરો આજે પણ સુધરેલા
સુસાફરોને અભયખીમાં ગરકાવ કરે છે. તેના મેહેલોનો ભપકો
અને રેસાલો અચુક હતો. તેની નામના આખી સુધરેલી દુનિયા
પર ફેલાયલી હતી. તેની સત્તા તે વખતે જણાયલા એશિયા અને
આફ્રીકાના ખંડોના મોટા ભાગ પર ફેલાયલી હતી. ચીનનો શાહા-
નશાહ અને કૅમ્બોજનો મહારાજ પુલીકરેન ખુસરોના ખાસ
દોસ્તો હતા. મહાન પાર્સી શાહાનશાહોમાં તે છેલ્લો હતો. તેના
તેજસ્વી સૂર્યના અસ્ત પામવાથી આખી ધરાની શાહાનશાહતમાં
અધિકાર વ્યાપી રહ્યો કે જે અધિકારને ૨૦ મી સદીનો સુધારો
પણ નાશુદ કરી શક્યો નથી.

ઈરાનના છેલ્લા નબળા શાહાનશાહો.

ઈ૦ સ૦ ૬૨૮ (ફેબ્રુઆરી) થી ૬૩૨ (જુન.)

૪ વરસ અને ૪ માસ.

૬૨૮. ખુસરોનો બેટો 'કવાત' (કોબાદ) તખ્ત-
નશીન થયો (૨૫ મી ફેબ્રુઆરી.)

૬૨૮. કોબાદે સરદાર શેહરબર્જે લૂટેલો કુર્સ (Gross,
રૂમી શાહાનશાહ હિરેકલિયસને પાછો આપી રૂમીએ સાથે
સુલેહ કીધી.

વળીકોબાદે મહાત્મા ખુસરોએ જીતેલા રૂમી પ્રાંતો (ખિસર,
એશિયા મૈનર, સિરિયા, પેલેસ્ટાઇન અને મેસોપોટેમ્યા) પાછા
રૂમીએને સ્વાધીન કરવા કબૂલ કીધું; પણ સરદાર શેહરબર્જે જે
એ પ્રાંતોનો હાકમ હતો તેણે એ પ્રાંતો રૂમીએને સોંપવાને સાફના
પાડી. અને શેહરબર્જેનો દમામ અને દરજ્જો ભારે હોવાથી રૂમીએ
તેને કશું કરી શક્યા નહિ.

૬૨૮. કોબાદ મર્કીથી મરણ પામ્યો. તેનો ૭ વરસનો
પુત્રો બેટો અર્દશીર ગાદીએ આવ્યો. ઈરાની અમીરોએ
પીરોજ-ખુસરોને રાજ્યરક્ષક (Regent) નિમ્ણો (નવેમ્બર.)

અર્દશીરની નેમણુંકથી શેહરબર્જે ધણું ગુસ્સે થયો. તેની
મરણ ઈરાનનું તખ્ત હાથ કરવાની હતી. આથી તેણે રૂમી શાહાનશાહ
હિરેકલિયસ સાથે દોસ્તી કરી ઈરાન પર ચઢાઈ કરવાની તૈયારીઓ
કરવા માંડી. તેણે હિરેકલિયસ સાથે સગાઈ કરી ઈરાન ફતેહ
થવે સધળાં રૂમી પ્રાંતો તેને સ્વાધીન કરવા કબૂલ કીધું. હિરેક-
લિયસે કેરાજ (શેહરબર્જેનું ફીરદોસીએ આપેલું નામ) ના
બેટાને 'પેટ્રીશિયન' (ઉમરા)નો લખકામંદ ખિતાબ બંધ્યો. આ
પછી શેહરબર્જે (કેરાજે) પીરોજ-ખુસરો પર અર્દશીરને
પરબંધ કરવા ખમકીબર્યું નામું લખ્યું.

૬૨૬. રાજ્યરક્ષક પીરોજી-ખુસરોએ નિર્દોષ શાહાન-શાહ અર્દશીરને ગુંગલાવી મારી નાખ્યો. ઈરાની ઉમરાઓએ શેહેરાન-કેરાજી નામના અનુભવી ઈરાની સરદારને તખ્ત આપ્યું.

૬૨૬. સરદાર શેહેરખાન ૬૦,૦૦૦ માણસોના લશ્કર સાથે ઈરાન પર ચઢાઈ કરી શેહેરાન-કેરાજીને પદબ્રષ્ટ કરી ખજનો લૂટી પોતે ઈરાનના પાદશાહી તખ્ત પર બેઠા.

શેહેરાને ફક્ત ૫૦ દિવસ રાજ્ય ચલાવ્યું હતું. શેહેરખાને રૂમી પ્રાંતો રૂમીઓને પાછા સ્વાધીન કરી દીધા. તેનો અમલ બેદાદીભયો હતો તેથી તેની રૈયતો તેનાથી કંટાળી ગઈ. ઈરાને આપી દીધેલા રૂમી પ્રાંતો પર રૂમીઓ લાંબો વખત હાકમી ભાગવી થકયા નહિ કારણકે ઈ. સ. ૬૩૦ માં આરબોએ સિરિયા પર ચઢાઈ કીધી અને થોડાક વર્ષોમાં તો તેઓ સિરિયા, મિસર બેસાપોટેમ્યા વિગેરે પ્રાંતોના માલિક થઈ પડ્યા.

૬૨૮. ઈરાની લશ્કરે બળવો ઉઠાવી શેહેરખાનને કતલ કીધો. મહાત્મા ખુસરોનો નખીરો ખુસરો (કસરા) ગાદીનશીન થયો.

૬૩૦. ૩ માસ અમલ લોગવી ખુસરો મરણ પામ્યો. મહાત્મા ખુસરોની બેટી પુરાનદોખ્ત તખ્તનશીન થઈ.

પુરાનદોખ્ત બેહદ ખુબસુરત અને ભણેલી હતી. તેણીનો ભગભગ ૭ માસનો અમલ ખુબીભયો હતો. પુરાનદોખ્તના અમલની મુદત નક્કી જણાઈ નથી.

૬૩૧. શાહાનશાહબાનુ પુરાનદોખ્ત માંદગી લોગવી મરણ પામી. તેણીનો પીત્રાઈ શહેનદેહ ગાદીએ આવ્યો. (બન્યુઆરી.)

૬૩૧. શહેનદેહ મરણ પામ્યો. મહાત્મા ખુસરોની બીજી બેટી આર્જેમીદોખ્ત ગાદીનશીન થઈ (માર્ચ.)

આર્જેમીદોષ્ટે પોતાના દૂધ અમલમાં ઈરાનની હાલત સુધારવા
ધણી કોશી કીધી પણ મરકશ ઈરાની ઉમરાઓ અને છોકલ રૈયત
આગળ તેણીની સંધળી રૂડી કોશીઓ વ્યર્થ ગઇ.

૬૩૧. આર્જેમીદોષ્ટ મરણ પામી. જેહરમનો
શાહનદો ફરરોખજાદ તખ્તે આવ્યો (મ.)

૬૩૧. ફરરોખજાદ મરણ પામ્યો. ખુસરો ગાદીએ
બેઠો (જુલાઈ.)

૬૩૧. ખુસરો મરણ પામ્યો. હોરમજ પાંચમો
ગાદીએ બેઠો (સપ્ટેમ્બર.)

૬૩૨. હોરમજ મરણ પામ્યો. ઈરાની ઉમરાઓએ
મહાત્મા ખુસરોના બેટા શેહરયારના બેટા યજ્ઞદેવજીને તેની
છુપાવવાની જગાએથી શોધી કાઢી ઈરાનની ગાદીએ બેસાડ્યો
(૧૬-મી જૂન: અસ્પંદારમદ માસ, અર્શીશિવંધ રોજ.)

“ધરદીકર્તી.”

યજ્ઞદેવદ (શેહેરયાર) ૩.

ઈ૦ સ૦ ૬૩૨-૬૫૧.—૧૯ વરસ.

ધરાનનો છલો સાસાની શાહાનશાહ.

૬૩૨. હજરત પેગમ્બર મહુમ્મદ મરણ પામ્યો.

મહુમ્મદનો જન્મ ૫૬૯ માં થયો હતો. એની આગમન અરબસ્તાનના રહેવાસીઓ (આરબો) ની હાલત ધણીજ કંગાલ હતી. તેઓની હાલત ભટકતા જંગલીઓના જેવી હતી. તેઓ મૂર્તિપૂજક હતા. તેઓ જાતે બહાદુર હોવા છતાં કોઈ મહાન પુરુષની ગેરહાજરીથી આપસઆપસમાં પુષ્કળ ખૂનરેણુ કરતા. તેઓનો મોટો ભાગ ધરાનને તાબે હતો. પેગમ્બર સાહેબ મહુમ્મદ એવા જંગલી આરબોમાં પોતાનો એક પોદાને માનવાનો ધર્મ ફેલાવી સમજાં આરબોને ધર્મના ગાંઠથી ભેડી દીધા. આરબો અસલથી જ મનુની હતા તેમાં એક પોદાને માનવાના આક્રીનથી વધારો થયો. તેઓ સઘળાં મૂર્તિપૂજકોને પોતાના પોદાનાં કુશ્મનો સમજી તેમનો નાશ કરવામાં સવાબ સમજવા લાગ્યા. પેગમ્બર મહુમ્મદની રાજ્યરી તળે તેઓએ અરબસ્તાનને પરદેશી અમલની જુસુમમાંથી છુટું ૪ છું. અરબસ્તાનને સ્વતંત્ર કરી તેઓએ ધરાની અને રૂમી શાહાનશાહનો તરફ પોતાની નજર ફેરવી. એ બન્ને શાહાનશાહનો ફના કરવાનું તેઓના નશીબમાં સરખાયલું હોવાથી ધરાનીઓ કે રૂમીઓ આ સુસવાટનું માસ ખાનારા જંગલીઓ સામે ટકી શક્યા નહિ.

૬૩૨. અબુ બેકર ખલીફ (મહુમ્મદનો ધર્મ પાળી નારાઓનો વડો) નિમાયો.

અબુ બેકરે સિરિયા ફત્તેહ કરવા આરબ સરદાર અબુ ઓબીદાહને ૬૦ સ૦ ૬૩૪ માં મોકલ્યો. આરબો સામે રૂમીઓ ટકી શક્યા નહિ.

૬૩૪. હીરાનો ખાંડો આરબ રાજ મોસેન્ના બળવો ઉઠાવી આરબોને મળી ગયો. આરબ સરદાર ખાલેદે ૨,૦૦૦ માણસોના આરબ લશ્કર સાથે ઈરાની સરદાર આસાદ સુબેહના નહાના લશ્કરને હરાવી હીરા શહેર જીતી લીધું.

૬૩૪. આરબોના ૧૮,૦૦૦ માણસોના લશ્કરે ઓબો-ક્ષાના મોટા વેપારી શહેરના હાકમ હોરમજની ૨૦,૦૦૦ માણસોની ફોજને હરાવી ઓબોક્ષા કત્તેહ કીધું. ખાલેદે પેરીસાબોર (અંબાર) શહેર હાથ કીધું.

આ કત્તેહોથી આરબોના હાથમાં ઈરાની અખાત અને શુક્રેટિસ નદી પર આવેલા હીટ શહેર વચ્ચેનો ઈરાની મુલક આવ્યો. આરબોએ એ મુલકને 'સવાદ'નું નામ આપ્યું. આ કત્તેહો પછી અબુબેકરે ખાલેદને સિરિયા મોકલ્યો.

૬૩૪. અબુબેકર મરણ પામ્યો. ઓમર ખલીફ નિભાયો.

૬૩૪. ખલીફ ઓમરે આરબ સરદાર અબુઓ-બીદાહ-બીન-મસઉદને ઈરાકનો ઈરાની પ્રાંત કત્તેહ કરવા મોકલ્યો. યજ્ઞદજ્ઞે સરદાર ફસ્તમ-ઇબન-ફરરોખબહને ૩૦,૦૦૦ માણસોના ઈરાની લશ્કર સાથે આરબો સામે લડવા મોકલ્યો. ફસ્તમે સરદાર બખાનને આરબો સામે મોકલ્યો; બખાને ૪૦૦૦ “મોહાનરીન” આરબોને કતલ કીધા પણ લડાઈમાં હાર થવાથી મુસલમાની ધર્મ અંગીકાર કરી આરબો સાથે મળી ગયો. બખાનની નજાએ નિમાયલા સરદાર બલીનુસે આરબોથી માર ખાધો.

ફસ્તમે બલીનુસની મદદે બહાદુર ઈરાની સરદાર બહમન બહુને ૩૦,૦૦૦ સ્વારો સાથે મોકલ્યો. આરબોમાં શરૂઆતમાં બહમનના લશ્કરથી બારે ધાસ્તી ફલાઈ પણ તેમના સરદાર

અબુઓબીદાહે યુક્રેટિસ પસાર કરવા તેના પર પુલ નાખ્યો, અને આરબો પુલ પસાર કરી બહુમનની ફોજ સાથે લડવા આવ્યા.

૬૩૪. 'પુલની' મહાભારત લડાઈમાં આરબોની મહોટી હાર થઈ, તેમનો સરદાર અબુ ઓબીદાહ માર્યો ગયો, ૪૦૦૦ આરબોનો નાશ થયો અને આરબોએ નહાસી "સંવાદ"માં આશરો લીધો.

૬૩૫. નવા આરબ સંપેદસાલાર મોસેન્ના-ઈબન હારેસે મદીનાથી આવેલા આરબ લશ્કરની મદદથી યુક્રેટિસ નદીની આસપાસનો ઈરાની મુલક લૂટ્યો.

૬૩૬. શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દે સરદાર મેહરન-બીન-માહુરુએ ૧૨,૦૦૦ બહાદુર સ્વારો સાથે મોસેન્ના સામે લડવા મોકલ્યો. હીરાની ખેલી લડાઈમાં આરબો જીત્યાં માર ખાઈ નાહા. હીરાની બીજી લડાઈમાં યુનંદા મેહરન બહાદુરીથી લડતા માર્યો ગયાથી ઈરાનીઓ નાસિપાસ થઈ માર ખાઈ મદાઈન નાહા.

૬૩૭. લુટારા આરબોએ બગદાદનું મહેલું સોદાગરી બજાર લૂટ્યું.

૬૩૮. સરદાર મોસેન્ના મરણ પામ્યો. શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દે ઈરાની શાહાનશાહતના સંઘર્ષો આરબોનો નાશ કરી ફરતમ-ઈબન-ફરરોખખાદને ૧,૨૦,૦૦૦ ના મહેલો લશ્કર સાથે આરબો સામે લડવા મોકલ્યો.

આ વખતે નવા આરબ સરદાર સાઅાદ-ઈબન અબુવકકાસે એલચીઆ મોકળી શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞર્દેને સુલહમાની ધર્મ અંગીકાર કરવા ઈબન કયુ જે માંગણી યજ્ઞદેજ્ઞર્દે ધીકાર સાથે ના પાડી. આ પછી ફરતમે 'સવાદ' પ્રાંતમાં, નદજ્જના સરોવરને પૂર્વ કિનારે આવેલા કાદસિયા ગામ તરફ કુચ કરી ત્યાં પોતાની છાવણી નાખી

રૂસ્તમનું લશ્કર જો કે મોટું હતું તોપણ તેમાં કશો દમ હતો નહિ. રૂસ્તમને આરબો સાથે અને લડાઈ થઈ. દરફે કાવાનો યાદગાર ઝુંડો આ વખતે ઈરાની લશ્કર સાથે હતો.

૬૩૬. કાદસિયાનું જંગપ્રસિદ્ધ મહાભારત યુદ્ધ ચાલ્યું. “આરમાસ” (પહેલા દિવસ)ની લડાઈમાં હાથીઓની મદદથી ઈરાનીઓ જીત્યા. “એગવાસ” (બીજા દિવસના) ના જંગમાં આરબોની મોટી હાર થઈ. “એગમાજ” (ત્રીજા દિવસ)ના યુદ્ધમાં ઈરાનીઓએ કત્તેહ મેળવી. એક દિવસની કમનશીબ લડાઈમાં આરબોની કત્તેહ થઈ; સરદાર રૂસ્તમ-ધબન-ફર-રૌખબદ આરબોને હાથ કતલ થયો; જંગપ્રસિદ્ધ ઈરાની ઝુંડો-દરફેકાવાનો આરબોએ નાશ કર્યો; બેસુમાર બેસુજો કિંમતી ખજાનો જંગલી આરબોએ હાથ કીધો; અને ઈરાની લશ્કર નહાસલાગમાં પડ્યું.

૬૩૬. રૂસ્તમની મદદે આવતા બહાદુર સરદાર તુખારજાને આરબ સરદાર જહીર-બીન-સલીમના આરબ લશ્કરને હરાવ્યું પણ તુખારજાનના કતલ થવાથી ઈરાનીઓ નહાસલાગમાં પડ્યા. કાદસિયાથી નહાસતા બલીનુસની સરદારી હેઠળના ઈરાની લશ્કરને આરબ સરદાર સોહરાએ હરારતની લડાઈમાં હરાવ્યું. કીસ-બીન-જહીરે ઈરાની સરદાર જહુસના લશ્કરનો નાશ કીધો.

કાદસિયાની કત્તેહથી આરબોના હાથમાં ચુક્રેયિસ નદીની ડાબી બાજુનો ઈરાની મુલક આવ્યો. એ કત્તેહ પછી ઈરાનીઓ અને આરબો વચ્ચે ૧૧ વરસ સુધી કશી લડાઈઓ થઈ નહિ.

૬૩૬. સવાદના આરબ પ્રાંતમાં ‘બસરા’ નું નવું આરબ શહેર એરબેદ-ધબન એટલે બાંધવાનું શરૂ કર્યું.

૬૩૭. સરદાર સાઆહે કાદસિયા, કુકા, અંબાર પસાર કરી, ચુરેટિસ એળંગી મદાઈન તરફ કુચ કીધી. યજ્ઞદેજ્ઞ મદાઈનમાં રસ્તમના ભાઈ ખુરબાને શહેરનો ખચાવ કરવા રાખી મદાઈન છોડી મંડુલા ગયો. સાઆહે ૬૦,૦૦૦ આરબોના મહોટા લશ્કર સાથે મદાઈન પર ચઢાઈ કરી ખુરબાને હરાવી મદાઈનને લૂટી બાળી તેનો નાશ કરી રૂપિયા ૨૫, ૨૦,૦૦,૦૦૦ ની કિંમતની લૂટ મેળવી.

ખુરબા નહાસી હોલ્વાનના ખચાવ માટે સરદાર મહેરાન ધખ્ખ બેહુરામ રાણી સરદારી તળે ભેગા મળેલા ઈરાની લશ્કરને જઈ મળ્યો. હોલ્વાન બાગેસના પર્વતોની તળેટીમાં આવ્યું હતું.

૬૩૭. એમરના હુકમથી સાઆહે આરબ સરદાર હાશમને ૧૨,૦૦૦ આરબો સાથે હોલ્વાન જતવા મોકલ્યો. તેણે જંજુનાની લડાઈમાં ઈરાનીઓને ભારે ખડાદુરીથી લડવા છતાં હરાવી મહોટો ખમ્મનો હાથ કીધો. યજ્ઞદેજ્ઞ હોલ્વાનના કિલ્લાનો ખચાવ કરવા સરદાર ખુસરુ સુમને હોલ્વાન રાખી પાતે એ શહેર છોડી રચે (મીડિઆ) ગયો.

૬૩૭. ઈરાની સરદાર ખુસરુ સુમે હોલ્વાન છોડી (આરબ) કએકાએ પર હુમલો કીધો. કેસર—એ—શીરીનની લડાઈમાં આરબ સરદાર કએકાએ ઈરાનીઓનો સંહાર કરી હોલ્વાન તાબે કીધું. આરબોએ શીરવાન, તકરીત વિગેરે શહેરો હાથ કીધા.

ઉપલી ફત્તેહોથી આરબો સુસાથી નિનિવહ સધીના ઈરાની મુલકના માલિક થયા. એ પછી પાછી ૧૧ વરસ સધી લડાઈ બંધ પડી. આરબ સપેહસાહાર સાઆહેને મદાઈનમાં થોભવાને એમરે હુકમ કીધો પણ ત્યાંની હવા આરબોને માફક નહિ આવવાથી ખલીફની રબથી સાઆહે હીરાની ઉત્તરે કુકા ગામમાં લશ્કરી મુકામ કીધો (૬૩૮.)

૬૩૮. આરબોએ કુકા શહેર વસાવ્યું.

૬૩૯. બસરાના નવા આરબ હાકમ આત્માએ સુસિયાના પર ચઢાઈ મોકલાવી. આરબોએ સુસિયાનાના હાકમ હોરમજને બે લડાઈઓમાં હરાવી અહવાજ અને સુસિયાનાનો ઘણોક મુલક ક્ષતેહ કીધો.

૬૩૯. બાહરીનના ટાયુ અને પ્રાંતના આરબ હાકમ આલાએ દરિયો ઓળંગી પારસના પ્રાંત પર ચઢાઈ કરી લૂટફાટ ચલાવી. પારસના બહાદુર હાકમ શેહરેગે આલાને હરાવી લૂટ પાછી મેળવી તેને કોસ્ટા તરફ નહસાડ્યો.

૬૪૦. અહવાજ (સુસિયાના) ના હાકમ હોરમજે આરબોને નબળા પાડ્યા. પારસનો હાકમ શેહરેગ હોરમજની મદદે આવ્યો. હોરમજ આરબોએ જીતેલા પોતાના પ્રાંતો પાછા મેળવતા નિષ્ફળ થઈ શુશતર શહેરમાં ભરાઈ બેઠો. આરબોએ શુશતરને ઘેરો ઘાલ્યો. આરબોએ છ માસ સૂધી ઘેરો ચાલું રાખી ૮૦ હુમલા (લડાઈ) માં માર ખાઈ આખરે એક બદમાશ ઈરાનીના દગાથી કિલ્લો જીતી લીધો. સુસિયાના પ્રાંત આરબોએ ક્ષતેહ કીધો.

૬૪૧. ખલીફ ઓમરે સાઆદને મંદીના બોલાવી લઈ તેની જગાએ અમ્માર-ઇબ્ન-યાસરને નિમ્નો.

૬૪૧. ઈરાની હાકમોની મદદથી સરદાર ફીરૂઝને નેહાવંદના (હમદાનની દક્ષિણે ૫૦ માર્ચલ દૂર) ગામડાંમાં ૧,૫૦,૦૦૦ માણસોનું ઈરાની લશ્કર ભેળું કીધું. ખલીફ ઓમરે નોઅમાન-ઇબ્ન-મકરૂનને ૩૦,૦૦૦ આરબોના લશ્કર સાથે અમ્માર-ઇબ્ન-યાસરની મદદે મોકલ્યો. નેહાવંદની ખનખાર યાદગાર, જગપસિદ્ધ મહાભારત લડાઈમાં ઈરાનીઓ હાર્યા અને સાસાની શાહાનશાહીતની આખરી આવી.

આ લડાઈમાં પ્રખ્યાત આરબ સરદારો નોઅમાન તથા ઓમરૂ માઅલી કરખ અને પસિદ્દ ઈરાની સરદાર નોશજાન માર્યા ગયા. આ ફત્તેહથી આરબોએ નેહાવંદનું પ્રગણું ફત્તેહ કરી મ્હોટી લૂટ મેળવી.

૬૪૨. નેહાવંદથી નહાસી હમદાન ખાતે લેગા મળેલાં ઈરાની લશ્કરનો આરબ સરદાર હદીકેએ પરાજય કર્યો. હદાકેની જગાએ નિમાયલા સરદાર નુહાઈમ-ખીન-મકરીને હમદાનના દેશહિતકારી ઈરાની હાકમને હુરાવી હમદાન હાથ કીધું.

૬૪૨. સરદાર નુહાઈમે રએ તરફ કુચ કીધી. શાહાનશાહ યવ્વદેઝ્ઝ રએનો ખચાવ કરવા નામાંકિત યુનંદા હાકમ સીયાવશ-ખીન-ખેહરામને રએ રાખી પોતે ઈસ્ફાહાન તરફ નાઠો. આરબોએ રએના ખેવકા, નીમકહુરામ, તવંગર ઈરાની વૃઈનના દગાથી રએ ફત્તેહ કીધું; દેશહિતકારી સીઆવશ રએનો ખચાવ કરતા બહાદુર મોતે મૂઓ; આરબોએ વૃઈનને રએની હાકમી બક્ષી. કુમ, હમગાન, ગોરગાન અને તખ્રીસ્તાનના પ્રાંતો આરબોને તાબે થયા.

૬૪૨. આરબોએ આનરબાઈજાન પર ચઢાઈ કરી; આતશખાનાઓ લાંછ-બાળી નાખી, આખા પ્રાંતમાં લૂટ ચલાવી નરથોસ્તી ધર્મગુરૂઓ (મુબદ્દો-માલુઓ) ની નાશકારક કતલ ચલાવી.

આ ફત્તેહો પછી આરબોએ કોહેકાફ પર્વતો વટાવી એ પર્વતોની પેલી મેર વસતા ‘યાગ્યુજ’ અને ‘માગ્યુજ’ લોકોના સુલક પર ચઢાઈ કરી તેમના “બુલંદ-શહેર” નામે કિલ્લાને ઘેરા નાખ્યો.

૬૪૨. “બુલંદ-શહેર”ની આસપાસ વસતા જંગલીઓએ આરબ સરદાર અબદુલ રેહમાન પર મ્હોટી ફત્તેહ મેળવી તેને કતલ કીધો અને આરબ લશ્કરનો નાશ કરી તેને

નહાસલાગમાં નાખ્યું. સેલમાન આરબ લશ્કરનો સરદાર નિભાયો.

૬૪૨. શીરોજ્ઞ નામના ઈરાનીએ ખલીફ ઓમરનુ ખૂન કીધું. ઉસ્માન ગાદીએ આવ્યો.

૬૪૩. આરબોએ દક્ષિણ ઈરાન, કેરમાન, સીસ્તાન, મકરાન અને કુર્દીસ્તાનના પ્રાંતો જીતી લીધા.

ઈસ્ફહાને આરબોને ઘણી ખૂબ પડાવી પણ આરબો આગળ તેનું કંઈ વળ્યું નહિ. યજ્ઞદેજ્ઞે આથી ઈસ્ફહાન છોડી હસ્તપ્ર નાઠો.

૬૫૧. ઈસ્તખ્રના ધર્મિષ્ઠ જરથોસ્તીઓએ આરબો સામે બળવો ઉઠાવ્યો. આરબોએ યજ્ઞદેજ્ઞને હરાવી ઈસ્તખ્રના હાકમ શાહરેગને કતલ કીધો.

આ હારથી યજ્ઞદેજ્ઞ નાસિપાસ થઈ મર્વ ખાતે નાઠો.

૬૫૨. યજ્ઞદેજ્ઞે જીહુન ઓળંગી ચીન તરફ તાતારી ખાનની મદદ મેળવવા ગયો. તાતારીઓ યજ્ઞદેજ્ઞને મદદ આપવા બહાજ આવ્યા. કોઈ બદમાશના લમાવ્યાથી તેઓ પાછા ફર્યા.

૬૫૨. યજ્ઞદેજ્ઞ મર્વ (ખોરાસાન) - છોડી જીહુન નદીપરનાં મર્વ તરફ નાઠો.

મર્વના હાકમ ખાલુએસુરીએ ઈરાની તખ્ત હાથ કરવાની મતલબથી યજ્ઞદેજ્ઞ તરફ ખેવકાશ બતાવી પોતાના જુરા કામમાં મદદ કરવા સમરકંદના ટુરાની (જરથોસ્તી) હાકમ બેબ્રનને ઈજન કર્યું.

૬૫૨. સમરકંદના પાદશાહ બેબ્રને જીહુન ઓળંગી શાહાનશાહ યજ્ઞદેજ્ઞ પર હુમલો કીધો. તેની સાથે ભાઈ

બહાદુરીથી લડતા બેશરમ માહુના દગાથી હાર પામી આ સાસાની લોહીના છેલ્લા ટીપા (યજ્ઞદેજર્હે) એ ખુસરો નામના કંગાલ આટો દળનારાના તેવાજ કંગાલ ઝુપડાંમાં આંશરો લીધો!! નાપાક માહુની ઉશ્કેરણીથી ચીકડેહાલ મોહતાજ ખુસરોએ ઈરાની શાહાનશાહતના છેલ્લા વીર, પાર્સીઓના છેલ્લા શાહાનશાહ, કમનશીબ, દુઃખી પણ દેશહિતકારી, ધર્મીય યજ્ઞદેજર્હે શેહેરયારનું કંમકમાટભર્યું ખૂત કર્યું. ઈરાની શાહાનશાહતના છેલ્લા સેતારાના અસ્ત પામવા પછી સાસાની-પાર્સી શાહાનશાહતનો અંત આવ્યો. (૨૩ મી ઑગસ્ટ ૬૫૧, યજ્ઞદેજર્હી સને ૨૦.)

યજ્ઞદેજર્હેના મરણ બાદ માહુએ ઈરાનના શાહાનશાહનો એકાબ ધારણ કર્યો, પણ સમરકંદના હાકમ બેજને યજ્ઞદેજર્હેનું વર લઈ માહુને ખરાબ માતે મારી નાખ્યો. દગો કોઇના સગો નહિ!

સાસાની શાહાનશાહતની વંશાવળી.

(૧) અર્તશત્ર (આખેગાન) ૧

(૨) શાહપુહરી ૧

(૩) અઉહરમજદી ૧.

(૭) ખરસહી.

(૪) વરહરાન ૧.

(૮) અઉહરમજદી.

(૫) વરહરાન ૨.

(૯) શાહપુહરી ૨.

(૬) વરહરાન ૩.

(૧૦) અર્તહરાત્રી ૨. (૧૧) શાહપુહરી ૩. (૧૨) વરહરાન ૪.

(૧૩) ઘરહીકતી ૧.

(૧૪) વરહરાન ૫.

(૧૫) ચખદકતી ૨.

(૧૬) અઉહરમજદી ૩. (૧૭) પીરોજ. (૧૮) વલકાશી

(૧૯) કયાત ૧.

(૨૦) જામારપ

(૨૧) અતુરોરવાત

00054334

Digitized with financial assistance from
Shri Brihad Bhartiya Samaj
on 11 March, 2020

